

BAZORATI MAORIF VA ILMI ҶUMҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ MAORIF BA НОМИ АБДУРАҶМОНИ ҶОМӢ

ISSN 2617-5320



**ПАЁМИ
ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ MAORIF**

**ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ**

**BULLETIN
OF THE INSTITUTE FOR EDUCATIONAL
DEVELOPMENT**

*Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ
Серия педагогических и психологических наук
Series of pedagogical and psychological sciences*

*Маҷаллаи илмиву методӣ соли 2012 таъсис ёфтааст
Научно-методический журнал основан в 2012 году
Scientific and methodical journal was founded in 2012*

2019, №1 (25)

ПАЁМИ ПАЖҶҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ

(Маҷаллаи илмиву методӣ)

Муассис: Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВЕСТНИК ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

(Научно-методический журнал)

Учредитель: Институт развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана Министерства образования и науки Республики Таджикистан

BULLETIN OF THE INSTITUTE FOR EDUCATIONAL DEVELOPMENT

(Scientific and methodical journal)

Founder: Institute for educational development named after Abdurrahman Jami of the Academy of Education of Tajikistan Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал издається на таджикском, русском и английском языках.
The journal is published in Tajik, Russian and English.

Сармуҳаррир Главный редактор Chief editor	Зиёи Хуршед Махшулзода, доктори илмҳои фалсафа, профессор, директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	Зиёи Хуршед Махшулзода, доктор философских наук, профессор, директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	Ziyoi, Khurshed Makhshulzoda, doctor of philosophical Sciences, Professor, Director of Institute of education development named by A. Jomi AET
Муовини сармуҳаррир Зам. главного редактора Deputy editor	Туронов Султонмурод Шарофович , номзади илмҳои педагогика, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	Туронов Султонмурод Шарофович , кандидат педагогических наук, зам. директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	Turonov Sultonmurod Sharifovich , candidate of pedagogical Sciences, Deputy Director of the Institute of education development named by A. Jomi AET
Котиби масъул Отвественный секретарь Responsible Secretary	Каримзода Мирзобадал, номзади илмҳои филология, муовини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ	Каримзода Мирзобадал, кандидат филологических наук, зам. директор Института развития образования имени А. Джами АОТ	Karimzoda Mirzobadal, candidate of philological Sciences, Deputy Director of the Institute of education development named by A. Jomi AET

Маҷалла ба Феҳристи нашриҳои илмии тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.03.2019 ворид шудааст.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 28.03.2019.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 28.03.2019.

*Маҷалла ба маъбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илмии Россия ворид карда шудааст.
Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).
The journal is included in the database Of the Russian science citation index*

ISSN 2617-5320



2 6 1 7 5 3 2 0

Индекси обуна: Индекс подписки: Subscription index: 77772

© ПРМ ба номи Абдурахмони Ҷомӣ, 2019
© ИРО имени Абдурахмона Дҷоми, 2019
© IDE named Abdurahmon Jomi, 2019



Хайати тахририя:**Члены редколлегии:****Members of the editorial Board:**

Зиёӣ Х. М. 09.00.00	доктори илмҳои фалсафа, профессор	доктор философских наук, профессор	doctor of philosophy, Professor
Каримова И. Х. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, Professor
Лутфуллозода М. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, Professor
Шарифзода Ф. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, академик Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, academician of the Academy of education of Tajikistan, Professor
Нуъмонов М. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, член-корр. Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, corresponding member of the Academy of education of Tajikistan, Professor
Шербоев С. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессор	доктор педагогических наук, член-корр. Академии образования Таджикистана, профессор	doctor of pedagogical Sciences, corresponding member of the Academy of education of Tajikistan, Professor
Мачидова Б. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ, профессор	доктор педагогических наук, профессор	doctor of pedagogical Sciences, Professor
Неъматов С. 13.00.02	доктори илмҳои педагогӣ, профессор	доктор педагогических наук, профессор	doctor of pedagogical Sciences, Professor
Гулмадов Ф. 13.00.01	доктори илмҳои педагогӣ	доктор педагогических наук	doctor of pedagogical Sciences
Турунов С.Ш. 13.00.01	номзади илмҳои педагогӣ	кандидат педагогических наук	candidate of pedagogics Sciences
Амонов Н. 19.00.01	номзади илмҳои психологӣ, дотсент	кандидат психологических наук, доцент	candidate of psychological Sciences, Dosent
Маҳкамов Д. 13.00.01	номзади илмҳои педагогӣ	кандидат педагогических наук	candidate of pedagogics Sciences

*Маҷалла дар Вазорати
фарҳанги Ҷумҳурии
Тоҷикистон номнавис
шудааст, Шаҳодатномаи
№ 027/МҚ-97, аз 13
ноябри соли 2017.*

*Журнал зарегистрирован в
Министерстве культуры
Республики Таджикистан,
Свидетельство №
027/МҚ-97, от 13 ноября
2017 года.*

*The journal is registered in
the Ministry of culture of the
Republic of Tajikistan,
certificate No. 027/МҚ-97,
dated November 13, 2017.*

***Маҷалла мақолаҳои илмиро аз рӯи самтҳои 13.00.00 - илмҳои
педагогика ва 19.00.00 - психология ба ҷон қабул менамояд.***

***Журнал принимает научные статьи по следующим отраслям науки: 13.00.00 –
педагогические науки и 19.00.00 - психологические науки.***

***The journal accepts scientific articles on the following branches of science: 13.00.00 – pedagogical
sciences and 19.00.00 – psychological sciences***

Матни комили маҷалла дар сомонии www.prmatt.tj <http://www.prmatt.tj/index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42> ҷой дода шудааст.

Полнотекстовая версия журнала размещена на сайте www.prmatt.tj <http://www.prmatt.tj/index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42>

The full-text version of the journal is available on the website www.prmatt.tj <http://www.prmatt.tj/index.php/2018-02-27-07-45-25/2017-02-15-09-54-42>

Суроғи идора: 734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Садриддин Айни, 45, тел: 2271729, 2271747, 2270629, e-mail: nuriddinovna95@bk.ru

Адрес редакции: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Садриддина Айни, 45; Тел: 2271729, 2271747, 2270629, E-mail: nuriddinovna95@bk.ru

Editorial address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Sadriddin Aini Avenue, 45; Tel: 2271729, 2271747, 2270629, E-mail: nuriddinovna95@bk.ru

**ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ РАЗРАБОТКИ И РЕАЛИЗАЦИИ
ПРОГРАММЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ЭКСТРЕМИЗМУ
В ОБЩИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ**

Возрастающие угрозы экстремизма и терроризма на национальную безопасность и стабильное развитие Республики Таджикистан стали причиной ужесточения борьбы в этом направлении. В этих целях в республике принята «Национальная стратегия Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы», которая утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 12 ноября 2016 года, № 776. Будучи документом программного характера, она определяет цели, задачи и основные направления государственной политики Республики Таджикистан в сфере противодействия экстремизму и терроризму. Согласно данному документу все заинтересованные организации и учреждения должны составлять и реализовать свои внутриведомственные программы в этом направлении. Среди этих учреждений особое место должны занимать общеобразовательные школы.

Учитывая важность вопроса противодействия экстремизму и терроризму в общих образовательных учреждениях, опираясь на мировую практику и программных документах этой сферы, доступных программах школ из стран ближнего зарубежья, ниже предложены некоторые основные принципы составления и реализации программы по противодействию этим явлениям в данных учреждениях. В связи с этим необходимо отметить, что профилактикой радикализма среди несовершеннолетних и молодежи «необходимо заниматься с дошкольного и школьного возраста, когда у ребенка формируется чувство любви к Родине и патриотизма. В школах должны быть предметы, которые бы учили школьников чувству уважения к человеку как к личности, независимо от его национальности или религии, создавать условия, которые позволят детям правильно реагировать на поток негативной информации и уметь защищаться от его воздействия» (1).

Следует отметить, что в школьных программах республики сегодня множество предметов, которые формируют мировоззрение школьников в необходимом русле. Наряду с этим согласно требованию пункта 10 Плана мероприятий по реализации «Национальной стратегии Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы» в школьные программы введен также предмет «История религий». В этом направлении также предстоит работа по созданию учебных модулей по следующим курсам - «Сущность и специфика терроризма: противодействие идеологии терроризма в образовательных организациях» и «Основные направления деятельности по профилактике терроризма и экстремизма в образовательных организациях». Однако здесь также важна реализация отдельной программы или план мероприятий по противодействию экстремизму и терроризму в общих образовательных школах, которая должна стать важным направлением работы подобных учреждений при осуществлении внеклассной работы или в рамках воспитательных часов.

При подготовке программы по профилактике экстремизма и радикализации среди несовершеннолетних и молодежи следует учитывать, что молодое поколение, не испытавшее на себе ужасы гражданской войны 90-х годов, «попадая под усиленное воздействие радикальных элементов, может принять насилие как способ самовыражения, о чем свидетельствует тенденция повышения уровня вовлеченности молодежи в экстремистские и террористические организации» (1). Поэтому потенциал сферы образования должна использоваться для воспитания культуры толерантности у несовершеннолетних и молодежи. Кроме того, большое внимание предстоит уделять

противодействию использованию Интернета в экстремистских и террористических целях. Для этого необходимо усилить работу по созданию сайтов, публикующих доступные и понятные для молодежи антиэкстремистские материалы, шире использовать возможность участия в онлайн-обсуждениях, где можно выражать точки зрения, которые способны отвлечь потенциальных сторонников экстремистов и террористов и т.д.

Наряду с этим необходимо у школьников воспитывать чувство уважения к человеку независимо от национальности или религии, а также создать условия, позволяющие им правильно реагировать на поток негативной информации и уметь защищаться от его воздействия. Также требуется увеличение количества авангардных групп из числа молодежи для борьбы с распространением среди молодежи экстремистских идей через Интернет и других способов.

Причины и условия возникновения агрессивных настроений в молодежной среде хорошо известны. Поэтому работа с молодым поколением должна вестись с учетом этого, т.е. мероприятия должны быть направлены на стимулирование у школьников положительных эмоций от участия в реализации социальных проектов, от анализа достижимых перспектив, создание условий для снижения агрессии, напряженности, экстремистской активности среди них, а также для воспитания успешной, патриотичной, социально ответственной личности.

Исходя из этого, в научной литературе выделяются такие направления противодействия экстремизму в современной школе (3):

- проведение классных часов с целью освоения обучающимися общечеловеческих норм нравственности и поведения;

- рассмотрение вопросов профилактики правонарушений, правового воспитания, формирования законопослушного обучающегося на педагогических советах, советах профилактики, классных и родительских собраниях;

- проведение круглых столов по вопросам межнациональных отношений;

- привлечение школьников к изучению истории родного края, краеведению посредством проектной деятельности;

- оказание социально-психологической и педагогической помощи несовершеннолетним, имеющим отклонения в развитии или поведении либо проблемы в обучении.

В рамках воспитательной работы по профилактике экстремизма и терроризма в общеобразовательной школе можно использовать различные формы работы:

- проведение инструктажей с обучающимися по противодействию экстремизму и терроризму;

- распространение тематических памяток и методических инструкций;

- организация мероприятий по формированию правовой культуры, гражданской и уголовной ответственности обучающихся;

- использование современных активных форм обучения и воспитания - круглых столов, диспутов, деловых и ролевых игр, уроков дружбы, уроков толерантности, уроков-дискуссий, уроков-праздников, уроков-виртуальных экскурсий по стране или эпохе, КВН по материалам культуры, уроков-концертов с использованием фольклорных традиций, обрядов, конкурсов творческих работ и др. с применением потенциала технологий социального проектирования, компьютерного программирования, совместной продуктивной деятельности;

- создание стендов антиэкстремистской и антитеррористической направленности;

- выпуск школьной газеты по профилактике и противодействию терроризму и экстремизму, вопросам личной безопасности обучающихся;

- подготовка школьной библиотекой циклов выставок, посвященных роли и месту различных культур и религий в становлении и развитии страны;

- привлечение учреждений культуры, спорта, здравоохранения, родителей для проведения совместных проектов по профилактике безнадзорности и правонарушений, по профилактике терроризма и экстремизма в молодежной среде;

- своевременное выявление семей, попавших в сложные жизненные обстоятельства, выявление детей, нуждающихся в социальной профилактике и реабилитации.

Вся работа в этом направлении должна быть построена на профилактике вредных привычек и негативных отклонений в поведении детей и подростков (3).

Для примера работы по противодействию терроризма и экстремизма приведем образец программы «Профилактика экстремизма и терроризма в общеобразовательном учреждении» (2).

Во-первых, необходимо указать «Цели Программы». К примеру:

- предупреждение экстремистских проявлений среди обучающихся и укрепление межнационального согласия;

- формирование у обучающихся позитивных ценностей и установок на уважение, принятие и понимание богатого многообразия культур народов, их традиций, этнических и религиозных ценностей посредством воспитания культуры толерантности и межнационального согласия;

- формирование у обучающихся навыков цивилизованного общения в Интернет-пространстве, этикета в чатах и форумах.

Во-вторых, при составлении программы необходимо четко определить «Задачи программы». Например:

- проведение воспитательной, пропагандистской работы с обучающимися и педагогами, направленной на предотвращение экстремистской деятельности, воспитанию толерантности в школе;

- проведение мероприятий с обучающимися по предотвращению экстремизма и мониторинга психолого-педагогической службой;

- использование Интернет в воспитательных и профилактических целях, размещение на сайте школы информации, направленной на формирование у молодёжи чувства патриотизма, гражданственности;

- организация воспитательной работы по реализации мероприятий, противодействующих молодёжному экстремизму;

- проведение классных, школьных и родительских собраний по вопросам профилактики экстремизма, ксенофобии, информационной безопасности;

- повышение занятости обучающихся во внеучебное время.

Третьим идет «Целевые показатели Программы» которые могут быть направлены на минимизацию и искоренения проявлений экстремизма в молодежной среде школы.

В-четвертых, необходимо указать «Основные программные мероприятия». Например: программа включает мероприятия по приоритетным направлениям в сфере профилактики экстремизма:

1. Организационно-пропагандистское противодействие экстремизму;

2. Информационно-профилактические мероприятия (которые включают два вида работ: воспитательная работа по формированию толерантности, культуры мира и межнационального согласия в школе; работа социально - психологической службы и классных руководителей по предотвращению терроризма и экстремизма в школе).

Пятое – это определение «Ожидаемых конечных результатов реализации Программы». Здесь могут быть следующие показатели:

- а) способствовать формированию толерантного сознания, основанного на понимании и принятии культурных отличий, неукоснительном соблюдении прав и свобод граждан.

- б) сформировать у обучающихся навыки цивилизованного общения в Интернет-пространстве, этикета в чатах и форумах.

- в) предотвратить участие обучающихся в организациях, неформальных движениях, осуществляющих социально негативную деятельность.

Шестым разделом в программе может быть «Управление Программой и контроль за её реализацией». Здесь необходимо указать, что контроль за выполнением Программы осуществляет администрация образовательного учреждения.

Седьмым, основным разделом программы может считаться «Основные программные мероприятия». Данный раздел включает подразделы. К примеру можно включать в данный раздел Программы следующие мероприятия:

1. Организационные и пропагандистские мероприятия.

2. Разработка плана профилактических мер, направленных на предупреждение экстремистской деятельности, в том числе на выявление и последующее устранение причин и условий, способствующих осуществлению экстремистской деятельности в школе.

3. Проведение инструктажей с обучающимися при угрозе экстремистских действий.

4. Проведение проверок состояния эвакуационных выходов и путей эвакуации (исправность дверных замков, незагроможденность проходов).

5. Разработка уроков и мероприятий, направленных на развитие уровня толерантного сознания у обучающихся.

6. Распространение опыта проведения уроков и мероприятий, направленных на развитие толерантного сознания у молодежи.

7. Распространение среди педагогов и библиотекарей информации и материалов, содействующих повышению уровня толерантного сознания молодежи

8. Организация воспитательной, спортивной работы, по утверждению в сознании молодых людей идеи личной и коллективной обязанности уважать права человека и разнообразие в нашем обществе (как проявление культурных, этнических, религиозных, политических и иных различий между людьми), формированию нетерпимости к любым проявлениям экстремизма

9. Оформление стенда по профилактике терроризма и экстремизма среди молодежи.

10. Разработка методических материалов по профилактике терроризма и экстремизма.

11. Организация взаимодействия с органами внутренних дел по вопросам координации действий в профилактике терроризма.

12. Информационно-профилактические мероприятия:

1) проведение уроков и мероприятий для обучающихся с использованием видеоматериалов и др.;

2) конкурсы, выставки, викторины, круглые столы по профилактике экстремизма, по формированию патриотизма и гражданственности;

3) проведение учений и тренировок в школе по отработке взаимодействия с правоохранительными органами при угрозе совершения террористического акта;

4) изготовление печатных памяток по тематике противодействия экстремизму и терроризму;

5) воспитательная работа по формированию толерантности, культуры мира, религиозного и межнационального согласия в школе;

6) беседа «Устав образовательного учреждения. Мои права и обязанности»;

7) экскурсии, посещение музеев, выставок;

8) конкурсы, выставки, викторины, круглые столы по профилактике экстремизма, по формированию патриотизма и гражданственности;

9) проведение единого тематического классного часа: «Молодежь и антитеррор»;

10) проведение классных часов, бесед, лекции по темам «Жертва неразборчивости», «Я – гражданин страны», «Терроризм – угроза миру», «Психологические рекомендации поведения при возникновении экстремальных ситуаций», «Религиозный экстремизм и его опасность для личности» и др.;

11) проведение единого урока истории «Конституция страны о межэтнических отношениях и правах гражданина».

12) тренинг для обучающихся «Межнациональное и межрелигиозное общение»;

13) проведение акции волонтерами: «Мы – против терроризма!»;

14) беседа «Экстремизм и толерантность. Законодательство по профилактике экстремизма» (с приглашением сотрудников правоохранительных органов);

15) встречи с ветеранами войн и труда;

16) просмотр фильмов на патриотическую тему;

17) проведение семинаров по темам общенациональной идеи, Единства нации и т.д.;

18) привлечение школьников к дополнительному изучению естественнонаучных дисциплин;

19) физкультурно-оздоровительная, спортивная работа (спартакиада, товарищеские игры и др.);

20) вовлечение обучающихся в кружки, секции;

21) работа социально-психологической службы и классных руководителей по предотвращению терроризма и экстремизма в школе и т.д.

В качестве материала для воспитательной работы также может служить следующая тематика (2):

- семинар «Роль педагога в обеспечении безопасности учащихся в сети Интернет»;

- родительские собрания «Управление безопасностью детей в сети Интернет»;

- консультации для родителей по регламентации доступа детей к сети Интернет;

- разработка памяток для участников образовательного процесса (учителей, учащихся и родителей) по безопасной работе в сети Интернет (правила безопасного пользования Интернетом; методы противодействия электронной вербовке молодежи к радикальным действиям; научиться мыслить критически или как грамотно использовать информацию; преимущество и риски использования социальных сетей; как проверять достоверность информации; анализ медиаконтента и т.д.);

- информационное наполнение официального сайта школы по вопросам безопасного использования сети Интернет;

- круглый стол для обучающихся «Профилактика Интернет-зависимости»;

- выступление на педагогических советах по вопросам предотвращения экстремизма;

- мониторинг по выявлению субкультур и уровня взаимоотношений обучающихся в группе и т.д.

Программа или план мероприятий по противодействию экстремизму и терроризму в общих образовательных учреждениях может включать и другие агитационные, культурные, спортивные меры. Но при этом для контролируемости выполнения программы рекомендуется в ней четко указать следующие данные: порядковые номера, название мероприятий, срок их исполнения, ответственные исполнители, источники финансирования (если требуется) и т.д.

В целом, программы по противодействию противодействию экстремизму и терроризму в общих образовательных учреждениях должны учитывать и специфику школы, района, региона и других факторов. Однако в любом варианте работа в данном направлении весьма эффективна и дает возможность не только обеспечить выполнения требований «Национальной стратегии Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы», но способствовать большей безопасности страны, его населения, и, самое главное, обеспечить для самой молодежи счастливое будущее.

ЛИТЕРАТУРА

1. Национальная стратегия Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы.

2. Программа по профилактике экстремизма и терроризма в образовательном учреждении (на 2015-2018 годы) // (<https://infourok.ru/programma-po-profilaktike-ekstremizma-i-terrorizma-v-obrazovatelnom-uchrezhdenii-2244267.html>) (дата обращения: 20.09.2019).

3. Профилактика терроризма и экстремизма среди обучающихся // [https:// videouroki.net/razrabotki/doklad-profilaktika-ekstriemizma-i-tierrorizma-sriedi-obuchaiushchikhsia.html](https://videouroki.net/razrabotki/doklad-profilaktika-ekstriemizma-i-tierrorizma-sriedi-obuchaiushchikhsia.html) (дата обращения: 15.09.2019).

Зиёи Х.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ РАЗРАБОТКИ И РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ЭКСТРЕМИЗМУ В ОБЩИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В статье в целях выполнения требований Национальной стратегии Республики Таджикистан по противодействию экстремизму и терроризму на 2016-2020 годы, а также,

опираясь на мировую практику и программных документах этой сферы, доступных программах школ из стран ближнего зарубежья, автором предложены некоторые основные принципы составления и реализации программы по противодействию этим явлениям в общеобразовательных школах республики. Наряду с общими вопросами, учитывающие важность вопроса противодействия экстремизму и терроризму, в статье предлагается проведение таких мероприятий, как проведение семинаров по темам общенациональной идеи, единства нации и т.д., которые соответствуют национальному духу населения нашей страны.

Ключевые слова: экстремизм, терроризм, стратегия, программа, план мероприятий, единство нации, общенациональная идея.

Зиёӣ Х.

ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ТАҲИЯ ВА ТАТБИҚИ БАРНОМАИ МУҚОВИМАТ БО ЭКСТРЕМИЗМ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ

Дар мақола бо мақсади татбиқи талаботи «Стратегияи миллии муқовимат бо экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020», инчунин бо таъки ба таҷрибаи ҷаҳонӣ ва санадҳои барномавӣ дар ин самт, барномаҳои мактабии дастрас аз кишварҳои хориҷии наздик, аз ҷониби муаллиф баъзе принципҳои асосии таҳия ва татбиқи барномаи муқовимат бо ин зуҳурот дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ пешниҳод гардидаанд. Дар баробари масъалаҳои умумӣ, ки муҳим будани муқовимат бо экстремизм ва терроризмро ба эътибор мегиранд, дар мақола гузаронидани чунин тадбирҳо, аз қабили семинарҳо дар мавзӯи гоӣи умумимиллӣ, Ваҳдати миллат ва амсоли он манзур шудааст, ки ба руҳияи аҳолии кишвари мо мутобиқат доранд.

Калидвожаҳо: экстремизм, терроризм, стратегия, барнома, нақшаи ҷорабинихо, Ваҳдати миллат, гоӣи умумимиллӣ.

Ziyoi Kh.

BASIC PRINCIPLES OF PREPARATION AND IMPLEMENTATION OF THE PROGRAM ON COMBATING EXTREMISM IN GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In order to fulfill requirements of the "National strategy of the Republic of Tajikistan to combat extremism and terrorism for 2016-2020", as well as based on international practice and policy documents in this area, available schools programs from neighboring countries, the author in this article proposes some basic principles of drawing up and implementing a program to combat these phenomena in secondary schools of the Republic. Along with the General issues, taking into account the importance of the issue of combating extremism and terrorism, the article proposes to hold such events as seminars on the themes of the national idea, the Unity of the nation, etc., which correspond to the national spirit of the population of our country.

Keywords: extremism, terrorism, strategy, program, action plan, unity of the nation, national idea.

Сведения об авторе: Зиёӣ Хуршед Махшулзода (Зиёев Хуршедҷон Махшулович) – 1963 г.р., доктор философских наук, профессор, директор Института развития образования имени Абдурахмана Джамии, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, тел. (992 37) 2271729. E.mail: kziyoev@yandex.ru.

Information about the author: Ziyoi Khurshed Makhshulzoda (Ziyoyev Khurshedjon Makhshulovic) – d.b. 1963, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Director of Institute of development of education named after Abdurahman Jami, address: 734024, Dushanbe, Ayni str., 45, tel: (992 37) 2271729. E. mail: kziyoev@yandex.ru.

НЕКОТОРЫЕ СИСТЕМНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ОБРАЗОВАНИИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Таджикский народ имеет философию образования, уходящую своими корнями в глубокую древность. Как свидетельствуют историко-археологические исследования, первые школы (дабиристаны и дабистаны) появились около 5 тысяч лет назад. Большое воздействие на таджикскую философию образования оказала религия Зороастризма и Арийская цивилизация. В философии образования предков таджиков утвердилось единство воспитания и обучения, появилась профессия учителя и были созданы институты образования.

Завоевание Средней Азии арабами, что привело к господству в регионе исламской религии, привело к синтезу исламской и арийско-зороастрийской философии образования. На начальной стадии (VIII-XI вв.) этот синтез стал причиной Ренессанса таджикской культуры, науки и литературы. Персидско-таджикская философия образования способствовала расцвету талантов таких гениев литературы и науки, как Сино (Авиценна), Фирдавси, Рудаки, Хайям, Бедил, Джами, Беруни, Хафиз, Саади. На протяжении веков философия образования формировала менталитет таджикского народа, важнейшими элементами которого было стремление к литературе, искусству, поэзии и знаниям. [6, С. 23-35]

Распад Саманидского государства негативно сказался на системе образования. Постепенное вытеснение арийско-зороастрийских традиций исламской философией превратило образование во вспомогательный инструмент богословия. В исламских школах (медресе) запретили изучать естественные науки, главный акцент был сделан на богословских дисциплинах, воспитание было полностью подчинено следованию религиозным догмам, что формировало у людей рабское поведение, культуру беспрекословного подчинения, игнорирование свободомыслия и свободы. Названные выше процессы привели к застою философии образования и всего таджикского общества, к значительной отчужденности широких слоев населения от истинной грамотности. [2]

Возрождение философии образования таджикского народа началось с оккупации среднеазиатских стран царской Россией, когда таджики попали в сферу влияния русско-европейской системы образования, достигшей максимального развития в период советской власти. Это был период светского образования, во время которого была ликвидирована безграмотность, была сформирована современная инфраструктура образования, наблюдался расцвет культуры, искусства, литературы науки.

Развал Советского Союза поставил Таджикистан перед серьезнейшими проблемами политического, экономического, трансформационного и культурно-образовательного характера. Особенно сложным было состояние системы просвещения на начальных этапах независимости. Многие нерешенные проблемы брали свое начало еще с советского периода. Например, как было указано в одном из правительственных документов, Республика Таджикистан не выполнила план двенадцатой пятилетки по введению в эксплуатацию новых школ. [3]

Первые годы независимости характеризовались острейшим кризисом во всех сферах жизни, молодая республика не могла обеспечить работникам бюджетной сферы достойную заработную плату. Между тем, даже в таких трудных условиях правительство смогло выделить средства на увеличение средней зарплаты работникам просвещения от 250 до 350 рублей,

Начавшиеся в 1992 году в стране военные действия до предела усугубили критическое положение образовательной сферы в стране. Проблемы и трудности стали нарастать, как снежный ком. Около одной пятой школьных зданий оказались разрушенными, тысячи детей, молодежи, подростков стали беженцами и внутренними переселенцами или остались жить в зоне боевых действий. По сравнению с показателем 1991 года, количество принятых учащихся в общеобразовательные средние учреждения

составил к 1993 году 82% и к 2000 году снизился до 74%. Как свидетельствует статистика, количество девочек в школах сократилось гораздо значительнее, чем мальчиков.

Намеченные планы в сфере образования не были реализованы и в 1992 году. Так, на начало 1992/93 учебного года в Душанбе и Хатлонской области были прекращены занятия в средних учебных заведениях и вузах. Большинство учащихся и учителей погибли или покинули место жительства. Эта трагическая ситуация сказалась на учебно-воспитательном процессе на всех уровнях системы образования в республике.

Серьезные проблемы, требующие неотложного решения, возникли в первые годы независимости в районах Таджикабад, Гарм, Дарбанд и других. Это касалось дефицита педагогических кадров, слабой материально-технической базой учебных учреждений, недостаточного охвата детей школьного возраста образованием, что особенно остро относилось к девочкам среднего и старшего школьного возраста, острого дефицита учебно-методической литературы, учебников, учебных принадлежностей, низкого уровня социальной защиты педагогического персонала и т.д. [1]

Сопровождавшее гражданскую войну клановое разделение общества, появление многочисленных движений и партий еще более усугубило критическое состояние образовательной сферы. В некоторых районах школьные здания были сожжены или разрушены, или же их использовали для размещения военных, внутренних переселенцев. Школьное оборудование практически полностью было уничтожено или разворовано, что было еще одним существенным фактором общего кризиса системы образования. Сильнейший ущерб получил сам статус учителя, которого в обществе перестали признавать как личность. А ведь именно учителю как никому другому были видны гуманитарные и культурные последствия происходящих событий, когда сводились на нет работа целого поколения педагогов.

Необходимо отметить, что в период с 1992 по 1998 год в стране было принято семь решений Правительства и Указов Президента об улучшении материального положения и повышении заработной платы работников образования.

Как свидетельствуют результаты проведенных нами исследований, на начало 90-х годов во взрослой части населения наблюдался высокий уровень грамотности. Так, в 1989 году этот показатель составлял 99%, причем 77% взрослого населения республики имели высшее образование. Следует отметить, что для большинства граждан были доступны все ступени образования.

Между тем, для образовательной отрасли были характерны и ряд существенных недостатков. Например, при изучении ряда предметов основной акцент делался на механическом заучивании цифр и фактов при слабом внимании на функциональном учении. Недостаточное внимание уделялось развитию способностей у учащихся решать задачи, необходимые в дальнейшей жизни. Упор на изучение готовых знаний шел в ущерб развитию творческих способностей подростков и молодежи. В результате этих перекосов их знания зачастую не отвечали потребностям современного общества. Методика преподавания, основанная на устаревших программах, не могла удовлетворять ни самых учащихся, ни их родителей, ни общество в целом. Методы и формы школьного обучения требовали существенного совершенствования. [10, С. 262 - 266]

Названные выше недостатки обусловили необходимость проведения глубоких реформ в образовании республики. Между тем, гражданская война 1992-1997 годов, общая нестабильность в стране не позволили осуществить намеченные планы и учебный процесс продолжал осуществляться по старым методикам.

Образовательные структуры Таджикистана, его исследователи и ученые должны решать задачу формирования новой философии образования. На сегодняшний день среди исследователей и ученых, занимающихся проблемами образования, сформировались следующие четыре направления к решению этой задачи: [9]

1. Ориентир на европейскую модель образования, которая взята за основу в таких странах бывшего СССР, как Россия, Украина, Беларусь и Казахстан при сохранении национальных особенностей в своей образовательной системе;

2. Следование старой системе советского образования, ее развитие и совершенствование с учетом новых реалий, сложившихся в общественном развитии Таджикистана и традиционной для таджикского народа философии образования;

3. Переход системы образования республики на инновационные рельсы с применением новейших образовательных систем и передового опыта развитых стран мира;

4. Вхождение в европейскую систему образования и европейское образовательное пространство.

Сказанное выше характеризует серьезность стоящих перед образованием Таджикистана проблем. Представляется, что выработка стратегической и действенной философии образования требует ее рассмотрения в контексте ретроспективного анализа, аксиологии и онтологического синтеза, процесса социально-исторического формирования и развития, определения уровня современного образования и в целом образовательной политики в республике с учетом глобализационных вызовов мировых образовательных систем, динамики научно-технического прогресса, стремительно меняющегося содержания и характера философии образования в мире. По нашему мнению, именно такой подход даст возможность исследователям и ученым, занимающимся философией образования, найти адекватное решение теоретической и практической составляющих этой важнейшей задачи с учетом особенностей Таджикистана в ходе становления национальной системы образования.

Менталитет нынешнего поколения учителей основан еще на советской философии образования. Они считают ее самой передовой и придерживаются ее канонов в повседневной деятельности. Внедрение Болонской системы они воспринимают отрицательно, поскольку ментально к ней не готовы. Поэтому ее успешное введение невозможно без коренной перестройки менталитета основного ядра педагогического состава.

Закон «Об образовании» был принят в Таджикистане 27 декабря 1992 года. В этом нормативно-правовом акте были определены основные принципы государственной политики в сфере образования, созданы правовые условия для развития в республике сферы образования. Необходимо отметить, что еще в Конституции были закреплены правовые основы функционирования соответствующих органов, включая Министерство образования, деятельности которого авторы Основного закона республики посвятили отдельную статью. В 41 статье документа закреплено право каждого человека на образование, а основное образование в стране является обязательным. Государством гарантируется возможность бесплатного получения среднего и среднего профессионального образования, а кроме того, на конкурсной основе с учетом индивидуальных способностей - среднего специального и высшего образования.

В дальнейшем, с целью осуществления конституционных норм, правительством страны в лице Министерства образования была начата работа по организации учебно-воспитательного процесса.

Для реализации политики государства Правительством Республики Таджикистан в 1997 году была разработана и принята Концепция национальной школы. [8]

В документе определены конкретные задачи и цели, средства и методы обучения, его организационные формы.

Необходимо отметить, что в рассматриваемый период в республике функционировали учебные заведения всех ступеней - от дошкольных и школьных до средних специальных и высших, которые в условиях, существующих на тот момент, пытались поддерживать воспитательный и учебный процесс на должном уровне. В основе деятельности сферы образования Таджикистана был положен принцип единства учебного процесса и национальных культурных традиций как таджикского народа, так других народностей и наций, проживающих на территории республики. [4, С. 145 -149]

По сравнению с трагическим периодом гражданского противостояния стала расти численность учебных учреждений. Следует отметить появление и численный рост в послевоенный период заведений нового типа (гимназий и лицеев), которых в советские

времена не было, а в начальный период независимости действовала только одна гимназия.

В начальный период независимости Таджикистана не были предприняты попытки не только изменить содержание образования, но и форму учебных заведений, методические основы образования с целью привести их в соответствие с мировыми стандартами, подвергшимися существенным изменениям.

Поэтом в дальнейшем был осуществлен пересмотр системы учебно-воспитательного процесса в техникумах и педучилищах, преобразованных в колледжи, дающих выпускникам высшее педагогическое образование.

Педучилища Душанбе, Ходжента, Курган-Тюбе и Куляба стали именоваться колледжами, программы и учебные планы которых подверглись пересмотру для их гармонизации с педагогическими вузами.

Эти учебные заведения готовили специалистов по таджикской и русской филологии, математике, истории, а впоследствии также по информатике и английскому языку.

Правительством Республики Таджикистан стали вноситься изменения также в учебные заведения медицинского профиля.

Необходимо отметить, что в образовательно-воспитательной деятельности педагогических высших учебных заведений второй половины 90-х годов была множество недостатков. Используя внутреннюю неразбериху в стране, отдельные «дельцы», далекие от науки и образования, но работающие в профильном министерстве, стали активно открывать новые вузы. В результате, если в 1991 году в республике насчитывалось 13 вузов, в которых обучалось около 64 тысяч студентов, то уже в 1999 году их стало 28 с 80 тысячами студентов. [5, С. 18-25]

Эти и другие негативные тенденции заставили правительство принять в годы независимости ряд мер, которые были направлены на совершенствование сферы образования. Среди первоочередных шагов, с целью повысить престиж вузов, большинство университетов и педагогических получили статус государственных учебных заведений. В городе Хороге в 1992 году открылся государственный университет.

Необходимо отметить, что в рассматриваемый период система образования испытывала серьезные трудности. Среди них следует отметить проблему с обновлением методик образования и дефицит учебно-методической литературы. Известно, что в бывшем СССР вся специальная литература, включая учебные программы, планы, вплоть до учебников, поставлялась из Москвы.

Поэтому в годы независимости в условиях рыночной экономики это процесс прервался, а старые учебники утратили свою актуальность.

В рамках коренных изменений системы образования в целом и включением новых предметов в учебные планы, соответствующими подразделениями Министерства образования была начата работа по разработке новых учебных программ и планов, созданию учебников с учетом национальных особенностей страны и текущих исторических реалий.

Первоочередной задачей была подготовка и выпуск необходимых учебников. В целом только для средних общеобразовательных школ требовалось учебники 83 наименований. К сожалению, эта задача требовала значительного финансирования, что было не под силу одному министерству. В 1999 году правительство предусмотрело для этих целей в бюджете 200 млн. рублей, из которых реально удалось выделить только 80 млн.

Помимо этого, у правительства возникли незапланированные другие проблемы, требующие безотлагательных действий.

В условиях нестабильности и потерей властями контроля над многими процессами в стране, не имея разрешения Министерства образования, ряд международных и неправительственных организаций занялись организацией массового выезда учащихся и преподавателей за рубеж. Не ставя в известность профильное министерство, не согласовывая свои действия с руководством кафедр и факультетов, представителями

иностранных государств стали проводиться в студенческих аудиториях лекции и беседы. Особенно активно проявили себя представители США, Германии, Пакистана и Ирана, неоднократно встречаясь со студентами Таджикского педагогического университета. В некоторых случаях, в обход министерства, такие представители организовывали поездки преподавателей на ознакомительные экскурсии или стажировку в свои страны. Так, под эгидой ТАСИС была организована поездка в Бельгию декана экономического факультета, а ряд студентов посетили Пакистан и Иран. Позднее такая деятельность была запрещена Министерством образования и ситуация взята под строгий контроль. В связи с этим министр образования М. Иноятова направила в правительство письмо с призывом навести порядок в данной сфере. [7]

В настоящее время система государственного управления сферой образования в республике во многом сохранила черты старой советской централизованно-плановой системы, оставаясь в значительной мере нереструктурированной. Вместе с тем, можно констатировать, что в условиях острой нехватки ресурсов отдельные преимущества старой системы удалось сохранить. Таким образом, в Таджикистане ведущая роль в сфере образования принадлежит государству, негосударственный сектор оказывает незначительное влияние на эффективность работы всей образовательной сферы.

Текущая законодательная база сферы образования страдает рядом пробелов и требует изменений, которые бы позволили ей отвечать современным условиям перехода к рыночной экономике.

Одним из ключевых инструментов управления системой образования и распределения ресурсов должна стать децентрализация, для чего необходимо создать соответствующую нормативно-правовую базу, а также соответствующую систему контроля и отчетности.

Также представляется важной проблема независимости образовательных учреждений в плане распоряжения ими собственными ресурсами и управлением хозяйственной деятельностью. Имеющаяся в настоящее время чрезмерная централизация на республиканском уровне приводит к неоправданному дублированию функций и практически сводит к нулю возможность какой-либо инициативы со стороны учреждений образования.

Помимо этого, слепое подражание образовательным стандартам бывших стран СССР, ориентированных на западную образовательную модель, невозможность рационально распределять учебную нагрузку ввиду многовариантности или отсутствия образовательных стандартов во многом препятствует приближению таджикского образования к европейским стандартам. В стране до сих пор не разработан научно-методический фундамент анализа и стандарты образования, которые бы соответствовали как Болонской, так и таджикской системе образования. Переход к Болонской системе требует пересмотра технологий обучения и методического обеспечения, что, в свою очередь, предполагает поиск новых подходов при планировании и оценке итогов образовательного процесса. Очень важно обеспечить ежедневный контроль за качеством освоения тем по методикам Болонской системы, еще не утвержденной, к сожалению, в вузах республики.

Одним из негативных итогов последнего десятилетия является сокращение числа дошкольных учреждений образования, что обусловило падение показателей охвата детей системой дошкольного образования. Это особенно остро ощущается в сельской местности, в которой проживает около 75% населения страны. Среди ключевых причин такого положения - резкое снижение финансирования дошкольных учреждений из местных бюджетов. Можно констатировать, что существующая в настоящее время система дошкольного образования полностью не соответствует современным потребностям государства и общества.

По прогнозам, к 2020 году количество детей, которым будет необходимо школьное образование, вырастет на 850 тысяч, что выше сегодняшнего показателя почти в полтора раза. Данные отчета свидетельствуют, что общее число учащихся в

учреждениях системы среднего образования к 2020 году возрастет на 40% по отношению 2005 году.

На основе этих прогнозов можно ожидать усиление демографического пресса на школьную систему в ближайшее десятилетие, что еще более усугубит системные проблемы, такие как ограниченные ресурсы и потребует существенного роста финансирования с целью поддержания уже достигнутого уровня.

Рассмотрим причины низкого качества образования в современном Таджикистане:

1. Снижение потенциала учащихся при усвоении школьных программ ввиду отсутствия дошкольной подготовки. Уровень дошкольной подготовки является значимым фактором качества среднего образования, а ее отсутствие соответственно, отрицательно сказывается на уровне этого качества.

2. Недостаточный уровень подготовки учителей и преподавания. Фактором, усугубляющим эту проблему, является низкий уровень зарплаты учителей по отношению к средней зарплате по республике.

3. Консервативные и устаревшие методы преподавания.

4. Недостаточное материально-техническое обеспечение системы образования, включая учебно-методические пособия, учебники, неразвитая школьная инфраструктура, библиотеки, а также дефицит квалифицированных кадров.

5. Отсутствие благоприятной и безопасной учебной среды (санитарные условия, питьевая вода, школьная мебель, классные комнаты).

6. Отсутствие у школ достаточной автономии и самостоятельности, независимого юридического статуса, что не позволяет им проявлять инициативу в реализации инновационных программ и осуществлять финансирование из расчета норматива на одного ученика.

7. Отсутствие критериев оценки качества обучения, соответствующих современным международным стандартам.

С учетом сложившейся ситуации Правительство рассматривает следующие пути решения проблем, накопившихся в системе образования:

а) создать такую систему образования, которая бы соответствовала создавшейся в стране ситуации и отвечала бы изменениям на глобальном уровне;

б) осуществить модернизацию сферы образования на основе реформирования управления руководством в целях перехода от централизованной системы управления к партнерству на всех уровнях, что позволит принять широкое участие в образовании как частному сектору, так и гражданскому обществу;

в) укрепить преемственность и взаимосвязь на всех уровнях системы образования; установить стандарты качественного мониторинга для каждого из уровней;

г) мобилизовать ресурсы (материальные, человеческие, социальные, финансовые) в целях развития сферы образования, развития человеческого и институционального потенциала, который необходим для управления данными ресурсами;

д) обеспечить равный доступ к образованию всем детям, в первую очередь - в сельской местности, соблюдать принцип гендерного равенства.

Правительство Республики Таджикистан объявило общее среднее образование своим приоритетом в образовательной сфере, поскольку оно позволит всем детям получить базовое образование. Для этой цели предусмотрено выделение соответствующих инвестиций и финансовых ресурсов.

Для решения названных выше проблем правительство страны обратилось за поддержкой и помощью к международным организациям.

Параллельно с бюджетным финансированием, такое сотрудничество позволяет рассчитывать на зарубежные гранты, долгосрочные займы, что позволит восстановить разрушенные в ходе гражданского конфликта объекты сферы образования, организовать издание учебников, переподготовку преподавательских кадров, приблизить страну к вступлению в международную единую систему обучения.

На сегодняшний день, в условиях увеличивающегося разрыва между богатыми и бедными в Таджикистане наблюдается падение качества образования для незащищенных социальных групп, малоимущих слоев населения, людей, проживающих

в сельской местности. Ещё ряд негативных проявлений в сфере образования вызывают многочисленные злоупотребления, что особенно ярко выражено в сфере бюджетного обучения, которое по определению рассчитано на широкие слои населения и право, на которое должно быть получено строго на основе объективного конкурса.

Успешная реализация мер по достижению национальных приоритетов и целей требует улучшения всей системы управления образовательными услугами: совершенствования и реформирования структуры, пересмотра содержания деятельности министерства и подведомственных структур, подбора высококвалифицированных работников, нахождения путей обеспечения качества образования, проведения всеобщей аттестации, организации курсов повышения квалификации педагогических кадров, создания в каждом регионе информационно-ресурсных центров, а также портала самого Министерства образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Глобализация и пути достижения качества образования в Таджикистане // Перспективы развития науки и образования в XXI веке. Материалы III Международной научно-практической конференции. – Душанбе: ТТУ им. Акад. М.С.Осими, 23-24 мая 2008 г., 0,5 п.л.
2. Назаров, Р. Политическое учение Мухаммеда Газали и его значение в условиях современного глобализирующегося мира. - Известия Академии наук Таджикистана. Серия Философия и право. Душанбе: - 2008, № 3. - 1.0 п.л.
3. Назаров, Р. Философия качества образования Таджикистана (социально-философский анализ). – Душанбе: - «Дониш», 2011. - 20 п.л.
4. Назаров, Д. К. Развитие правового образования в педагогических вузах Республики Таджикистан / Д.К. Назаров // Вестн. Тадж. нац. ун-та, - Душанбе: - 2015.-№3/9, - С. 145 -149.
5. Назаров, Р. Глобализация и пути достижения качества образования в Таджикистане / Р. Назаров // Перспективы развития науки и образования в 21 веке: материалы 3-ой Междунар. науч.-практ. конфер., - ТТУ им. акад. М.С. Осими, 22-24 мая 2008 г. – Душанбе: 2008, - С.18- 25.
6. Назаров, Р. Философия и модель образования XXI века / Р. Назаров // Материалы республиканской научно практической конференции “Проблемы и перспективы развития образования Таджикистана.” – Душанбе: 2013, - С. 23-35. - (на тадж.яз.)
7. Несоответствие традиций и инноваций в процессе внедрения европейской системы образования в ВУЗах Таджикистана. В кн.: Традиции и процессы демократизации в Таджикистане. - Душанбе, 2010. - 0,8 п.л. // Материалы республиканского семинара при ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан 21-22 июня 2010 г.
8. Образования в Республике Таджикистан: Стат. сб. / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе: 2015. -104 с.
9. Сангинова, Д.Н. Теоретические основы и тенденции развития кредитной системы обучения в Республике Таджикистан: автореферат дис. к.п.н. / Д.Н. Сангинова. – Душанбе: 2015. - 21с.
10. Солиев, О.К. Особенности личностно-ориентированного обучения при формировании конкурентоспособной личности / О.К. Солиев // Вестн. Тадж. нац. ун-та. – Душанбе: - 2014, №3/8. - С. 262 -266.

Каримзода М.

НЕКОТОРЫЕ СИСТЕМНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ОБРАЗОВАНИИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

В статье автор, рассматривая процесс развития философии образования и формирования менталитета таджикского народа на протяжении веков, утверждает, что важнейшими элементами данного процесса было стремление к литературе, искусству, поэзии и знаниям и перечисляя ряд проблем в образовании досоветского периода, указывает, что эти процессы привели к застою философии образования и всего таджикского общества к значительной отчужденности широких слоев населения от истинной грамотности.

Далее автор, на основе анализа совокупности фактов, приходит к утверждению, что возрождение философии образования таджикского народа началось в период советской власти, во время которой была ликвидирована безграмотность, была сформирована современная инфраструктура образования, наблюдался расцвет культуры, искусства, литературы и науки.

Следует отметить, что в статье подробно рассматриваются серьезнейшие проблемы образовательного характера, возникшие в результате развала Советского Союза и на начальных этапах независимости в системе просвещения Таджикистан. Анализируя данные системные проблемы, автор предлагает необходимость проведения глубоких реформ и решение системных проблем в образовании республики в контексте ретроспективного анализа и с учетом глобализационных вызовов и динамики научно-технического прогресса.

Ключевые слова: философия образования, менталитет, стремление к знаниям, системные проблемы в образовании, застой, грамотность, современная инфраструктура, проблемы образовательного характера, система просвещения, глубокие реформы, в контексте, ретроспективный анализ, глобализационные вызовы.

Karimzoda M.

SOME OF THE SYSTEMIC PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SOLUTIONS

In the article the author, considering the process of development of philosophy of education and formation of mentality of the Tajik people for centuries, argues that the most important elements of this process was the desire for literature, art, poetry and knowledge and listing a number of problems in the education of the pre-Soviet period, indicates that these processes have led to the stagnation of the philosophy of education and the whole Tajik society to a significant alienation of the General population from the true literacy.

Further, the author, on the basis of the analysis of the set of facts, comes to the statement that the revival of the philosophy of education of the Tajik people began in the period of Soviet power, during which illiteracy was eliminated, the modern infrastructure of education was formed, the flourishing of culture, art, literature and science was observed.

It should be noted that the article discusses in detail the most serious problems of educational nature that arose as a result of the collapse of the Soviet Union and the initial stages of independence in the education system of Tajikistan. Analyzing these systemic problems, the author suggests the need for deep reforms and the solution of systemic problems in the formation of the Republic in the context of retrospective analysis and taking into account the globalization challenges and the dynamics of scientific and technological progress.

Key words: philosophy of education, mentality, aspiration to knowledge, system problems in education, stagnation, literacy, modern infrastructure, problems of educational character, education system, deep reforms, in the context, retrospective analysis, globalization challenges.

Сведения об авторе: Каримзода Мирзо Бадал - кандидат филологических наук, заместитель директора Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45. Тел.: (992) 90 085 35 35, E.mail: takmil-bbk@mail.ru

Information about the author: Karimzoda Mirzo Badal - Candidate of Philology, Deputy Director of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.. tel.: (992) 90 085 35 35, E.mail: takmil-bbk@mail.ru

С. ТУРОНОВ

РОЛЬ ЭКОЛОГА - ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОХОДОВ И ЭКСКУРСИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ГРАЖДАНСКО - ПАТРИОТИЧЕСКОГО КРУГОЗОРА СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Человек и природа неотделимы друг от друга и они между собой тесно взаимосвязаны. Для человека, как и для общества в целом, природа является средой жизни и единственным источником необходимых для существования ресурсов. Природа и ее ресурсы-база, на которой живет и развивается человеческое общество, первоисточник удовлетворения материальных и духовных потребности людей.

В наши дни отношения к природе приобрело социальную значимость, стало нравственным принципом. Научно-технический прогресс способствует улучшению

условий жизни человека, повышает их уровень. Однако растущее вмешательство человека в окружающую среду вносит такие изменения, которые могут привести к нежелательным последствиям в экологическом и биологическом смысле. Важность экологического обучения и воспитания учащихся в современном технологическом мире переоценить невозможно. Проблема охраны природы становится актуальной проблемой. А экологическое образование школьников должно являться важной приоритетной задачей педагогической теории и школьной практики в настоящее время.

Есть в этом отношении и политический аспект, так как только социалистическое общество с его плановой системой организации производства создает реальные возможности для комплексного решения задач защиты природы, окружающей человека среды.

Но возможности и действительность не всегда совпадают и многое здесь зависит от субъективного, человеческого фактора. От идейно-нравственной убежденности и готовности людей конкретно и правильно решать экологические проблемы.

Формировать такую убежденность и готовность реализовать ее и жизни необходимо уже с юных лет, на школьной парте и даже раньше — в игровых комнатах и живых уголках детских садов. Ведь доброе отношение к природе начинается с общения детей, с растительным и животным миром.

Особую радость доставляет детям уход за маленькими животными. Защищая их, они переживают при этом возвышенное чувство доброго покровительства по отношению к слабому, беспомощному.

Много добрых минут приносят детям наблюдения за насекомыми, бабочками, кузнечиками, жучками, муравьями, бережное отношение к ним.

Известный педагог В. А. Сухомлинский в своей школе радости стремился так вводить детей в окружающий мир, чтобы они ощущали, воспринимали, понимали чудесную красоту природы. Появление первых листьев на деревьях, их развитие весной и яркие краски осени, причудливые облака, грозовые тучи, сполохи молний, обильный дождь и веселые ручейки, и узоры па окнах, появление льда на лужах — все это должны ощутить дети как прекрасное в природе, пережив чувства удивления и радости. Чувство прекрасного в природе одухотворяет деятельность учащихся по охране окружающего мира. С удовольствием и ощущением полезности своего труда школьники ухаживают за деревьями и цветами на клумбах, работают на школьном участке осенью. Собственный труд по уходу за растениями и животными повышает действенность экологического воспитания детей, способствует превращению знаний в экологические убеждения.

Проблемы охраны природы в условиях средней школы следует рассматривать ненавязчиво, постепенно, так как главная задача этих классов — вызвать интерес к природным объектам, воспитать уважение ко всему живому. Старшеклассников можно привлекать к обследованию местных водоемов, парков, скверов, к проведению Дней птиц, Дней леса, Дней урожая и др. Учитель старших классов всю свою работу должен согласовывать с родителями, вовлекая их в работу с учащимися дома по ведению дневников природы, фенологических наблюдений и пр.

В старших классах в учебных курсах изучаются проблемы питания растений, создания гидроэлектростанций и применяемых при этом мерах по охране рыбных богатств. В курсе химии большое внимание уделяется использованию химических удобрений для сохранения плодородия почв и др. Наиболее полно и непосредственно экологические вопросы рассматриваются на уроках биологии, зоологии, ботаники, а также во внеклассной работе по этим предметам и специальных экологических объединениях.

В деле формирования гражданско- патриотического кругозора и чувства патриотизма у учащихся имеет особое значения общественные и гуманитарные предметы. Творческое освоение учащимися предмета «Ифтихори ватандорй» («Гордость Родины»), Всеобщая история, Истории таджикского народа, Родного языка и литература, История религий, География Таджикистана, Основ государства и

права, Права человека, Физическое воспитание и военная подготовка и др., которые связаны с историей отечества, родным языком и литературой, основами государственности и права, обучением военному делу и физическому воспитанию могут послужить формированию чувства патриотизма, воспитанию учащихся в духе высокой гражданственности, гуманизма, любви к родине, способствовать возрождению исторической памяти утверждению национального согласия, и менталитета таджикской нации.

Необходимо ознакомить учеников и с тем, какой вклад наше государство вносит в международное сотрудничество по охране окружающей среды, по борьбе с опасными заболеваниями, о мерах по охране космоса, освоению Мирового океана, глобальной и региональной проблемы в том числе, провозглашении Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития 2018-2028 гг.», взаимовлияния и взаимообогащения народов, развитию мировой культуры и гуманизма. Очень важно пропагандировать необходимость заключения международных соглашений против использования в военных целях космоса, за запрещение химического оружия, за повсеместное прекращение испытаний атомного оружия, за запрет нейтронного оружия и др.

Подготовка школьников к охране природы осуществляется с учетом их возрастных особенностей. Если в начальной школе происходит первичное ознакомление с этой проблемой и ученики в основном овладевают соответствующими знаниями и элементарными умениями, то в 9-11 классах у них формируются более глубокие убеждения и специальные практические умения и навыки ухода за животными, растениями, а старшеклассники сами вовлекаются в борьбу за охрану природы.

«Экология и мир» - эти два слова стали своеобразными символами сегодняшнего дня, укоренившись в лексике многих народов. **(2.9)** А общее между ними то, что в этих двух словах выражена тревога за наше будущее, будущее планеты, будущее наших детей. А будущее и настоящее детей всегда связано со школой. Экологическое образование и воспитание заключается не только в передаче детям определенных знаний, но и в формировании у них умения и желания активно защищать, улучшать и облагораживать природную среду и собственное жилище. В школе необходимо воспитать ответственное отношение к природе не только на уроках биологии, химии, географии. В настоящее время почти во всех образовательных учреждениях работают кружки по охране окружающей среды, по естествознанию, охране здоровья человека.

При эколого- туристических походов и экскурсий и эколого- патриотическому воспитанию решаются следующие задачи:

- расширение экологических представлений старшеклассников, формируемых на уроках;

- углубление теоретических знаний старшеклассников в области экологии, формирование ряда основополагающих экологических понятий;

- обеспечение более широкой и разнообразной, чем это возможно в рамках обычных уроков, практической деятельности обучающихся по изучению и охране окружающей среды.

- формирование гражданско- патриотического кругозора старшеклассников;

- формирование любви и преданности к Родине у старшеклассников;

- развитие любви и уважения к народу, национальной культуре и традициям у старшеклассников;

- воспитание любви и бережное отношение к родной природе, к своей Родине;

- формирование у учащихся готовности трудиться на благо Родины и защищать ее;

- развитие у старшеклассников настойчивости в преодолении трудностей как шаг к воспитанию у них патриотизма, и национального самосознания.

Как осуществляется эколого – туристические походы и экскурсий в средней школе.

Развитие экологической культуры учащихся осуществляется не только на уроках в процессе изучения учебных дисциплин, но и во внеклассной работе.

Экологические знания у учащихся формируются при изучении каждого школьного предмета и в особенности на уроках математики, физики, географии, биологии, химии. Но невозможно полноценно реализовать все задачи, стоящие перед учителем только на уроке. Поэтому надо осуществить их и во внеклассной деятельности. Существуют три основных типа внеклассных занятий: индивидуальные, групповые и массовые.

Индивидуальная работа тесно связана с приобщением учащихся к чтению и реферированию научно- популярной и специальной литературы с выполнением самостоятельных наблюдений и проведением экспериментов.

Групповая внеклассная работа успешно протекает в кружке, экскурсии, эколого-туристических похода или научном обществе учащихся, где занимаются ребята, проявляющие наибольший интерес к изучению взаимосвязи организмов с живой природой.

Площадь территории Таджикистана равна 143.100км². Он расположен в центральной Азии и считается колыбелью одной из древнейших цивилизаций мира. Название Таджикистан восходит к одному из пехлевийских терминов, означающих «территория арийцев».

Таджикистан в силу климатических и географических условий и взаимодействия этих факторов имеет самую разнообразную флору и фауну, считающейся частью окружающей среды. Вопросы окружающей среды и ее значение в культуре таджиков имеют тысячелетнюю историю. Свидетельством этого является первый в мире лесной заповедник, сохранившийся в территории Таджикистана.

Территория Таджикистана по ботанико-географическим условиям, рельефу, геологическому строению, составу растительного и животного мира и особенностям экологической нагрузки разделяется на Согдийско-Заравшанскую, Центрально-Таджикистанскую, Южно-Таджикистанскую, Горнобадахшанскую экологические провинции, которые в свою очередь подразделяются на районы.

Согдийско-Заравшанская провинция занимает значительную территорию Западного Тянь-Шаня и северо-западную часть Памиро-Алайской горной системы. Основными элементами орографии являются Кураминский, Туркестанские хребты, горы Моголтау и Ферганская котловина, образованные в результате герцинского и альпийского тектоногенеза.

Центрально-Таджикистанская провинция занимает центральную часть Таджикистана, включая Каратегинский, Вахшский, Дарвазский, Алайские хребты, хребет Петра Первого и Хазрати шох, Каратегинскую, Сурхобскую и Обихингоускую межгорную впадины.

Южно-Таджикистанская провинция занимает южную часть Памиро-Алая, состоящую из небольших хребтов Бабатаг, Актау, Туунтау, Тераклитау, Чолтау и Джилантау. Постепенно они переходят в Пархаро-Пянджский, Вахшский, Бешкентский и Шаартузский оазисы, которые относительно называются Южно-Таджикской депрессией, представленной меловыми, четвертичными и неогеновыми отложениями.

Горнобадахшанская провинция занимает исключительно высокогорную территорию Дарвазского, Ванчского, Язгулемского, Шахдаринского, Шугнанского, Ваханского, Ишкашимского, Рушанского, Заалайского, Северного и Южно-Аличурского, Музкольского хребтов, где преобладают докембрийские породы, интрузии пород юрской, каменноугольной и триасовых систем.

Для формирования гражданско- патриотического кругозора старшекласников во время летних каникул можно организовать научно – экологическая экспедиции,эколога – туристических походов и экскурсии в Согдийско-Заравшанской, Центрально-Таджикистанской, Южно-Таджикистанской и Горнобадахшанской провинциях Для успешной организации сначала ведется подготовительная работа (намечается маршрут и определяются задачи).

Походы и экскурсии нацеливает учащихся, чтобы они стремились практически участвовать в реальной работе по улучшению состояния окружающей среды и развитию патриотического кругозора старшекласников. Старшекласники во время поход и экскурсий познакомят с основными средами обитания, абиотические факторы

среды, биотические факторы среды, типы взаимодействия организмов экологической обстановке родного края, выявляют экологически горячих точек, деятельность человека как экологический фактор, воздух как среда обитания, загрязнение воздуха, глобальные экологические проблемы внесут свой посильный вклад в дело охраны природы. Во время эколого - туристических походов и экскурсии старшеклассники принимая участие в охране окружающей среды соблюдают требования природоохранного законодательства изучают и умножают природные богатства родного края, повышают уровень знаний в области экологии и вывесут пропаганду природоохранных знаний.

Члены эколого - туристических походов не только вносят весомый вклад по поддержанию чистоты окружающей среды. Они не только совершают рейды по выявлению экологически горячих точек, но и сами принимают непосредственное участие в охране окружающей среды: очищают улицы, речку, пруды от мусора и хлама, благоустраивают родники, защищают редкие растения и животных, помогают лесничеству в посадке леса, занимаются озеленением.

Они выполняют задание по созданию Красной книги РТ. Выявляют редкие растения и животных из Красной книги по таджикскому району.

Немаловажную роль в экологическом воспитании учащихся играют исследовательские работы, так как способствуют более глубокому и осмысленному изучению науки, формированию практических и исследовательских умений, развитию творческого мышления, установлению связей между теоретическими знаниями и практической деятельностью.

Для того чтобы деятельность учащихся стала исследовательской, педагоги должны определять цель – обучения учащихся методам, принципам, формам и способам научного исследования, т.е. дать возможность самореализовать себя через наблюдение и эксперимент. Ученики как исследователь должны четко представлять каким образом, и когда достигнут конечного результата.

Особое место в развитии научно-исследовательской деятельности школьников занимает научное общество учащихся НОУ, которые определяют систему работы, позволяют развивать у учащихся научное мышление, интерес к исследовательской работе и к углубленному изучению разделов наук, воспитывать нравственные качества и духовную культуру.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иголкин Н. И. Вопросы охраны природы во внеклассной работе. Туристский поход, // Средняя школа и охраны природы., Томск: - 2000.- С.141-154
2. Концепция развития туризма в Республики Таджикистан в период 2009-2019гг.
3. Қодиров Ф.С., Қодирова М.И., Ашуралиев М.И., Қурбонов Ё.С. Туризм: амалия ва тамоюлҳои рушд. Монография.- Душанбе: «Ирфон», - 2016, 127 сах.
4. Мухимияти рушди туризми дохилӣ // Маводи конференсияи илмӣ- амалӣ, шаҳри Душанбе 11 феввали соли 2017. Нашриёти ООО “Аввалин”, 204 сах.
5. Печко Л.П. Воспитание у школьников эстетического отношения к природе, // Советская педагогика., 1987., №3. С.29-32.
6. Яхёева М., Махмудова Э. Масъалаҳои тарбияи муҳофизати табиат дар дарс, //Мақтаби Советӣ., 1980, №2, С. 39.

Туранов С.

НАҚШИ САӢӢХАТӢОИ ЭКОЛОГИЮ ТУРИСТӢ ДАР ТАШАККУЛИ ЧАӢОНБИНИИ ШАӢРВАНДИЮ ВАТАНДӢСТИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФӢОИ БОЛОӢ

Дар мақолаи мазкур нақши саӢӢхатӢои экологию туристӢ дар ташаққули чаӢонбинии хонандагони синфӢои болоӣ ва тарбияи ватандӢстиву шаӢрвадии онҳо нишон дода шудааст. Муаллиф бахусус қайд менамояд, ки масъалаҳои ҳифзи табиат дар шароити муассисаҳои таълимӣ бояд на ба таври иҷборӣ, балки тадричан қорӣ карда шавад. Ҳамчунон қайд карда

мешавад, ки маданияти экологии хонандагон на танҳо дар раванди таълими дарсҳои хамарӯза, балки дар фаъолияти берун аз дарсҳо амалӣ гардад.

Калидвожаҳо: табиат, таълим, экология, хонандагон, тарбия, сайёҳат, маданият.

Турунов С.

РОЛЬ ЭКОЛОГО-ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОХОДОВ И ЭКСКУРСИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО КРУГОЗОРА СТАРШЕКЛАСНИКОВ

В статье указывается роль и задачи эколого-туристических походов и экскурсий в формировании гражданско-патриотического кругозора старшеклассников. Автор особо отмечает важность экологического обучения воспитания учащихся, также политических аспектов для комплексного решения задач защиты природы. Следует отметить, что проблемы охраны природы в условиях средней школы надо рассматривать ненавязчиво, постепенно, чтобы вызвать интерес к природным объектам, воспитать уважение ко всему живому. Автор также отмечает, что экологические культуры учащихся следует осуществлять не только на уроках в процессе изучения учебных дисциплин, но и во внеклассной работе.

Ключевые слова: природа, образование, экология, ученики, воспитание, культура.

Turonov S.

THE ROLE OF ECOLOGICAL - TOURIST TRIPS AND EXCURSIONS IN THE FORMATION OF CIVIL AND PATRIOTIC CAPTITUDES OF HIGH SCHOOL CLASSES

This article specifies the role and tasks of environmental - hiking and excursions in the formation of the civil-patriotic horizons of high school students. The author emphasizes the importance of environmental education of students, as well as political aspects for the integrated solution of the tasks of protection of nature. It should be noted that the problems of nature conservation in the conditions of high school must be considered unobtrusively, gradually, in order to arouse interest in natural objects, to cultivate respect for all living things. The author also notes that students' ecological cultures should be carried out not only in the lessons in the process of studying academic disciplines, but also in extracurricular activities.

Key words: nature, education, ecology, students, hiking, education, culture.

Сведения об авторе: Турунов Султонмурод Шарофович – научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: Turonov Sultonmurod Sharofovich - Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

Ш. КОТИБОВА

ТАРБИЯИ АРЗИШҶОИ МИЛЛӢ ДАР МУАССИСАҶОИ ТОМАКТАӢӢ ТАВАССУТИ ВАӢ

Дар шароити кунунии ҷаҳонишавӣ, хавфи аз байн рафтани арзишҳои миллии ин ё он кишвар рӯз то рӯз зиёдтар мешавад. Рушди рӯзафзуни технологияҳои коммуникатсионӣ низ дар ин миён нигарони соҳибназаронро ба бор овардааст. Чунки таъсири ВАӢ ва сомонаҳои интернетӣ ба ҳаёти мардуми ҷаҳон аз чанд даҳсола пештар дида, имрӯзҳо ба маротиб зиёдтар ба мушоҳида мерасад. Табиист, ки ин гуна воситаи муқтадирӣ таъсиррасонӣ ба психологияи инсон ва шуури ҷомеа метавонад аз ҷониби гурӯҳҳои муайян бо мақсадҳои гуногун истифода шавад. Намунаи барҷастаи инро мо дар ҷангҳои иттилоотии кишварҳои бузурги ҷаҳон ва «мағзшӯӣ»-и гурӯҳҳои ифротӣ дар сомонаҳои интернетӣ дида метавонем.

Маҳз дар ана ҳамин гуна муҳити иттилоотии пуртазод ҷавони дар кӯдакӣ аз доираи арзишҳои миллии ва давлатдорӣ худ дурмонда, ба доми гурӯҳҳои бадҳоҷу

ахриманӣ афтада, метавонад сабабгори мусибат дар оилаи худ ва дар маҷмӯъ, чомае гарданд.

Бо назардошти ин хавфи бузург, роҳбарияти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дар мулоқоту вохӯриҳояш бо ҷавонон ва аҳли ҷамоатчиғии кишвар, таъкид мекунанд, ки ҳар як фарди чомае бояд, зиракии сиёсиро аз даст навода, баҳри ободани Ватан иқдом кунад. Ҳамчунин дар ҷумҳурии мо қабул шудани ду қонуни миллӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи анъана ва расму оинҳои миллӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», ки заминаи асосии ҳуқуқиро барои мубориза ба муқобили хурофотпарастӣ ва гумроҳию ҷаҳолат дар чомае ба миён овард, маҳз бо ташаббуси Пешвои миллат, боз ҳам ба хоҳири ояндаи дурахшони ҷавонони кишварамон нигаронида шудааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз тамоми шароитро барои рушди шахсияти баркамол дар чомае фароҳам овардааст, дар саросари кишвар ҳазорҳо муассисаҳои томактабӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбӣ, донишқадду донишгоҳҳо бо мутахассисон таъмин буда, содиқона барои таълиму тарбияи насли наврас ва ҷавонони ояндасоз хизмат мекунанд. Дар баробари ин ҳама ғамхориҳо баъзе далоили даст задани ҷавонон ба ҷинояткорӣ, пайвастан ба гурӯҳу хизбҳои ирриҷой-экстремистӣ, аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ошкор мешаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ин гуна ҷавонони дар зиндагӣ гумроҳшуда, ба воситаи истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ ва сомонаҳои интернетӣ шабакаҳои мохворавии телевизионӣ радиои ба доми гурӯҳҳои бадхоҳ меафтанд. Акнун барои мову шумо зарур аст, ки таҳкурсии асоси таъсирасонии чунин гурӯҳҳоро аз зери пояшон гирифта, роҳ надихем, то он гурӯҳи ками ҷавонон ханӯз ҳам сустирода ва аз лиҳози шуур сустбударо ба доми худ нақашанд. Барои ин кор мо алақай заминаи мусоиде дорем, лавозимоти техникӣ, ниҳоди идоракунандаи шабакаҳои иҷтимоӣ, радио, телевизион, рӯзнамаву маҷаллаҳо. Вале танҳо бо маҳдуд кардани сомонаи ифротие, лағв кардани паҳши барномаҳои ин ё он радио ва телевизиони мохворавие, ки барои таблиғу ташвиқи арзишҳои барои мо тоҷикон бегона, кор мувофиқи матлаб нахоҳад шуд. Боз роҳ ва василаи нава пайдо мешаваду ҳамон расонаҳо метавонанд кори шумо худро аз сар бигиранд. Ба ҷои ин имрӯз мо ба хоҳири ояндаи давлатдориямон аз тамоми воситаҳои истифода намуда, пеш аз ҳама дар зехни кӯдаки хурдсол қаҳрамони миллиро дар филмҳои тасвирӣ биофарем, персонажҳои мусбатеро бо шакли зоҳирии тарҳи (колорити) миллидошта барои кӯдак пешниҳод кунем. Дар матбуот саҳифаҳои кӯдаконро бо тартиби ғояҳои ватанпарастӣ ҳар чӣ бештар ташкил намоем. Дар радио ва телевизион барномаҳои озмунӣ – саргармкунанда, интерактивӣ, лавҳаву очеркҳо аз рӯзгори ҷавонони муваффақ зиёдтар паҳш карда шавад. Ногуфта намонад, ки дар ҳар даври замон қаҳрамонони бофтаю сохтае буданд, ки корнамоиҳояшон вирди забони мардум буд, филмномаҳо месохтанд, асарҳо эҷод мекарданд, вале имрӯз чӣ? Магар мо наметавонем? – Албатта метавонем!

Аз Иттифоқи нависандагони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иттифоқи рассомони Ҷумҳурии Тоҷикистон, коргардону филмсон бояд тақозо шавад, то дар маҷмӯъ сари ин мавзӯъ кори муштараке анҷом диҳанд, нишон диҳанд, ки кӯдаки тоҷик ба кӣ тақлид кунад? Ё ба кӣ монанд шавад?

Имрӯз дар кишвари мо чунин донишгоҳе мавҷуд аст, ки онҳо мутахассисони соҳаи кибернетика омода карда метавонанд ҳамасола садҳо нафар мутахассис бо дипломи касбӣ таъмин мешаванд? Вале чаро то ҳол дар ҷумҳурии мо ягон сомонае нест, ки ҷои ҳамон сомонаҳои аз доираи ахлоқ дур ё ифротӣ – экстремистӣ битавонад диққати ҷавононро ба худ ҷалб намуда, онҳоро аз ҷанги бадхоҳони миллат бираҳонанд? Аз рӯи суолот бояд бигӯем, ки воқеан дар ин самт барномасозони ҷавони кишвари мо муваффақияте доранд. Масалан, дар мағозаҳои интернетии телефонҳои хушманд (смартфон) чанд замимаеро дидан мумкин аст, ки бо забони тоҷикӣ омода шуда омӯзишиянд ва ё аз намояндагони илму адаби тоҷик намунаҳо ҷой дода шудаанд. Ин ҳуб аст, вале басанда нест. Гумонам вақти он расида, ки ба хоҳири ҳифзи арзишҳои

миллӣ ва нерӯи ояндасози ҷомеа – ҷавонони Тоҷикистон, тамоми сохторҳои зикршуда дар қорқарди консепсияи ягонаи тарбияи ахлоқӣ ва зебоипарастии кӯдакон дар доираи арзишҳои миллӣ ва мубориза ба муқобили андеша ва арзишҳои бегонапарастӣ қори дастаҷамъонае анҷом диҳанд. Зеро имрӯз вақти он расидааст, ки кӯдаки тоҷик як персонажи тоҷиконаро дар филмҳои тасвирӣ бубинад, на «Том ва Черӣ», «Маша ва хирс», «Ҳоло ист!». Навраси тоҷикистонӣ бояд аз сомонаҳои интернетӣ сухани ноб омӯзад, на алфози қабех, филми қаҳрамониеро аз рӯзгори ҳамсолонаш бубинад, на «боевику» «трилеру» «ужас». Вақти он расида, ки дар ҷумҳурии мо масъулини соҳа ба ин паҳлӯи масъалаи таълиму тарбия тавачҷуҳ фармоянд, то дар якҷоягӣ барои ба воя расонидани насли дорои қувваи бузурги ақлию зеҳнӣ ва бунёдқору созанда муваффақ шавем.

АДАБИЁТ:

1. Массен, П. Развитие личности в среднем возрасте: Пер. с англ. / П. Массен, Дж. Конгер. – М.: Прогресс, 1997. – 272 с.
2. Назаров, М.М. Массовая коммуникация и общество. – М.: Аванти плюс, 2004. – 428 с.
3. Наумова, Н.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / Н.Ф. Наумова. – М., 1998. – 199 с.
4. Петченко, Т.С. Роль средства массовой информации в формировании ценностных ориентаций современной российской молодежи: автореф. дис...кан. пед. наук: 13.00.01 / Т.С. Петченко; Ставроп. гос. ун-т. – Ставрополь, 2007. – 21 с.
5. Почепцов, Г. Коммуникативные технологии XX века / Г. Почепцов. – М.: Ваклер, 2000. – 348 с.
6. Федотова, Л.Н. Социология массовой коммуникации. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 238 с.
7. Шкондин, М.В. Средства массовой информации: системные характеристики. – М., 1995.

Котибова Ш.

ТАРБИЯИ АРЗИШҲОИ МИЛЛӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТОМАКТАӢИ ТАВАССУТИ ВАО

Восити ахбори омма дар ҷаҳони муосир шабакаи асосии иттилоот буда, афкори ҷомеаро ифода мекунад ва ташаккул медиҳад. Раванди интишори иттилоот ҷараёни паҳн кардани гоҷо, ки ба арзишҳои ахлоқӣ нигаронида шудаанд, азхудкунии амсилаҳои муайян ва намунаҳои рафторро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ, бо рушди ҷомеаи иттилоотӣ расонаҳои хабарӣ ба соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъият таъсири қалон мерасонанд.

Муаллифи мақола рушди мунтазами ВАО ва таъсири он ба тарбияи насли наврасро таъкид мекунад. Инчунин, дар бораи роҳҳои инкишофи арзишҳои миллӣ тавассути воситаҳои ахбори омма дар Тоҷикистони муосир маълумот медиҳад.

Калидвожаҳо: арзишҳои миллӣ, технологияҳои коммуникатсионӣ, воситаҳои ахбори омма, сомонаҳои интернетӣ, насли наврас.

Котибова Ш.

ВОСПИТАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРИ ПОМОЩИ СМИ

Средства массовой информации в современном мире являются главными каналами информирования, формирования и выражения общественного мнения. Процесс распространения информации неизбежно включает в себя и процесс распространения идей, сопряженных с определенными ценностными ориентациями, стимулирующими принятие и усвоение определенных моделей и образцов поведения. Таким образом, с развитием информатизации общества средства массовой информации начинают оказывать все более ощутимое влияние на различные сферы жизни социума.

Автор подчеркивает интенсивное развитие СМИ и его влияние на воспитания личности подросткового поколения. Говорится о путях воспитания национальной ценности при помощи СМИ в современном Таджикистане.

Ключевые слова: национальные ценности, коммуникативная технология, средства массовой информации, интернет-порталы, подростковый поколения.

Kotibova Sh.

EDUCATION OF NATIONAL VALUE BY MEANS OF MASS-MEDIA

Mass media in the modern world are the main channels of informing, formation and public opinion expression. Process of distribution of the information inevitably includes also process of distribution of the ideas interfaced to certain valuable orientations, stimulating acceptance and mastering of certain models and samples of behavior. Thus, with development of information of a society of mass media start to make more and more notable impact on various spheres of life of society.

The author underlines intensive development of mass-media and its influence on education of the person of teenage generation. It is told about ways of education of national value by means of mass-media in modern Tajikistan.

Keywords: national values, communicative technology, mass media, Internet portals, teenage generations.

Сведения об авторе: Котибова Ш. П. – к.п.н., зав. отделом дошкольных учреждений и начального образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45. **E-mail:** sharifa.kotibova@mail.ru, тел: (992) 904 53 99 54

Information about the author: Kotibova Sh – c.p.s., the head of Department of preschool centres and elementary education of Institute of a development of education of a name of Abdurahmana Dzhami of Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 45 Ayni str., **E-mail:** sharifa.kotibova@mail.ru, mob: (992) 904 53 99 54

Д. МАХКАМОВ

ПАЁМ ФАЛСАФАЕСТ ДАР РУШДИ МАОРИФ

Дар Паёми имсолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *«Соли 2018 бо рӯйдодҳои ниҳоят муҳимму хотирмони худ барои мардуми шарифи Тоҷикистон ва давлати соҳибистиқлоли тоҷикон соли воқеан таърихӣ буд».*

Таърихӣ будани ин солро бо далелҳои раднашаванда, яъне ба қор андохтани чарҳаи якуми нерӯгоҳи барқи обии «Роғун» ва ҳалли масъалаҳои дар тӯли зиёда аз ду даҳсола бавучудодаи сиёсиву иқтисодӣ ва тичоратӣ бо Ҷумҳурии Ўзбекистон тасдиқ менамоянд, ки ҳалли он як қадами устувору бузурги кишвари мо дар самти расидан ба ҳадафи якуми стратегияи миллӣ - истиқлолияти энергетикӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳамешагии ҳудро ба самти ноил шудан ба ҳадафҳои дар Стратегияи миллии рушд пешбинигардида равона менамояд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати вазифаи асосии дохилии хеш баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардумро тавассути ҳалли масъалаҳои пешрафти устувори иқтисодӣ, тақвияти нерӯи инсонӣ, такмили низоми идораи давлатӣ, тавсеаи имкониятҳои содиротии мамлакат, беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ, инкишофи баҳши хусусӣ ва беҳбудӣ бахшидан ба вазъи бозори меҳнат ҳадафи олии худ эълон намудааст, ки барҳақ дуруст аст.

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *«Диққати асосӣ ба таҳким бахшидани иқтисодии илмӣ кишвар, қорӣ кардани ихтироот дар истеҳсолот, устувор гардонидани пояҳои моддиву техникаии муассасаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, қалби боз ҳам васеи истеҳдодҳои ҷавон ба омӯзиши технологияҳои муосир ва қорҳои эҷодиву техникаӣ равона карда шудааст».*

Соҳаҳои илму маориф дар сиёсати давлат соҳаи афзалиятнок ба шумор рафта, ба он эътибори аввалиндарача дода мешавад, давлат ислохотро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот бомаром идома медиҳад ва мушкилоти мавҷударо давра ба давра бартараф менамояд.

Дар Паёми навбатӣ диққати бештар ба рушди зинаи таҳсилоти томактабӣ дода шудааст, ки ин бесабаб нест, зеро зербинои таҳсилотро ҳамин зинаи таҳсилот ташкил медиҳад. Дар Паём дарҷ гардидааст, ки шумораи муассисаҳои томактабӣ бамаротиб зиёд карда мешаванд, то ки ба рушди қобилияти зеҳнии кӯдакон шароити мусоид фароҳам оварда шавад. Дар ин масъала дар Тоҷикистон соли оянда сохтани 1050 муассисаи таҳсилоти томактабӣ ва умумӣ дар назар дошта шудааст, ки сохтмони қисми зиёди онҳо дар деҳоти кишвар пешбинӣ гардидааст.

Ба Ҳукумати мамлакат, Вазорати маориф ва илм, раисони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо супориш дода мешавад, ки рушди муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла муассисаҳои томактабиро то соли 2021 барои фаро гирифтани 30 фоиз кӯдакон расонанд. Аз 8-10 % солҳои қабл ба 30% расонидани фарогирии кӯдакон дар шаҳру ноҳияҳо қадами бузурге дар рушди таҳсилоти томактабӣ махсуб меёбад.

Танҳо дар соли 2018 аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳо 151 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бо 73 000 ҷойи нишаст сохта ба истифода дода шуд, ки ин дар сиёсати пешгирифти давлат соҳаи афзалиятнок будани маорифро исбот менамояд. Чунин муносибат ба таълиму тарбия пайдории давлатро муаррифӣ намуда, мо омӯзгорону таҳқиқотчиёро рӯҳбаланд мегардонад.

Дар Паёми навбатӣ ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати рушди иқтисод ва савдо дастур дода шудааст, ки то соли 2020 масъалаи норасоии кадрҳои омӯзгориро пурра ҳаллу фасл намоянд. Ҳалли ин масъала то як андоза аз омилҳои объективӣ ва субъективӣ вобастагӣ дорад. Агар ин омилҳо коркард ва баҳои объективӣ гарданд, бештари ҷавонон ба таълиму тарбия рӯ оварда, ин масъала ҳалли хешро меёбад.

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати милӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *«Бояд гуфт, ки дар соҳаи маориф ду проблемаи асосии ҳалталаб вуҷуд дорад. Якум, норасоии кадрҳои соҳибкасби омӯзгорӣ ва дуюм, баланд бардоштани сатҳи сифати таълим дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти кишвар»*.¹

Ин ду проблема ба ҳам робитаи канданашаванда доранд ва ҳалли бобарори онҳо аз ҳамдигар вобаста мебошад. Пешрафти ҷомеа, тараққиёти илму техника ва технология тақозо мекунад, ки омӯзгорон низ барои баланд бардоштани сатҳи касбияти худ мунтазам кӯшиш кунанд, ки ин талаботи бозори меҳнат дар шароити ҷаҳонишавӣ мебошад. Худ қазоват намоед, ки агар омӯзгор сатҳи баланди касбӣ надошта бошад, ҳеч гоҳ ва бо ягон восита сифати таълиму тарбияро беҳтар карда наметавонад. Ин Паём омӯзгорро водор менамояд, ки бештар ба худомӯзӣ ва сайқал додани маҳорати касбӣ саруқор гиранд.

Дар робита ба ин, дар Паёми навбатӣ ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дастур дода шудааст, ки фаъолияти курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгоронро боз ҳам тақвият бахшанд, ҳама кормандони соҳаи маориф, аз дастгоҳи вазорат ва сохторҳои маҳаллии он то устодону омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, сарфи назар аз шакли моликият, дар тамоми қаламрави кишвар ҳар се сол бояд як маротиба аз аттестатсия гузаранд, ки ҳадафи он баланд бардоштани сатҳи касбияти омӯзгор ва сифати таълим мебошад.

Президенти кишвар дар Паёми навбатии хеш аз амалӣ нагаштани Фармони соли 2003 дар бораи тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русиву англисӣ изҳори ташвиш намуданд. Таҳлилу санҷишҳо нишон медиҳанд, ки натиҷаҳо дар ин самт чандон

¹ Ниг. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе, 26.12.2018.

конеъкунанда нестанд. Агар мо бо чомеаи пешрафтаи башарӣ баробар кадам гузоштанӣ бошем, бояд ба ҳалли ин масъала эътибори чиддӣ диҳем. Дар шароити муосир донишҷӯи забонҳо ба талаботи ҳаётан муҳим табдил ёфтааст.

Тамоми зинаҳои таҳсилот дар замони соҳибистиклолӣ ба рушди соҳаи фарҳанг ҳамчун таҷассумгари симои маънавии халқ, муттаҳидсозандаи нерӯҳои зехнӣ, баёнгари таърихи гузаштаву муосир, ойину анъана ва дигар муқаддасоти миллӣ, ки ташаккулдиҳандаи одоби ахлоқи ҳақиқии инсонӣ мебошанд эътибори доимиро хоҳонанд. Бояд зикр намуд, ки таи солҳои охир таваҷҷуҳ ба ҳифзи забони давлатӣ, суннату арзишҳо ва либоси миллӣ зиёд шудааст, ки аз мактабу маориф кори доимӣ дар ин самт талаб менамояд.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *«Дар даврони истиқлолияти давлатӣ ойину ҷашнҳои миллӣ ва арзишҳои фарҳангии, ки дар давоми асрҳои ягонагии маънавии мардумро ҳифз мекарданд, аз қабилҳои Наврӯз, Меҳргон, Сада, Шашмақом, Фалак, атласу адрас, чакан ва монанди инҳо эҳё гардиданд».*²

Ойну ҷашнҳои миллии дорони арзишҳои фарҳангӣ дар қорҳои тарбиявии тамоми зинаҳои таҳсилот ба таври хоса истифода бурда мешаванд.

Аз ҷониби чомеаи ҷаҳонӣ тоҷикон ҳамчун миллати тамаддунсозу фарҳангӣ шинохта шудаанд, ки боиси ифтихор аст. Аз ин рӯ, мо тасмим гирифтаем, ки соли 2020 ҷашни яке аз ёдгориҳои бостонии кишварамон - шаҳри қадимаи Саразмро доир намоем. Дар бораи ин шаҳри қадимӣ дар дарсҳои тарбиявӣ дар тамоми зинаҳои таълим маълумоти пухта додан зарур аст.

Ин ҷорабинӣ метавонад маданияти беш аз 5500 – сола доштаи тоҷиконро ба ҷаҳонӣ ба таври шоиста муаррифӣ намояд. Дар Паёми наҷвати даъват қарда мешавад, ки ёдгориҳои таърихии худро ҳифз кунем, обод гардонем ва ба онҳо ҳамчун ҷузъи таркибии сарнавишти миллати қуҳанбунёдамон муносибат намоем. Албатта, гумон мекунам, ки барои ҳар як шаҳрванди худогоҳ ин дастуру супоришҳои Президенти кишвар даъват ба бедорӣ, огоҳӣ, ватандӯстӣ ва ифтихори миллӣ мебошад.

А Д А Б И Ё Т:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе, 26.12.2018.
2. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: «Нашриёти ганҷ», 2016.
3. Маҷмӯи ҳуҷҷатҳои меъёрӣ- ҳуқуқии соҳаи маориф.-Душанбе- 2008.
4. Қонун дар бораи маориф 29. 04. 2004.
5. Қонуни забон № 397 аз 10. 09. 1991.
6. Кансепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, № 94, аз 3.03. 2006

Маҳкамов Д.

ПАЁМ ФАЛСАФАЕСТ ДАР РУШДИ МАОРИФ

Дар мақолаи мазкур нуқтаҳои Паёми наҷвати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати рушди маориф мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Иброз дошта мешавад, ки Паёми наҷвати рӯйдодҳои ниҳоят муҳимму хотирмони солро дар бар гирифта, барои мардуми шарифи Тоҷикистон ва давлати соҳибистиклоли тоҷикон ҳуҷҷати воқеан таърихӣ маҳсуб меёбад. Дар мақола муаллиф бештар ба масъалаи аҳамияти Паёми наҷвати дар самти рушди маориф, махсусан, рушди зинаи таҳсилоти томактабӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуфтааст.

Калидвожаҳо: паём, маориф, рушд, соҳа, таҳсилот, таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, сифати таълим, омӯзгор, соҳибкасб ихтисос.

² Ҳамон ҷо.

Махкамов Д.

ПОСЛАНИЕ - ФИЛОСОФИЯ В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В данной статье рассматриваются основные установки Послания Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона к Маджлиси Оли Республики Таджикистан по развитию образования и отмечается о важнейших событиях, происходящих в жизни таджикского народа и независимого Таджикистана.

В статье разговор автор, рассказывая о правильной политике Президента республики в достижении первой национальной стратегической цели - энергетической независимости Таджикистана, в основном рассматривает особое значение очередного Послания в деле развития образования, и особенно, в развитии дошкольного образования.

Ключевые слова: послание, развитие, образование, дошкольное образование, общее средние образование, качество образования, преподаватель, специалист, специальность, исторический год, ступени образования.

Mahkamov D.

MESSAGE - IS THE PHILOSOPHY OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

This article talks about the content of the Message of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, respected Emomali Rahmon to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan. In the next Message of 2018, it was noted about the events in the life of the noble people and the independence of Tajikistan. 2018 is considered a historic year with the commissioning of the first unit of the Rogun hydropower plant and the resolution of political, economic and commercial problems that have been occurring for more than two decades with the neighboring state of the Republic of Uzbekistan. This year is considered a historic year with the commissioning of the first unit of the Rogun hydropower plant and the resolution of political, economic and commercial problems that have been occurring for over two decades with the neighboring state of the Republic of Uzbekistan. This is considered the right step of our region in achieving the first national strategic goal - energy independence. In this article, we mainly focused on the problems of education and the stages of education.

Keywords: Historical year, independent state, "Rogun", political and economic ties with Uzbekistan, human strength, steps education, preschool, total averages, quality education, professional teachers.

Сведения об авторе: Махкамов Д. - кандидат педагогических наук, Зав. отделом начального и среднего профессионального образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45. 93.502.15.64

Information about the author: Makhkamov D. - Candidate of Pedagogical Sciences, Head. Department of Primary and Secondary Vocational Education of the Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45. 93.502.15.64

Б. УМАРОВА

ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ АЗ НИГОҶИ САЪДИ

Муслиҳиддин Абумухаммад Абдуллоҳ ибни Мушрифуддин ибни Муслиҳ Саъдии Шерозӣ (байни 1203/1209- 9.12.1292) дар таърихи тамаддуни башар на танҳо ба ҳайси шоири соҳибъҷоз ва устои моҳири наср, балки ҳамчун мутафаккири носеҳ шинохта шудааст. Вай, ки ҳамчун мутафаккири борикбин ва муаллими ахлоқ маъруф аст, сарчашмаи ҳама гуна ахлоқи неку зиштро дар таълиму тарбия мебинад. Агар шахс таълиму тарбияи хуб дида бошад, инсони некӯкору некуғфтору некухислат мегардад ва агар таълиму тарбиятнодида бошад ва ё тарбияи нодуруст гирифта бошад, бадғуфтору бадрафтор мегардад.⁷

Саъдии Шерозӣ таълиму тарбияро кори ҳамешагӣ дониста ва марҳилаҳои онро ба се давра: кӯдакӣ, ҷавонӣ ва бузургсолӣ тақсим мекунад.

Улгупазирӣ аз хусусиятҳои хос ва муҳимми даврони кӯдакӣ буда, барои он, ки кӯдак дар ин даврон омодагии бештаре барои тарбия гирифташ дорад, даврони бисёр муҳим ва ҳассос буда ва бояд бузургсолон, баҳусус падару модарон ва мураббӣён аз ин заминаи омода бехтарин баҳраҳоро бигиранд ва дар тарбияи кӯдакон бикӯшанд.

Шайх Саъдӣ бо илҳом аз афкори тарбиявии Имом Муҳаммади Ғазолӣ ва Ибни Мискуя бар ин бовар аст, ки кӯдак ба мисли ҷӯби тар инъитофпазир буда, метавон онро ба осонӣ ба шакли дилхоҳ даровард. Яъне тарбияи кӯдак нисбат ба бузургсолон осонтар аст. Ин кор ба шарте муяссар мегардад, ки падару модар ва муаллимон аз ин фурсати муносиб истифода кунанд:

*Ҳар кӣ дар хӯрдани адаб накунад,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост.
Ҷӯби тарро чунон ки хоҳӣ печ,
Нашавад хушк ҷуз ба отаи рост.*³

Саъдӣ мегӯяд: Мураббӣён ва муаллимон бояд кӯдаконро хирадманд, диндор, парҳезкор, бо каромат ва хунаромӯз ва хунарман 2д бипарваранд ва онро аз муоширон ва дӯстони бад барҳазар доранд ва аз ноз парваридани онон саҳт бипарҳезанд ва роҳи касби маишатро ба онон биомӯзанд.”¹

*Чу хоҳӣ, ки номат бимонад ба ҷой,
Писарро хирадмандӣ омӯзу роӣ.
Ки гар ақлу таъби набошад бисе,
Бимириву аз ту намонад касе.*

Ба ақидаи Саъдии Шерозӣ тарбияти фарзандон бо ду роҳ метавонад сурат гирад, тарбият дар хона ва тарбият аз тавассути муаллим. Тарбият дар хона бо ин далел муҳим аст, ки хӯ ва таъби фарзандон дар ин муҳит шакл мегирад. Саъдӣ падаронро насихат мекунад, ки агар меҳонад насли худро давом бахшанд, бояд талоши зиёдеро дар роҳи тарбияти фарзандони худ анҷом диҳанд, то ин ки фарзандон бо тарбияти саҳеҳ парвариш ёбанд ва битавонанд бо тақия бар хирад ва роӣ худ зиндагии мустақил ва пурсамар дошта бошанд. Агар падар дар роҳнамоии писари худ ба сӯи некӣ ва ахлоқи писандида талош накунад, мумкин аст фарзандонаш ба сарнавишти баде мубтало шаванд ва адами тарбияти саҳеҳи фарзанд дар ниҳоят ба бадбахтии падару модар бианҷомад. Муҳаббати мантиқӣ ва мутаодини падар дар ҳаққи писар ба тарбияти дурусти ӯ меанҷомад ва монӣ аз гирифтории ӯ ва волидайнаш мешавад.

Роҳи дигари тарбияти фарзанд фиристодани вай назди муаллим аст. Агар падаре бубинад, ки фарзандаш аз истеъдоди лозим бархӯрдор аст, бояд фарзанди худро назди шахси доное бифиристад, то дар назди вай ба омӯзиши илм машғул шавад. Агар фарзанд истеъдод ва омодагии кофӣ ва талош барои фарогирии илму дониш надошта бошад, талош ва кӯшиш барои омӯхтани илм ба ӯ кори беҳудае хоҳад буд. Дар ин шароит падар бояд ба он тавачҷуҳ ба завқ ва тавоноии фарзанди худ шуғл ва хунаро ба вай биомӯзад. То ин, ки фарзанди вай аз ин тариқ ба таъмини маоши худ бошад.²

Саъдӣ ҳамеша таъкид менамояд, ки кадрӯ қимати инсон дар илму хунар аст, на дар аслу насабаш. Аммо илму хунар бидуни таълиму тарбия ҳосил намешавад. Умуман Саъдӣ ба масоили тарбият ва таълим дар “Бустон”- у “Гулистон” ва дар ашъори лирикӣ ва рисолаҳои хеш аҳамияти зиёд медиҳад. Мувофиқи ақидаи Саъдӣ инсон гавҳари қобилест, ки дар натиҷаи таълиму тарбият қомил мегардад. Одами бетарбиятро Саъдӣ ба ҳайвон монанд мекунад. Вале фарқи одамӣ аз ҳайвон он аст, ки ҳайвон бо тарбият одам намешавад. Одам бошад, агар тарбият ёбад, инсон қомил мегардад ва агар аз неъматҳои тарбият бебаҳра монад, мисли ҳайвон аст, синну сол худ аз худ ақлу тамизи одамиро зиёд намекунад:

*Ҳар ба саъӣ одамӣ нашавад,
Гарчи дар пои минбаре бошад.*

³ Ин ҷо ва минбаъд: Шарҳи мунтахаби “Гулистон” - и Саъдии Шерозӣ. – Душанбе, 2016. – С. 86.

*В-одамиро, ки тарбият накунӣ,
То ба садсолагӣ харе бошад.*

Дар боби ҳафтуми “Гулистон”, ки “Дар таъсири тарбият” ном дорад, дар бораи он, ки тарбият бояд чӣ гуна анҷом шавад ва ба инсон чӣ таъсир дорад, хикоятро оварда, ки чунин аст: Яке аз вазирон писари камакле дошт. Назди донишманде фиристод, ки тарбия кун, шояд оқил шавад. Донишманд чанд муддат таълим дод, аммо фоида накард. Назди вазир кас фиристод, ки ин писар оқил намебошаду маро девона кард:

*Чун бувад асли гавҳаре қобил,
Тарбиятро дар ӯ асар бошад.
Ҳеч сайқал накӣ надонад кард,
Оҳанеро, ки бадгуҳар бошад.*

Саъдӣ тарбияро яке аз воситаҳои муҳими ташаккули ахлоқи инсон шуморида, ба нақше, ки мураббӣ дар рушду камоли он мебозад, баҳои баланд додааст. Дар баробари ин фитрӣ будани фазилатҳои ахлоқии шахсро низ тамоман инкор накардааст. Ба қавли Саъдӣ дар тинати инсон чизи табиие ҳаст, ки мутобиқи шароиту тарбия тағйир пазируфта, ба симои ахлоқии ӯ табдил меёбад. Ба фикри ӯ, одам покахлоқ ё бад ахлоқ таваллуд намешавад ва ӯ зотан нақӯкор ё бадкор набуда, балки батадриҷ дар натиҷаи таъсири омилҳои муайяни ахлоқӣ дорои хулку атвори хос мегардад. Агар омилҳо мусбат бошанд, одам дорои фазилатҳои ҳамидаи ахлоқӣ гардида, хушахлоқ ба камол мерасад. Баръакс, агар одам дар муҳити бад тарбия ёбад, разилу бадахлоқ мешавад.⁵

Хуллас ақидаҳои Шайх Саъдӣ, ки ҳудуди ҳафт қарн пеш дар мавриди таълиму тарбия баён шудаанд, то ба имрӯз арзиши волои худро аз даст навода ва дар қори таълиму тарбия ба инсонҳо, бахусус падару модар ва муаллимон дастгиру мададгоянд.

АДАБИЁТ:

1. Орои донишмандони мусулмон дар таълиму тарбият ва мабони он. ҷ. 4.- Техрон, 2001. – С.41.
2. Хоҷаева Ф. Тарбият ва ахлоқ дар “Бустон” ва “Гулистон” - и Саъдӣ. – Душанбе. 2006. – С. 36, 39.
3. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. ҷ. 3. – Душанбе, 2004. – С. 116.
4. Шарҳи мунтахаби “Гулистон” - и Саъдӣ Шерозӣ. – Душанбе, 2016. – С. 86.
5. Қулматов Н.А. Ақидаҳои ахлоқии Саъдӣ. – Душанбе, 1981. – С. 11.

Умарова Б.

ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ АЗ НИГОҲИ САЪДӢ

Дар мақола андешаҳои яке аз бузургони адабиёти классикии форсу тоҷик Муслиҳиддин Саъдӣ Шерозӣ, ки бо унвони “Муаллими ахлоқ” низ шуҳрат ёфтааст, доир ба таълиму тарбия мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор гирифтааст. Муаллиф қайд намудааст, ки ақидаҳои Шайх Саъдӣ, ки ҳудуди ҳафт қарн пеш дар бобати таълиму тарбия баён шудаанд, то ба имрӯз арзиши волои худро аз даст наводанд ва метавон дар раванди таълиму тарбияи хонандагон аз онҳо ба таври васеъ истифода бурда, хонандагонро дар рӯҳияи худшиносӣ ватандӯстӣ, эҳтироми падару модар, омӯзгор, меҳнадӯстӣ ва инсондӯстӣ тарбия намуд.

Калидвожаҳо: Саъдӣ Шерозӣ, таълим, тарбия, ахлоқ, муаллим, падар, модар, мактаб, ақида,

Умарова Б.

УЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СААДИ

В статье рассматриваются воспитательно-нравственные мысли одного из великих мыслителей таджикско-персидской литературы Саади, известное по имени «Учитель морали». Автор отмечает, что все мысли Шейх Саади, изложенные еще в 7 веке, и в настоящее время

являются очень ценными и широко применяются в процессе воспитания учащихся в духе самопознание, патриотизма, трудолюбие, гуманизм, уважения к родителям и учителям.

Ключевые слова: Саади, воспитание, обучение, мысль, поэзия, учитель, ученик, родители, школа, нрав.

Umarova B.

TEACHING AND EDUCATION FROM THE POINT OF SAADI

In this article deals with the educational and moral thoughts of Saadi, one of the great thinkers of Tajik-Persian literature, known by the name of “Teacher of morality”. The author notes that all the thoughts of Sheikh Saadi, outlined in the 7th century, are now very valuable and are widely used in the process of educating students in the spirit of self-knowledge, patriotism, hard work, humanism, respect for parents and teachers.

Keywords: Saadi, education, training, thought, poetry, teacher, student, parents, school, temper.

Сведения об авторе: Умарова Бибимукарама – ведущий сотрудник отдела педагогики, психологии и инклюзивной образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the author: Umarova Bibimukarama - leading officer of the department of pedagogy, psychology and inclusive education Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45.

Б. М. МИРБОБОЕВА

ДАРС ДАР МАКТАБИ КАМНУФУС

Дарс яке аз шаклҳои асосии таълиму тарбия дар мактаби камнуфус ба шумор рафта, онро омӯзгор ҳамеша бо иштироки пурраи хонандагон ва аз рӯи тартиби чадвали дарсҳо мегузаронад. Аммо дарс дар макотиби камнуфус хусусияти ба худ ҳос дорад, зеро дарс дарс ба хонандагони синну соли гуногун ҷанҳои гуногун таълим дода мешавад. Вобаста ба ин дарсҳо дар мактаби камнуфус бо бартариятҳо, камбудихо, душворихо ва махсусиятҳои фарқ мекунад. Ҳар як дарс дар синфи мутахидкардашуда, ки аз ду ё се ҷанба иборатанд ва дарс дар вақт гузаронида мешаванд, аз омӯзгор маҳорати баланди касби талаб менамояд.

Самарабахшии таълими раванди таълим дар мактабҳои камнуфус ба таҳияи чадвали дарсӣ, интихоби дурусти шакли равишҳои таълиму тарбия, муайян сохтани сохтори дарс вобаста ба мақсади гузашташуда ва алоқаманд намудани дарс бо қисмҳои таълиму тадрис робитаи зич дорад.

Таъмини таълими ҳамаи ҷанбаҳо дар мактабҳои камнуфус ҳеле муҳим аст, зеро хонандагони синну соли гуногун дарс дар синф тахсил мекунад. Талаботи умумӣ ба дарсҳо дар мактаби камнуфус дар ҳаҷми пурра нигоҳ дошта мешавад: санитарӣ-гигиенӣ, психологӣ-физиологӣ, дидактикӣ ва ғайра. Фарқи асосии дарсҳо дар ин мактабҳо аз он иборат аст, ки дарс дарс дарс ҷанбаҳои таълим дода мешавад. Омӯзгор кӯшиш мекунад, ки ҳама ба синф ва ҳама ба синфи дигар қисмат мекунад, шаклҳои дарсро дар ҳар як синф аз доираи назар берун нагузорад.

Таҷрибаи педагогӣ, таълими мунтазами раванди таълим ва тарбия дар мактабҳои камнуфус дар мадди аввал меистад, ки он барои ҳамабудан ба талаботи замони ҳаҷми ва қисмониро талаб менамояд. Ин алоқамандӣ муҳим будани тавсияҳои методиро барои қисмҳои мактабҳои камнуфус таъкид намуда, талаб менамояд, ки аз маводи ҷиристон истифода карда шавад, то дар раванди таълиму тарбия натиҷаҳои назаррас ба даст биёянд.

Амалии қисмҳои ҳамаи талабот ба дарс қисми аввалиндараҷаи омӯзгор мебошад. Раванди таълим дар таълимгоҳҳои номбурда бояд бештар ба қисмати назариявии иттилоот ва амалияи он нигаронида шавад. Омӯзгорро мебарояд, ки бештар ба ҳаҷми ва дарёфти қисмҳои ҳаҷми хонандагон ба раванди таълими босифат, таҷрибаҳои истеъдоду қисмҳои ҳаҷми тафаккурӣ (таҳлил, муқоисаи ҳаҷми далел, қисмҳои маънӣ, муқоисаи ҳаҷми ва ҳаҷми) қисмати ҳаҷми дода, бо ин ҳаҷми шогирдонро ба ҳаҷми, муқоисаи ҳаҷми дар ҳаҷми

супоришоти хонагӣ сафарбар намояд. Омӯзгор дар он сурат ба комёбӣ ноил гашта метавонад, ки агар ӯ аз навгонихои педагогию методӣ огоҳ бошад ва барои татбиқи он саъю кӯшиш намояд.

Шумораи ками хонандагон дар синф зухуроти «дилгиркунандаи психологӣ» -ро ба вучуд оварда, метавонад ба хасташавӣ ва гум кардани шавку завқи хонандагон ба таълим оварда расонад. Мактаби камнуфуси дехотро имрӯз зарур аст, ки сохтори дарсро тачдиди назар намояд, то ки шахсияти хонандагон дар он ташаккул ёфта тавонад. Барои рӯй надодани чунин дилгиршавӣ омӯзгорро зарур аст, ки дар гурӯҳҳои хурд корро вусъат дода, бозиҳои шавқовар ва лаҳзаҳои дамгириро бештар истифода намояд.

Сохтори дарсҳо дар мактаби камнуфус бо гуногуншаклиашон аз дигар намуди мактабҳо фарқ намекунанд. Асосан онҳо аз рӯйи нақшаи дарсҳои муштарак сохта мешаванд: қисмати ташкилии дарс, такрори маводи омӯхташуда, аз худ намудани донишҳои нав, машқҳои малакаҳосилкунӣ ва мустаҳкамкунӣ, супориши хонагӣ ва дастур додан барои иҷрои он.

Шаклҳои дарс гуногун мешаванд, аммо ду шакли асосии пешбарандаи кор дар раванди дарс мунтазам истифода бурда мешавад: 1) кор таҳти роҳбарии омӯзгор. 2) кори мустақилонаи хонандагон, ки дар маҷмӯъ он 80-90% вақтро дар бар мегирад.

Бо роҳбарии омӯзгор ва иштироки бевоситаи ӯ чунин корҳо амалӣ гардонида мешаванд:

- . машқҳои омодашавӣ;
- . шарҳ додани маводи нав;
- . дастур додан;
- . мустаҳкам намудани маводи азхудкардашуда;
- . ташҳиси сатҳи омӯзиш;
- . санҷидан ва таҳлили азхудкунии дониш ва маҳорат;
- . нишон додани тарзи дурусти истифода намудани дониш;
- . ҷамъбасти маводи мавзӯ.

Кори мустақилона фаъолияти хонанда, самти азхудкунии дониш, маҳорат ва роҳҳои дар амал татбиқ кардани он мебошад, ки бе иштироки омӯзгор гузаронида мешавад. Кори мустақилона андеша карданро талаб менамояд, рӯякӣ иҷро кардани супоришҳо ба рӯйбардор кардан монанд аст. Танҳо ҳамоно вақт кори мустақилона фаъолияти хонандагонро инкишоф дода метавонад, ки агар онҳо бо диққати том машғул шудан ба иҷрои супоришҳоро омӯзанд ва ба мурочиати омӯзгор мутаваҷҷеҳ шаванд. Дар синфҳои муттаҳидшуда кори мустақилона асосан, вазифаи таълимӣ ва назоратиро иҷро менамояд. Бинобар ин, вобаста ба мақсад ва вазифаи он дар ҳамаи лаҳзаҳои дарс амалӣ гардонида мешавад. Дар ҳар як дарс барои хонандагон корҳо дар шаклҳои гуногун пешниҳод мешаванд.

Аз ин рӯ, омӯзгорони синфҳои мазкурро зарур аст, ки барои ташаккули диққати ихтиёрӣ бештар вақт чудо карда, маҳорати умумӣ-таълимӣ хонандагонро кор карда бароянд, то ки бо зуд ҷалб кардани хонандагон ба корҳои мустақилона муваффақ шуда тавонанд. Ташаккули ин маҳорат натиҷагирии таълимиро беҳбудӣ мебахшад.

Бинобар ин, мавзӯҳои кори мустақилонаро бояд тарзе интихоб кард, ки аз он ҳам кори омӯзгор ва ҳам хонанда осон гардад. Ташкили чунин корҳои мустақилона ба омӯзгор имконият медиҳад, ки мавзӯҳоро такрор намояд, мустаҳкам кунад ва бо хонандагони синфи дигар корро дуруст ба роҳ монад. Новобаста ба шумораи хонандагон дарсҳо бояд дар синфи яқум 35 дақиқа ва дар синфҳои 2-4 дар ҳаҷми 45 дақиқа гузаронида шаванд. Барои баланд бардоштани савияи дониш ва сифати таълиму тадрис дар мактабҳои камнуфус ба омӯзгор лозим аст, ки ба сохтори дарс, истифодаи шаклу равишҳои муносири таълим, воситаҳои техникаю аёнӣ ва таҳияи нақшаҳои он диққати ҷиддӣ диҳад. Онҳо бояд дар раванди таълим дар ҳамаи намудҳои дарс ба ташкили дурусти корҳои мустақилона, интиҳоби супоришҳои ҳавасмандкунанда, суръати дарсҳо ва тақсимои дурусти вақт барои ҳар як синф таваҷҷуҳи хосса зоҳир намоянд.

Дар мавриди ташкили дарс дар мактаби камнуфус омилҳои зерин бояд ба эътибор гирифта шаванд:

- роҳ надодан ба сарбории зиёд (аз ҳисоби кам кардани вақт барои таълими меҳнати ҳатмӣ ва интиҳоби мазмун ва ҳаҷми маводи таълимӣ);

- дар дарсҳо бештар аз 2 бор гузаронидани машқҳои дамгирӣ;
- ташкили кори мустақилонаи хонандагон;
- ба эътибор гирифтани ҳаҷми кори мустақилона дар раванди кор бо ду ва зиёда синфҳо;
- иваз намудани ду қисмати дарс;
- корҳои хонандагон таҳти роҳбарии омӯзгор ва корҳои эҷодии онҳо;
- зарурати иваз намудани корҳои хонандагон таҳти назорати омӯзгор ва бе роҳбарии бевоситаи ӯ танзими раванди таълимиро талаб мекунад;
- васеъ истифода бурдани ҳамаи намудҳои маводи тақсимшуда, ки кори мустақилонаи хонандагонро ташкил медиҳад.

Барои ин аз рӯи нақшаи тақвими дарс бояд омӯзгорон на танҳо мазмуни маводи таълимӣ ва шакли корро муайян намоянд, балки бештар вақтро барои гирифтани дониш тавассути омӯзгор ва кори мустақилона дар ҳар як синф мувофиқи мақсад тақсим намоянд. Вақти бештарро ба ҳамон синф ҷудо кардан даркор аст, ки дар он маводи нав ва мураккаб омӯзонида мешавад, инчунин ба синфе, ки гурӯҳи асосиро хурдсолон ташкил медиҳанд. Кор дар синфҳои муттаҳидшуда на танҳо барои омӯзгор душвориро ба миён меорад, балки барои хонандагон низ мушкул буда, онҳоро бо вазъияти ногувор рӯ ба рӯ менамояд. Аммо барои хонандагони болаёқат дар муддати 1,5 – 2 соли хониш барои гузаштан аз зинаи ибтидоӣ имконияти зиёдро фароҳам меовард ва ин корро бояд онҳо ба дигарон омӯзонанд:

- ба иҷрои супоришот зуд ҷалб шудан;
- гӯш накардани суҳанони омӯзгор дар вақти фаҳмонидани мавзӯи дарс ба хонандагони синфи дигар;
- гӯш накардани ҷавобҳои хонандагони синфи дигар;
- тез омода шудан ба мурочиати омӯзгор.

Бояд қайд кард, ки ин маҳорат ниҳоят мураккаб буда, дар ҳаёт муҳим арзёбӣ мешавад. Аммо ба даст овардани он осон набуда, балки неруи зиёдро талаб менамояд. Аз ин рӯ, омӯзгорони синфҳои муттаҳидшударо зарур аст, ки нисбат ба синфҳои муқаррарӣ диққатро бояд ба маҳорати иҷрои кори мустақилонаи хонандагон бештар равона намоянд. Дарс тарзе ташкил карда шавад, ки ҳудуди миёни донишандӯзии хонандагон тавассути омӯзгор ва гузариш ба кори мустақилона ва баръакс ҷудо карда шавад.

Дар машғулиятҳои гурӯҳҳои синну солашон гуногун чӣ хеле, ки таҷрибаҳо нишон медиҳанд, имкониятҳои васеъи истифодаи роҳи равишҳои гуногуни таълим чихати ташкили омӯзиши муошират, коркарди иттилоот, ҳамкорӣ, баёни нуқтаи назари шахсӣ, инкишофи нутқ ва мутобиқшавӣ дар вазъиятҳои мухталиф вучуд дорад.

Натиҷагирӣ ин давра ба хусусияти супоришот вобастагии калон дорад. Дар шароити машғулияти яквақта дар якҷанд синф супоришҳое заруранд, ки бо назардошти сифат ва мазмуни онҳо ҷалб намудани фаъолияти зеҳнии хонандагон ба мақсад мувофиқ сурат гирад.

Дар мактаби камнуфуси деҳот вариантҳои зерини ташкили дарсҳо мукамал ва мутобиқ гардонидани шудаанд:

- а) дарси яке аз синфҳо дар ду дарси аввал ба таври алоҳида (берун аз комплет);
- б) дарсҳои мавзӯашон якхела;

в) дарсҳои ҳамаи синфҳо аз як фан дар як фосилаи умумии кори якҷоя, дар зери роҳбарии бевоситаи омӯзгор гузаронида мешавад.

Яке аз роҳҳои баланд бардоштани самарабахшии раванди таълим дар мактаби камнуфуси деҳот гузаронидани дарсҳои якфаннӣ ба шумор меравад. Дар ин ҳолат имконияти ташкил ва гузаронидани кори рӯ ба рӯ бо синфҳои гуногун дар лаҳзаҳои ҷудогонаи дарс ба вучуд меояд. Ҳамин тавр, дарсҳои дорой мавзӯи умумӣ низ гузаронида мешаванд. Бинобар ин, қисми зиёди чунин дарсҳо дар чоряки 1 ва 4 - уми соли таҳсил гузаронида мешаванд, агар маводи таълимӣ имконияти гузаронидани дарсҳои зиёди мустақамкунӣ, ҷамъбасти ва мукамал намудани донишро дошта бошад. Афзалияти дарсҳои дорой мавзӯи умумӣ низ аз ҳамин иборат аст.

Аввалан, ин кор шароитро барои инкишофи бомуваффақияти ҳавасмандкунии таълим ба вучуд меорад, ки қувваи пешбаранда дар фаъолияти таълимии хонандагони хурдсол ба шумор меравад.

Дуҷум, ҳангоми гузаронидани дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ ба нақша гирифтани фаъолияти малакахосилкунӣ, санҷиши рафти он дар раванди ҳамдигарсанҷӣ ё худназораткунӣ ва ғайра осон мегардад ва ҳам омодагии донишомӯзон ба кори мустақилона муайян мешавад.

Сеюм, дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ ба кӯдак имконият медиҳанд, ки бештар ҳушчавоб гӯяд, ҳангоми ҷавоб ба пурсишҳои рафқонаш эҳтиёткорона муносибат кунад, маърифати муқоламаи таълимиро ёд гирад ва маҳорати муоширатро инкишоф диҳад. Худи ҳамин ҳудуди муносибати шифохиро васеъ мегардонад, ки дар шароити мактабҳои камнуфус дар ҷое, ки камбудии он мушоҳида мешавад, ниҳоят муҳим аст.

Чорум, дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ имконият фароҳам меорад, ки донишомӯзон дар фаъолияти амалӣ ва таълимӣ қоидаи зиндагӣ ва дар коллектив кор карданро ба эътибор гирифта, нисбат ба андешаи дигарон эҳтиром дошта бошанд ва бо далелҳо фикри худро собит созанд.

Дарсҳо аз рӯи мавзӯъ дар ҳар як синф вобаста ба мураккабии мазмуни маводи таълим ва шеваи кор ба он фарқ мекунанд.

Албатта, тайёр кардан ва гузаронидани дарсҳои дорои мавзӯи умумӣ аз омӯзгор саъю кӯшиши бештар ва дар оянда такмили маҳорати омӯзгориро талаб менамояд. Дар ин маврид манбаҳои номаълум бисёранд. Онҳо аз як тараф, банақшагирии маводи таълимӣ ва интихоби онро бо назардошти натиҷаи ниҳонии тайёрии таҳсилоти умумии кӯдакон, душвориҳои супоришоти мувофиқи лаёқат пешниҳодшуда ва аз тарафи дигар, такмили сохтори дарсҳо ва шакли ташкили он мебошанд.

Мазмуни мантиқии тавзеҳи фаъолияти таълимии донишомӯзон бояд дар навбати аввал ба мақсади асосии таълимии дарс ва ҷавҳари он ва пайдарҳамии лаҳзаҳои дарс тақсим шавад, на ба риояи талаботи рӯякӣ.

Истифодаи маводи дидактикӣ дар раванди дарсҳо боиси ташаккули ҳаматарафаи донишандӯзӣ, аз рӯи мантиқ ташкил намудани раванди таълим ва амалӣ намудани принципҳои таълим дар дарс мегардад.

Новобаста ба мушкилоти имрӯза омӯзгорони мактабҳои камнуфус бояд бо дониши кофӣ мусаллаҳ гашта, ҳаҷми донишҳоеро, ки стандарти таҳсилоти ибтидоӣ муқаррар кардааст, дар доираи соатҳои муайяншуда ба хонандагон дастрас намоянд. Онҳо метавонанд дар чунин ҳолат натиҷаҳои дилхоҳро ба даст оранд. Омӯзгорро зарур аст, ки вобаста ба синфҳои ҷудошуда ҳар рӯз омодагӣ дида, ба дуруст тақсим намудани вақт диққат диҳад ва мавзӯи навро пурра ба хонандагон фаҳмонад, супоришоти хонагиро дуруст муайян намояд, то ки онҳоро санҷида, ба дониши хонандагон дуруст боҳо дода тавонад. Ин имкон медиҳад, ки маҳорату қордонии омӯзгор низ муайян шавад.

АДАБИЁТ:

1. Байзоев А.М. Баъзе масъалаҳои назариявӣ ва амалии муносибати босалоҳият ба таълим. – Душанбе: ЭР- Граф, 2018. 40 с.

2. Зиёев М. Н., Мирзоматов Н, Бадалова М. Роҳнамои муаллимони синфҳои ибтидоӣ оид ба истифодаи барномаҳои нави таълими «Забони модарӣ» ва «Математика». Душанбе, - 2008.

3. Карпинский, А. Организация разновозрастного обучения в не классно-урочной школы //А. Карпинский //Народное образование. – 2005. – № 1. – С. 108–112.

4. Қарори мушовараи Вазорати маорифи ҶТ дар бораи «Низомномаи мактаб (синф) – ҳои камнуфус» аз 31 июли соли 2013, №12/7.

5. Лутфуллоев М. Дарс. – Душанбе «Маориф», 1995.

6. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. Душанбе, - 2007.

7. Лутфуллоев М. Равиши дарси забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ. Душанбе, - 1986.

8. Муҳаммад Лутфуллозода, Фуломқодир Бобизода. Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. – Душанбе – 2018, 88 саҳ.

9. Малочисленная сельская школа: проблемы, поиски, решения /Под ред. Л.В. Байбородовой, А.П. Чернявской, И.Г. Харисовой. – Ярославль, 2000.

10. Нақшаи таълимии намунавии мактабҳои таҳсилоти умумии ҚТ. «Коллегии мушовараи Вазорати маорифи ҚТ бароисолҳои 2008 -2009 ва солҳои минбаъда». - Душанбе: 2007.

11. Стандарти фанҳои зинаи таҳсилоти ибтидоӣ. – Душанбе, - 2016.

12. Сидоренко, В.А. Самостоятельная работа с учебной книгой в малокомплектной школе //Русский язык в школе. – 1991. – № 5. – С. 31–3.

Мирбобоева Б.

ДАРС ДАР МАКТАБИ КАМНУФУС

Дар мақола махсусиятҳои хосси дарс дар мактабҳои камнуфус зикр гардидааст. Муаллиф роҳҳои самарабахшии ташкили раванди таълимро дар мактабҳои камнуфус вобаста ба ташаккули салоҳияти омӯзгор доништа, амалӣ гардонидани ҳамаи талабот ба дарсро қори аввалиндараҷаи омӯзгор меҳисобад.

Ҷ зарур мешуморад, ки омӯзгор бояд ба сохтори дарс, истифодаи шаклу равишҳои муосири таълим, воситаҳои техникаю аёни ва таҳияи нақшаҳои он диққати ҷиддӣ диҳад ва дар раванди таълим дар ҳамаи намудҳои дарс ба ташкили дурусти қорҳои мустақилона, интиҳоби супоришҳои ҳавасмандкунанда, суръати дарсҳо ва тақсимои дурусти вақт барои ҳар як синф таваҷҷуҳи хосса зоҳир намояд.

Мухим будани тавсияҳои методиро барои қормандони мактабҳои камнуфус таъкид намуда, аз маводи ёрирасон истифода намуданро зарур мешуморад, то ки дар раванди таълиму тарбия натиҷаҳои назаррас ба даст биёянд.

Вожаҳои қалидӣ: дарс, омӯзгор, хонандагон, мактаби камнуфус, барномаҳои таълимӣ, нақшаи дарсӣ, мавзӯҳои дарсӣ, усулҳои муосири таълим, шаклҳои дарс, қори мустақилонаи хонандагон, қори бевоситаи омӯзгор бо хонандагон, қисматҳои дарс, ҳавасмандкунӣ ба омӯзиш, машғулиятҳои таълимӣ, хонандагони синну соли гуногун.

Мирбобоева Б.

УРОК В МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЕ

В статье рассматриваются специфические особенности урока в малокомплектных школах. Автор думает, что эффективные пути организации учебного процесса в малокомплектных школах зависят от формирования компетентности учителя, внедрение требований к уроку считает первостепенной задачей учителя.

Автор считает, что учитель должен обратить особое внимание на структуру урока, техническим и наглядным средствам обучения и составлением планов, правильной организации самостоятельных работ, выбора мотивационных задач, продолжительности уроков и правильному распределению времени для каждого класса.

Автор подчеркивает важность методических советов для специалистов малокомплектных школ и необходимость использования вспомогательных материалов, чтобы можно было достичь значительных результатов в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: урок, учитель, ученики, малокомплектная школа, учебная программа, конспект урока, темы урока, современные методы обучения, тип урока, самостоятельная работа, непосредственная работа с учениками, часть урока, мотивация к учению, учебные занятия, ученики разного возраста.

Mirboboieva B.

LESSON IN SMALL SCHOOL

In this article discusses the specific features of the lesson in small schools. The author thinks that effective ways of organizing the educational process in small schools depend on the formation of teacher competence, the introduction of lesson requirements is considered the primary task of the teacher.

The author believes that the teacher should pay special attention to the structure of the lesson, technical and visual means of teaching and drawing up plans, the proper organization of independent work, the choice of motivational tasks, the duration of lessons and the correct allocation of time for each class.

The author emphasizes the importance of methodological advice for specialists of small schools and the need to use supporting materials so that significant results can be achieved in the process of training and education.

Keywords: lesson, teacher, students, small school, curriculum, lesson outline, lesson topics, modern teaching methods, type of lesson, independent work, direct work with students, part of the lesson, learning motivation, training sessions, students of different ages.

Сведения об авторе: Мирбобоева Б.М. - заведующая отделом изучения вопросов малокомплектных школ. Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45. E-mail: mirboboeva61@mail.ru; тел: 992939236452

Information about the author: Mirboboeva B.M. - Head of the department of studying the issues of small schools Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45. E-mail: mirboboeva61@mail.ru; Tel: 992939236452

**Ш. Х РАЧАБОВ
Б. В. ШАРИПОВА**

ЗАРУРАТИ ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОӢ ВА МИЁНАӢ КАСБӢ

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: *“Баръакс, моро зарур аст, ки боз ҳам зиёдтар заҳмат кашеда, ба масъалаи таълиму тарбия афзалияти бештар диҳем, сатҳу сифати таълимро дар ҳама зинаҳо беҳтар кунем, барои таҳсилоти босифат аз тамоми имконият истифода карда, заминаҳои моддӣ ва техникаӣ муассисаҳои таълимро таҳким бахшем ва самарабахшии фаъолияти онҳоро таъмин намоем”*.⁴

Гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим яке аз самтҳои муҳимми ислохот дар соҳаи маориф махсуб меёбад. Аз ин ҷост, ки бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон Вазорати маориф дар татбиқи ислохот сазо кӯшиш дорад ва зина ба зина гузариш ба муносибати босалоҳиятро ба таълимро дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ амалӣ намуда истодааст. Албатта бе додани афзалияти бештар ба масъалаи таълиму тарбия, бе беҳтар намудани сатҳу сифати таълим, бе муҳайё сохтани заминаҳои моддӣ ва техникаӣ муассисаҳои таълимӣ ба дастоварду комёбие мушарраф гардидан ғайриимкон аст. Дар шароити муосир зарурияти роҳандозии муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба миён омадааст, ки тамоми ин навгониҳо талаботи ҷаҳонишавӣ ва роқобатӣ меҳнатӣ мебошад. Дар ин раванд ба саросемагӣ ва шитобкорӣ роҳ надода, дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ омӯзиши ҷиддӣ махсусиятҳои низомӣ салоҳиятнокро ташкил додан зарур аст, то ҳамаҷониба баҳри роҳандозии бенуқсонӣ он фаҳмиш пайдо гардаду дар ин раванд ба иштибоҳ ва хатогӣ роҳ дода нашавад. Аз ин рӯ, дар раванди роҳандозӣ ва татбиқи ин низом татбиқгаронро лозим меояд барои амалӣ намудани корҳои зайл мусоидат намоянд:

- назарияи умумӣ ва махсусияти мавҷуда оид ба таҳсилоти босалоҳият пухта муҳокима ва баррасӣ гардад;

- намунаҳои китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, стандарту силлабусҳои ҷиҳати талаботи муносибати босалоҳият дар кишварҳои дигар таҳияшуда дастрас гардонидани шаванд;

- семинарҳои омӯзишӣ, мизҳои мудаваар, курсҳои бозомӯзӣ барои мурағибони ҳуҷҷатҳои меъёриро ҳуқуқи ин низомӣ таҳсилот ташкил ва гузаронидани шаванд;

⁴ Паёми Президентенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.president.tj/ru>

- мураттибони стандартҳо ва силлабусҳои фаннӣ, муаллифони китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ бояд корро мувофиқи талаботи таҳсилоти босалоҳият дар асоси ҳуҷҷатҳои боэътимоди роҳнамо ба роҳ монанд.

Чихати дар амал татбиқ намудани гуфтаҳои болоро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита таъкид намуданд: «*Диққати асосӣ ба таҳким баҳишдани иқтисодии илмӣ кишвар, қорӣ қардани ихтироот дар истеҳсолот, устувор гардонидани ҷояҳои моддӣ-техникии муассисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, ҷалби боз ҳам васеи истеъдодҳои ҷавон ба омӯзиши технологияҳои муосир ва қорҳои эҷодӣ-техникии равона қарда шудааст*».⁵

Стандартҳои таҳассусии дар тамоми ихтисосҳои дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Тоҷикистон амалкунанда бояд мувофиқи талаботи таҳсилоти босалоҳият омода гардонид шуда, содаю оммафаҳм бошанд. Ба ҳамагон маълум аст, ки тамоми ихтисосу таҳассусҳо салоҳиятҳои худро доро мебошанд, ки дар байни онҳо монандӣ ва ҳам тавофутҳо мавҷуданд. Инчунин дар тамоми ихтисосу таҳассусҳо салоҳиятҳои умуми ихтисосӣ ва умумикасбӣ дар ҷунин шакл равшан ифода меёбанд:

- дар раванди таҳияи стандартҳои таҳассусӣ аз рӯи тамоми ихтисосҳои дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии амалкунанда, ки беиштар аз 320- то хусусияти такроршавӣ доранд, талаботи таҳсилоти босалоҳият ба инобат гирифта шаванд;

- дар тамоми ихтисосҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ қорианд, аз тарафи Маркази таълимӣ-методӣ тибқи талаботи таҳсилоти босалоҳият таххиси стандартҳои таҳассусӣ гузаронида шуда, бо тақризи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба истифодаи васеъ тавсия дода шаванд;

- стандартҳои таҳассусӣ аз рӯи тамоми ихтисосҳои дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ амалкунанда мувофиқи талаботи таҳсилоти босалоҳият омода гардонид шуда, аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ қарда шаванд.

Таҳия ва тасдиқи силлабусҳо (барномаҳои таълимӣ) мувофиқи талаботи таҳсилоти босалоҳият аз тамоми фанҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таълим дода мешаванд дар ҷунин шакл бояд сурат гирад:

- дурустӣ ё нодурустии таҳияи силлабусҳо (барномаҳои таълимӣ) бо нишондоди салоҳиятҳои умумифаннӣ аз рӯи тамоми фанҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таълим дода мешаванд, бояд вобаста ба фаъолияти раёсат (шуъба)-и таълимӣ муассисаҳо ва иттиҳодияи методӣ ба роҳ монда шаванд;

- иттиҳодияҳои методӣ, шуъбаи таълим, кафедраҳои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дар таҳияи силлабусҳо (барномаҳои таълимӣ) бо нишондодҳои салоҳиятҳои фаннӣ-мавзӯии тамоми фанҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таълим дода мешаванд, диққат диҳанд;

- тасдиқи силлабусҳо (барномаҳои таълимӣ) аз рӯи тамоми фанҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ таълим дода мешаванд, мувофиқи талаботи таҳсилоти босалоҳият дар сатҳи муассисаҳо амалӣ гардонид шаванд.

Шуъбаи таълим, иттиҳодияи методӣ ва кафедраҳо диққати асосиро бояд ба он равона намоянд, ки мавзӯҳои муҳим ва мураккаби фанҳои таълимӣ аз барнома таълим берун намонанд, зеро аксари барномасозону силлабусофарон ба ҷунин муносибат роҳ медиҳанд. Меъёрҳои арзёбии салоҳиятҳои донишҷӯён дар асоси талаботи умумӣ (касбӣ) ва меъёрҳои махсус (фаннӣ) ва мавзӯӣ амалӣ гардонид мешавад.

⁵ Паёми Президентенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.president.tj/ru>

Дар бобати китобҳои дарсӣ гуфтан ҷоиз аст, ки нарасидани теъдоди онҳо ҳарчӣ бештар дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ҳис карда мешавад. Таҷриба нишон медиҳад, ки донишӯёни мактабҳои олии ва ҳатто хонандагони мактабҳои таҳсилоти касбӣ асосӣ масъалаҳои дорой мафҳумҳои иқтисодӣ доштаре хеле хуб қабул менамоянд. Вале чунин масъалаҳо дар китобҳои дарсӣ хеле кам ба назар мерасанд. Аз ин рӯ, муаллифони китобҳои дарсиро зарур аст, ки теъдоди масъалаҳои ба талаби рӯз ҷавбгӯро ба андозаи зарурӣ зиёд намоянд. Бинобар ин зимни омода кардани онҳо бояд мутобиқат бо талаботи таҳсилоти босалоҳият барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба назар гирифта шавад, зеро дар аксари фанҳо, аз ҷумла фанҳои техникӣ, ҳоло ҳам аз китобҳои кӯхнаи даврони Шӯравӣ истифода мебаранд. Китобҳои дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ бояд бо чунин шакли гурӯҳбандӣ омода карда шаванд:

- китобҳои дарсии фанҳои бахшҳои гуманитарӣ ва ҷамъиятшиносӣ;
- китобҳои дарсии фанҳои табиӣ рӯзӣ;
- китобҳои дарсии фанҳои бахши умумикасбӣ;
- китобҳои дарсии фанҳои бахши тахассусӣ ё ихтисосӣ;
- китобҳои таълимӣ ва маводи дарсӣ барои курсҳои махсус ва кӯтоҳмуддат.

Дигар чихате, ки дар самти татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим аз манфиат дур нест, ин ба хотири самаранок ба роҳ мондани таҳсилоти салоҳиятнок дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ аз такмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузаронидани ҳайати роҳбарият ва устодону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилот мебошад ва амалӣ намудани онро дар чунин шакл зарур мешуморем:

- дар навбати аввал бояд аз такмили ихтисос ва бозомӯзӣ директорон ва муовинони директорон гузаронида шаванд, то ки ба ҷараён дуруст сарварӣ карда тавонанд;

- дар навбати дуюм аз такмили ихтисос сардорон, мудирон ва кормандони масъули раёсат (шуъба)-и таълими муассисаҳо бояд гузаронида шаванд, то ки раванди татбиқи муносибати босалоҳиятро бе хато ба роҳ монанд;

- пас аз такмили ихтисос гузаронидаи мудирони иттиҳодияи методӣ ва мудирони кафедраҳо зарур меояд, ки фаъолияти иттиҳодияи методӣ ва кафедраҳо ба татбиқи ин муносибат равона карда тавонанд;

- дар охир ба такмили ихтисос ҳайати устодону омӯзгорон ва устоҳои таълими муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ фаро гирифта шаванд, то ки дар ин самт дар асоси талаботи нозуки ин муносибат корро ба роҳ монда тавонанд.

Қобили қайд, ки амалӣ намудани ин тадбир аз чихати молиявӣ ниҳоят гарон, вале фикр мекунем, ки ҳалшаванда мебошад. Озмоиш ва мушоҳидаҳои шахсии ходимони илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон собит сохт, ки Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади камхарҷ ва фарогир гардидани ин тадбир бригадаи сайёрро аз ҳисоби мутахассисони варзида ташкил дода, дар тамоми минтақаҳои Тоҷикистон бо кормандони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ семинару корҳои фаҳмондадиҳӣ гузаронида, нозукиҳои татбиқи ин муносибатро ёд доданд. Дар чунин тартиб аз такмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузаронидани ҳайати роҳбарият ва устодону омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дорой фалсафаи хеш мебошад. Фалсафаи муносибати босалоҳият дар таълим хусусияти татбиқи амалии онро муайян мекунад. Истифодаи донишҳои назариявӣ дар амал ба муносибати омӯзгор ва хонанда ва маданияти баланди ҳамкориҳои онҳо вобаста аст.⁶

Ҳамин тавр, роҳандозии низом ё муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ифодаи ислоҳоти соҳа махсуб меёбад. Набояд фаромӯш кард, ки таҳсилоти босалоҳият падидаи нав нест, зеро баъзе унсурҳои он дар бисёр кишварҳои олам, аз ҷумла, дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, қайҳо боз истифода бурда мешуданд.

⁶ Ниг. Муносибати босалоҳият ба таълим. (Дастури методӣ). Мураттибон: Бобизода Ф., Имомназаров Д., Исрофилниё Ш., Байзоев А.-Душанбе, «Ирфон» 2018.-72 с.

АДАБИЁТ:

1. Байденко А. Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3-13.
2. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
3. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. Европейский фонд образования. ЕФО, 1997
4. Дубова М.В. О возможностях реализации компетентного подхода в начальном общем образовании // Современная педагогика. 2015. № 3 [Электронный ресурс]. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/03/332>
5. Елагина В.С. Похлебаев С.М. Компетентностный подход к организации обучения студентов в педагогическом вузе. -ФГБОУ ВПО «Челябинский государственный педагогический университет», Челябинск // <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=29758>.
6. Зиёӣ Х. Муносибати босалоҳият ба таълим: масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ. -Душанбе, 2018. 102 с.)
7. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия.-М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004
8. Кажигалиева Г.А. Профессиональный русский язык. 2 курс (2-х), к/о, семестр осенний, 2 кредита // <https://dl.iitu.kz/course/info.php?id=4056>
9. Компетентностный подход в математике // <http://rud.exdat.com/docs/index-837473.html>
10. Туронов С.. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ. Душанбе, 2018, 125 с.

**Рачабов Ш.
Шарипова Б.**

ЗАРУРАТИ ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОӢ ВА МИЁНАИ КАСБӢ

Дар мақолаи мазкур роҷеъ ба зарурияти татбиқи муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ сухан меравад. Дар шароити муосир зарурияти роҳандозии муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба миён омадааст, ки тамоми ин навгониҳо талаботи ҷаҳонишавии таълим ва ба бозори меҳнат мебошад. Аз тарафи муаллиф дар мақола маҳсусияти татбиқи муносибати босалоҳият дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ, миёнаи касбӣ олии касбӣ, ки дар ҷаҳонгардонии системаи робитаҳои мутақобилаи соҳаҳо ва соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ иштирок мекунад, ошкор карда шудааст.

Калидвожаҳо: таълим, таҳсилот, салоҳият, муносибат, касб, омӯзгор, афзалият, заминаҳои моддӣ-техникӣ, талабот, бозори меҳнат, таҳсилоти босалоҳият, силлабусҳо, салоҳиятҳои фанӣ, салоҳиятҳои фанӣ-мавзӯӣ.

**Раджабов Ш.
Шарипова Б.**

НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В СРЕДНИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В данной статье речь идет о необходимости внедрения компетентностного подхода в средних профессиональных учебных заведениях Республики Таджикистан. Внедрение компетентностного подхода в системе образования в средних профессиональных и высших учебных заведениях в современных условиях изображает инновацию в образовании. Автором выявлены особенности внедрения компетентностного подхода в сфере высшего образования, которые участвует в активизации системы взаимосвязь отраслей и сферами национальной экономики и общественной жизни.

Ключевые слова: образование, преимущество, обучение, студент, учащиеся, необходимость, материально-техническая база, требование рынка труда, компетентностное обучение, силлабус, предметные компетенции, предметно-тематические компетенции.

**Rajabov Sh.
Sharipova B.**

THE NEED FOR IMPLEMENTING A COMPETITIVE APPROACH IN MEDIUM PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article deals with the need to introduce a competence approach in secondary vocational schools of the Republic of Tajikistan. The introduction of the competence approach in the education system in secondary vocational and a higher educational institution in modern conditions constitutes an innovation in education. The author has identified the features of the introduction of a competence-based approach in the field of higher education, which are involved in activating the system of interconnection of industries and spheres of the national economy and public life.

Keywords: education, primordially, training, student, pupils, necessity, material and technical base, labor market requirement, competence-based training, syllabus, subject competencies, subject-thematic competencies.

Сведения об авторе: Раджабов Ш.Х - старший преподаватель кафедры обучения естественно-математических предметов РИПКПРСО

Шарипова Б.А. - старший преподаватель кафедры химии и экологии технического колледжа ТТУ имени академика М. Осими.

Information about the author: Radjabov Sh. - senior Lecturer of the Department of Natural Mathematics Education RIPKPRSO

Sharipova B.A. - Senior Lecturer of the Department of Chemistry and Ecology of the Technical College of the TTU named after Academician M. Osimi.

Б. ЗУЛФОНОВ

МУНОСИБАТ ВА РОҶҶОИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҶОИ ЭКОЛОГӢ

«Муҳити техникӣ» ва ба он мутобиқ «Маданияти техногенӣ» дар замони мо масъалаҳои экологиро ба миён оварда аз, ки сари вақт пешгири накардани онҳо ба тавре, ки қабл аз ин ишора намудем, чавҳари ин масъаларо муносибати инсон ба табиат муайян менамояд. Гузориши ин масъала ниҳоят таърихи тӯлони дорад ва давраҳои баробари инкишоф ёфтани илм тасаввуроти инсон дар бораи олам ва мавқеи он тағйир меёфт. Дар давраи қадим юнониён ба таври фаҳмиши динӣ бошад ҳам, унсурҳои олам-қоинот-осмон, худо, замин ва инсонро ба ҳам алоқаманд тасаввур мекарданд. Дар байни ин унсурҳо «Девори чинӣ» вучуд надошт. Дар асри миёна ба таназзули илм (дар Аврупо) нигоҳ накарда, тавассути Византия илм ва маданияти Юнони қадим то давраи эҳё омада расид ва ба ғояҳои ратсионалистии аврупоиён асос гузошта, хусусиятҳои онҳоро муайян намуд. Ғояи ягонаи олам фақат дар асарҳои динӣ боқи монд. Тараф ва унсурҳои олами ягонро илмҳои мухталиф-илмҳои дақиқ, табиатшиносӣ ва ҷамъиятшиносӣ меомӯхтагӣ шуданд. Ҷамаи қомебиҳои илмию техникаи гузашта ва муосир ба ҷамаи ҷараёни аз ҳамҷудошавӣ ва тавлидшавии шоҳаҳои нави илм вобаста мебошанд. Аммо ин пешрави илм тарафҳои ноаён ҳам дошт, ки дар ибтидои он касе дар ин бобат фикр намекард. Ин буд, ки олами ягона номаълумро охиста - охиста ба қисмҳо тақсим шуд ва ҳар як қисми он мавзӯи омӯзиш ва тадқиқи илмҳои алоҳида қарор гирифтанд. Дар натиҷа он фаҳмиши ягонагии олам, ки аз юнониҳо мерос монда буд-худо, қайҳон, осмон, замин, инсон, таҳриф ёфт. Қайҳон ва инсон ҳар яке алоҳида - алоҳида ба таври худ вучуд доштанд. Онҳо аз рӯи қонунҳои ба худ хос ҳаракат ва амал мекарданд. Инсон бо хиради худ ба ҳайси бинанда ва мушоҳидачӣ табдил ёфт. Қоинот ба худ мувофиқи қонунҳои физика инкишоф меёфт. Ҳарду бе алоқамандӣ тадқиқу шарҳу маънидод қарда мешуданд. Ба назар ҷунин менамуд, ки олами физикӣ ва руҳ муттаҳиднашавандаанд. Ин буд, ки бо гуруҳи аз якдигар ҷудо илмҳои табиӣ ва ҷамъияти ба вучуд омаданд. Бо мурури замон ва дараҷаи пешрафти илм ҳар яки ин шоҳаҳо дар доираи худ ба шоҳаҳои хурд тақсим гардида, ҷараёни дифференсатсия донишро мураккаб менамуданд. Вобаста ба ин маърифати илмӣ ҷаҳонбинии одамро васеъ намуд, хосиятҳои нави табиатро мунтазам кашф қарда, ба ҷазои беинтиҳои Қайҳон ва зарраҳои хурди олами воқеъӣ даст зад, воқеаҳои гузаштаи ҳаёти сатҳи заминро омӯхта, дар фаҳмиши оянда чи тавр сурат гирифтани раванди бисёрҷабҳаи

хаёт асоси боэтимоди илмӣ гузошт. Инсон боварӣ ҳосил кард, ки қувваи тафаккури он ҳадду ҳудуд надорад. Ӯ қодир аст, ки табиатро ба зудӣ тобеи худ гардонад ва онро мувофиқи табъи худ тағйир диҳад. Ҳамин васвасаи тобеъкунии табиат зиддияти инсон ва табиатро ба миён овард, аз якдигар дуршавии илмҳои табиӣ ва ҷамъиятшиносиро тезонид. Аз дигар тараф, хирадро ба табиат ва инсонро ба муҳити атроф зид гузошт. Бисёр мутафаккирон дарк намуданд, ки чунин зиддият инсониятро ба фочиа оварда расониданаш мумкин аст. Бинобар он ин дар як вақт дар илм ғоя ва ақидаҳои нав пайдо шуданд, ки дар баробари дифференсияҳои илм таҳлил ва муқаррар намудани алоқаи байни онҳо бо ҳам муттаҳидгардонии шоҳаҳои онро ба миён гузоштаанд. Ҳамин ғояро ба назар гирифта, дар қарни гузашта И. Сеченев ба омӯзиши инсон машғул шуда, вобаста ба он қайд менамояд, ки инсонро фақат дар ягонагии ҷисм, руҳ ва табиат тадқиқ намудану, фаҳмидан мумкин аст, зеро он қисми таркибии табиат мебошад. Ояндаи илмро, мегӯяд ба ҳам муттаҳидшавии Ҳамин се мабдаъ муаян менамояд. Дар рушди илм ба шоҳаҳо ҷудо шудани он тадқиқотҳои амиқу махсус пешравиӣ илм номумкин мегардад?. Бино бар он, баробари тадқиқотҳои соҳавӣ, дохилисоҳавӣ бояд тадқиқотҳои комплекси синтезкунанда (муттаҳидкунанда) низ чараён гирад. Чунин тадқиқотҳо барои таҳлил ва муттаҳиднамоии системаҳои гуногунҷинсаи ба ҳам вобаста зарур аст. Хусусан, ба чунин тадқиқотҳои табиӣ, ҷамъиятӣ даҳолат карда, ояндаи ба ҳам алақаманд инкишоф ёфтани табиат ва ҷамъият (коэволютсия)-ро таъмин намудан ғайриимкон аст.

Маҳз Ҳамин масъаларо дар назар дошта? бисёр олимон барои ҳалли он фикру ақидаҳои мухталиф пешниҳод намуданд. Аз ҷумла, чараёни космоистии рус, ки бо ғояи ратсионалистии Аврупо таъя карда, оид ба ин масъала қорҳои хубе ба сомон расонида буданд. Мувофиқи ғояи онҳо «Инсон қисми таркибии табиат аст» вайро ба табиат муқобил гузоштан мумкин нест. Онҳоро дар ягонагӣ бояд муоина кард. Инсон ба Ҳамаи ин ҷизҳое, ки онро ихота мекунад, ин ҷузъҳои олами ягона мебошанд. Ин ғояи гуманистӣ, ки Ҳадафи он мутавозеъ инкишоф ёфтани табиат ва ҷамъият, дар нимаи дуюми қарни 19 дар байни файласуфон ва табиатшиносони равшанфикри рус нуфузи қалон пайдо карда буд. Ҳамин тавр, дар ин давра тадқиқоти ҷудогонаи унсурҳои табиат ва ҷамъият, ки дар давраи маорифпарварии Аврупо инкишоф ёфта буд, оҳиста-оҳиста ба ҳулосае овард, ки инсон нисбат ба табиат на фақат мушоҳидагар ва таҳқиқотгар, балки яке аз омилҳои асосии таъсиррасонанда низ мебошад. Амалиёти он агар идора карда нашавад, ба табиат таъсири барнагарданда мерасад. Маҳз Ҳамин зухурот космоистонро водор намуд, ки ғояи ягонагии олам ва ба ҳам вобастагии табиат ва инсонро дар мадди аввал гузоранд. Қатъи назар аз ин, аз сабаби норасоии маълумот далелҳои пурраи илмии олимони ягонагии оламро ба таври аниқ тасаввур карда наметавонистанд. Унсурҳои алоҳидаи олам-олами ғайризинда, зинда, аз ҷумла инсон ва ҷамъият, ҳамчун анъанаи илмии замони гузашта алоҳида-алоҳида омӯхта мешуд, дар бораи таъсири коинот ва чараёни ҳодисаҳои заминӣ қариб сухан намерафт. Барои ба ҳам алақаманд омӯхтани унсурҳои алоҳидаи олами ягона ва бо ҳам вобастагии онҳо ғоя, васоит ва далелҳои илмӣ ба қадри кофи вучуд надошт. Фақат дар ибтидои асри 20 дар натиҷаи ҷамъ шудани маълумотҳои қатъии ба таҷрибаи илмӣ асосёфта, ҳалқаи унсурҳои олами ягоноро пайваस्तкунанда ошқор гардиданд.

Чунин ҳалқаи ба ҳам пайваस्तкунанда нашарияти илмӣ оид ба «биосфера» буд. Ба ин таълимот олимони рус Вернадский асос гузоштааст. Мувофиқи ақидаи ӯ «биосфера» (қабати Ҳаёт) як пардаи нозукест дар сатҳи замин. Он муқаддимаест дар байни коинот ва олами ғайри зинда. Биосфера қувваи энергияи Офтобро истифода бурда, сабаби дар сатҳи замин нашъунамо кардани наботот ва ҳосил гардидани моддаҳои нашъунамо кардани наботот ва ҳосилот гардидани моддаҳои органикӣ мегардад. Аз ин ҷо организми зинда ҳодисаҳое, ки дар сатҳи замин чараён мегирад, ба ҳодисаҳои дар коинот амалкунанда пайваст мекунад. Ба таври дигар ғуём, биосфера бештар аз ду миллион намуди организмҳоро дарбар мегирад. Вай Ҳамаи қабатҳои ғайри зиндаи заминро фаро гирифтааст. Биосфера на танҳо бо қабатҳои замин, инчунин бо шуъбаҳои коинот, ки аз қабри Галактика бармеояд, алақаманд аст. Ҳамин тавр, замин ва коинот як системаи томо ташкил менамоянд. Биосфера ҳамчун экосистемаи сатҳи

заминро фарогиранда устуворӣ ва мавҷудияти бардавомии он ба қонуниятҳои экологии таносуби мода ва энергия асос ёфтааст. Баробари дар рӯи замин пайдо шудани биосфера суръати инкишофи тадриҷии (эволютсия) заминро чандин маротиба тезонид. Пайдо шудани инсон бошад, ҳамчун чӯзӣ фаъоли биосфера суръати ин чараёнро тақрибан афзуд ва дар як вақт ба табиати атроф таъсири ҷиддӣ расонид.

Таъминии инкишофи саноат, истифодаи бурдани сарватҳои зеризаминӣ афзоиши нақлиёт, аҳоли, авҷ гирифтани урбанизатсия, васеъ истифодаи бурдани модаҳои кимиёвӣ ва ғайра таъсири инсон ба табиат, аз ҷумла бо биосфера бештар гардид. Чи тавре, ки И. В. Вернадский қайд мекунад, он рӯз дур нест, ки инсон дар рӯи замин ба яке аз қувваҳои асосии геологӣ табдил меёбад. Дар ин вазъият инсон бояд дар бораи тағйироти ояндаи табиат ва ҳуди инсон фикр кунад. Зеро инкишофи табиат ва ҷамъият ба ҳам алоқаманд буда, таназзули табиат ба таназзули ҷамъият оварда мерасонад. Барои он ки ин ҳодиса руҳ надихад, биосфера бояд зинаи нави инкишоф ба муҳити хирад-ноосфера гузарад. Муҳити хирад ҳудуди тамоми биосфераро, ки дар зери таъсири фаъолияти хоҷагидорӣ инсон симои табиӣ худро тағйир дода аст, дохил мешавад. Мувофиқи ақидаи И. В. Вернадский гузориш ба муҳити хирад инкишофи табиат ва ҷамъиятро дар рӯи замин ба худ мутобиқ менамояд. Инсон метавонад, қувваю қудрати хираду фаъолияти истеҳсолияро идора намуда, муносибати худро нисбат ба табиат чунин ба роҳ монанд, ки мутавазеъ инкишоф ёфтани инсонро биосфера ва табиату ҷамъиятро таъмин намояд. Ин ҳолати нави гузориши биосфераро ба ноосфера «Козэволютсия» меноманд. Козэволютсияи табиат ва ҷамъият ба худ мақсади хос дорад. Он на фақат инкишофи пайвастаи табиат ва ҷамъиятро таъмин менамояд, балки барои инкишофи минбаъдаи инсон ва биосфера қафолат медиҳад. Ин ба инсон имконият медиҳад, ки биосфераро идора намуда, ба манфиати худ ва мустаҳкам намудани тамаддун равона созад. Аммо чи тавре Н. Моисеев қайд менамояд, оло фақат «фарзи» мебошад. Амалӣ гардидани он ба қудрати хиради инсон вобастааст. Зеро бӯҳрони экологӣ, ки бисёр ноҳияҳои қурраи разро фаро гирифтаасту хавфи ба бӯҳрони умумичаҳонӣ гузаштанро дорад, пеш аз ҳама ба мавҷудияти инсон тамаддуне. ки он дар муддати қарнҳо ба миён овардааст, таҳдид менамояд. Агар инро инсон ҷиддӣ дарк намояд, масъалаи коэволютсияи табиат ва ҷамъият дар қарни 21 ба масъалаи аввалиндарача табдил меёбад. Амалӣ гардидани он ноҳият душвор аст. Барои ин ҷамъияти инсонӣ бояд барои ба тартиб андохтани фаъолияти худ як қатор талабот ва қоидаҳои экологӣ маҳдудкунандаро қабул намуда, онро ҳатман риоя намояд. Ҷонҳоро «императиви экологӣ» меноманд. Аммо дар шароити мухталифи шаклҳои ташкили ҷамъият ва фаъолияти истеҳсоли талабот ва қоидаҳои қатъии экологӣ ҳамаро қонеъ намуданаш дар гумон аст. Ин ба ақидаи Моисеев Н. имлои ҷамъиятшиносиро довор менамояд, ки роҳи такмили ташкили оқилонаи ҷамъиятро таққиқ намояд. Ба хоҳири он ки фақат дар шароити ташкили оқилонаи шаклҳои ташкилии ҷамъиятӣ «императивии экологӣ» метавонад коэволютсияи ҷамъиятӣ ва табиати таъмин намояд. Ҳаминро бояд таъкид намуд, ки он мегузорад, дар ҳама сурат ба коэволютсияи табиат ва ҷамъият мусоидат менамояд, агар ба қатори такмили додани шаклҳои ташкилии ҷамъият, ахлоқи ҷамъиятро ба талаботҳои «императивии экологӣ» мутобиқ намоем. Барои ин ҳамчун меъёри ахлоқ «императиви ахлоқ» бояд қабул кард, ки барои аз шуруи одамон, маҳсусан насли боэътимод гузорад. Хислатҳои қабҳи одамқушӣ, таҷовуз, боэътинодӣ ба арзишҳои гузаштаи ҷамъияти инсонӣ, тарсонҷакӣ, мағрурӣ, хиёнаткорӣ, харисӣ, нисбат ба табиат ва сарватҳои он, ғоратгарӣ сарватҳои табиӣ ва ғайраро барҳам диҳад. Ба ақидаи Н. Моисеев барои амалӣ гардонидани ин масъала васоит ва сохтор зарур аст. Чунин сохтор, ки қоидаҳои ахлоқии инсонро ба низом дароварда, онро такмил медиҳад. системаи «муаллим» мебошад. Ба ин система воситаҳои дохил мешаванд, ки ба шуур ва рӯҳияи инсон таъсир мерасонад, ахлоқи онро ташаккул ва такмил медиҳад. Дар ин низом роли ҳалкунандаро оила, мактаб, муҳити ҷамъиятӣ, муассисаҳои динӣ, фаъолияти меҳнатӣ, адабиёти бадеӣ, санъат ва ғайра мебозад. Маҳз мукаммалӣ ва бо ҳам алоқаманд амал намудани унсурҳои ин низомро ташкилкунанда дар давраи ноосфера ба мо имконият медиҳад, ки зимни меъёрҳои нави ахлоқи баланд бардоштани шуури ҷамъиятӣ талаботҳои «императиви экологӣ»-ро риоя карда,

имконияти табиат ва талаботи моддиро бо ҳам андоза намуда, қувваҳои истехсолкунандаи чамъиятиро беэиён расонидан ба муҳити атроф инкишоф диҳем, ҳаёти маънавӣ ва моддию маиши халқро ба сатҳи баланд бардорем. Ҳалли ин масъалаҳо, бешубҳа, ба донишу қобилияти ташкилотчигӣ, маҳорати боваркунонӣ (дар ҳалли масъалаҳо) аз вазъияти носолим баромадан, масъулиятро ҳис кардан, таҷриба ва дониши худро ба дигарон омӯзонидани «муаллим» саҳт вобастагӣ дорад. Ин ҳислатҳо дар давраи ноосфера, ки ба он гузаштани аҳли башар ноғузир аст, «муаллим» дар муҳокимарониҳои мо маъноӣ васеъ дорад. Дар ин ҷода фақат муаллимон, он ки ба таълиму тарбия машғуланд, инчунин, ҳама гуна сарвароне, ки роҳбарии корхона, муассиса, соҳаҳои ҳочагӣ, дастгоҳҳои давлатиро ба уҳда доранд, дар назар дошта шудааст. Ҳар яки онҳо нисбат ба он ҷомеае, ки роҳбарӣ менамоянд, «муаллим» мебошанд. Агар ҳар як муаллими мактаб ва фардои, ки дорои он ҳислатҳои «муаллим» набошанд, дар давраи ноосфера амалӣ гардидани талаботҳои «императивии экологӣ»-ро таъмин карда наметавонанд. Дар натиҷа чамъият на фақат ба бухрону экологӣ ва ҳамчун натиҷаи он бухрони иқтисодӣ ва сиёсӣ дучор мегардад. Барои пешгирии ин ҳодиса дар давраи ноосфера дар чамъият эътибори муаллимиро бояд баланд бардошт. Пеш аз ҳама ба ин шахс онро бояд ҷалб намуд, ки ба қатори он ҳислатҳои ба «муаллим» ҳос буда, инчунин дорои қобилияти мустақилонаи фикрронӣ ва масъалаҳоро мустақилона ҳал карданро дошта бошад. Мо ки ба давраи ноосфера қадам мемонем, ин сифатҳо симои роҳбарро ҳамчун «муаллим», муайян менамояд. Аз ин ҷо масъалаи сохти системаи «муаллим», масъалаи асосии гузариш ба давраи ноосфера мебошад. Аз сабабе, ки дар замони мо бухрони экологӣ ҳамчун натиҷаи тезутунд шудани ба ҳолати бемулоҳизаи инсон ба табиат аз ҳодисаи соф локалӣ (маҳаллӣ) ба ҳодисаи умумичаҳонӣ табдил ёфта истодааст, масъалаи ташаккул додани сохтори системаи «муаллим», низ муҳияти умумичаҳонӣ пайдо кард. Бояд ба хотири дар рӯи замин бардавом нигоҳ доштани ҳаёт ва тамаддуни инсон дар ҳалли масъалаи ташаккулдиҳии сохторҳои системаи ягонаи «муаллим» олимон ва сарварони давлатҳо саҳм гузоранд. Вазифаи олимон тадқиқӣ ва таҳлил намудани вазъияти ноустувори экологӣ (муноқишаҳои дохили давлатӣ, байнидавлатӣ, таназзул ёфтани табиат, афзоиши ҳарорати ҳаво ислофшавии он, норасогии оби нӯшокӣ, озӯқа, нестшавии намудҳои наботот ва ҳайвонот, суроҳшавии қабати озон, то рафт кам гардидани заминаи генетики намудҳо ва ғайра) ва зиёни ба инкишофи ояндаи табиат ва чамъият. Дар айни замон тавассути асбобу анҷоми дақиқи, экспедитсия, ҳамроҳҳои сунъии замин ва дигар воситаҳои маълумоти кофӣ чамъ гардидааст, ки аз наздик шудани бухрони экологӣ гувоҳи медиҳад. Аммо дар бораи ин хавф аҳли башар маълумоти зарурӣ надоранд. Он маълумотҳое, ки дар асарҳои илмӣ, илмию оммаи дар бобати ноустувории вазъияти экологии кураи раз гирд оварда шудаанд, барои оммаи васеъ дастрас нест. Аз ин лиҳоз, вазифаи сохтани системаи «муаллим» аз он иборат аст, ки маълумотҳои дар бораи ноустуворшавии вазъияти экологӣ ноҳияҳои алоҳидаи кураи раз олимон, ташкилотҳои миллӣ ва байналхалқии муҳофизати табиат чамъ овардаанд, дастраси халқҳои ҷаҳон гардонанд ва сабабҳои онро фаҳмонанд. Аҳолии ҷаҳонро баҳри оқилона истифода бурдани сарватҳои табиӣ, барқарор намудани сарватҳои табиӣ барқароршаванда, тозагии об, ҳаво, хок, риоя намудани қоидаҳои муҳофизати табиат даъват намояд. Ҳамаи ин донишҳои иқтисодӣ ва экологӣ маърифати иқтисодӣ аҳолии ҷаҳонро баланд мебардорад. Аз дигар тараф, барои амалӣ гардидани талаботҳои «Императивии-экологӣ» ва ташаккул ёфтани «императивии-ахлоқӣ» кумак мерасонад. Дар миқёси ҷаҳон ташкил намудани ташвиқоту, тарғиботи экологӣ аз ҷиҳати техникӣ душворӣ ба миён меоварад, зеро тараққиёти математика имконият медиҳад, ки тавассути ташкил намудани телемост муҳокимаи масъалаҳои муҳимтарини экологиро дар байни мамлакатҳо ба роҳ монем. Дар он метавонанд миллионҳо аз гушаю канори ҷаҳон иштирок намуда, аз вазъияти кунунии экологии раз ва он ҷорабиҳое, ки мамлакатҳои алоҳида дар қаламрави худ баҳри беҳтар намудани вазъияти экологӣ андешидаанд, вофиқ гардонанд ва таҷрибаи якдигарро омӯзанд. Дар ҳалли ин масъалаи барои инсоният ниҳоят муҳим мамоният ба назар мерасад. Хусусан, мутамарказонидани воситаҳои равшаннамоӣ ба таври оммавӣ паҳнкунандаи донишҳои экологӣ (телематика,

хамсафарони сунъии алоқа) ба дасти мамоликҳои мутаракқӣ ва корпаратсияҳои (иттиҳодияҳо) миллию байналмилалӣ ва монополияҳо ҳалли ин масъалаҳоро душвор мегардонад. Барои ин душвориро бартараф намудан бояд ҳамаи сарварони дунё хавфи наздик омадани бӯҳрони экологии умумичахониро ҳис намуда, ба хоҳири манфиати умумиинсонӣ аз баҳри муноқишаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳарбӣ гузаранд, барои пешгирӣ намудани он аз як гиребон сар баровардаи воситаҳои ахбори умумие, ки дар тасарруфашон аст, барои иҷро гардидани талаботҳои «экологӣ» ва бамиён омадани меъёрҳои нави ахлоқӣ (императиви ахлоқӣ) кафолатӣ медиҳад, сафарбар намоянд. Ташаккул ва такмил ёфтани қоида ва меъёрҳои навини ахлоқ, шартӣ асосии бо ҳам алоқаманд таракқӣ кардани ҷамъияти инсонӣ ва табиат дар давраи ноосфера мебошад. Барои он, ки ин фарзия ба амри воқеъ табдил ёбад, як сохтори умумичахонӣ зарур аст. Ин сохтор бояд дар ҳалли ҳама масъалаҳои ҳалталаби сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, марзӣ, сепаратистӣ (ҷудоандозӣ), экологӣ ва ғайра дар байни давлатҳои ҷаҳон ваколатдорӣ бошад. Чунин сохтор СММ мебошад. Дар давраи ноосфера зарари ин сохтор бештар ҳис карда мешавад, зеро бе даҳолати он ягон масъалаи баҳсталаби дохилӣ, байнидавлатӣ ва умумичахонӣ мувофиқи мақсад асоси давраи табиат ва ҷамъиятро таври зарури ҳал намудани ғайри имкон аст?

Бинобар он, дар давраи ноосферӣ ба СММ бояд ваколати васеъ дод. Вобаста ба ин маблағгузорӣ барои ин ташкилоти байналхалқӣ хуб мешуд, ки зиёд карда шавад. Барои он ки фақат мамлакатҳои мутаракқӣ имконияти калони молиявӣ ва илми техникӣ доранд, ки дар қаламрави худ ҳодисаҳои манфии экологиро бартараф намоянд. Мутаасифона, аксарияти мамлакатҳои ҷаҳон, алаҳусус худ мамлакатҳои рӯ ба инкишоф чунин имконият надоранд ҳол он ки ноустувории вазъияти экологӣ дар ин давлатҳо бештар ҳис карда мешавад. Дар сурати маблағгузори кофӣ СММ имконият медиҳад, ки дар миқёси ҷаҳон вазъияти экологиро таҳлил намуда, барои пешгирӣ ва бартараф намудани ҳодисаҳои номатлуби экологи тадбирҳо андешанд. Шартномаҳои Созмонҳои Миллати Муттаҳид дар бораи манъ карда шудани истехсол ва истифодаи намудани захира кардани аслиҳаҳои бактериологи (бологӣ), токсини (заҳрнок)маҳв кардани онҳо, манъ намудани озмоиши яроқи атомӣ? водороди тоза нигоҳ доштан ва истифода бурдани сарватҳои зеризаминии Антарктида, ҳифзи қабати озон аз қабилӣ он хусусиятҳои мебошад, ки барои бехтар ва солим гардонидани вазъияти экологии кураи арз равона карда шудааст. Ин созмони бонуфузи байналмилалӣ (СММ) на фақат дар бораи пешгирӣ намудану, муътадил намудан ва бехтар гардонидани муҳити табиӣ, инчунин, дар бораи бисёр соҳаҳои ҳаёти ҷамъият, барнома ва шартномаҳо қабул кардааст, ки ба танзим даровардани онҳо бевосита ва бовосита ба бехтар шудани вазъияти экологӣ кураи арз мусоидат менамояд. Шартномаи байналхалқӣ оид ба истифодаи телефон, телеграф, почта, моҳидори, муҳофизати паррандагон, маҳдуд кардани хариду фуруши ҳайвонот ва растаниҳои нодир, манъ кардани ба мақсади душманона истифода бурдани воситаи ҳарбӣ ва ғайри он, барои ноустувор гардонидани муҳити атроф ва ғайра гувоҳи он аст? Барои ҳалли масъалаҳои экологӣ муассисаҳои махсусгардонидаи СММ, ЮНЕП (Барномаи СММ ба масъалаҳои таълим, илм ва маданият), ФАО (оид ба масъалаҳои озука ва кишоварзӣ), ОВОЗ (оид ба обу ҳаво), МСОП (иттифоқи байналхалқии муҳофизати табиат ва сарватҳои табиӣ), СИПО (шурои байналхалқии муҳофизати паррандагон) ва ғайра саҳми арзанда мегузоранд. Ин муассисаҳо дар сол ҳисобот ва ё маҷмуа чоп мекунанд. Аз ҷумла ФАО ҳисобот оид ба «вазъияти озукаворӣ ва кишоварзӣ», ЮНЕП маҷмуаи «вазъияти муҳити атроф»-ро чоп менамоянд. Ба ҳамин маҷмуа монанд фонди кумаки башардӯстонау кӯдакон (ЮНИСЕФ) маҷмуаи «вазъияти кӯдакон дар ҷаҳон», фонди СММ «вазъияти аҳолии ҷаҳон», фонди Байналхалқии асър «тавсифи иқтисодтёти ҷаҳон», Бонки умумичахонии «таракқиёти ҷаҳон» (ҳисоботро таълиф менамояд. Ҳамин тавр, СММ бо муассисаҳои махсусгардонидаи худ ягона сохтори нуфузманди ҷаҳониест, ки вазъияти экологии кураи разро ҳаматарафа тадқиқ ва таҳлил намуда, дастраси омма менамояд. Бо тавсияи худ сарварони мамлакатҳои ҷаҳонро вазифадор менамоянд, ки тавассути баланд бардоштани маърифати экологии аҳоли ҳама фаъолияти иқтисодӣ ва сиёс, ки дар ҳудуди ҳар як мамлакат сабаби ноустуворӣ вазъияти экологӣ ва пастравии

иктисодиёт мегардад, бартараф намуда, барои амалӣ гардидани мақсадҳои умумичахоние, ки бо «императиви-экологи» ва «императиви-ахлоқӣ» вобаста аст, мусоидат намоянд, табиати курраро барои насли ҳозира ва оянда солим нигоҳ доранд.

АДАБИЁТ:

1. Давлатов А. С. Асосҳои экология. «Матбуот», Душанбе, 2005с
2. Моисеев «Человек и ноосфера», М. , 1990с.
3. Человек и земля, Мировоззрение, Экономика. Социальная политика, М. ,1988 с.
4. М. А. Курячая Химия созидаящая, химия разрушающая, М. , 1990с.
5. Б. С. Киннер, Хватит ли человечеству земных ресурсов? М. , 1989 с.
6. Экологическое образование основа устойчивого развития центрально-азиатского региона, Худжанд, 2000 с.
7. Н. М. Чернова и другие, Основы экологии, М. , 1998с.
8. С. М. Сухаруков. Экономика и экология, М. , 1988с.
9. Н. М. Чернова А. М. Былова, Экология, М. , 1988с.
10. Мавришев В. В. Общая экология. Минск 2007с.

Зулфонов Б.

МУНОСИБАТ ВА РОҶҶОИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҶОИ ЭКОЛОҶИ

Имрӯз масъалаи маданияту маърифати экологии аҳолии сайёра ба яке аз проблемаҳои мушкили байналмилалӣ табдил ёфтааст, чунки бе дониши мукаммали экологӣ ягон соҳаи хоҷагидорӣ, кишоварзӣ, саноати сабуку вазнин ва ғайра муътадил ва сермасрифу безарар буда наметавонад. Масъалаи муносибати организмҳо бо муҳит дар илми биология яке аз масъалаҳои аввалиндараҷа ба шумор меравад. Аз ин рӯ, ҳалли ин масъала ба инкишофи илми экология хидоят менамояд, чунки экология худ илм доир ба муносибати организмҳо муҳити зист мебошад. Баъд аз он ки вобастагии организмҳо ба муҳит ошкор гардид, дар дигар илмҳои биологӣ мисли морфология, физиология, систематика ва ғайра фаслҳои экология ба инкишоф шуруъ намуда, фанҳои морфологияи экологӣ, физиологияи экологӣ ва ғайра ба амал омаданд.

Вожаҳои асосӣ: масъалаҳои экологӣ, маърифати экологӣ, муҳит, экология, муаллим, растаниҳо, биосфера, табиат.

Зулфонов Б.

ПОДХОД И ПУТИ РЕШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Сегодня вопрос об экологии и экосистемах земного шара стал одной из самых сложных проблем на международном уровне, поскольку без всесторонних экологических знаний нет лекарств, сельскохозяйственных, легких и тяжелой промышленности и т. Д. Вопрос о связи между организмами с биологической наукой является одним из главных приоритетов. Поэтому решение этой проблемы направлено на развитие экологии, поскольку экология - это наука о природе организмов и окружающей среды. После появления организмов в окружающей среде биологические науки, такие как морфология, физиология, систематика и такдали. Начали развивать экологию, морфологию окружающей среды, экосистемы и такдали.

Ключевые слова: экологические проблемы, экологическое образование, окружающая среда, экология, учитель, растения, биосфера, природа.

Zulfonov B.

APPROACH AND WAYS OF SOLVING THE ENVIRONMENTAL PROBLEM

Today, the question of the ecology and ecosystems of the world has become one of the most difficult problems at the international level, because without comprehensive ecological knowledge there is no medicine, agricultural, light and heavy industry, etc. The question of the relationship between organisms with biological science is one of the main priorities. Therefore, the solution of this problem is aimed at the development of ecology, since ecology is the science of the nature of organisms and the environment. After the appearance of organisms in the environment, biological sciences, such as morphology, physiology, systematics, and so gave. They began to develop the ecology, the morphology of the environment, ecosystems, and so gave.

Keywords: environmental problems, environmental education, environment, ecology, teacher, plants, biosphere, nature.

Сведения об авторе: Зульфонв Б. - заведующий отделом воспитания Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the author: B. Zulfonov - Head of the Education Department Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 45 C. Aini St.

У. СУЛТОНМАМАДОВА

НАҚШИ ДАРСҲОИ АДАБИЁТ ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ИҶТИМОИИ ХОНАНДАГОН

Пеш аз он ки ба шарҳи асли матлаб бипардозем, лозим медонем, ки мафҳумҳои салоҳият ва салоҳияти иҷтимоиро шарҳ диҳем.

Зери мафҳуми «салоҳият» маҷмӯи донишу тавоноии муайяни ҳосилнамудаи шахс барои бароварда сохтани ҳадафҳои хеш ё роҳандозии ягон соҳаи фаъолият дар сатҳи саликаи лозим доништа мешавад. Пай бурдан душвор нест, ки мафҳуми «салоҳият» бо истилоҳи «касбият» (прафессонализм) умумият ва қаробати бештар дорад. Мафҳуми салоҳият – донишу дарк ва маҳорати назариявии бадастовардаи шахс инчунин омӯзаву таҷрибаи тарзу тариқи фаъолият намуданро шомил мебошад. Ба ибораи дигар роҳҳои барқарорсозии муносибатҳо ба таври амалӣ ва очил дар ин ё он шароити мушаххасро аз ҷузъҳои муҳими салоҳияти шахс шуморидан равоост.

Салоҳияти иҷтимоиро муҳаққиқони риштаи педагогика ба чанд навъ доништаанд, ки муҳимтарини онҳо иборат аст:

1. Креативӣ– салоҳияти иҷтимоии эҷодӣ, офарандагӣ, ки бо ҷустуҷӯҳо, навоарӣ дар самти фаъолияти касбӣ нишон дода мешавад;

2. Когнитивӣ- салоҳияти иҷтимоии дарку маърифати ба шуур дахл дошта, ки ташаккули донишҳои натиҷавӣ ва ҳулосаҳои илмиро фароҳам меоранд, фаро мегирад. Когнитивӣ, яъне даркшаванда, фаъолияти мутобиқи ақлу шуур, аъмоли ба маърифату тафаккур сурат гирифта, инчунин таҳлилу баррасии чараёни ҳодисаҳои муҳити атроф тавассути ақлу хирад ва имконияти шахс барои фарогирии донишҳои нав мебошад.

3. Ҷаҳонбинӣ

4. Созмондихӣ

5. Коммуникативӣ – иртиботӣ

Дар ҳамин замина барои ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ, ки яке аз салоҳиятҳои муҳим ба ҳисоб рафта, он азхудкунии донишҳо ва таҷрибаро аз ҷониби донишҷӯ барои фаъолияти ҷамъиятӣ, фаъолият дар соҳаи иҷтимоӣ-меҳнатӣ, дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ ва иҷрои ӯҳдадорихо, дар масъалаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқ, инчунин дар худмуайянкунии касбӣ ва анвои он нақшу мақоми омӯзгори забону адабиёт хеле муассир мебошад, зеро соҳаи таҳқиқу омӯзиш ва таълиму тадриси ин фанҳо ба инкишофи бисёре аз тарзу тариқ ва роҳу равиши фаъолияти маҳорати хонандагон муртабит мебошад. Дар ҳамаи давраҳои таърихи инсоният мақсади асли ва асосии мактабу маориф ба вучуд овардани сатҳи лозими маънавият ва одамият ва таълиму тарбия бо ҳам муртабит ва пайваста ба роҳ монда мешудааст. Дар ҷаҳони имрӯз низ ин усул қор гирифта мешавад ва рӯз аз рӯз такомул меёбад. Ҳамин асл дар Консепсияи мактаби миллии кишвари мо ҳам таъкид ва таъйид шудааст, ки пас аз ба Истиқлолияти давлатӣ расидан қабул гардидааст. Таълиму тарбияи насли комил ҳадафи ниҳии ин санади муҳими давлатӣ буда, тарбияро асоситарин омили камолоти ахлоқии шогирдони мактаб доништа, дар онҳо ташаккул додани малакаи аз худ қардани донишҳо ба хоҳири тавони зист пайдо қардан дар шароити мураккаби кистани ахлоқи ҷомеа дар ҷомеаҳои мутараққиро меомӯзонад.

Дигар аз ҳадафҳои ин барнома дар мавриди салоҳияти иҷтимоии хонандагон ба вучуд овардани заминаи тақомули низоми ахлоқии зиндагӣ ва ривочу рушди истеъдоди толибилмон иртибот дорад, ки он тақозои ин пешравиро бар мабнои маънавияти солиму инсонсоз менамояд. Муҳаққиқи варзидаи адабиёту маънавият устод Муҳаммадҷон Шакурӣ дар ҳамин пайвастагии таълиму тарбия фаҳмиши инсонгароии онро лозим доништа менависад: «.. ҳама пахлуҳои воқеияти иҷтимоӣ дар омӯзишу парвариш бояд ба назар гирифта шавад ва навҷавонони мо бо хатми мактаби миёна барои зиндагонӣ, барои саҳтгирӣ дар воқеияти иҷтимоӣ имконияти зарурӣ ба даст биоваранд. Вале ин кор дар доираи мақсади асли, ки расидан ба одамият ва маънавият аст, бояд сурат бигирад”.

Инсонгароии таълим шахси дорои маънавияти олиро ба камол мерасонад, ки ба ҳамагуна гардишҳои замона ва гармиву сардӣ ва пасту баландҳои он бо камали инсонӣ бархурд менамояд ва таҳаммулпазир дар баробари ноҳинҷорихҳои пешбинӣ нагардида, мебошад. Дар ин самт мактабу маориф ба ташаккули шахсияти хонандагон масъулияти асосиро бар уҳда доранд.

Дар таълими ҳар фан усули тарбияи хонандагон нақши хос дорад, ки дар ин маврид дар ташаккули салоҳияти иҷтимоии толибилмон нақш ва ҷойгоҳи фанни адабиёт махсус ва саҳму ҳиссаи муаллими он дорои вежагии намоён мебошад. Аз он ҷо, ки таълиму тадриси адабиёт ба хонандагон таъсири ҳиссӣ ва ақлӣ дорад, маводи таълимии он ба эҳсосу таҳайюли шогирдон асари мусбат мегузорад ва метавонад беш аз ҳар мазмуни дигар муассир ва воситаи тавоное дар ташаккули шахсият дар хонандагон бошад ва аз абзорҳои калидии ин ҷараён - яъне инсонсозии шогирдон дар дасти омӯзгор шуморида шавад.

Дар ин маврид мавод ва иттилооту огоҳии дарёфта аз мавзӯҳои адабиёт он ҳоҳ хаттӣ бошад, ё ҳоҳ шифоҳӣ ба хонанда барои ислоҳи сиришти инсонии ӯ ва тақомули он ба самти таълоӣ ёрӣ мерасонад. Масалан байте аз “Бӯстон” – и Шайх Саъдӣ:

*Ба мардӣ, ки мулки саросар замин,
Наярзад ба хуне – к чакад бар замин*

гувоҳи дорои инсонияти баланд, башардӯстӣ ва сулҳҳои муаллиф дар замони тираву тори асримиёнагӣ буда, дар ин замони мо, ки инсонҳо дар кишварҳои гуногуни олам бо сабабҳои мухталиф ба ҷони ҳамдигар дарафтаанд ва дар ваҳшоният ва харосафканӣ аз ҳеч имконе даст намебардоранд, хеле ба маврид ва шоистаи таблиғу тарғиби афкори иҷтимоии мардуми тамаддунсози тоҷик метавонад бошад.

Ҳамин неруи ақлӣ ва фикрӣ ба воситаи мавзӯҳои фанни адабиёт ва маводи фаровони ахлоқӣ ва маънавии гузаштагонӣ мо парвариш ва тақомул меёбад. Дар баробари тарбияи маънавий шогирдон аз парвариши зехнӣ, ҷисмӣ ва ақлӣ бархурдор мешаванд, ки оянда дар пайдо кардани роҳи муваффақона зистан ва дар ҷомеа мавқеъ пайдо карданро маҳз бо ёрии шоистаи муаллимони забону адабиёти миллӣ пайдо карда метавонанд. Аз ҳамин дидгоҳ аст, ки Пешвои миллат, Президенти муҳтарамӣ мо, ки дар рушду шукуфой ва равнақи бесобикаи соҳаи маорифи кишвар сиёсати хирадмандонаро пеш гирифтаанд, мефармоянд: “Имкониятҳо ва заминаҳои маънавий, равонӣ, ахлоқӣ ва таърихӣ, ки халқи мо дорад, таҳкурсии бозғатимод мебошад, ки метавонем бинои тарбияи наслҳои ояндаи кишварро дар заминаи онҳо бунёд кунем”.

Ба ифодаи дигар ин дастури хидоятгари омӯзгор бар он маънист, ки таҳсил ва тарбияи бунёдӣ пурмухтаво ва самарабахш ҳамон вақт ба даст меояд, ки аз имкониятҳои мероси маънавии миллӣ ба таври шоиста ва сазовор истифода бурда тавонем. Ин амал салоҳияти насли ояндаро дар амри шоиста зиста тавониста бештар месозад ва онҳоро водор ба одилона зистан, дар баробари таҳҷуми ахлоқии фарҳангии бегонагон устувор ва пойбанд ба меъёрҳои меҳварии ахлоқи фарҳангии миллӣ буданро меомӯзонад.

Бинобар таҳқиқоти равоншиносон нишонаҳои асосӣ ва муҳимми инсонӣ дар овони кӯдакии инсон ҳастагӯзорӣ мешаванд, ки дар ин ҳол нақши муассисаҳои томактабӣ ва

мактабҳои ибтидоӣ ба маротиб меафзояд ва онҳо дар офаридани чехраи инсонии ояндаи кӯдакон аз омилҳои асосӣ ва меҳварӣ ба ҳисоб мераванд:

*Ҳар кӣ дар хурдиаш адаб накунад,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост.
Чӯби тарро, чунон ки хоҳӣ, печ
Нашавад хушк чуз ба отаи рост!*

Масъулони ин давраи фаъолияти шогирдон аз маводи фаровони мероси адабӣ, ахлоқӣ ва маънавии гузаштагонанон ёрӣ чуста метавонанд. Дар ин маврид тамоми осори бадеӣ, илмӣ ва илмӣ-оммавии асосгузори адабиёти муосири тоҷик, Нахустин Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айни хеле муфид ва судманд мебошад. Дар ҳар навиштаи ӯ дӯст доштани табиат, ватан, модар, падар, миллат, гузаштагони номовар, адабиёт, забон, мактаб, хондан, меҳнат ва ғайра таъкид ва талкин шудааст.

АДАБИЁТ:

1. Нарзуллоева М. Равоншиноси мактаб ва самтҳои фаъолияти ӯ. (дастури методӣ) / М. Нарзуллоева. - Душанбе, 2008. - саҳ. 19.
2. Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. №2, 2018(22). - саҳ. 3.
3. Раҳмонов Э. Маориф омили муҳимтарини таҳкими давлат ва начоти миллат. Душанбе, 2006. - саҳ. 16.
4. Шакурӣ М. Инсонгарои омӯзиш ва забони милли. Душанбе, Пайванд, 2002. - саҳ. 7.

Султонмамадова У.

НАҚШИ ДАРСҲОИ АДАБИЁТ ДАР ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ИҶТИМОИИ ХОНАНДАГОН

Дар мақола муаллиф рӯч ба нақш ва мақоми адабиёт дар рушд ва инкишофи салоҳияти иҷтимоии насли наврас маълумот додааст. Муаллиф пешниҳод намудааст, ки дониш, дарк, биниш ва фаҳмиши хонандагон ба воситаи фанни адабиёт дар амал татбиқ гардад, вагарна аз ин донишу бинишу фаҳмиш чомеаро суде нест ва ҳамзамон таъкид кардааст, ки адабиёт, хосса адабиёти бадеӣ ва таълими он дар тарбияи салоҳиятнокии хонандагон – насли оянда беш аз ҳар фанни дигар муҳим ва таъсиргузор буда, барои иҷрои рисолати таърихӣ ҳар як омӯзгори ин фан воситаи муассир ва корсоз мебошад.

Калидвожаҳо: адабиёт, салоҳияти иҷтимоӣ, мероси адабӣ, раваншинос.

Султонмамадова У.

РОЛЬ УРОКОВ ЛИТЕРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ

В данной статье автор рассматривает роль уроков литературы в формировании социальных компетенции школьников. Автор исходит, из того что знание, понимание, визуализация и постижение учащегося осуществляется лишь путём предмета познания литературы, если это не так, то от данного предмета нет никакой пользы обществу. Автор, также, утверждает, что литература, особенно художественная и методы его обучения для воспитания будущего поколения имеет важную и эффективную влияния, для выполнения исторической миссии каждого учителя этот предмет является средством педагогического влияния и работоспособности.

Ключевые слова: литература, социальные компетенции, литературное наследие, психолог.

Sultonmamadova U.

THE ROLE OF LITERATURE LESSONS IN THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF SCHOOLCHILDREN

In this article, the author reports on the role of literature lessons in the formation of social competencies of schoolchildren. The author proceeds from the fact that knowledge, understanding, visualization and comprehension of the student is carried out only by the subject of knowledge of

literature, if this is not the case, then there is no public benefit from this subject. Literature, especially fiction and its teaching methods for educating the future generation, has important and effective influences; to fulfill the historical mission of each teacher this subject is a means of pedagogical influence and efficiency.

Keywords: literature, social competences, literary heritage, psychologist.

Сведения об авторе: Султонмамадова Умеда Алиммадовна – кандидат филологических наук, старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45. Тел 992 93 913 84 84. E-mail: umeda84@bk.ru.

Information about the author: Sul-tonmamadova Umeda Alimamadovna – Candidate of Philology, Senior Researcher, Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayuni 45.

Р. АТОХОНОВ

МЕТОДҲОИ СИФАТӢ ВА МИҚДОРӢ ДАР ТАДҚИҚОТИ ПСИХОЛОГӢ

1. Мафҳумҳои асосӣ

1.1. Маълумоти умумӣ дар бораи метод. Дар ҳар илм воситаҳои муайяне ҳастанд, ки мутахассисон бо ёрии онҳо роҳи ҳалли масъалаҳои тадқиқотӣ ва амалиро меёбанд. Номи воситаи асосие, ки дар чунин мавридҳо истифода мешавад, *метод* мебошад. Дар ҳолати тамоили тадқиқотӣ доштани масъалаи гузошташуда ё пайдо кардани он метод ҳам равияи тадқиқотӣ мегирад ва дар ҳамин асос дар бораи истифодаи *методҳои тадқиқотӣ* сухан меронанд; агар масъала равияи амалӣ дошта бошад, пас сухан дар бораи *методҳои амалӣ* рафта метавонад. Ҳамин ҳел, мумкин аст, ки воситаҳои истифодашаванда гурӯҳеро ташкил диҳанд. Вазифаи бо ёрии ин гурӯҳ иҷрошаванда аз он иборат аст, ки *тартиби* кори тадқиқотгар муайян карда шавад.

Яъне, *метод* – ин тарзи ба мақсади тадқиқот расидан мебошад, ки барои ба он комёб гаистан муҳаққиқ фаъолияти худро ба низом мебарорад, ба саволи ин фаъолиятро чӣ ҳел иҷро кардан лозим, ҷавоб доданӣ мешавад. Ин шарҳи умумии истилоҳи метод мебошад. Истилоҳи метод ҳамчун мафҳум ба воситаҳои мушаххаси вазифаҳои тадқиқотӣ ва амалидошта низ нисбат дода мешавад. Хулоса, «*Метод (методи тадқиқот) – тарзи ташкили фаъолият, тарзҳои асоснок кардашудаи қоидавӣ ва меъёрҳои гузаронидани тадқиқоти илмӣ; роҳи тадқиқот мебошад, ки аз тасаввуротҳои умумии назариявӣ дар бораи моҳияти объекти омӯхташаванда сар мезанад; тарзи ба мақсади тадқиқот расидан, ки мувофиқи он тадқиқотчи бояд фаъолиятширо ба низом дарорад*» [3, с. 72].

Метод бо маънои вучуд доштан ва истифодашаванда будани воситаҳои низ баромад мекунад, ки ҳар кадоми онҳо барои ҳал карда тавонистани гурӯҳи муайяни масъалаҳо пешбинӣ шудаанд. Масалан, сухбат «... методи тадқиқотие мебошад, ки дар асоси таҳлили маълумоти дар ҷавобҳо ба саволҳои пешбинишуда имконияти доништа гирифтани хусусиятҳои психологӣ одам, характер ва дараҷаи дониш, маромҳои амалу рафтор пайдо мешавад» [3, с. 74].

Номгуи ин гуна методҳо васеъ мебошад: мушоҳида, таҷриба, сухбат ва дигарҳо, – ҳамаи он онҳое, ки дар китобҳои дарсии муқаррарӣ дучор мешаванд. Илова ба истилоҳи «метод» истифода бурдани сифати «тадқиқотӣ» («методи тадқиқотӣ») ба он вобаста аст, ки фаъолияти ҳуди субъекти амал бештар ба чӣ равона аст: ба гузаронидани тадқиқоти илмӣ ё ҳал кардани масъалаи амалӣ.

1.2. Баъзе масъалаҳои методологияи тадқиқот. Ҳангоми ташкил кардани тадқиқоти психологӣ ба субъекти тадқиқот зарур меояд, ки ӯ ба як қатор қоидаҳо, меъёрҳо ва принципҳои истифодаи методҳои тадқиқотӣ ақидадор монад. Маҷмуи мулоҳизаҳои, ки барои ба чунин ҳулоса омадан имконият медиҳанд, мазмуни *методологияи* гузаронидани тадқиқотро муайян мекунад. Яъне, *методологияи тадқиқот* – ин таълимот дар бораи мулоҳизаҳо, принципҳо ва тарҳбандии тарзҳои шарҳдиҳии табилооти ҳақиқат дар рафти тадқиқот мебошад. Принципҳои методологӣ дар навбати аввал бо

масъалаҳои фалсафии сохтор ва ташкили тадқиқот алоқаманд мебошанд ва дар навбати аввал роҳи доништа гирифтани предмети илмро муайян менамоянд.

Чамъи принципҳои методологиро ба ду гурӯҳ чудо кардан мумкин аст: 1) гурӯҳе, ки тавсифи умумӣ-илмӣ дорад; 2) гурӯҳе, ки мулоҳизаҳои хусусии илмиро ба асос мегирад.

Ба гурӯҳи якум принципҳои зерини методологӣ тааллуқ доранд: *принципи объективияти омӯхтан*, *принципи ягонагии шуур ва фаъолият*, *принципи генетикӣ (тараққиёт)*, *принципи ягонагии таърихият ва бомантиқӣ*, *принципи ягонагии концептуалӣ*, *нигоҳ доштани мавқеи системавӣ* ва ғ.

Принципҳои гурӯҳи дуюм ба низоми донишхое така мекунанд, ки онҳо аз тарафи коллективҳои илмӣ ва пайравони онҳо омода гаштаанд, дорои мулоҳизаҳо ва тарзҳои мувофиқи шарҳдиҳӣ ва ташкил кардани тадқиқотҳои эксперименталӣ мебошанд, масалан, аз мавқеи *назарияи фаъолият* шарҳ додан (А.Н. Леонтьев), ба асос гирифтани *назарияи фаъолияти таълимӣ*, така кардан ба *қонуниятҳои таълими* мутараққӣ (В.В. Давидов, Д.Б. Элконин) ва монанди ин.

Дарачаи то кадом андоза чуқур омӯхтани объект ҳам гуногун мешавад:

1) дарачаи баландтарин дарачаи *методологӣ* мебошад, дар ин ҳолат тадқиқотчи ба донишҳои фалсафӣ така карда ба дониши умумӣ-илмӣ, ки ба соҳаи ҳудаш дахл доранд, соҳиб мешавад;

2) дарачаи дуюм *назариявӣ* (хусусӣ-методологӣ) ном дорад, бо ҳосил намудани донишҳои мувофиқ дар соҳаи муайяни илм, аз ҷумла дар психология, алоқаманд аст. Дар ин маврид, чи тавре ки қайд карда шуд, маҳсули фаъолият бо донишҳои бо соҳаи муайяни ин ё он илм, аз ҷумла психология, алоқаманд мебошад, масалан, кор карда баромадани назарияи маданӣ-таърихии тараққиёти психика (Л.С. Виготский), ба вучуд омадан ва истифодашаванда гардидани назарияи фаъолият (А.Н. Леонтьев) ва дигарҳо;

3) дарачаи сеюм, ки *хусусӣ-назаривӣ* ё *эксперименталӣ-эмпирикӣ* ном дошта метавонад, бо ҳосил намудани донишҳои мувофиқи бо ҳалли масъалаҳои рӯзмарраи назаривӣ-амалӣ, кор карда баромадани заминаҳои дар амалия татбиқ намудани донишҳои назариявӣ, алоқаманд мебошад;

4) кор карда баромадан ва истифода бурдани восита ва асбобҳои зарурии ҳалли масъалаҳои амалӣ, ташкили истифодаи методҳо ва методикаҳои гуногун.

Фаҳмидан душвор нест, ки дар назди тадқиқотчи вазифаи интиҳоб намудани равиҳои фаъолияти илмӣ ё амалии худ пайдо мешавад. Дар ин ҳолат ӯ бояд ба мазмуни материали омӯхташаванда эътибор диҳад, дар бораи роҳҳои пайдо намудани маълумотҳои зарурӣ ва таҳлилу муқаррар намудани фактҳо, имкониятҳои чамъбаस्तкунӣ ва муайян намудани қонуниятҳои илмӣ андеша кунад. Ҳалли ин масъала боз ба хусусиятҳои фаъолияти эҷодӣ ва майлу мавқеи илмии ӯ, тасаввуроти назариявӣ ва алоқаҳои илмӣ, вазъияти иҷтимоӣ ва чамъиятӣ вобаста аст.

1.3. Методикаҳо. Методҳои тадқиқотӣ бо истифодаи *методикаҳо* амалӣ гардонидани мешаванд. Методика – ин восита, тарзи истифодаи он, асбоби кори тадқиқотчи мебошад ва на ҳамеша бо ёрии ҳамин калима қайд карда мешаванд, масалан: *методикаи ТАТ*, *тести Равен*, *тести «Расми оила»*, *пурсишномаи Айзенк*, *супоршиши АРП* ва монанди ин; тарзи татбиқи методҳо бо нишон додани *намудҳои* онҳо – мушоҳидаи стандартӣ, мушоҳидаи ҳамроҳшуда, мушоҳидаи бевосита ва ғ.; бо истифодаи калимаи «метод» – *методи сӯхбат*, *методи* омӯхтани протсесс ва маҳсули фаъолият, *методи* сотсиометрия, *методи* экизақҳо (тавҷамон)

ва дигарҳо.

1.4. Методҳои (тарзҳои) ташкил кардани тадқиқот. Худи тадқиқот, дар навбати худ, ҳамчун системаи яклухт тарзҳои муайяни ташкил кардани корро металабад. Масалан, барои гузаронидани эксперимент муайян кардан лозим меояд, ки он дар ҳолати муайяни ҳаёти ҳаррӯзаашон амал кардани озмудашавандагонро металабад ё ягон воситаҳою асбобҳои нави ғайримуқаррарӣ ё ғайриҷашмдоштро истифода бурдан зарур аст. Дар ҳолати аввал *эксперименти табиӣ* ва дар ҳолати дуюм *эксперименти лабораторӣ*-ро ташкил кардан ба мақсад мувофиқ мешавад. Инҳо ба тарзҳои ташкил кардани тадқиқот тааллуқдор мебошанд.

Боз чанд тарзи ташкил кардани тадқиқот истифода мешавад: методи муқоисавӣ, методи лонгитюд ва методи комплексӣ. Методи *муқоисавӣ* чунин аст, ки тадқиқотчӣ дар як вақт вазифаи гузошташударо (масалан, хусусиятҳои тарраққиёти психики бачахоро) дар шароити гуногуни амалкунанда меомӯзад. Одатан ба сифати таҷассумкунандаи як шароит намояндаи системаи амалкунандаро интиҳоб мекунад (гурӯҳи назоратӣ) ва ба сифати шароити дуюм намояндаи системаи дигарро қабул мекунад, ки дар он ҷо технологияи нав санҷида мешавад. Эътиборнокии натиҷаҳои ба даст овардашуда бо истифодаи дигар методҳо, аз ҷумла бо ёрии методҳои математикии коркарди маълумотҳо, тасдиқ карда мешавад.

Методи *лонгитюд* чунин аст, ки тадқиқотчӣ ҳамон як гурӯҳи озмудашавандахоро муддати дароз меомӯзад ва бо комёбиҳои пештараи худ онҳо муқоиса мекунад. Дар ин маврид ҳам аз методи муқоисавӣ истифода бурдан мумкин аст.

Методи *комплексӣ* имконият медиҳад, ки ҳамон як объект бо тарзу воситаҳои гуногун таҳқиқ ва омӯхта шавад, ки он ба ҳалли масъалаи матлуб оварда расонад.

2. Методҳои миқдорӣ ва сифатӣ дар тадқиқоти психологӣ

2.1. Мавқеи методикаҳои миқдорӣ ва сифатӣ дар психология. Дар ҳар гуна тадқиқоти психологӣ ба даст овардани маълумоти зарурӣ муҳим мебошад ва аксаран он маълумот характери миқдорӣ дорад (тавсифоти ададӣ, баҳо ва баллҳои таълимӣ, киматҳои дар шкала ҷойгиршуда ва ғ.) ё сифатан тавсиф дода мешавад (бо роҳи ҷамъбаस्तкунӣ, шарҳ додан, фаҳмидан ва фаҳмонидан, тавсия додан ва монанди инҳо). Масалан, агар истифодаи ягон системаи методӣ барои ба даст даровардани ҳаҷми калони маълумот оварад, он гоҳ тадқиқотчӣ кӯшиш мекунад, ки он маълумоти миқдориро бо ёрии методҳои омори математикӣ таҳлил кунад. Баъзан чунин мешавад, ки маълумоти дар рафти мушоҳида ба даст овардашуда муҳаққиқ ба ҷустуҷӯ ва фаҳмонидани сабабҳои ба вучуд омадани ҳодисаи омӯхташаванда ё рафтори одам равона мекунад. Дар чунин мавриҳо имконияти иҷро намудани кори аналитикӣ бо маълумоти бо дигар роҳҳо ё дигар тадқиқотчиҳо дарёфта пайдо мешавад ва он ба таҳлили сифатӣ ва ба муайян намудани алоқа ва механизмҳои дохилии пайдоиши ҳодисаҳо меорад. Ҳамин тавр, дар ҳар гуна тадқиқот гурӯҳи методҳоро нишон додан мумкин аст, ки онҳо ба даст овардани маълумоти миқдорӣ ё мулоҳизаҳои сифатиро таъмин мекунад. Коркарди минбаъда ва таҳлили маълумотҳои пайдошуда равияи миқдорӣ ё сифатӣ доштани тадқиқотро равшан менамоянд.

Ба гурӯҳи методҳои тадқиқотие, ки имконияти маълумоти миқдориро дар бораи объекти омӯхташаванда ҷамъ кардан ва сонӣ бо методҳои омори математикӣ кор мебаранд, методҳои зерин тааллуқ дошта метавонанд: таҷриба, тестгузаронӣ, пурсиш (аксар вақт методи анкетӣ), сотсиометрия ва инчунин методҳои мушоҳида, сӯхбат, омӯхтани раванд ва маҳсули фаъолият, методи баҳодиҳӣ ва ғ. Дар тадқиқоте, ки методҳои номбаршуда истифода мешаванд, имконият пайдо мешавад, ки дар асоси маълумоти ба даст овардашуда ва коркарди онҳо мавҷудияти ин ё он алоқамандӣ дар ҳодисаи омӯхташаванда тасдиқи хурро ёбад.

Ҳаминро ҳам бояд ба назар гирифт, ки дарёфт кардани маълумоти миқдорӣ, ҳатто дар мавриди зарур буданаш ҳам, на ҳамеша имконпазир мегардад. Масалан, дар давраи тайёри ба гузаронидани тадқиқот, дар мавриде, ки шиносоии аввалин бо объекти тадқиқот бо ёрии мушоҳида ва сӯхбатҳо бо шахсони босалоҳият ба вучуд меояд, маълумоти ҷамъшуда барои муайян кардани проблема, баён намудани объект ва предмети тадқиқот, аниқ кардани вазифаҳои он кифоя буданаш мумкин аст.

Аз ин мулоҳиза хулоса мебарояд, ки агар проблема ба қадри кифоя омӯхта нашуда бошад ё имконияти истифода бурдани методҳои эксперименталӣ ё ташҳисӣ набошад, шартҳои гузаронидани таҷриба ҳоло маълум набошад, он гоҳ зарур мешавад, ки тадқиқотчӣ бо иҷро кардани кори таҳлилӣ бо материали дар ҳамин маврид дастрас қаноатманд гардад. Ба сифати ҳамин хел маводи таҷрибавӣ протоколи сӯхбатҳо, матни мақолаҳои ҷопшуда, маводи ба навор гирифташуда, ҷавоб ба саволҳои пайдошуда ва дигар маводи ба мавзӯ дохлдошта (масалан, расмҳо, фикрҳои баёншуда, тафсирот ва

г.) баромад мекунад. Тадқиқотчӣ ба таҷрибаи худ ва мазмуни маводи мавҷудбуда таъя карда, таҳлили сифатии онҳоро иҷро мекунад ва тартиби кори минбаъдашро муайян менамояд. Дар мавриди истифода бурдани методҳои сӯҳбат ва мусоҳиба ҳамчун методҳои сифатӣ ва кори оид ба омӯхтани маълумот иҷро кардашуда ҳамчун таҳлили сифатии маълумот қабул кардан раво аст. Таҳлили сифатӣ барои ба вазъият баҳо додан, баён намудани мақсади тадқиқот ва фарзияи бо моҳияти ҳодисаҳои омӯхташаванда алоқаманд, муайян намудани роҳи аниқи иҷрои вазифаҳои гузошташуда ва нақшаи амалиёти оянда (тартиб додани тарҳи мантиқӣ ва хронологии тадқиқот, муайян намудани контингент ва шумораи озмудашавандаҳо, тарзҳои ченкунӣ ва коркарди маълумот) мусоидат мекунад.

Тадқиқоте, ки ба иҷро кардани таҳлили сифатӣ ё миқдории маълумот нигаронида шудаанд, бо тарзҳои гуногун ташкил карда мешаванд. Тадқиқоти сифатино ба миқдори ками маълумот таъя карда гузаронидан мумкин аст. Дар баробари ин вазифаи ҳосил намудани донишҳои пурмаъно дар бораи объекти омӯхташаванда ва ба предмети тадқиқот нигаронидашуда аз байн намеравад. Тақикоти миқдорӣ ба маълумоти дар рафти ченкунии психологӣ пайдошуда, ба коркарди математикии онҳо, баён намудани ҳулосаҳои мувофиқ ва шарҳ додани натиҷаҳо таъя мекунад.

Таҳлили сифатӣ имконият медиҳад, ки моҳияти проблема фаҳмида шавад, вазифа ва системаи мафҳумҳои барои тадқиқоти миқдории оянда зарурбударо баён намояд. Бо ибораи дигар, мавқеи сифатӣ нисбат ба таҳлили ҳодисаҳои омӯхташаванда пештар аз таҳлили миқдорӣ истифода шуда метавонад, вале мулоҳизаҳои ҳангоми таҳлили сифатӣ пайдошуда асоси муайян намудани методҳои ченкунӣ, чамъ намудани маълумот ва истифодаи методҳои таҳлили миқдорӣ мешаванд. Ҳамин тарзи ҳал кардани масъала ба қисми муқаддимаии тадқиқоти дилхоҳ ҳос аст.

2.2. Методҳои тадқиқоти миқдорӣ

Аломати асосии ба тадқиқоти миқдорӣ тааллуқ доштани методи конкретӣ аз мавҷудияти имконияти чамъ карда тавонистани маълумоти таҷрибавӣ мебошад, ки онҳо барои гузаронидани таҳлили миқдорӣ роҳ мекушоанд. Методҳои монанди мушоҳида, таҷриба, пурсиш ва баъзеи дигар ҳамин ҳел имконият доранд. Қайд кардани маълумоти зарурӣ лаҳзаи муҳимми чамъ кардани он мебошад, ки бо роҳҳои зерин иҷро карда мешавад: тартиб додани сабтҳои мушоҳида (суратҳодисаҳои мушоҳида), протоколҳои аксарияти мавридҳои экспериментгузаронӣ, қайди (протоколи) сӯҳбатҳо ва монанди инҳо. Дар айни ҳол диққатро боз ба он ҷалб кардан мумкин аст, ки мазмуни чунин навиштаҷот бештар характери сифатӣ, дорад ва андаке маълумот дар бораи методҳои миқдорӣ ҳам дошта метавонад.

Ҳангоми ба тартиб даровардани тавсифоти миқдорӣ дар тадқиқи ҳодисаҳои равонӣ бо истифодаи баллҳо ё дигар ҳел қиматҳо дар шкалаҳо ва қор карда баромадани онҳо қайдҳои дар протоколҳо навишташуда аз хоҳири муҳакқик метавонанд бароянд. Дар ин маврид чунин имконият менамояд, ки дар рафти бо ёрии методҳои математикӣ қор карда баромадани маълумоти миқдорӣ бо ёрии методҳои математикӣ алоқаҳои ошқоршуда дар асоси мулоҳизаҳои илмии мувофиқ асоснок карда шаванд. Ҳамин ҳел муносибат кардан имконият медиҳад, ки аломатҳои характерноки ба вучуд омадани ҳодисаи омӯхташаванда ва равияи бартаридоштаи онҳо ошқор карда шаванд. Дар баробари ин, ҳамчун қоида, қиматҳои маъногии аз тарафи озмудашаванда интиҳоб намудани ин ё он варианти ҷавоб ба саволи гузошташуда гум мешавад ё ососи инқоркунӣ мегардад. Дар мавриди ошқоро инқор кардани асоси интиҳобкунӣ хатари он пайдо мешавад, ки муносибати позитивистӣ ба шарҳ додани маълумот пайдо шавад. Дар ин ҳолат таҳлили сифатӣ дар асоси маълумоти дар протоколҳо дар бораи рафти эксперимент, сӯҳбат ва дигар ҳел маводи тадқиқот пайдошуда пурра мегардад.

2.3. Методҳои тадқиқоти сифатӣ

Асоси ба ин ё он метод ҳамчун тадқиқоти сифатӣ баҳо додан дар он аст, ки оё имконияти нигоҳ доштани қиматҳои маъноӣ дар маводи бадастовардашуда ҳаст ё не, оё

дар рафти тадқиқот ба онҳо така карда, ошкор кардан ва асосҳои амиқи пайдоиш ё мавҷудияти ҳодисаи омӯхташавандаро фаҳмидан имконпазир аст ё не.

Ҳамаи методҳои тадқиқотии муттасил истифодашаванда дорандаи ахбор ва маводе мебошанд, ки дар дараҷаи назариявӣ ё методологӣ тадқиқот иҷро кардани кори таҳлилно раво мебинанд. Чунин дараҷаҳои таҳлил имконият медиҳанд, ки ҳодисаҳо омӯхта шаванд ва ҷӣ тавре, ки онҳо дар шуури одам тасвир меёбанд, шарҳ дода шаванд, яъне феноменологӣ бошанд. Тадқиқоти сифатӣ барои пайдо кардани маълумот дар бораи маромҳо, арзишҳо ва муносибатҳои байни одамон имконияти хуб доранд. Тадқиқоти сифатӣ барои чуқуртар омӯхтани протсессҳои дар шуури одам гузаранда ва барои муайян намудани тарзи рафтор, дараҷаи қаноатмандии одам нисбат ба вазъияти мавҷудбуда ва бавучудода, аниқ муайян намудани роҳи судманди тараққиёти минбаъда мусоидат мекунад.

Методҳои тадқиқотие низ мавҷуданд ва истифода мешаванд, ки бештар ба иҷро кардани таҳлили сифатии маълумот нигаронида шудаанд. Масалан, методикаҳои проективӣ ([1, с. 152], [2, с. 75], [3, с. 76]), методи омӯхтани чараён ва маҳсули фаъолият ([2, с. 110], [5, с. 16]), методи контент-анализ ([1, с. 136], [2, с. 75]), методи «фокус-группа» [2, с. 76], дигар методикаҳои проективӣ, намудҳои гуногуни методи мусоҳиба, баҳодиҳии экспертӣ ва ғ. ҳамин хел мебошанд.

Барои шарҳ додан ду мисол мегирем.

Мисоли 1. Кор карда баромадан ва татбиқ намудани методикаҳои проективӣ ба он фикр така мекунад, ки одам дар ҳолатҳои муайян ҳаёт мазмуни олами ботинии худро рамзан ба предметҳои ҳақиқати ихотакарда гузаронида метавонад. Омили ба пайдоиши чунин ҳолат сабабгор (масалан, пешниҳод намудани тести Роршах, тести ТАТ (тести мавзӯгии апперсепсионӣ), тести ассоциатсияи калимагӣ ва дигар шаклҳои он, тести «Ҳайвони номавҷуд» («Несуществующее животное»), тести расмӣ Розенцвейг ва ғ.) гӯё вазъиятеро ба вучуд меоранд, ки маъноҳои хоси шахсиятӣ, стратегияи рафтор, маромҳои пӯшида, ва дигар хусусиятҳои шахсиятии ба мушоҳидаи бевоситаи тадқиқотчи дастнорас дар озмудашаванда воқеӣ мегарданд. Тест ва супоришҳои ба ҳамин гурӯҳ тааллуқдошта бо сабаби дур шудани шахси таҷрибагузаронанда аз мушоҳидаи кор бо онҳо боиси хеле суст шудани монеаи коммуникативӣ мегардад ва озмудашаванда худро нисбатан озод ҳис мекардагӣ мешавад. Ин дар натиҷа барои ба таъсири супоришҳои пешниҳодкардашуда объективона ҷавоб гардонидани озмудашавандаҳо мусоидат мекунад (ба расмҳо, доғҳо дар расмҳо, суратҳо, ассотсиатсия ва фикрҳои нотаом ва ғ.). Суст ба низом даровардашуда будан ва аниқ набудани стандарти чунин супоришҳо ба сифатҳои шахсиятӣ ва касбии муҳаққиқ талаботи махсус мегузорад, ки он бо ташаккули маҳорати объективияти кориро нигоҳ доштан ва такрор шудани проексияи (инъикоси) супориши гузошташуда дар ҳуди муҳаққиқ роҳ надодан, барои пайдо шудани таҷрибаи корӣ кӯшиш кардан ва майл доштан, эътироф кардан ва ҳурмат намудани арзишмандии шахсияти ҳуди озмудашаванда иборат аст.

Мисоли 2.

Ҳангоми истифодаи методи контент-анализ дар назар дошта мешавад, ки ба қисмҳои маъноӣ ҳудо кардани ахбори дар шакли матнҳо додашуда ва дар асоси онҳо ҳудо кардани мафҳумҳои такагоҳӣ (категорияҳои таҳлил), зухуроти онҳо дар нутқи хатӣ ва даҳанаки дар шакли калимаҳои алоҳида ё муҳокимаҳо (воҳидҳои таҳлил), ба хусусиятҳои муносибатҳои нисбӣ, тамоил ва қонуниятҳои фаъолияти ҳаётии озмудашаванда сарфаҳм рафтан имконият медиҳад. Контент-анализ бо коркарди математикӣ-омории маълумоти бо такроршавандагии воҳидҳои таҳлил ва ошкор намудани ин ё он тамоилҳои бартаридоштаро дар муҳокимаҳои озмудашаванда (шахсе, ки мулоҳизаҳо ҷаҳро таҳлил мекунанд) хотима меёбад.

Аз сабаби он, ки маълумоти контент-анализро барои тадқиқи миқдории маълумоти бо истифодаи дигар методҳо ба даст овардашуда истифода бурдан мумкин аст, онро як намуди методи омӯхтани чараёни ва маҳсули фаъолияти на танҳо озмудашаванда, балки маҳсули фаъолияти ҳуди муҳаққиқ ҳам ҳисобидан мумкин аст. Контент-анализ ба тадқиқотчи ба сифати мисоли табиӣ барои бошуурона фаҳмидани

зарурати аз таҳлили миқдорӣ ба таҳлили сифатӣ гузаштан ва татбиқ намудани ҳар ду метод дар тадқиқоти худ хизмат карда метавонад.

Бешубҳа равшан аст, ки танҳо пайваста истифода бурдани методҳои сифатӣ ва миқдорӣ ба ошкор намудани донишҳои асоснок дар бораи объекти тадқиқшаванда мусоидат карда метавонанд. Пайвасти ин методҳо дар он зоҳир мешавад, ки таҳлили миқдорӣ бояд таҳлили сифатино пурра кунад, ки он имконияти чуқур таҳлил намудани мазмуни ҳодисаи психикии омӯхташавандаро таъмин намояд.

Методҳои сифатӣ ва миқдорӣ бечуну чаро мавқеи татбиқи худро дар раваншиносии иҷтимоӣ, ҷомеашиносӣ, сиёсатшиносӣ ёфтаанд ва хуб мешуд, ки истифода шудани онҳо дар дигар соҳаҳои раваншиносӣ ҳам вусъат гиранд.

АДАБИЁТ:

1. **Дотсенко Е.Л., Атохонов Р., Андреева О.С.** Психология. Муқаддимаи ихтисоси психолог : китоби дарсӣ барои донишҷӯёни ихтисоси психология. Душанбе: ДДОТ, 2018. 220 с.

2. **Качественные** и количественные методы психологических и педагогических исследований : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова, Р. Атаханов и др.; под. ред. В.И. Загвязинского. М.: Издательский центр «Академия», 2013. 240 с.

3. **Луғати** мухтасари истилоҳоти психология ва тавсифи баъзе мафҳумҳо: дастури таълимӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, магистратура ва ҳаводорони илми психология тавсия шудааст / Тартибдиҳанда Р. Атохонов. Душанбе: ДДОТ, 2017. 160 с.

4. **Наследова А.Д.** Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учебное пособие. СПб.: Речь. 2004. 392 с.

5. **Психология.** Дастури таълимӣ барои хонандагони омӯзишгоҳҳои педагогӣ / Дар зери таҳрири проф. В.А. Крутетский. Тарҷума аз наشري дуҷуми русӣ. Тарҷумаи Р. Атохонов. Душанбе: «Маориф», 1977. 320 с.

6. **Сидоренко Е.В.** Методы математической обработки в психологии. СПб. 1996. 352 с.

Атохонов Р.

МЕТОДҲОИ СИФАТӢ ВА МИҚДОРӢ ДАР ТАҲҚИҚОТИ ПСИХОЛОГӢ

Дар мақола тафсири мухтасари муносибати миқдорӣ ва сифатӣ дар тадқиқоти психологӣ, имкониятҳои истифодаи методҳои миқдорӣ ва методҳои сифатӣ, самарани яқдигарро пурракунанда будани онҳо, баён карда шудааст. Инчунин дар бораи мафҳумҳои метод, методҳои тадқиқотӣ ва методҳои амалӣ суҳан меравад. Баъзе масъалаҳои методологияи тадқиқот низ мавқеи худро ёфтааст: принсипҳои методологӣ ва мавридҳои истифодаи онҳо, дараҷаҳои омӯхтани объекти тадқиқот низ шарҳ дода шудаанд. Методикаҳо ва роҳҳои пешниҳод намудани онҳо, тарзҳои ташкил кардани кори тадқиқотӣ низ инъикос ёфтаанд.

Калидвожаҳо: тадқиқоти психологӣ, метод, методҳои тадқиқотӣ, методҳои амалӣ, методҳои миқдорӣ, методҳои сифатӣ, мавқеи сифатӣ, мавқеи миқдорӣ, методологияи тадқиқот, принсипҳои методологӣ.

Атохонов Р.

КАЧЕСТВЕННЫЕ И КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ МЕТОДЫ В ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В статье кратко излагаются характеристики количественного и качественного подходов в психологических исследованиях, возможности применения количественных и качественных методов, взаимодополняющий эффект количественного и качественного подходов в исследовании. Также речь идёт о понятиях метод, исследовательские методы, практические методы исследования. Уточнены ряд вопросов методологии исследований: методологических принципов и моментов ориентации на них, уровней изучения объектов исследования. Отражены также пути представления методик и способы организации исследовательской работы.

Ключевые слова: психологические исследования, метод, исследовательские методы, практические методы, количественные методы, качественные методы, количественный подход, качественный подход, методология исследования, методологические принципы.

Atokhonov R.

QUALITATIVE AND QUANTITATIVE METHODS IN PSYCHOLOGICAL RESEARCH

The article briefly describes the characteristics of quantitative and qualitative approaches in psychological research, the possibility of applying quantitative and qualitative methods, the complementary effect of quantitative and qualitative approaches in the study. Also we are talking about the concepts of method, research methods, practical research methods. A number of questions of research methodology are specified: methodological principles and moments of orientation to them, levels of study of objects of research. The ways of presentation of methods and ways of organization of research work are also reflected.

Keywords: psychological research, method, research methods, practical methods, quantitative methods, qualitative methods, quantitative approach, qualitative approach, research methodology, methodological principles.

Сведения об авторе: Атаханов Разиюлло - доктор психологических наук, профессор кафедры профессиональной психологии Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни. Адрес: проспект Рудаки, 121, тел. +992 918 792347; E-mail: atahanov.36@mail.ru

Information about the author: Atakhanov Rasillo - doctor of psychological Sciences, Professor of the Department of professional psychology Tajik state pedagogical University. Sadriddin Aini. Address: 121 Rudaki Avenue, tel. +992 918 792347; E-mail: atahanov.36@mail.ru

**С. ҚУРБОНОВ
Н. КАМОЛОВА**

ГУЗАРИШ БА МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСҶОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ ТАЛАБИ ЗАМОН АСТ

Таърихи омӯзиши назария ва амалияи математика нишон медиҳад, ки муносибат ба омӯзиши сохти математика ҳамеша бо талаботи аҳли ҷомеа вобастагӣ доштааст. Ташаккули салоҳиятҳои асосӣ дар шароити имрӯза мақсади асосии таълими математика ҳисоб меёбад, зеро он ба хонанда имконияти баланд бардоштани комёбиҳои таълимро фароҳам меоварад ва масъалаи паст будани муносибат дар ҷомеа ҳал мегардад. Ташаккули салоҳияти хонанда, дар раванди таълим дар асноди зерини марбути таҳсилот зикр шудаанд:

–Стратегияи рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020; Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

–Консепсияи стандартҳои фанни таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

–Стратегияи миллии рушди маорифи Тоҷикистон то солҳои 2020;

–Консепсияи давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

–Консепсияи стандартҳои фаннии таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Таҳлили вазъи таълими математика нишон медиҳад, ки дар мактабҳо малакаю маҳоратҳои муайян қардан, исбот қардан нокифоя буда, ба таври зарурӣ ташаккул дода намешавад. Маълумоти назариявӣ оид ба математика барои ташаккул додани фаъолияти амалии тафақуррона қомилан истифода намешаванд.

Таълими математика дар баробари таълими дигар фанҳои таълимӣ таърихи садсолаҳо дорад, аммо муносибат ба таълими он дар ин муддат борҳо тағйир ёфтааст. Муҳаққиқони методикаи таълим усули гуногунро пешниҳод ва таҷриба қардаанд. Ва яке аз педагогҳои бузург, ки ба масъалаи таълими салоҳиятнокӣ дахл қардааст, Ян Амос Коменский буд. Ӯ дар «Дидактикаи бузург»-аш гуфта буд, ки «алфа» ва «омега»-и

мактаб бояд аз кашфиёти методе иборат бошад, ки **тавассути он омӯзгорон кам омӯзонанд, вале хонандагон бештар омӯзанд**; дар мактаб бояд меҳнати бесамар, гичшавӣ кам шуда, хушхолӣ, хурсандию дастовардҳои устувор бояд бисёр шавад.⁷ Аз байн 400 сол гузашт, вале механизми идоракунонда дар бобати он ки ин муҳит бояд чи гуна сохта шавад ва ин муҳит чиро бояд дар хонандагон ташаккул диҳад, муайян карда нашудааст. Бо вучуди он дар ин бора ақидаҳо буданд ва холо ҳам бисёранд.

Дар мактаби анъанавӣ барои таълими авторитарӣ муҳити таълимие бунёд гардидааст, ки дар он чараёни омӯзиш барои аз худ кардани барномаҳои таълимӣ ва дониш равона карда шудааст. Ин муҳит аз тарафи хонандагон азхуд кардани **дониш ва маҳорату малакаҳои фанниро**, ки онҳо **маҳоратҳои умумитаълимӣ** ном доранд, дар назар мегирад.

Педагогикаи гуманистӣ, ки **омӯзиши озоди ба «хонанда меҳварро»** амалӣ мекунад, диққатро ба **дунёи ботинии кӯдак**, инкишофи шахсият тавассути омӯзиш, ҷустуҷӯи методҳо, шаклу воситаҳои мувофиқи таълимӣ ҷалб менамояд. Вале аз ҳад зиёд омехта кардани ин хусусиятҳо онҳоро ба камбудӣ мубаддал менамояд. Муайян сохтани мундариҷаю методҳои омӯзишӣ, ки ба майлу рағбати кӯдак равона карда мешаванд, хатарнок аст, чунки вай ба паст шудани сатҳи илмии таълим оварда мерасонад. Бозӣ, фаъолияти таваккалӣ ва ҳиссиёти мусбати мақсади ҳамарӯза шуда, гирифтани дониш суст мешавад. Дар натиҷа ин ба паст шудани сатҳи дониши хонандагон оварда мерасонад. Ҳангоми таҳлил кардани ин ҳолат саволе пайдо мешавад, ки **чӣ авлотар аст: роҳбарии қатъии ташаккули шахсият ва ё тарбияи озод?** Дар ҳолати аввал хатари фишор додани шахсият бартарӣ дошта, дар дуввум бошад – таълиму тарбия вучуд надорад. Кӯшиши пайдо кардани муносибатҳои мувофиқ нисбат ба тарбия водор мекунад, ки роҳҳои наздикашавии ҳарду тамоил ҷустуҷӯ карда шаванд.

Қобили қайд аст, ки педагогикаи анъанавӣ солҳои тӯлонӣ ба вобастагии маҳорати омӯзиш нигоҳ накарда, ба он диққати кофӣ наметод. Дар замони имрӯза бошад ташаккули малакаҳои умумитаълимӣ аз ҷиҳати назарӣ – **муносибати салоҳиятнок ба мундариҷаи таҳсилот** дида баромада мешавад. Аксари тадқиқотҳо ва кӯшишҳои, ки барои ба тартиб андохтани номгӯи асосии салоҳиятнокиҳо анҷом дода шуда истодаанд, онҳо низ ба фаъолияти таълимӣ – даркнамоӣ тааллуқ доранд.

Ақидаи муносибати салоҳиятнок яке аз ҷавобҳо ба саволест, ки кадом натиҷаи омӯзиш имрӯз ба шахсият лозим аст ва ба талаботи ҷаҳони имрӯза ҷавобгӯ аст? Муносибати босалоҳиятро ҳамчун баромад аз вазъияти проблемавие, ки дар натиҷаи муҳолифати байни зарурияти таъмини сифати маълумот ва **ғайриимкон будани ҳалли он тибқи усули анъанавӣ аз ҳисоби** зиёд кардани ҳаҷми ахбори қабулшаванда ба миён меояд, дида баромадан мумкин аст.⁸

Ҳамин тариқ, хонандаи имрӯза дар баробари доштани дониш-маҳорат-малакаи фаннӣ боз ба салоҳиятҳои ниёз дорад, ки онҳо барои ҳалли вазъиятҳои проблемавӣ ва масъалаҳои шахсияш маҳз имрӯз, на ин ки фардо, лозиманд. Аз ин ҷо саволе ба миён меояд, ки ба ғайр аз мактаб кӣ барои ташаккули ин салоҳиятҳо мусоидат мекунад?!

Муносибати салоҳиятнок зарурияти ташаккули донишҳои появӣ, маҷмӯи малака ва маҳоратҳоро инкор намекунад. Сухан дар бораи дастоварди **натиҷагирӣҳои якҷоя** - салоҳият, меравад. Дар айни замон муносибати босалоҳият, чӣ тавре ки дар боло гуфта шуда буд, дар мадди аввал **фаъолият, амалро** нисбат ба **ҳолати муайян** ва **ё мушқилот** ба миён мегузорад. Дар натиҷа салоҳиятро аз чараёни амаликунониаш ҷудо кардан ғайриимкон мегардад. Яке аз қисматҳои ҷудонашавандаи муносибати босалоҳият **дарк намудани тарзҳои қабул ва фаҳмиши** маводи таълимӣ **аз тарафи хонандагон** мебошад. Вай ба хонанда имконият медиҳад, ки дар бораи фаъолиятҳо, қарори қабулкардааш андеша ронад ва сифати кори худр таҳлил намояд.

⁷ Каменский Я.А., Локк Д., Русс Ж.Ж. . Педагогическое наследие,-М.: Педагогика, 1989.-С.56-57.

⁸ Ниг. Қурбонов .Р. Фатҳуллоев Р. Маърифати таълим: ҷустуҷӯ ва бозёфт. Дастур барои худомӯзии омӯзгорони фанни математика - Душанбе, 2012. – 76 с.

Ҳамин тариқ, шароити зарурии ташаккули салоҳият ин фаъолияти мушаххас дар дараҷаҳои баробарӣ (параллелӣ) мебошад.

Аз нуқтаи назари муносибати босалоҳиятӣ натиҷаи асосии фаъолият ин ба вуҷуд омадани **салоҳиятҳои асосӣ** мебошад. Зери «мафҳуми салоҳиятҳои асосӣ дар таълими мактабӣ қобилияти дар ҳолатҳои ғайримутқаррарӣ ҳангоми ҳалли масъалаҳои рӯзмарра мустакилона фаъолият намудан фаҳмида мешавад»⁹.

Баъзе олимони педагогӣ истифодаи мафҳумҳои «салоҳият» ва «салоҳиятноки»-ро ҳамчун мӯд мефаҳманд, яъне вақте ки ба забон калима ё истилоҳоти нав дохил мешаванд. Нуқтаи назар аслан дар ин ҷо аз он иборат аст, ки *мафҳуми «салоҳият» дар худ он маъноҳои навро, ки мафҳуми «маҳорат» дошта бошад, надорад*. Бинобар ин ҳамаи суҳанрониҳо дар бораи мафҳуми «салоҳият» сунъӣ буда, проблемаҳои кӯҳнаро зеро «либоси нав» пинҳон менамоянд.

Нуқтаи назари муҳолифи дигар аз он сарчашма мегирад, ки маҳз муносибати салоҳиятнок чараёнҳои асосии навкунии таҳсилоти баъдишӯравиро амиқтар инъикос мекунад.

Таълимоти анъанавии Европавӣ Ғарбӣ салоҳиятро ҳамчун **қобилияти ҳалли масъалаҳо** дида мебарояд. Мутаносибан, барои баҳогузори салоҳият усуле истифода мешаванд, ки онҳо **имконияти пешгӯӣ** ва **чен кардани сифати фаъолиятро** (мисол, мушоҳида, таҳқиқи натиҷаи фаъолият, химояи портфолиои таълимӣ ва ғ.) фароҳам меоранд.

Салоҳиятҳои асосӣ дар ду ва ё зиёда дараҷа ба таври мушаххас ифода карда мешаванд. Аз ҷумла, дар дараҷаи якум **намудҳои фаъолият** (амалиёт, ҳаракат) ва **проблемаҳои асосӣ** чудо карда мешаванд, ки роҳи ҳалли онҳоро бояд хонанда намоиш диҳад. Дар дараҷаҳои дигар фаъолиятҳои асосӣ аниқ дарҷ мешаванд (натиҷаҳои интизоршавандаи омӯзиш), ки онҳо барои ҳалли бомуваффақияти проблема - супоришҳои:

- муайян кардан;
- муқоиса намудан;
- шарҳ додан;
- қор карда баромадан;
- ҳамгиро кардан;
- назорат кардан ва ғ.

зарур ҳастанд.

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст карда, ба якҷанд хулоса омадан мумкин аст:

Якум, ба монандии қисматҳои муносибати босалоҳият ва ДММ (дониш, маҳорат ва малака)-и анъанавӣ онҳо ба таври қатъӣ фарқ мекунанд.

Дуюм, фаҳмиши муносибати салоҳиятнок баъди давраи шуравӣ аз бисёр ҷиҳат ба мундариҷаи хониш – *мавзӯ (объект), дониш дар бораи онҳо, таснифот (классификация)* алоқамандӣ дорад. Мувофиқан салоҳият ҳамчун як шакли фаъолият нисбати объектҳои аниқ муайян карда мешавад.

Агар ба таҷрибаи моделҳои салоҳиятнокии Ғарбу Амрико назар афканем, дар ин ҷо дар мадди аввал **ҳаракат**, **амал нисбати ҳолат**, **проблема** (ҳақиқӣ ва ё сохташуда) ба назар мерасад. Дар натиҷа муносибати салоҳиятнок консепсия ва мантиқи омӯзиши худашро ташкил мекунад. Муносибати босалоҳият дар таълим имкон медиҳад, ки ба саволи кадом натиҷаи таълим ба шахс лозим аст ва ҷамъияти имрӯза тақозои онро дорад ё не, ҷавоб диҳем.

АДАБИЁТ:

1. Дастури таълимии «Усулҳои таълим ва омӯзиши ҳамфаъол». -Душанбе, 2007.

⁹ Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Арзёбӣ дар низомии таълими салоҳиятноки, модули таълимӣ оид ба таълиқи стандартҳои фаннии синфҳои ибтидоӣ. Душанбе - 2016 с. 29.

2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия.-М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

3. Каменский Я.А., Локк Д., Русс Ж.Ж. . Педагогическое наследие,-М.: Педагогика, 1989.- С.56-57.

4. Қурбонов С. Ҳалимов А. Барнома ва модули намунавии таълими курси омӯзишӣ барои омӯзгори фанни математика оид ба муносибати салоҳиятноӣ ба таълим. Наш. “Маориф”, Душанбе-2017. 103 с.

5. Қурбонов .Р. Фатхуллоев Р. Маърифати таълим: ҳустуҷӯ ва бозёфт. Дастур барои худомӯзии омӯзгори фанни математика - Душанбе, 2012. – 76 с.

6. Мирсеитова С. Обучение как поиск и поиск для обучения: формы и методы развития критического мышления обучающихся. -КазАЧ, 2011.

7. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Арзёбӣ дар низоми таълими салоҳиятноӣ, модули таълимӣ оид ба татбиқи стандартҳои фаннии синфҳои ибтидоӣ, Душанбе - 2016 с.– 65 сах.

8. Нугмонов М. Дарси математикаи мактабӣ. – Душанбе: «Сифат», 2014. -110 с.

9.Нугмонов М., Қурбонов С. ва диг. Стандарти фанни математика барои синфҳои 5-9 ва роҳнамои омӯзгор. – Душанбе, 2012. – 60 с.

10.Троянская С.Л.. Основы компетентного подхода в высшем образовании, Учебное пособие для студентов магистратуры психолого-педагогических направлений подготовки, издательский центр «Удмуртский университет». – 2016, 176 стр.

11. <http://www.readingrockets.org/article/print-awareness-guidelines-instruction>

**Қурбонов С.
Камолова Н.**

ГУЗАРИШ БА МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ ТАЛАБИ ЗАМОН АСТ

Дар мақолаи мазкур муаллифон дар атрофи масъалаи муносибати босалоҳият ба таълим муҳокима ронда, ибраз доштаанд, ки гузариш ба муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таълимии миёнаи умумӣ талаби замон мебошад. Муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таълимии миёнаи умумӣ дар таълими математика ба таппаққули салоҳиятҳои асосӣ рағона гардидааст. Ҳамчунон ибраз дошта мешавад, ки мафҳуми «салоҳият» сунъӣ буда, проблемаҳои кӯҳнаро зери «либоси нав» пинҳон менамоянд. Муносибати босалоҳият дар таълим концепсия ва мантиқи омӯзиши худашро ташкил медиҳад. Он имкон медиҳад, ки ба саволи кадом натиҷаи таълим ба шахс лозим аст ва оё ҷамъияти имрӯза онро талаб мекунад ё не, ҷавоб дода шавад.

Калимаҳои калидӣ: салоҳият, таълим, муносибат, математика, ҷамъият, омӯзиш, замон, вазъият, хонанда, мушқилот.

**Қурбонов С.
Камолова Н.**

ПЕРЕХОД НА КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИИ ПОТРЕБНОСТЬ ВРЕМЕНИ

В данной статье авторы рассматривая вопрос компетентного подхода в образование, отмечают, что переход в систему компетентного образования в СОУЗ является необходимым и потребным. Компетентный подход в преподавании математики в средних общеобразовательных учреждениях направлено на формирование ключевых компетенциях. Также отмечается, что компетентный подход в образование имеет свою концепцию и своеобразную логику обучения, предоставляя возможность отвечать на вопросы какой результат образования нужен человеку и потребован-ли он обществу.

Ключевые слова: образование, подход, математика, ученик, педагогическая практика, компетентность, компетенция, способы проведения уроков, методика индивидуальных отношении, проблема.

**Qurbonov S.
Kamolova N.**

THE TRANSITION TO THE COMPETENCE APPROACH IN SECONDARY SCHOOLS THE NEED OF THE TIME

In this article, the authors, considering the issue of a competent approach to education, will note that the transition to the system of competence education in the RSN is necessary and necessary. Competence-based approach in the teaching of mathematics in secondary educational institutions is aimed at the formation of key competencies. It is also noted that the competence-based approach to education has its own concept and peculiar logic of learning, providing an opportunity to answer questions about the result of education that a person needs and whether the society needs it.

Keywords: education, approach, mathematics, student, pedagogical practice, competence, competence, methods of conducting lessons, methods of individual attitude, problem.

Сведения об авторах: Курбонув Сулаймон - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Камолова Назима – директор СОУЗ № 100 р. Шохмансур, г. Душанбе.

Information about the authors: Qurbonov Sulaymon - Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

Kamolova Nazima – director of SGE № 100 Shohmansur Dis. Dushanbe

**А. И. ХОЛОВ
Ф. А. ШОЕВ**

САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ОМУЌЗОРИ ФАНИИ ТАЪРИХ - ОМИЛИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ АСОСИИ ХОНАНДАГОН

Омузгор шахсест, ки ҳамачониба ба ҳаёти инсон таъсир мерасонад. Шавқу хаваси хонандаро ба омузиши ин ё он фан бедор мекунад ва уро дар чустучуви ковишҳои дунёи илм роҳбаладӣ менамояд. Чуноне, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сифати омузгор фармудааст: “Маҳз омузгор барои инсон роҳи донишу маърифатро мекушояд ва ба ҷаҳони маънавии шогирдон тухми ақлу хирад мепошад. Бар асари заҳмати омузгор боғи маърифат ва ҷаҳони маънавии наврасону ҷавонон бор оварда, ҷомеа боз ҳам рушду камол меёбад”.

Академик М. Лутфуллоев низ доир ба нақши омузгор фармудааст: “Ҷомеа ба муаллим бовар карда, насли наврасро ба ӯ месупорад ва худи ӯ ҳам наздаш вазифа мегузорад, ки дар талабаҳо сифатҳои одамиро тарбия намояд. Вазифаи муқаддас ва шарафнок! Вале барои ин худи муаллимиро лозим аст, ки ин сифатҳоро доро ва инсони рушду камоефта бошад. Албатта, муаллим на фаришта аст ва на малак. Ӯ пеш аз ҳама инсони заминист. Инсоне, ки барои ғановати маънавӣ, ахлоқи ҳамидаи инсонӣ, рафтори шоиста, хулқу одоб, ҳаққу ҳақнигорӣ, шарафу шарафнокӣ, некию некбинӣ, ҳимматбаландӣ, ҳоксорию фурутани, покию покизагӣ, ростию парҳезкорӣ, шарму ҳаё, эътиқод, дӯстию рафоқат, ҳурмати худи дигарон, дӯст доштани зиндагӣ арзише дорад”.

Дар даврони соҳибистиклолии мамлакат бо роҳандозӣ гардидани ислоҳот дар соҳаи маориф мақоми омузгор дар раванди таълиму тарбия боз ҳам тақвият ёфт. Омузгор ба нуруи пешбарандаи ҷомеа табдил ёфт. Ҷомеа низ омузгоро такягоҳи асосии худ маҳсуб намуда ба ӯ тавачҷуҳи маҳсус зоҳир намуд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фосилаи солҳои соҳибистиклолии мамлакат давра ба давр шароити иҷтимоии омузгорро беҳтар намуда, барои фаъолияти меҳнатиаш фазои мусоид фароҳам овард. Омузгор низ дар баробари тавачҷуҳи зоҳирнамудаи ҳукумати кишвар масъалуияти даҳчанд нишон дод. Дар саҳтарин рӯзҳои ҷанги шаҳрвандии кишвар касби худро тарк накарда ба наврасону ҷавонон таълиму

тарбия дод. Онҳоро дар роҳи худогоҳию хештаншиносӣ, ватандӯстию меҳанпарастӣ тавассути фанҳои ҷомеашиносӣ, аз ҷумла, фанни таърих тарбия намуд.

Дар шароити кунуни Тоҷикистони соҳибистиклол омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик аҳамити бузурги таълимӣ дорад. Таърих илмест, ки шахсияти инсонро ташаккул медиҳад, тарбият мекунад, омили асосии худшиносӣ аст, ки он маъноии шинохтани худ, миллати хеш, дар дил эҳсоси эҳтиром ба гузашта аст. Ҳар қадар мо таърихи худро аниқ донем, ҳамон қадар ҳозираро дуруст дарк карда, ояндаро бо масъулият пешвоз гирифта метавонем. Бе дониستاني таҷрибаи насли гузашта, бузургони миллат, шахсиятҳои маъруфи он, инсон ҳуқуқ надорад, ки ба оянда қадам бимонад. Таърихи тамаддуни башарӣ нишон медиҳад, ки худшиносӣ ва ифтихори миллӣ - нахустин шарти хирадмандӣ, омили асосии мардуми соҳибэҳтиром ва бо фарҳанг аст. Миллате, ки забон ва тафаккури миллӣ, таъриху адабиёт, расму оин, арзишҳои фарҳангӣ, шахсиятҳои маъруфро қадр намекунад, пояҳои истиқдолияташро низ чандон дер пуштибонӣ карда наметавонад. Агар мо аз таъриху маданияти хеш огоҳ набоем, онро хифз намекунем, дигарон ҳам хифз намекунад, пас омӯзиши таърих ин як шарт асосии барои ийдории давлат на ш тнқдолияти миллати хеш мебошад.

Омӯзгор фанни таърих бояд бо маҳорату малакаи педагогии худ аз дигар омӯзгорони фанҳои дигар фарқ дошта, дорои қабилляти бузурги таълимӣ бошад. Ҳангоми таълими фанни таърих бояд байни омӯзгор ва хонандагон принсипҳои демократӣ вучуд дошта, дар давраҳои мубаъдаи таълим ташаккул ёбанд. Дар ҳолати риоя намудани муносибатҳои демократӣ пеш аз ҳама эҳтироми байниҳамдигарӣ ва ҳуқуқи озодихои харду тараф риоя гардида, дар ҳолати бавучуд омадани баҳсу мулоҳизаҳои илмӣ фикру андешаҳои мустақил ба вучуд меояд.

Дар раванди таълими фанни таърих салоҳиятҳои таълимии омӯзгорро метавон ба якҷанд гурӯҳ тақсим намуд.

Салоҳиятҳои касбии омӯзгори фанни таърих

1. Дар асоси методологияи гуманистии тамаддунасос мусаллаҳ будан бо донишҳои таърихӣ
2. Тасаввуроти мукамал доштан нисбат ба асосҳои педагогика.
3. Ҳангоми таълими фанни таърих доштани маҳорати сафарбарнамоии хонандагон баҳри азхудкунии маводи таълимӣ.
4. Интиҳоби усули самаранок, ки баҳри азхудкунии маводи таълимӣ аз рӯи пайдарҳамии муайяни мантиқӣ равона карда шудааст.
5. Мусаллаҳ будан бо малакаю ҳунари истифодабарии услубу усули гуногуни таълиму тарбия.
6. Дорои ҳунари баланди баёни шифоҳии самаранокии маводи таълимӣ мусаллаҳ будан.
7. Доштани ҳунари истифодабарии дар раванди таълим аз технологияи муосир.
8. Аз уҳдаи муқоиса намудани ҳодисаҳои таърихӣ баромада, муайян намудани моҳияту ҷиҳатҳои асосиву дуюмдараҷа, ҳулоса баровардан аз рӯи мазмуни саволҳои алоҳида ва умуман мазмуни мавзӯ.
9. Соҳиби фаҳмиши мантиқӣ будан барои шарҳи маводи таърихӣ.
10. Услубу усули кори илмӣ-таҳқиқотии фанни таърихро дигаргун намуда, онҳоро дар рафти таълим истифода бурда тавонистан.
11. Фаъол намудани усулҳои гуногуни амалиёти таълимии хонандагон ҳангоми ташкили тамоми марҳилаҳои раванди таърихомӯзӣ.

Салоҳиятҳои роҳнамоии омӯзгори фанни таърих

12. Бедор намудани шавқу ҳаваси хонандагон нисбат ба фанни таърих.

13. Ба назар гирифтани хоҳиши хонандагон ба касби интихобнамудаи худ.
14. Тарбияи намудани талабагон дар рӯхияи меҳнатдӯстӣ.
15. Ба вучуд овардани фаҳмиши ватандӯсти хонандагон дар рафти омӯзиши фанни таърих.
16. Шинос намудани хонандагон бо навигариҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ.
17. Инкишофи қобилияти дарки зебӣ ва зебопарастии хонандагон.
18. Бо маҳорати касби тартиб додани нақшаи тақвими таълими давраҳои гуногуни таърих.

Салоҳиятҳои муоширати омӯзгори фанни таърих:

19. Ошно будан бо Консепсияи миллии тарбия ва иҷро намудани тамоми шартҳои он.
20. Мусаллаҳ будан бо маҳорату малакаи муошират бо хонандагон.
21. Пайдо намудани муносибати мувофиқ, бо хонандагон, барқарор намудани рабитаи дучониба.
22. Аз уҳдаи кори ташвиқоти байни гурӯҳи мактабу аҳолии муҳити зист баромадан, дар матбуоти даврӣ мақолаю гузоришҳои мубрам пешниҳод намудан.

Салоҳиятҳои ташкилии омӯзгори фанни таърих:

23. Аз уҳдаи ташкили шаклҳои гуногуни раванди таълиму тарбия баромадан.
24. Ташкил ва иҷро намудани шаклҳои гуногуни машғулиятҳои беруназсинфӣ.
25. Муттаҳид намудани ҳаёти хонандагони як синф ва ташкили фаъолияти ҷамъиятии онҳо.
26. Меҳнати таълимии худ ва хонандагонро ташкил намудан.
27. Гурӯҳи хонандагони соҳибистеъдодро барои инштирок дар маҳфилҳои мактабӣ интихоб намуда, шавқу хаваси онҳоро дар кори илмӣ-тадқиқотӣ оид ба масъалаҳои муҳими илми таърих бедор намудан.
28. Фаъолияти синфҳои таърих, гушаи таърихӣ, осорхонаи мактабро ташкил намуда, хонандагонро ба ин қор ҷалб намудан.

Салоҳиятҳои илмӣ-тадқиқотии омӯзгори фанни таърих

29. Омӯзиш ва ҷамъоварӣ намудани маводи илмӣ оид ба омӯзиши фанни таърих.
 30. Бо усули мушоҳида намудану омӯзиши таҷрибаи педагогӣ мусаллаҳ будан.
 31. Таҳлили маҳсули фаъолият ва меҳнати хонандагон.
 32. Ташкили озмоиши раванди таълиму тарбия.
 33. Истифода бурда тавонистани маводи омӯрӣ, ки дар асоси он тамоил ва натиҷаҳои омӯзиши фаннӣ, зухуроти он ва дигар хусусиятҳо муайян карда мешаванд.
 34. Аз уҳдаи омӯзиши таҷрибаи пешқадами омӯзгорони фанни таърих баромадан, тарзу усули кори таълимӣ-тарбиявии онҳоро бо мақсади дараҷаи касбии худ эҷодкорона истифода бурдан.
 35. Баромад кардан бо маърузаю мақолаҳои илмӣ-методӣ дар конференсияҳо матбуоти даврӣ, иштирок намудан дар таҳияи барномаҳо, китобҳои дарсӣ ва дастурамалҳои методӣ.
- Ҳамин тавр, салоҳияти педагогӣ модарзод набуда, хосияти танҳо одамони боистеъдод нест. Барои омӯзгори касбӣ шудан як қатор хусусиятҳоеро, ки барои касби муаллимӣ зарур аст, бояд дар худ парвариш кард, мунтазам меҳнат намуда, нисбат ба раванди таълиму тарбия эҷодкорона рафтор кард, аз таҷрибаи пешқадами омӯзгорони соҳибтаҷриба истифода бурд. Инчунин моҳияти фанни таълимии худро чуқур ва ба дараҷаи баланди талаботи замонавӣ донист.

АДАБИЁТ:

1. Рахмон Э. Рушди маориф асоси таъкими аркоми давлат,- Душанбе, 2009.
2. Донуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” .- Душанбе, 2004.
3. Лутфуллоев М. Педагогикаи шавкат,- Душанбе, 1994.
4. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир,- Душанбе, 2002.
5. Педагогикаи мактаб,- Душанбе, 1998.
6. Мунаваарова Т. Рашидов Т. Услуб ва таълими фанни таърих.
7. Зиёев Т.Н., Давронов Ҳ., Чумаев Б. Асосҳои илмии тарбияи шаҳрвандии хонандагон дар таълими таърихи кишвар.- Душанбе, 2004.
8. Косимов М., Хамидов Р. Корҳои тарбиявӣ дар мактаб,- Душанбе, 2004.
9. 8.Учитель (статьи, документы, педагогический поиск, воспоминания, страницы литературы) //Сост. Д. Брудный,- М., 1991.
10. Методика преподавания истории в средней школе // Ежова С.А., Лебедева И.М и др. - М., 1986.
11. Озерский И.З. Начинающему учителю истории,- М., 1989.

**Холов А.
Шоев Г.**

САЛОҲИЯТИ КАСБИИ ОМУЌЗОРИ ФАННИ ТАЪРИХ ОМИЛИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ХОНАНДА

Гузариш ба таҳсилоти босалоҳият ислоҳоти ҷадид дар соҳаи маориф буда, амалишавии он аз омузгор вобастагии зиёд дорад. Дар мақолаи мазкур рӯч ба мақом ва нақши омузгор дар амалишавии ин ислоҳот сухан рафта, дарҷ гардидааст, ки омузгор инсонро бодонишу соҳибхунаро мегардонад. Дар ҷаҳорҷӯбаи зидагӣ роҳи махсуси зиндагиро нишонаш медиҳад. Муаллифон дар мақола бештар ба омузгори фанни таърих ва омузиши фанни таърих бо назардошти муносибати босалоҳият тавачҷуҳ зоҳир намуда, зикр намудаанд, ки таърих илмест, ки шахсияти инсонро ташаккул медиҳад, тарбият мекунад, омили асосии худшиносӣ аст, ки он маънои шинохтани худ, миллати хеш, дар дил эҳсоси эҳтиром ба гузашта аст. Ҳар қадар мо таърихи худро аниқ донем, ҳамон қадар ҳозираро дуруст дарк карда, ояндаро бо масъулият пешвоз гирифта метавонем. Омузгори фанни таърих бояд бояд бо маҳорату малакаи педагогии худ аз дигар омузгорони фанҳои дигар фарқ дошта, дорои қобилияти бузурги таълимӣ бошад.

Калидвожаҳо: Чумхурии Тоҷикистон, салоҳият, омузгор, ислоҳот, таҷриба, малака, дониш, ҳунаро, таълим, тарбия.

**Холов А.
Шоев Г.**

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИСТОРИИ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Переход к компетентному образованию является одним из важнейшей реформой в системе образования, и ее эффективное внедрение зависит от преподавателей. В данной статье речь идет о роле преподавателя во внедрении этой реформы, и также отмечается, что именно преподаватель влияет на творческие способности учащихся. Авторы статьи прежде всего уделяют внимание на преподаванию и обучению истории с учетом компетентностного подхода и отмечают, что история считается наукой, которая влияет на формирование личности, воспитание, также является важнейшим фактором в самопознании, познании своей нации, ее достоинство и достижения. Всесторонне познание своей истории предоставить возможность правильно воспринимать настоящее и с ответственностью встречать будущее. Учитывая этого, преподаватели истории именно своими педагогическими навыками и способностями должны отличаться от других преподавателями.

Ключевые слова: история, предмет, Республика Таджикистан, компетентность, преподаватель реформа, практика, навыка, знание, умение, обучение, воспитание

**Kholov A.
Shoiev G.**

PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TEACHER OF HISTORY FACTOR OF FORMATION OF THE COMPETENCE OF PUPILS

The transition to a competent education is one of the most important reforms in the education system, and its effective implementation depends on the teachers. This article deals with the role of the teacher in the implementation of this reform, and it is also noted that it is the teacher who influences the creative abilities of students. The authors of the article primarily focus on teaching and learning history taking into account the competence-based approach and note that history is considered a science that influences personality formation, upbringing, is also a major factor in self-knowledge, knowledge of its nation, its dignity and achievements. Comprehensive knowledge of their history to provide an opportunity to correctly perceive the present and with responsibility to meet the future. Given this, history teachers should differ from others in their pedagogical skills and abilities.

Keywords: history, subject, Republic of Tajikistan, competence, teacher reform, practice, skill, knowledge, skill, training, education

Сведения об авторах: Холов Ахлиддин Ибодуллоевич – кандидат исторических наук, начальник управления науки и инновации Министерство образования и науки Республики Таджикистан

Шоиев Гайратшо – кандидат исторических наук, научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the authors: **Kholov Ahliddin Ibodulloevich** - Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of Science and Innovation, Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan.

Shoiev Gairatsho - Candidate of Historical Sciences, Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 C. Aini St.

**З. С. ҚУРБОНОВА
М. САФАРОВ**

РОҶУ УСУЛҶОИ ТАШАККУЛИ АХЛОҚИЮ МАЪНАВИИ ХОНАНДАГОН

*Ҳар фарде, ки дили худро бо чароғи маърифат
афрузад, пеш аз ҳама дорои ахлоқи шоиста,
одоби ҳамида ва соҳиби илму фарҳанг мегардад.
Эмомалӣ Раҳмон*

Ба тарбияи донишоӯмзии шахс диққат додан, албатта иқдоми ҷиддист, вале дар як вақт ба тарбияи ахлоқӣ низ таваҷҷӯҳи зарурӣ бояд намуд. Аниқтараш дар вақти донишомӯзӣ ба дониши ахлоқӣ бештар таваҷҷӯҳ зоҳир намудан зарур аст. Албатта тарбияи донишомӯзӣ шахсро ба донишмандӣ мебарад, вале тарбияи ахлоқӣ ба шахси начиб, нақӯкор шудан водор менамояд.

Тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ таъсир ба дунёи маънавии шахс аст. Ин сифатҳо на танҳо дар инсон фаҳмиши зебӣ, балки фаъолияти нексиришӣ, ростқавлӣ, ҳалолкориву ҳалолхӯрӣ, бо адлу инсоф будан, саховатмандӣ ва амсоли инро ба вучуд меоранд. Ахлоқи маънавиёт унсурҳоеанд, ки қисматҳои дигари тарбияро бо ҳам мепайванданд ва асоси фаъолияти шахрвандро ташкил медиҳанд. Илму фарҳанг дунёи маънавии инсонро ташаккул медиҳанд. Забон, адабиёт, таърих манбаъҳои хаттӣ ва шифоҳӣ, осори арзишманди динӣ, ёдгориҳои таърих, асарҳои санъат, барномаҳои радио, телевизион, маводи компютер, шабакаи «ИНТЕРНЕТ», васоити ахбори умум дар тарбияи ахлоқию маънавӣ олами маънавии инсон нақши бориз дошта, дар тарбияи миллии маънавии инсон муҳимтарин васоил ба ҳисоб мераванд. Тарбияи маънавии инсон ба тарбияи ахлоқии шахрванд наздик

аст. Ҳар ду аз ҳамдигар ғизо мегиранд ва дар тарбияи шахрвандӣ вазифаҳои муштаракро анҷом медиҳанд.

Тарбияи ахлоқӣ чузби таркибии тарбия буда, муносибати одамонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва шахсӣ ба танзим мебарорад. Бояд ёдовар шуд, ки ахлоқ шакли шуури ҷамъиятӣ буда, қулли тарафҳои муносибатҳои хулку одоби одамонро дар бар мегирад. Он бештар ба шароити моддии ҷамъият вобаста буда, ҳастии ҷамъиятии одамонро инъикос мекунад. Одам ва ахлоқ ба якдигар зич алоқаманд буда, бе якдигар вучуд дошта наметавонанд. Инсон дар ҷомеа аз рӯи қонуни қоидаҳои дар он ҷомеа вучуд дошта зиндагӣ ва қор мекунад. Дар баробари тағйир ёфтани сохтори ҷамъият ахлоқи одамон низ тағйир меёбад.

Бояд қайд кард, ки маҳз ахлоқ одобу рафторро муайян карда муносибати одамонро нисбат ба аҳли ҷомеа, давлат ва истехсолот нишон медиҳад. Фарқи ахлоқ аз одоб дар он аст, ки ахлоқ ба донишу ҷаҳонбинии шахс вобаста аст, одоб бошад, рафторест, ки дар ҳаракату муносибатҳои ҳар як нафар аъзои ҷомеа зоҳир мешавад.

Тарбияи ахлоқ аз оила шурӯъ гардида дар муассисаҳои томактабӣ, пасон дар мактаб идома меёбад. Дар муассисаҳои таълимӣ хонандагон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, миллатпарастӣ, инсондӯстӣ, покқивҷдонӣ, садоқат ба халқу миллат, ростқавлӣ ва назорат бурдан аз болои рафтори худ арзёбӣ кардани ин рафтор тарбия меёбанд.

Имрӯзҳо, ки системаи маориф дар раванди таълими ба салоҳитяноқӣ нигаронидашуда амал мекунад, тарбия ҷавҳари таълими салоҳитяноқро ташкил медиҳад. Тақозои ин низом дар он аст, ки муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва таҳсилоти олии касбӣ бояд инсонии ташаққулофтагӣ омодаи шохроҳи зиндагӣ намоянд.

Тарбияи ахлоқӣ дар асоси арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ ба амал бароварда мешаванд ва вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ, аввало, аз ташаққулофтагӣ додани муносибати неки одам ба ҷамъият иборат аст. Ин, яъне дар рӯҳияи адолатпарастӣ, инсондӯстӣ, муҳаббат ба халқу ватан тарбия ёфтагӣ мебошад. Чунин муносибат аслан дар машғулиятҳои дарсӣ, берун аз синфӣ, берун аз мактаб амалӣ карда мешаванд. Вазифаи дуҷуми тарбияи ахлоқӣ барҳам додани нуқсонҳои ахлоқӣ дар кӯдакону наврасон мебошад. Ин камбудии пеш аз ҳама дар мактаб ва оила ба назар мерасанд. Аз ин рӯ, дар ин самт мактаб ва оила бояд дар якҷоягӣ қор карда, сифатҳои ташаққулофтагӣ, самимият, меҳнатдӯстиро дар талабагон тарбия намоянд (ниг. 2, 252 с.).

Тарбияи интизоми бошуурона яке аз вазифаҳои асосии тарбияи ахлоқӣ буда, он дар рафтору кирдор, муомила ва муоширати ҳаррӯзаи хонандагон зоҳир меёбад. Чунин тарбияи интизомиро онҳо танҳо аз омӯзгорону мураббӣёне, ки худашон соҳиби ҳислатҳои ҳамидаанд, ёд мегиранд. Вазифаи дигари тарбия аз инкишофи ҳама тарафаи шахсият иборат аст. Дар ин ҳодда вазифаи ҷамъият ва мактабу оила тайёр кардани одамони хушрафтору хушсалиқа мебошад.

Муҳаққиқ Туронов С. қайд менамояд, ки алоқамандии таълим бо меҳнати муфиди ҷамъиятӣ имкон медиҳад, то масъалаҳои таълиму тарбия дар сатҳи баланд ҳал гарданд. “Аз ин рӯ, манбаи вазифаи таҳсилотро тайёр намудани шахрвандони сатҳи маърифаташон баланд, соҳиби тафакқури эҷодӣ, дониши амиқ, маҳорату малақа, қобилиятнок ва рушдёфта, билохира мутахассиси босалоҳият, яъне мутахассисе, ки ба дарҳости ҷомеа, бозори меҳнат ҷавобгӯ бошад, ташкил медиҳад, ки унсурҳои инҳоянд:

1. Таҳсилот маҷмӯи оддии донишҳо дар бораи ҳодиса ва воқеаҳои табиату ҷамъият набуда, балки муназзамии ин ё он донишҳост, ки инсоният қарнҳо ғун кардааст.

2. Дониш маҳорату малақаҳоро дар бар мегирад, ки бе онҳо шахс дар зиндагӣ қадру қиммате надорад.

3. Муҳимтарин унсур таҳсилот таҷрибаи инсонҳост, ки дар фаъолияти гуногуни онҳо зоҳир мегардад. Масалан, фаъолияти эҷодӣ, муносибат, эҳсос, рафтор, гуфтор, кирдор ва монанди онҳо.

Таҳсилот, қайд мекунад муҳаққиқ, раванди муттасили таълиму тарбия, ки мақсад аз он ноил шудан ба сатҳи баланди инкишофи маънавӣ, зехнӣ, фарҳангӣ ва салоҳияти касбии аъзои ҷамъият буда, ба тақмили тарбия ва вусъати ақлу хирад, диққат хотира, ирода, эҳсоси инсон мунтазам мадад мерасонад. (5,6).

Мутаассифона дар ҳаллу фасли проблемаҳои тарбияи маънавии мактабиён то ҳанӯз мушкилоти зиёди ҷараёни таълиму тарбия ҷой доранд, ки дар бартараф карадни онҳо мо омӯзгорону маорифчиён, муҳаққиқон, падару модарон ва аҳли ҷомеа дар ҳамкорӣ бояд амал намуда ба масъалаҳои зарурии мактабу маориф эътибори ҷиддӣ диҳем. Барои ин муассисаҳои таълимиро лозим меояд, пеш аз ҳама, дар самтҳои зерин фаъолият баранд:

-баланд бардоштани мақоми Кумитаи падару модарон;

- санҷидани корҳои эҷодии хонандагон ва навгонҳои омӯзгорону устодони эҷодкор ба хоҳири тарбияи маънавии наврасону ҷавонони лаёқатманд тавассути озмунҳо ва маҳфилҳо;

-ба танзим даровардани мувофиқати нақшаҳои таълимӣ, барномаҳо, китобҳои дарсӣ, дастуру рисолаҳои илмию методӣ, ҳуҷҷатҳои соҳаи маориф;

-ташкилу гузаронидани вохуриҳо бо кормадони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар ҳузури волидайн бо мақсади пешгирӣ кардани роҳҳои ҷинояткории наврасону кӯдакони таълимгоҳҳо;

-тибқи нақшаҳои иловагии тарбиявӣ мустаҳкам кардани мазмуну мундариҷаи соатҳои тарбиявӣ, гузаронидани дарсҳои эҷодӣ, дарс-конференсҳо, дарс-семинарҳо, викторинаҳои илмӣ, маҳфилҳои адабӣ, ҷанми озмунҳои технологӣ, муаррифии лоихаҳо ва ғайра;

-наврасони душвортарбия ба муассисаҳои махсуси ҷумҳуриявӣ бояд вобаста карда шаванд;

-бо мақсади дар хонандагон ташаккул додани ҳисси ватандӯстӣ, худшиносӣ, ҳувияти миллӣ ва пойдор гардонидани анъанаҳои миллӣ ташкили осорхонаҳо гӯшаҳои таърихиву кишваршиносӣ ва ташкил намудани сайёҳатҳо ба ин мавзӯҳо;

-пешниҳод намудани роҳу усулҳои нави таълим;

Муҳаққиқ Амонӣ С. иброн медорад, ки барои ба роҳ мондани тарбияи маънавии хонандагон онҳоро бештар ба мутолиаи китоб ҷалб намудан лозим аст. "...танҳо мутолиа метавонад ба рушди минбаъдаи шахсияти инсон мусоидат намояд ва дар ин амалкард мактаб нақши муассире дорад" (1,9).

Ба андешаи муҳаққиқ Туронов С. низ салоҳияту салоҳиятноки таҷассумгари фаъолият, зиндагӣ буда, дар аксари вожаву мафҳум ифода меёбад. Масалан, «инсон», «инсонгарой», «тарбия», «худшиносӣ». «маърифати баланд», «маҳорату малака», «китобу китобхонӣ», «забондонӣ», «бовар ба худ», «имону вичдон», «иродаи қавӣ», «зебоиписандӣ», «ватан, ватандорӣ», «миллат», «арзишҳои миллӣ ва эҳтирому ҳифзи онҳо», «муҳаббат ба якдигар», «таҳаммулпазирӣ», «фурӯтанӣ», «сулҳпарварӣ» ва амсоли онҳо (5,17). Дар хонандагон ташаккул додани ин вожаву мафҳумҳои дар боло ёдовар гашта роҳро ба сӯи ҳамчун шахсият тарбият ёфтани дар ҷомеа зиндагӣ ва фаъолият намудани хонанда мекушояд.

Имрӯзо муассисаҳои таҳсилотӣ зерӣ раванди таълими ба салоҳиятноки равонагардида фаъолият мебаранд. Самти асосии таълими ин низом ба ташаккули шахсияти хонандагон равона гардидааст. Қобили қайд аст, ки муносибати босалоҳият дар ҳама самтҳои ташаккули шахсияти хонандагон натиҷаи мусбат меорад. Одам маҳлуқи биологист ва шахсият хусусияти иҷтимоӣ дорад ва танҳо муносибати дуруст ва босалоҳияти таълиму тарбия раванди аз маҳлуқи биологӣ ба шахсияти бошуур ташаккул ёфтани амалӣ мегардонад. Ин ниҳоятан қори мушкилест ва ҳамаи он бадбахтиҳо, кушторҳо, ҷангҳо, исёнҳо, қашоқӣ, гурӯснагӣ ва ғайраҳо ба дараҷаи зарурӣ ва муфид надоштани раванди тарбия ва таълим иртибот дорад. Аз ин лиҳоз, муносибати босалоҳият пеш аз ҳама бояд ба он равона карда шавад, ки ҳар як

таълимгирандаи муассисаи тахсилӣ тарбияи дурусти ахлоқию маънавӣ гирифта бо дониши судманд, маҳорату малакаи ташаққулёфтаи дар амалия ҷоришаванда таъмин бошад.

АДАБИЁТ:

1. Амонӣ С. Нақши мутолиа дар рушди маънавии донишомӯзон./ Илм ва инноватсия, №3-4.2016 (17)- с.9
2. Давлатшоев И. Тарбияи маънавии мактабиён дар шароити кунунӣ. Душанбе: Мавлавӣ, 2007. 252 с.
3. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 3 март соли 2006.
4. Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Маърифат –асоси рушди ҷамъият: раҳнамои омӯзгор.- Душанбе: Саҳбо, 2004.-64 с.
5. Лутфуллозода М. Боғи падар-тоҷи сар.Китоби 3. Душанбе, 2017.
6. Лутфуллозода М. Бобизода Ғ. Андешаҳо перомунӣ салоҳиятҳо ва ташаққули онҳо.- Душанбе, 2017.85 с.
7. Туронов С. Муносибати босалоҳият дар тахсилоти касбӣ. Душанбе -2018. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 3 март соли 2006.

**Қурбонова З.
Сафаров М.**

РОҲУ УСУЛҲОИ ТАШАҚҚУЛИ АХЛОҚИЮ МАЪНАВИИ ХОНАНДАГОН

Дар мақола роҷеъ ба тарбияи ахлоқию маънавии хонандагон, роҳу воситаҳои ташкили он сухан меравад. Иброн мегардад, ки тарбияи ахлоқӣ ҷузъи таркибии тарбия буда асоси раванди ташаққули шахсиятро поя мегузорад. Он ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ муносибатҳои хулқу одобии одамонро дар бар гирифта, бештар ба шароити моддӣ ҷамъият вобаста мебошад ва дар баробари тағйир ёфтани сохтори ҷамъият ахлоқи одамон низ тағйир меёбад.

Калидвожаҳо: тарбия, шахсият, ахлоқ, маънавиёт, дониш, маҳорат, малака, ташаққул, хонанда, ҷамъият, одоб, маънавиёт.

**Қурбонова З.
Сафаров М.**

ПУТИ И МЕТОДЫ НРАВСТВЕННО-ДУХОВНОГО ФОРМИРОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Статья раскрывает актуальные проблемы нравственного и духовного воспитания учащихся общеобразовательных учреждений. В статье рассматриваются пути формирования процесса духовного становления личности. Отмечается, что морально-нравственное воспитание являясь частью воспитания, создает процесс формирования личности. Оно как форма общественной сознании зависит от материальности общества и наряду с ее изменением, поведение человека также изменяется

Ключевые слова: воспитание, личность, мораль, духовность, знание, умение, навык, формирование, учащихся, этика, общество, духовность.

**Qurbonova Z.
Safarov M.**

THE MORAL-SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENTS AND METHODS OF ITS FORMATION

The article reveals the urgent problems of moral and spiritual education of students of educational institutions. The article discusses the ways of formation of the process of spiritual formation of the personality. It is noted that moral education, being a part of education, creates a process of personality formation. It as a form of social consciousness depends on the materiality of society and, along with its change, human behavior also changes.

Keywords: education, personality, morality, spirituality, knowledge, skill, skill, formation, students, ethics, society, spirituality.

Сведения об авторах: Курбонова Зулфия – преподаватель СОУЗ №4 имени Б. Асоева, г. Вахдат

Сафаров Махмадшариф – преподаватель СОУЗ №6 имени А. Дониш, г. Вахдат

Information about the authors: Kurbonova Zulfiya – teacher SGES № 4 named by B. Asoeva, Vahdat city/

Safarov Mahmadsarif - teacher SGES № 6 named by A. Donish, Vahdat city.

**Н. ГУЛОВА
М. СУЛТЛНМАМАДОВА**

САЛОҲИЯТҲОИ ПЕДАГОГӢ ОМИЛИ САМАРАНОКИИ РАВАНДИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

Инкишофи чанбаҳои психологиву педагогии салоҳиятҳои педагогӣ ба самаранок гардидани раванди таълиму тарбия таъсири амиқ мерасонад. Самаранокии раванди таълиму тарбия қобилияти таъмин намудани натиҷаи ниҳоиро дар раванди таълиму тарбия ифода менамояд (1, 462). Зери ибораи «раванди самаранокӣ» мутобиқати байни натиҷаи банақшагирифташуда ва бадастовардашудаи фаъолияти педагогӣ фаҳмида мешавад. Маҳз аз ҳамин хотир, баҳогузори ба натиҷаҳои баланд гардидани самаранокӣ дар таълим натиҷаҳои бадастовардашударо дар давраҳои гузаштаи фаъолият муқоиса ва пешниҳод менамояд. Баҳогузори натиҷаи салоҳияти педагогӣ ба самаранокии раванди таълиму тарбия ба масъалаи тағйирёбии натиҷанокии раванди таълиму тарбия алоқаманд карда мешавад.

Проблемаи натиҷанокӣ ва баҳогузори он бо масъалаи миқдор дар доираи раванди педагогӣ алоқаманд аст. Дар вазъияти мушаххас интихоби методикаи дурусти баҳогузори зарур аст. Масалан, суръати хониши хонандагони синфҳои ибтидоӣ ҳамчун натиҷаи фаъолияти омӯзиши омӯзгор баҳогузори карда мешавад. Аз ҷумла, дар давоми солҳои зиёд барои баҳогузори бомуваффақият аз тарафи идораҳои дахлдор нишондиҳандаи «миқдори аломатҳои хондашуда дар вақти муайян» истифода мешавад. Лекин дар чунин ҳолат ҳеҷ кас эътибор намедихад, ки оё хондан ба қудрат маъқул аст ё не, матн хондашударо дарк менамоянд ё не, ё худ онҳо то омадан ба мактаб хонда метавонистанд? (3,129).

Инкишофи салоҳияти педагогӣ имконият медиҳад, ки омӯзгорон дониш, маҳорат, қобилият ва таҷрибаҳои муайяно аз худ намоянд, то ки бевосита ба гузариши самаранокӣ раванди таълиму тарбия таъсир расонида тавонанд. Мебояд таъкид намуд, ки баҳогузори динамикаи инкишофи сифатҳои ахлоқи касбии омӯзгорон на ҳама вақт бо ёрии нишондиҳандаҳои миқдорӣ имконпазир аст.

Сатҳи инкишофи салоҳияти педагогӣ ба дастурҳои таълимиву тарбиявӣ, ки боиси баланд бардоштани самаранокии раванди таълиму тарбия бошанд, пешниҳод карда мешавад. Ба хотири муайян намудани таъсири инкишоф ва салоҳияти педагогӣ ба самаранокии раванди таълиму тарбия, баррасии вазифаҳо ва категорияҳои салоҳияти педагогӣ мақсаднок ҳисобида мешавад. Дар ин самт педагог К.М.Левитан чунин вазифаҳои салоҳияти педагогиро ҷудо намудааст:

- омӯзиши принципҳо, меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори касбии омӯзгорон;
- ташаккул, танзим ва баҳодиҳии рафтори касбӣ ба фаъолияти омӯзгорон;
- тадқиқи системаи омилҳои дохилӣ ва берунӣ, ки рафтори касбии омӯзгоронро муайян менамоянд;
- омӯзиши сифатҳои касбии аҳамиятноки шахсияти педагог, хусусиятҳои қабул ва ба ҳамдигар баҳогузори намудани иштирокчиёни раванди педагогӣ дар бобати таъсири тарафайни касбӣ;
- омӯзиши мутобиқати сохтори шахсияти педагог бо талаботҳои фаъолияти касбӣ;
- бартараф намудани омилҳои номусоид ва натиҷаҳои зарарноки амалҳои нодуруст дар фаъолияти педагогӣ. [4,13].

Салоҳияти педагогӣ на танҳо илм, балки системаи меъёрҳои ахлоқи рафтори омӯзгор аст. Ҳамчунин метавон гуфт, ки ба вазифаҳои амалии салоҳияти педагогӣ вазифаҳои гуманистӣ, танзимӣ, арзишӣ самтгирӣ, маърифатӣ, тарбиявӣ дохил мешаванд. Вазифаи гуманистӣ дар ин чода дар он зоҳир мегардад, ки салоҳияти педагогӣ самтгириҳои ахлоқиро пешниҳод менамояду муносибатҳоро дар фазои педагогӣ гуманистӣ мегардонад.

Салоҳияти омӯзгор дар мувофиқат ба фаъолияти педагогӣ ба принципҳои гуманистӣ ҷавобгӯ аст, ки бо он Л.П. Крившенко эътирофи бартариҳои шахсияти хонандаро дар раванди таълимӣ, ба эътибор гирифтани талаботи таълимии ӯ, гуманизатсияи фазои таълимӣ риоя намудани ҳуқуқ ва озодиҳои тарбиятгирандагонро дар раванди таълим зарур мешуморад [5,37]. Вазифаи танзимӣ дар худтанзимнамоии педагог ва умуман, дар раванди педагогӣ таҷассум меёбад. Меъёрҳои ахлоқӣ танзими рафтори омӯзгорро таъмин менамоянд, интиҳоби воситаҳоро барои ҳалли низоъҳои ахлоқӣ низ муайян менамоянд, ҳамчунин, муносибати тарафайни омӯзгор ва хонандагон, волидон ва ҳамкоронро танзим менамояд.

Салоҳияти педагогӣ вазифаи арзишӣ самтгириро иҷро намуда, тасаввуротро оид ба мазмун ва маъноӣ ҳаёт, сарнавишти инсон, арзишҳои тамоми инсоният ва инсондӯстӣ ташаккул медиҳад, самтҳои муҳими ахлоқи фаъолияти касбии омӯзгорро пешниҳод менамояд, ба ташаккули самтгирии олии амалии ахлоқи ӯ мусоидат менамояд. Илова бар ин, салоҳияти педагогӣ муқаррароти дурусти ахлоқиро психологиро дар ворид намудани дастовардҳои илмӣ, техникӣ ва амалии педагогӣ ташаккул дода, роҳҳои ҳавасманднамоии меҳнати педагогиро ҷустуҷӯ менамояд.

Вазифаи маърифатии салоҳияти педагогӣ дар он зоҳир мегардад, ки меъёрҳои ахлоқӣ, ки рафтори мутахассисро танзим менамояд аз худ ва аҳамияти иҷтимоии меҳнати педагогиро дарк менамояд. Дар ин раванд омӯзгор имконият пайдо менамояд, ки сатҳҳои инкишофи ахлоқи худро баҳогузорӣ ва фаъолияти касбии худро мукамал намояд. Омӯзиши арзишҳои ахлоқӣ, ки дар асоси фаъолияти мактабҳои ибтидоӣ ҷой дорад – аз қабилҳои шиносӣ бо системаи қори ҳамкорон ва ташҳиси таҷрибаи худ, имконият медиҳанд, ки воситаҳои нисбатан самаранок ва қабилҳои қабул аз нуқтаи назари ахлоқӣ интиҳоб карда шаванд, бартарӣ ва камбудии ин ё он ҷиҳати рафтори касбӣ санҷида шаванд, сабабҳои камбудии меҳнати педагогӣ ва роҳи воситаҳои бартараф намудани онҳо ошкор карда шаванд. Илова бар ин, вазифаи тарбиявии салоҳияти педагогӣ дар ҷанбаҳои зерин зоҳир мегардад:

- бо истифодаи муқаррарот, меъёрҳо, баҳогузориҳо, ҳавасманднамоӣҳо, самтгириҳо баҳри тарбияи шахсияти ахлоқи омӯзгор хизмат намудан;
- қобилияти пайравӣ ба меъёрҳои идеалӣ ва тасаввуроти олиро дар худ тарбия намудан;
- бо суҳан ва қори намунавии худ ба ташаккули сифатҳои ахлоқи хонандагон мусоидат намудан ва ғ.

Инчунин, дар иртибот бо ҳамин гуфтаҳои дар боло омада олимони И.Л. Зеленков ва Е.В.Беляев зикр менамоянд, ки ҷудо намудани вазифаҳои муайяни ахлоқ, дар асл хусусияти шартиро доро мебошанд. Зеро дар воқеъ, онҳо ба яқдигар алоқаманд буда, якҷоя амал менамоянд. «Маҳз натиҷаи дар мавриди ягонагӣ амал намудан таъсири мухталифи он (вазифаҳои муайяни ахлоқ) дар ҳастии инсон зоҳир мегардад» [2,88]. Аз ин ваҷҳ, омӯзиши вазифаҳои салоҳияти педагогӣ имконият медиҳад, то ки чунин ҳулосабарорӣ карда шавад, ки инкишофи салоҳияти педагогӣ бо самаранокии раванди таълиму тарбия алоқаи наздик дорад.

Уҳдадорӣ ахлоқи педагог эътироми бечунуҷарои шаъну шарафи инсонро дар шахсияти ҳар як иштирокчиҳои раванди таълим пешниҳод менамояд. Омӯзгор дар қори худ ва дар ҳаёт талаботи ахлоқиро амалӣ менамояд ва дар ин самт ақлу хирад ва вичдонро ҳамчун маҳаки худмуайяннамоии озод ба роҳбарӣ мегирад. Аммо як қатор муҳаққиқон қайд менамоянд, ки уҳдадорӣ педагогӣ дар қиёс бо уҳдадорӣҳои касбӣ хусусиятҳои зеринро фаро гиранд:

- а) маҷмӯи талаботи он манфиати тамоми аъзои ҷомеа ро инъикос менамояд;

б) ин манфиатҳо бо манфиатҳои шахсии омӯзгор омезиш меёбанд, талаботи иҷтимоӣ ба ӯ боиси ҳавасмандии дохилии ӯ мегарданд;

в) Зарурат ва ҳавасмандкунии иҷрои талаботҳо аз бисёр ҷиҳат ба якдигар омезиш меёбанд;

г) дар ўҳдадорӣ педагог талаботи ахлоқии на танҳо дар характери рафтор ва муносибати омӯзгор дар доираи меҳнати педагог, балки дар сифатҳои шахсӣ, дар муносибати ӯ нисбат ба касб таҷассум мегарданд [6,73]. Категорияи дигари салоҳияти педагог меҳру муҳаббат нисбат ба кудакон ба ҳисоб меравад. Меҳру муҳаббатро ҳамчун категорияи этикиву психологӣ тадқиқ намуда, А.В.Разин қайд менамояд, ки «меҳру муҳаббат дар сатҳи олии амалҳо ва муносибатҳои шавқу рағбатдоштаро ба дигарон пешниҳод менамояд, ки натиҷаи он то ба сатҳи муайяни худқурбонкунии алоқаманд аст» [7,477]. Меҳру муҳаббат бе рағбати намудани шавқу рағбати озодӣ худ ба объект-нафари дигар меҳру муҳаббат ғайриимкон аст.

Меҳру муҳаббати педагог дар ҳаракати доимӣ нисбат ба хонанда, новобаста аз мушкилиҳо, дарк накарданҳо ё камбудии кудак таҷассум мегардад. Он аз сазовор будани кудак ба вайрон гардидани меъёрҳои иҷтимоӣ вобаста нест. Ин ҳиссиёт фаъолиятро, пеш аз ҳама, ба манфиат ва хушии хонанда ифода менамояд. Заминаи асосии меҳру муҳаббат эҳтироми инсон ҳамчун инсон, ва дар симои ӯ дидани маҳлуқи беҳамтои маънавӣ ба ҳисоб меравад. Муносибати бечунуҷаро, муносибати эҳтиромона, тавачҷӯх, шавқу рағбати омӯзгор ба хонанда имконият медиҳад, ки хусусиятҳои фардии ҷаҳони ботинии ҳар як кудакро бинад. Намунаи шахсии педагог дар омӯзонидани кудакон дарҳамбастагӣ ба муносибати бозтабори муътабар ба одамони дигар низ таҷассум меёбад.

Ҳар чӣ қадаре ки омӯзгор бо кудак дар заминаи меҳру муҳаббат таъсир мерасонад, ӯ аз болои худ низ кор мекунад, мафҳуми «меҳру муҳаббат» барояш маъноӣ шаҳсӣ пайдо намуда, аҳамияти иловагиро касб менамояд. Дар заминаи касбии педагог бахшидани меҳру муҳаббат дар кудакон воситаи муттаҳид гардидани ҷанбаҳои олии ахлоқӣ мегардад, ки ин нуқтаро метавон яке аз натиҷаҳои интишори салоҳиятҳои педагог дар омӯзгор ба қалам дод.

Аксарияти муҳаққиқон қайд менамоянд, ки мафҳуми «ўҳдадорӣ» ва «масъулият» ба якдигар хеле монанд мебошанд, ки ҷудо намудани фарқиати байни онҳо душвор ва мураккаб аст, лекин якҷоя намудани ин ду мафҳум мувофиқи мақсад нест.

Агар ўҳдадорӣ дар мавридҳои дарк намудан ва истифода кардан дар ҳолати мушаххас ва амалӣ намудани талаботҳои ахлоқӣ зоҳир гардад, масъулиятро чунин тасниф додан мумкин аст: масъулият ин мутобиқати фаъолияти ахлоқии шахсият ба ўҳдадорӣ ӯ, ки аз нуқтаи назари имкониятҳои шахсият баррасӣ карда мешавад. Ҳар чӣ қадаре ки вақолат ва имкониятҳои одамон баланд бошад, то ҳамон андоза масъулияти онҳо баланд мешавад. Райд намудан зарур аст, ки аҳамияти иҷтимоии фаъолияти педагог дар масъулиятшиносии ӯ зоҳир мегардад.

Омӯзгор шахсияти хонандагонро мувофиқи тасаввуроти худ оиди чӣ тавр будани он ташаккул дода, онҳоро дар ҷомеа ба ҳаёти мустакилна омода месозад. Омӯзгор дар мактаб бояд на танҳо барои омӯзиш, балки барои тарбия, барои ҷи гуна ба воя расидани шахрванди мамлақати мо низ ҷавобгӯ аст. Судмандии ҷамъиятии қори омӯзгор аз бисёр ҷиҳат аз мутобиқати фаъолияти ахлоқии омӯзгор ба ўҳдадорӣ касбӣ, яъне аз масъулиятшиносии ахлоқии ӯ, яъне педагог-омӯзгор иртибот дорад. Дар ин бобат ба хотир овардани ақидаи педагоги машҳур Б.О.Николаевич бомаврид аст, ки чунин фармулдааст: «масъулияти ахлоқӣ дар худ қобилияти амалӣ намудани мақсадҳои ахлоқӣ, ҳамчунин, қобилияти дидани натиҷаҳои манфии амалҳоро дар асоси донишҳои худ ва таҷрибаи ҳаёти дарбар мегирад» [8,91].

Омӯзгори масъулиятшинос ба фаъолияти худ, пеш аз ҳама, ба муносибати эҳтиёткоронаш ба хонандагон, ба бунёди шароити муфиди барои инкишофи ҳамаҷаҳафаи ягона ва мутаносиби шахсияти ҳар як хонанда ва, ниҳоят, баҳри дастгирии худинкишофӣ ва худамалигардии қобилиятҳои мусбӣ кудак таҷ менамояд. Ин муносибатро нисбат ба масъулиятшиносии педагог метавон ҳамчун як хусусияти муҳими салоҳиятноки педагоги давраи муосир шарҳу эзоҳ дод.

Ҳамин тариқ, дар асоси ташхиси фалсафавӣ, психологиву педагогӣ ва сарчашмаҳои методӣ муқаррар карда шуд, ки инкишофи проблемаҳои салоҳияти педагогӣ дар солҳои охир аҳамият пайдо намуданд, ки дар иртибот бо тағйироти дар ислоҳот таълимӣ зухурёфта алоқаманд аст. Бо вучуди ин ҳама, аз ҷумла, ба маводи зиёди илмӣ нигоҳ накарда, ҳанӯз ҳам қисман масъалаҳои биниши муқаррароти назариявӣ дар соҳаи истифодаи амалии инкишофи салоҳияти педагогӣ ҳалношуда маҳсуб меёбанд.

АДАБИЁТ

1. Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России) / А.С. Ахиезер. - 2-е изд. перераб. и доп. - Новосибирск: Сибирский хронограф, 1997. 462 с.
2. Зеленкова И.Л. Этика: Учебное пособие и практикум / И.Л. Зеленкова, Е.В. Беляева. - Мн.: ТетраСистемс, 1997. 324 с.
3. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Каптерев; Под ред. А.М. Арсеньева. - М.: Педагогика, 1982. 704 с.
4. Левитан К.М. Педагогическая деонтология / К.М. Левитан. - Е-бург: Деловая книга, 1999. 272 с.
5. Педагогика: Учебник / Л.П. Крившенко, М.Е. Вайндорф-Сысоева и др.; Под ред. Л.П. Крившенко. - М.: Велби; Проспект, 2004. 274 с.
6. Писаренко В.И. Педагогическая этика: Книга для учителя / В.И. Писаренко, И.Я. Писаренко. - Минск.: Народна асвета, 1986. 240 с.
7. Разин А.В. Этика: Учебник для вузов / А.В. Разин, - М.: Академический Проект, 2006. 624 с.
8. Российская педагогическая энциклопедия / Гл. ред. Давыдов В.В.: В 2 т. - Т.2. Н-Я. - М.: Большая Российская энциклопедия, 1998.

Гулова Н.
Султонмамадова М.

САЛОҲИЯТҲОИ ПЕДАГОГӢ ОМИЛИ САМАРАНОКИИ РАВАНДИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

Дар мақолаи мазкур салоҳиятҳои педагогӣ ҳамчун омилҳои муҳими самаранок гардидани раванди таълиму тарбия мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки инкишофи ҷанбаҳои психологиву педагогии салоҳиятҳои педагогӣ ба самаранок гардидани раванди таълиму тарбия таъсири амиқ мерасонад. Баҳогузори ба натиҷаҳои баланд гардидани самаранокӣ дар таълим натиҷаҳои бадастовардашударо дар давраҳои гузаштаи фаъолият муқоиса ва пешниҳод менамояд. Баҳогузори натиҷаи салоҳияти педагогӣ ба самаранокии раванди таълиму тарбия ба масъалаи тағйирёбии натиҷанокии раванди таълиму тарбия алоқаманд карда мешавад.

Инкишофи салоҳияти педагогӣ имконият медиҳад, ки омӯзгорон дониш, маҳорат, қобилият ва таҷрибаҳои муайяно аз худ намоянд, то ки бевосита ба гузариши самаранокӣ раванди таълиму тарбия таъсир расонида тавонанд. Ба хотири муайян намудани таъсири инкишоф ва салоҳияти педагогӣ ба самаранокии раванди таълиму тарбия, баррасии вазифаҳои ва категорияҳои салоҳияти педагогӣ мақсаднок ҳисобида мешавад. Ба вазифаҳои амалии салоҳияти педагогӣ вазифаҳои гуманистӣ, танзимӣ, арзишиву самтгирӣ, маърифатӣ, тарбиявӣ дохил мешаванд.

Муаллиф қайд менамояд, ки самаранокӣ кори педагог танҳо дар ҳолати иҷроиши як қатор талаботҳои касбӣ таъмин карда мешавад. Дар асоси ташхиси фалсафавӣ, психологиву педагогӣ ва сарчашмаҳои методӣ муқаррар карда шуд, ки инкишофи проблемаҳои салоҳияти педагогӣ дар солҳои охир муҳимият пайдо намуданд, ки дар иртибот бо тағйироти дар парадигмаи таълимӣ зухурёфта алоқаманд аст. Бо вучуди ин ҳама, аз ҷумла, ба маводи зиёди илмӣ нигоҳ накарда, ҳанӯз ҳам қисман масъалаҳои биниши муқаррароти назариявӣ дар соҳаи истифодаи амалии инкишофи салоҳияти педагогӣ ҳалношуда маҳсуб меёбанд.

Калидвожаҳо: салоҳият, масъулият, салоҳияти педагогӣ, омӯзгор, сифатҳои касбӣ, масъулияти ахлоқӣ, таълим, тарбия, маҳорат, қобилият.

Гулова Н.
Султонмамадова М.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ КОМПЕТЕНЦИИ ЭФФЕКТИВНЫЙ ФАКТОР УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

В этой статье рассматриваются педагогические компетенции как важный фактор эффективности учебно-воспитательного процесса. Автор подчеркивает, что развитие психолого-педагогических аспектов педагогической компетенции оказывает глубокое влияние на эффективность учебно-воспитательного процесса. Оценки по результатам повышения эффективности образования предлагает сравнения результатов, достигнутые в прошлые периоды деятельности. Результаты оценки педагогической компетенции связывается с эффективностью учебно-воспитательного процесса, с вопросом изменения результативности образовательного процесса.

Развитие педагогической компетенции позволяет учителям освоить определенные знания, навыки, способности и опыт, чтобы могли влиять на эффективность учебно-воспитательного процесса. Для определения влияние развития и педагогической компетенций на эффективность образовательного процесса, рассмотрения функции и категории педагогической компетенций считается целесообразным. Практические функции педагогической компетенции являются гуманистические, регулирование, ценностно-ориентационные, образовательные, воспитательные.

Автор утверждает, что эффективность педагогической работы обеспечивается только в случае выполнения ряда профессиональных требований. На основе философского, психологического и педагогического анализа было установлено, что развитие вопросов педагогической компетенции усиливались в последние годы в контексте с изменениями образовательной парадигмы. Тем не менее, несмотря на количества научных работ, все еще некоторые разделы теории в области практического использования развития педагогической компетенции остаются нерассмотренными.

Ключевые слова: компетенция, ответственность, педагогические компетенции, учитель, профессиональные качества, нравственные ответственности, образования, воспитания, навыки, способность.

Gulova N.
Sultonmamadova M.

PEDAGOGICAL COMPETENCIES AS AN EFFECTIVE FACTOR OF EDUCATIONAL PROCESS

This article considers pedagogical competence as an important factor in the effectiveness of the educational process. The author emphasizes that the development of psychological and pedagogical aspects of pedagogical competence has a profound effect on the effectiveness of the educational process. Evaluation of the results of improving the efficiency of education offers a comparison of the results achieved in past periods of activity. The results of the assessment of pedagogical competence are associated with the effectiveness of the educational process, with the issue of changing the effectiveness of the educational process.

The development of pedagogical competence allows teachers to master certain knowledge, skills, abilities and experience so that they can influence the effectiveness of the educational process. To determine the impact of development and pedagogical competences on the effectiveness of the educational process, consideration of the function and category of pedagogical competences is considered appropriate. The practical functions of pedagogical competence are humanistic, regulation, value-orientation, educational, educational.

The author argues that the effectiveness of pedagogical work is ensured only if a number of professional requirements are met. On the basis of philosophical, psychological and pedagogical analysis, it was found that the development of issues of pedagogical competence has intensified in recent years in a context with changes in the educational paradigm. Nevertheless, despite the number of scientific works, still some sections of the theory in the field of practical use of the development of pedagogical competence remain unexamined.

Keywords: competence, responsibility, pedagogical competence, teacher, professional qualities, moral responsibility, education, upbringing, skills, ability.

Сведения об авторе: Султонмамадова Мархабо - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Гулова Наджиба - Старший преподаватель ДГУ

Information about the author: - **Sultonmamadova Marhabo** Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

Gulova Najiba – Senior Lecturer at DSU

С. АМОНОВ

ЗИНДАГИИ ФИРДАВСӢ ҲАМОСА АСТ

Ҳамон тавре ки «Шоҳнома»- и Фирдавсӣ як ҳамосаи милли аст, зиндагӣ, саргузашт ва марги гӯяндаи онро низ метавон як ҳамосаи бузурги инсонӣ донист.

То кунун дар бораи Фирдавсӣ ва шоҳқории ҷовидонаи ӯ «Шоҳнома» таҳқиқоти зиёде сурат гирифтааст, ки Фирдавсиро миёни ақшори ҷомеа муаррифӣ мекунад. Аммо аксари ин таҳқиқот бо вучуди судманду мӯшикофона буданашон бештар барои аҳли фазл ва татаббӯъ қобили истифода мебошанд ва дар боби ошно сохтани ҷавонон, хусусан донишҷӯён ва донишомӯзон ба мақоми Фирдавсӣ ва аҳамияти «Шоҳнома» ончунон ки бояд, иқдом нашудааст. Агар омӯзишу шинохти ин шоҳқории беҳамто қаблан дар муассисаҳои таълимӣ ва донишкадаву донишгоҳҳо таъмин шавад, ин фароянд ҳам ба тариқи илмӣ ва ҳам ба тариқи далеловарӣ сурат гирад, донишомӯзон мақом ва манзалати Фирдавсиро ба дурустӣ хоҳанд дарёфт ва нисбат ба ин ҳамосаи милли эҳтироми ҳосе пайдо хоҳанд кард. Шеваҳои феълии таълими Фирдавсӣ ва «Шоҳнома», ки то кунун танҳо ба шинохти сатҳӣ аз он мусоидат мекунанду бас, моро имкон намедиханд, ки ин офаридаи донои Тӯсро ба сифати як манбаи хувиятзо ва шиносномаи миллии ақвоми эронитабор пазируфта бошем.

Чӣ тадбире бояд андешид, ки ҷавонон аз мақоми Фирдавсӣ дар бақои як миллат, пойдорӣ адаб, забон ва хувияти он огоҳ шаванд.

Ҳангоми ошноӣ, ба зиндагӣ ва эҷодиёти Фирдавсӣ дар макотиби таҳсилоти умумӣ ва макотиби олӣ устодон бо истифода аз маводи дастрас ба шарҳу тафсири зиндагӣ ва осори ӯ пепардозанд, бе он, ки дар омӯзишу тавачҷӯх ба лаҳзаҳои ҷолиби ин зиндагинома таъкиди бештаре дошта бошанд ва ҷанбаҳои қаҳрамонии онро ба гунаи муассир ва сазовор ба шогирдон тавзеҳбидиханд. Ҳамон тавре ки «Шоҳнома»- и Фирдавсӣ як ҳамосаи милли аст, зиндагӣ, саргузашт ва марги гӯяндаи онро низ метавон як ҳамосаи бузурги инсонӣ донист. Дар ин замина бамаврид аст, ки дар бораи лаҳзаҳои алоҳидаи ибратбахш аз зиндагии ҳақими бузург чанде таваққуф кунем. Ҳамзамон набояд фаромӯш сохт, ки Фирдавсӣ дар аҳди салтанати амирони шеърдӯсту адабпарвари сомонӣ дида ба олами ҳастӣ боз намудааст. Ӯ дар ин замон чун ҷавони донишманде ба воя расид. Ӯ деҳқоннажоди начибзода буд ва молу сарвате дошт. Бо таъби саршор ва лаҳни обдоре, ки дошт, бар хилофи бархе аз шуаро барои шоҳе ё амире қасида нагуфт ва тамаъ начӯста, умри гаронмоя ва ҷумла сармояи хешро сарфи назму тадвини ҳамосаи миллии Эрон намуд. Ва ҳам дар замоне, ки туркон ба дostonҳои ҳамосии миллии Эрон хушбин набуданд, ӯ ҳамчунон зери фишори пириву тангдастӣ ба кори худ давом меод ва шоҳқории худро назари тоза мебахшид. Бо рӯи кор омадани туркони ғазнавӣ, ки пайрави аҳли суннат ва мазҳаби ҳанафӣ буданд, Фирдавсӣ ба сифати як нафар аз дӯстдорону сарояндагони ҳаводиси рӯзгори қаҳрамонии пешазисломӣ, ки барои ҳукамои замон нопазируфтани махсуб меёфт, наметавонист интизори муҳаббате аз сӯи Маҳмуд бошад, вале андешаи ормонҳои милли ва хувияти эронӣ ӯро раҳнамун буд. Дар ин боб доктор Раъдии Озарахшӣ чунин менигорад: «...рӯзгоре, ки султон Маҳмуди суннии ҳанафимазҳаби қаҳқори саффоқ бештар ба манзури ҷалби дӯстӣ ва ҳимояти халифаи аббосӣ бо соири фирқаҳои исломӣ, ҳоса тарафдорони ташайӯъ бо хушунат ва қасоват рафтор мекард, ин шоири озода ба мулоҳизоти милли ва ба иллати кинаварзӣ нисбат ба ҳонадони хилофати аббосӣ дар ҷандин ҷои «Шоҳнома» ба изҳори ташайӯъ мепардохт ва ҳатто бо қамоли шучоат хангоми тақдими нусхаи «Шоҳнома» ба Маҳмуди Ғазнавӣ аз дарҷи ашъори ҳокӣ аз

ташайӯи худ дар он нусха худдорӣ намекард ва аз авокиби ин часорат намехаросид.» (1, с. 3).

Борҳо шунидаем ва боз хоҳем шунид, ки муҳаққиқине аз ҳар гӯшае тангназарона Фирдавсиро шоири силаҷӯе беш намедонанд ва тақдими «Шоҳнома»-ро ба Маҳмуд далели ин даъвои худ меҳисобанд. Хонандаи бахуш ва боандеша бояд доништа бошад, ки ягона роҳи аз вартаи нобудӣ начот бахшидани «Шоҳнома» ба номи подшоҳе ё амире нусха шудани он буд, то дар хазинаи эшон маҳфуз монад. Вагарна берун аз хазинаи шоҳ мондани шоҳқорие чун «Шоҳнома» хавфи нобудшавии онро бештар месохт. Гузашта аз ин, силлае ҳам агар ба шоир мерасид, айнаи савоб мебуд, зеро Фирдавсӣ дар ин ҳангом пиру тухидаст ва аз марғи ягона писар, ки дар пиронсолӣ бояд дастгири падар мешуд, ғамзада буд.

Магар омӯзанда нест, ки Фирдавсӣ бо огоҳӣ аз тиннати носавоби Маҳмуд ва воқуниши атрофиёнаш нисбат ба «Шоҳнома» маҳз ба хотири хифзи дастранчи сисолааш барои ояндагон онро ба ин золим мебахшад.

Чун Маҳмуд ба қадри Фирдавсию «Шоҳнома» намерасад, шоири озурдахотир дар ҳаҷвномааш парда аз чехраи аслии ӯ боз мекунад ва ин часоратест, ки танҳо азхудгузаштае метавонист анҷом бидиҳад.

Пӯшида нест, ки ҳасудону бадбинони Фирдавсӣ боиси хашм гирифтани Маҳмуд бар Фирдавсӣ гардиданд ва шоир рӯ ба фирор намуда, дар хорихову тангдастиҳо то дами марғ аз пардозии «Шоҳнома» даст барнадошт. Ҳар яке аз ин гуфтаҳо сабақи омӯзанда ва тарбияткунандае ҳастанд дар ин ҳамосаи инсонӣ ва ба қавли Озарахшӣ ба ғӯристонии мусулмонон роҳ наёфтани часади Фирдавсиро низ метавон чун фасле ба он илова кард. (1, с. 4)

Фирдавсӣ ба шахсиятҳои паҳлавони хеш он қадар ихлосу эътимоду эътиқод дорад, ки хангоми рӯёрӯӣ бо Маҳмуд, ки дар сипоҳи ман ҳазор мард чун Рустам ҳаст, мегӯяд, арз кардааст:

*Ҷаҳнофарин то ҷаҳон офарид,
Саворе чу Рустам наёмад падид. (2, с. 201)*

Ва ин посух боризтарин нишони часорат аст, ки шоир дар рӯёрӯӣ хуношоме чун Маҳмуд иброз доштааст. Хонандаи бориқбин инро ҳам доништа бошад, ки Рустам ва паҳлавонони дигари «Шоҳнома» ҳама парвардаи рӯҳи қаҳрамонпарвари худи Фирдавсӣ ҳастанд ва часорату бузургии эшонро ҳамчун часорату бузургии ин пири ҳамосапардоз бояд арзёбӣ кард.

Дар фароянди омӯзиши мавзӯоте чун шарҳи ҳоли Фирдавсӣ ва баррасии «Шоҳнома» танҳо аз маводи дастрасе, ки дар кутуби дарсӣ фароҳам аст, истифода бурдан кофӣ нест. Аз ин рӯ, устодони макотибро зарур аст, ки ба маводи кӯмакрасони аёнӣ рӯ биёранд. Назар ба дастрасии чунин мавод метвон аз тамошои филмномаҳо ва намоишномаҳои мустанад дар бораи зиндагӣ ва саргузашти қаҳрамононаи Фирдавсӣ истифода кард. Зеро тамошои наворҳои шоиста рӯи мавзӯи мазкур ба таҳкими бовар ва эътиқоди шогирдон аз қаҳрамонии шоир хеле мусоидаткунанда аст.

Мавриди дигаре дар баёни шостагии Фирдавсӣ ин аст, ки ӯро ба хайси эҳёкунандаи аҷам муарифӣ мекунем ва дар ин амр шубҳае ҷой надорад. Вале устод, ки ин суханро ба забон меорад, ба сурати аслии ва шеваи муносибе оё метавонад таваҷҷӯҳи донишомӯзонро рӯи ин бовар барангезад? Оре, метавонад, агар зимни баёни матлаб доир ба воқеияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии замони шоир маълумоти кофӣ дошта бошад. Дар акси ҳол бо наовардани далоил ва рӯшноӣ наандохтан рӯи мавзӯӣ наметавонад, ки рисолати таърихӣ шоирро тасбит созад.

Дар ин маврид месазад бигӯем, ки пас аз истилои тозиён диловари сиистоние бо номи Яъқуб ибни Лайси Саффорӣ бори нахуст дирафши истиклоли Эронро барафрошт ва Сомониён низ ба саҳми худ дар эҳёи ағлаби русум ва сунани Эрони қабл аз ислом бисёр кӯшидаанд (1, с. 5).

Вале чун фармонравоёни ин силсилаҳо ба чихати хифзи зоҳир ва ҳам эътиқоди қалбӣ хушбинона дар баробари хулафои тозии аббосӣ эҳтироми хос ба ҷо меоварданд ва аз худ сарсупурдагӣ нишон медоданд, дар ин раванд фарҳанги бумии бостонии миллӣ пушти назар мемонд, ки эронитаборони наҷода ва меҳанпарастро хуш

намеомад. Аз бими он, ки таъриху фарҳанги чандҳазорсолаи пурифтихори худро ба дасти фаромӯшӣ надиханд, зарур донистанд ва қасд карданд, то онро дар китобе гирд оранд ва ҳифз намоянд.

Пас, дар чунин гиру доре Фирдавсӣ ба назми ҳамосаи Эрон оғоз намуд ва гузаштаи Эронро ба ояндаи он пайванд дод. Дар фурсати кӯтоҳе нусхаҳои «Шоҳнома» дар атрофу акнофи ин сарзамин рӯйнавис шуданд ва эронитаборони боғурур дарёфтанд, ки мисли гузашта дар даврони баъд аз ислом низ дар айни пайравӣ аз ин дин сазовори сохтани сарнавишти худ ҳастанд. Ва пӯшида нест, ки ҳатто дар аҳди подшоҳии силсилаҳои туркнажоди ғазнавиён, салҷуқиён, хоразмшоҳиён ва ҳатто ҷонишинони Чингизхони муғул салтанати ҳақиқӣ, яъне вазорат асосан дар ихтиёри эронӣ буд.

«Метавон гуфт, ки истиқлоли таҷдиди бинои миллати Эрон монанди кӯдаки навзоде буд, ки бо зуҳури Яъқуб бинни Лайс таваллуд шуд, ва пас аз саду чанд сол Фирдавсӣ шиносномаи он кӯдакро, ки марди барӯманде шуда буд, бо номи «Шоҳнома» омода кард ва ба дасти таърих супурд (1, с. 6).

Дар чараёни ҳаводиси паёпай аз қабиле истилово ғоратгарихо, ба вижа дар торочгарихо муғул миқдори зиёде аз китобҳо ба нобудӣ расиданд. Ба гунаи мисол, девони Рӯдакӣ, ки ба қавле як миллиону сесад ҳазор байт дошт. Вале сарсупурдагони Эрон шиносномаи миллии хеш-«Шоҳнома»-ро чун ҷон азиз доштанд ва ҳифз намуданд.

Ҳамчунин мегӯем ва менависем, ки Фирдавсӣ бо сурудани «Шоҳнома» забони порсиро зинда кард. Ва гуфтаи худи ӯ «Ачам зинда кардам бад-ин порсӣ» далели ин гуфта аст. Вале ҳангоми шарҳу тафсири ин матлаб устодони арҷманд бояд хеле бомулоҳиза ва жарфнигар бошанд. Зеро донишомӯзон огаҳанд, ки қабл аз назми «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ шоирони зиёде аз қабиле Ҳанзалаи Бодғисӣ, Муҳаммад бинни Васифи Сағзӣ, Фирӯзи Машриқӣ, Абӯсалики Гургонӣ, Абӯшақури Балхӣ, Абулмуайяди Балхӣ, Абӯхусайн Шаҳиди Балхӣ, Кисоии Марвазӣ ва хусусан Рӯдакии Самарқандӣ ба забони порсии дарӣ шеър гуфтаанд ва ашъори бештари онҳо, ба вижа Шаҳиди Балхӣ, Кисоии Марвазӣ ва Рӯдакӣ намунаи баргузидаи сухани порсӣ ва дорои фасохату балоғати воло будааст. Шуарои бузурги дигар низ мисли Дақиқии Тӯсӣ, Унсурӣ, Аҷсадӣ, Ғазоии Розӣ ва Фарруҳии Сиистонӣ, ки аз муосирони Фирдавсӣ будаанд, сухани порсиро бо шевоӣ ва таровати гуногун мақоми воло бахшидаанд. Дар аҳди сомониён насри форсӣ ҳам ба шарофати падида омадани китобҳои маъруфе аз қабиле тарҷумаи Таърихи Табарӣ ва тарҷумаи Тафсири Табарӣ ва «Шоҳнома»-и мансури Абӯмансурӣ шукӯҳ пайдо карда буд. Пас, донишомӯз метавонад бипурсад, ки агар чунин аст, чӣ гуна метавон Фирдавсиро зиндакунандаи забони форсӣ донист? Посухи ин суол бояд чунин бошад, ки аксари он шоирони зикршуда ашъори худро дар васфу мадҳи подшоҳону бузургон гуфтаанд ва миллати Эрон ба ин васфу мадоеҳ алоқае надоштааст. Ҳама ин ашъор бо вучуди зебоӣ ва қароӣ ташнагии саҳти миллати Эронро ба доштани як ҳамосаи миллии фуру наменишонданд.

Миллати Эрон «Шоҳнома»-ро, ки барои баровардани як ниёзи миллии дар саросари кишвар ва ҳатто дар миёни қабила ва ашъори биёбонгард интишор ва ривоч ёфта буд, ниғаҳ дошт. Ҳамин тариқ, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ қарнҳо ниғаҳдорандаи забони форсӣ шуд. Ба таъбири дигар, чун эронитаборн ба фарҳанги бостонӣ ва ҳамосаи миллии худ алоқаманд буданд, дар сояи муҳаббат ва тавачҷӯҳ ба ин ҳамоса пайванди худро бо забони он, яъне забони порсӣ ҳифз карданд.

Яке аз воситаҳои муҳими ҷалби тавачҷӯҳи хонандагон ба «Шоҳнома» интихоби дурусту бамавриди порчаҳо ва абёт аз ин китоб ва шарҳу тафсири оқилонаву мақсадноки онҳост. Зеро агар интихоби шеър бидуни маврид, завқ, ҳадаф ва зарурат анҷом ёбад, суде ба бор нахоҳад овард ва азёд ҳам шавад, базудӣ аз лавҳи хотир зудуда мегардад.

Дар боби интихоби саҳеҳ ва кӯшиши дастрасӣ ба маъниҳои асливу ноб аз шеър адабиётшиносии мӯшикоф Ҷ. Саидзода чунин менигорад:

«Аввалан, ашъору абётҳо ба хониш бигирем ва ҳифз кунем, ки соддаю раво ва пурмазмун бошанд. Дигар, ғояи мутараққӣ, касбу ҳунар омӯхтан, дар зиндагӣ ғаёб будан, одамон ва ҳаётро дӯст доштан, сулҳу ваҳдат, ҳамдигарфаҳмӣ, муштарақ андешидан, забондонӣ, суханварӣ ва амсоли инро тарғиб намоянд ва барои насли

наврасро озодандеш, пӯёву қобил ва оқилу одил ва ҷисман солим ба воя расондан мусоидат кунанд.» (3, с. 60-67)

Пас, «Шоҳнома», ки саршор аз паёмҳои ростику покӣ, адлу нақӯқорӣ, муҳаббати ватандорӣ, қаҳрамонӣ, дӯстию вафодорӣ, худошиносиву хирадварзӣ, шодиву растагорӣ ва амсоли инҳост, бояд бо жарфнигарӣ ба умқи маъноҳо ба хотири дарёфти ормонҳои бузурги як миллат мавриди омӯзиш қарор бигирад. Бахусус, ки забони ин шоҳқорӣ забони модарии мост ва ҷаҳонро бо ғасоҳату нафосат, таровату назокат, зебову балоғат ва шириниву латоғат бароямон пешкаш мекунад. Аз ин рӯ, интиҳоби абёти нағзу дилпазир, ки айни матлаб бошад, танҳо ба суди қор аст ва чун ба хотира супурда шаванд, дурахше ба фарҳангу хувияти ҳар фардеву миллате фузуда хоҳад шуд.

Ва роҷеъ ба тасвири саргузашту зиндагӣ ва қаҳрамонии Фирдавсӣ бехтар аз «Шоҳнома»-и ӯ сарчашмаи дигарро наметавон пайдо кард. Аз ин хотир, зарур мешуморем, ки устодон бо тавачҷӯх ба матни «Шоҳнома» пайи дарёфти ин матолиб онро варақгардон кунанд, то дарёбанд, ки Фирдавсӣ зиндагиномаашро бо дасти худ навишта ва чун донаҳои бобаракати гандум дар авроқи номааш фуру пошидааст.

Масалан, дар оғоз Фирдавсӣ бар асари ниёзи миллии мардум ба доштани ҳамосаи манзуме аз ниёкони хеш ва бар асари эътиқоду дилбасагии худ ба сухан ба сурудани «Шоҳнома» мепардозад. Вале агар авоҳири зиндагии талху фақиронаи шоирро ба ёд биёрем, ӯ умед дорад, ки аҷри моддие низ бубарад. Аммо ӯро андешаи ба поён расонидани назми «Шоҳнома» пайваста домангир аст ва ба қавли доктор Муҳаммад Али Навӯшан ин нигаронӣ ҳамвора бо ӯст, ки мабодо умраш ё молаш тамом шаваду қораш тамон нашавад: (4, с. 37)

*Бипурсидам аз ҳар касе бешумор,
Битарсидам аз гардиши рӯзгор.
Магар худ дирангам набошад басе,
Бубояд супурдан ба дигар касе.
Ва дигар, ки ганҷам вафодор нест,
Ҳамон ранҷро кас харидор нест.*

Ба хотири шиноخت ва дарёфти ғояи аслии «Шоҳнома» ва ормонҳои Фирдавсӣ ҳадди ақал ин қорҳо заруранд:

1. Хонандагон бояд дар бораи аҳамият ва мақоми «Шоҳнома» маълумоти кофӣ ҳосил кунанд. Зимни ин мақсад дар асоси барномаи мушаххас ҳар як хонанда бояд вазифадор карда шавад, ки доир ба мавзӯи алоҳида иншо нависад ва дар синф онро қироат намояд. Инчунин абёти ҳикматомез ва зеборо ба хотира супорад.

2. Дар интиҳоби абёт мизони синну соли донишомӯзон ва рушду тавоноии фикрии онҳо ҷиддан ба эътибор гирифта шавад.

3. Дар тадриси «Шоҳнома» шеваҳоеро бояд истифода кард, ки дилбастагии шогирдон ба он ҳосил шавад.

4. Дар факултаҳои филологияи донишгоҳу донишқадаҳо ба шарҳу тавзеҳ ва таҳлилу баррасии мазмуну мӯҳтавои «Шоҳнома» аҳамияти хос дода шавад.

5. Китоби «Шоҳнома» дар тасвирҳо таҳия ва нашр карда шавад.

6. Достонҳои алоҳидаи «Шоҳнома» барои таълимгирандагони кӯдакистонҳо, макотиби ибтидоӣ, миёна ва умумӣ таҳия ва нашр карда шаванд.

7. Суннати воли шоҳномагонӣ эҳё карда шавад.

8. Ҳамасола дар зодрузи Фирдавсӣ озмуни шоҳномагонон ташкил ва гузаронида шавад.

9. Дар радио ва телевизион сӯҳбату маҳфилҳо роҷеъ ба «Шоҳнома» роҳандозӣ шаванд.

10. Дар муассисаҳои таълимӣ гӯшаи «Фирдавсӣ-шоири ҳамосасаро» ташкил карда шавад.

11. Осори насрии дастрас доир ба зиндагии Фирдавсӣ ва «Шоҳнома» барои мутолиаи беруназсинфӣ хонандагон тавсия карда шавад.

12. Таҳия ва намоиши сахнаҳои ҷолиб аз зиндагии Фирдавсӣ ва «Шоҳнома» тавассути хонандагон роҳандозӣ гардад.

13. Дар чараёни тадрис тасвир ва нигораҳо аз мазмуни «Шоҳнома» мавриди истифода қарор дода шаванд.

14. Абёти дилпазир аз «Шоҳнома» дар лавҳаҳо ва овезаҳо навишта шаванд.

Инҳо камтарин тадбире ҳастанд, ки метавонанд ба шинохти аслии Фирдавсӣ ва шоҳқории нотақрори ӯ «Шоҳнома» мусоидат намоянд.

Хулоса, мо омӯзгорон бояд имрӯз ба рӯҳи сиёсату иҷтимоӣ, маънавию миллӣ ва инсонии ин шоҳасар бетаваҷҷӯҳ набоем, балки дар шинохти арзишҳои бузурги он саъй намоем, то аз рамзҳои розҳо, андешаву дурахши маонӣ, обу ранг ва таровати сухани гӯянда огоҳӣ ёфта, бо қорбурди шеваҳои муассири таълим дар ташаккули худшиносӣ ифтихори аз хувияти миллии шоғирдон ҳиссагузор бошем.

АДАБИЁТ:

1. Озарахшӣ Раъдӣ. «Шоҳнома» ва ҷавонон. Шоҳномашиносӣ: Ҷилди аввал. -Устони Хурмузгон: Интишороти бунёди «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, 1357. -366 с.

2. Абулқосим Фирдавсӣ. Ҷилди 2: -Душанбе, -1987. С. -319.

3. Саидзода Ҷамолиддин. Шер ва шеваҳои тадриси он дар замони муосир // Паёми Пажӯҳишгоҳ, №4: -Душанбе, -2010

4. Муҳаммад Али Исмоили Надӯшан. Зиндагӣ ва марги паҳлавонон дар «Шоҳнома»: -Техрон, - 1385, - 365 с.

5. Сафарзода Гурез. Подшоҳи олами шер: -Душанбе, -2010.-172 с.

Амонов С.

ЖИЗНЬ ФИРДОУСИ ЯВЛЯЕТСЯ ПОДВИГОМ

В разные времена о Фирдоуси и его поэме «Шахнаме» было написано много книг. Однако в этих книгах больше отражаются интерес ученых и исследователей. В настоящее время у нас нет интересных работ, посвященных жизни и творчеству Фирдоуси, рассчитанных на школьный возраст, когда подрастающему поколению особо нужно проявлять интерес к жизненному пути и творчеству великого поэта. Поэтому, необходимо издать работы, которые могли бы раскрыть жизненный и творческий путь поэта. Надо отметить, что биография поэта состоит из многих моментов, где он выступает истинным героем перед ярким и злобным властелином, как Султан Махмуд Газневи, не боясь его гнева. Он также храбр, как его герои и остается им до последнего вздоха.

Базовые понятия: Фирдоуси, «Шахнаме», героическая поэма, обучения, менталитет, учённый, независимость, аджам, великое творение.

Amonov S.

THE LIFE OF FERDOWSI IS A FEAT

At different times of Firdousi and his poem "Shahname" has been written many books. However, in these books reflect more the interest of scientists and researchers. Currently we have no interesting works devoted to the life and works of Firdousi, designed for school age when the younger generation especially needs to show interest in the life and work of the great poet. Therefore, it is necessary to publish the work, which could reveal the life and career of the poet. It should be noted that the biography of the poet consists of many moments where he performs a true hero in front of a fierce and vicious ruler as Sultan Mahmud of Ghazni, not fearing his wrath. He is also brave, as his heroes, and remains so until his last breath.

Basic concepts: Firdousi, "Shahname", a heroic poem, training, mentality, academics, independent, Ajam, great work.

Сведения об авторе: Амонов Салоҳудин - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джомии Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: - Amonov Salohudin Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

БАЪЗЕ РОҶҶОИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТҶОИ ШАХСИЯТИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҶОИ ИБТИДОӢ

Шахсият, чунонки маълум аст, мафҳумест, ки табиати иҷтимоии ҳар гуна инсонро новобаста аз синну сол ҳамчун субъекти ҳаёти иҷтимоию фарҳангӣ инъикос намуда, ӯро ҳамчун ҳомили мабдаи инфиродӣ, ки дар раванди муносибатҳои ҷамъиятӣ, муошират ва фаъолияти предметӣ кушода мегардад, муайян месозад. Аз ин рӯ, тавачҷуҳи махсус додан ба ташаккули шахсияти хонанда ханӯз аз зинаи таҳсилоти ибтидоӣ метавонад барои ҳар гуна шахс дар зинаҳои минбаъдаи таҳсилот ва ҳаёт дар ҷомеа имкониятҳои бузурги инфиродиро фароҳам созад. Дар ин раванд бошад, бояд ҳам хонанда ва ҳам омӯзгор ба эътибор гиранд, ки «Инсон ҳамчун шахсият таваллуд намешавад, шахсият ташаккул меёбад».

Дар ташаккули шахсият аз нуқтаи назари педагогикаи муосир метавонад муносибати босалоҳият ба таълим, ки ташаккули салоҳиятҳои шахсиро аз роҳҳои калидӣ эътироф мекунад, нақши муҳим иҷро намояд **(2; 8)**. Барои хонандагони зинаи таҳсилоти ибтидоӣ одатан чунин намудҳои фаъолияти таълимию шахсии универсалиро ҳамчун салоҳият муҳим мешуморанд: 1) муносибати мусбат ба омӯзиш ва фаъолияти маърифатӣ; 2) шавқу рағбат барои бадастории дониш, малака ва маҳоратҳои нав ва такмили пайвастаи дониш, малака ва маҳоратҳои бадастомада; 3) дарки мушкilotи шахсии худ ва саъю кӯшиш барои ҳалли онҳо; 4) азхудкунии намудҳои нави фаъолият, иштирок дар корҳои эҷодӣ ва созидагӣ; 5) дарки шахсияти худ ҳамчун фард ва ҳамзамон ҳамчун узви ҷомеа, эътирофи меъёрҳои ахлоқии амалкунанда ва қобилияти худбаҳогузори ба амал ва рафтори худ; 6) дарки шахсияти худ ҳамчун шахрванд, намояндаи миллат, халқ ва фарҳанги муайян, эҳтиром ба халқиятҳои дигар; 7) саъю кӯшиш барои зебоипарастӣ, ҳифзи муҳити зист, саломатии шахсӣ ва ғайра **(1; 4)**.

Дар баробари ин, қобили таъкид аст, ки барои ташаккули шахсияти хонандагони синфҳои ибтидоӣ худташаккулдиҳии шахсият дар ҷараёни таълим, худомӯзӣ, худмуайянкунӣ ва худтатбиқкунии ӯ дар соҳаҳои гуногуни иттилоотию фанӣ ва иҷтимоию коммуникативӣ нақши калидӣ мебозанд. Ба ибораи дигар, худтарбиякунӣ бо унсурҳои он - худбоваркунӣ, худталқинкунӣ, худфармондиҳӣ, худтанқидкунӣ, худмачбуркунӣ, худмучозоткунӣ ва ғайра бояд барои ташаккули шахсияти хонанда ба таври самаранок мавриди истифода қарор гиранд.

Дар илми муосири педагогика гуруҳҳои асосии салоҳиятҳои шахсӣ низ, ки дар раванди таълим бояд мақоми асосиро ишғол намоянд, муайян гардидаанд. Ин салоҳиятҳо чунин самтҳои фаро мегиранд **(3; 2-5)**:

1) *натича ва самаранокӣ* - шахс кӯшиш менамояд, ки дар вақти таҳсил ташаккул ёбад, ба натиҷаҳои бехтарин ноил гардад, аз дигарон пеш гузарад, ба муваффақиятҳои назаррас соҳиб шавад, вазиҷаҳои мушкилро ҳал намояд, ба стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат намояд, ташаббус нишон диҳад ва ягон чизи нав фикр карда барояд, ҳамеша дар сафи пеш бошад;

2) маҳорати баланди муошират – салоҳиятноки дар иртиботи байнишахсӣ - шахс метавонад талаботи дигаронро дарк намояд, ба мазмуни онҳо сарфаҳм равад, маълумотро дастрас ва интиқол диҳад; маҳорати дарки ҳиссиёт ва руҳияи онҳоро дошта бошад; сабабҳои ниҳии муносибатҳоро, ки миёни дигарон, ҳамсинфони ӯ ба миён омадаанд, аз он ҷумла сабабҳои ба ӯ номуайяно хис намояд, ба табиати муносибати дигарон нисбати худ сарфаҳм равад ва бо онҳо муносибат карда тавонад; рафтори одамонро таҳлил намудаву аз уҳдаи ҳалли ихтилофҳо баромадан тавонад);

3) нуфуз ва таъсиррасонӣ ба шахсони дигар - одамонро тавонад бовар кунонад,

моил намояд, таассуроти хуб гузошта ба он муваффақ гардад, ки атрофиён мутобиқи чашмдоти ӯ рафтор намоянд дар ин зимн аз усулҳои гуногуни далелноккунӣ истифода намояд);

4) салоҳиятҳои маърифатӣ - системаи рушдёфтаи тафаккур; қобилияти дарёфт ва шарҳу пешниҳоди иттилоотро дорад ва истеъдоду фаҳмиши таҳлили мушкилотро соҳиб буда, хоҳиши омӯхтан дорад);

5) салоҳиятҳои идоракунии - шахс қобил аст фаъолияти дигаронро роҳбарӣ кунад, онро роҳнамоӣ ва мувофиқат кунад, барои рушди босамари он мусоидат намояд, иҷрои меъёрҳо ва санадҳои муқарраргардидаро таъмин намояд; дигар шахсонро таълим диҳад; ваколатҳо ва масъулиятро ба танзим дарорад. Усулҳои гуногуни роҳбариро соҳиб буда, барои барои ҳалли ҳар гуна хоатҳо тарзу усулҳои оптималро интихоб карда тавонад. Гуруҳи худро созмон дода тавонад. Ба ҳамкорӣ намудан қобил аст ва инро ба дигарон низ омӯхта тавонад. Одамонро ташвиқ карда тавонад ва аъзоёни гуруҳро ба фаъолияти байниҳамдигарӣ ҳавасманд созад);

б) худидоракунии ва самаранокии шахсӣ - ҳударзёбии мувофиқро дар бар мегирад - худро назорат кардаву дар вазъияти биму тарс худро идора карда метавонад; қобилияти тағйир додани вазъиятро дошта, дар зарурат маҳорати ба уҳда гирифтани масъулиятро дорад; ақидаи шахсии худро бозғайимодона изҳор карда метавонад ва бар муқобили фишори гуруҳ муқобилат карда метавонад; маҳорати аз иштибоҳҳо таҷриба бардоштан ва ақидаҳои мухталифро дида ва фаҳмидан дорад).

Дар баробари ин, салоҳиятҳои шахсӣ, аз ҷумла, барои хонандагонии синфҳои ибтидоӣ, бояд маҳоратҳо, ҳосиятҳо ва қобилиятҳоеро, ки то дараҷае барои фаъолияти бомуваффақияту самарабахш заруранд, инъикос намоянд. Салоҳиятҳои шахсӣ метавонанд ба хонандагон ҳам дар мактаб ва ҳам дар ҳар гуна маҳфилу сексияҳо, ки онҳо ҳамеша дар муошират аст ва инчунин ба аксар муҳассилоне, ки хоҳиши пешсафшудан доранд, вале ба онҳо муяссар намегардад, кӯмак расонанд.

Салоҳиятҳои шахсӣ, ки шахсиятро ташаккул медиҳанд, барои азхуд кардани тарзу усулҳои худинкишофдиҳии ҷисмонӣ маънавӣ ва зеҳнӣ, худтанзимнамоии ҳиссӣ ва худидоракунии равона карда мешаванд. Дар ин ҳангом хонандаи синфҳои ибтидоӣ баҳри манфиат ва имконоти худ қобилиятҳои фаъолиятнокеро соҳиб мегардад, ки он дар ташаккули маърифатию психологӣ шахсият, тафаккури фарҳангӣ ва ахлоқӣ инъикос мегардад. Ба салоҳиятҳои мазкур риояи қоидаҳои гигиенаи шахсӣ, ҳифзи саломатии шахсӣ, маърифати гендерӣ, маданияти экологӣ ботинӣ, тарзҳои фаъолияти беҳатари ҳаётӣ ва амсоли он низ дохил мешаванд **(2; 6)**.

Барои ташаккули шахсияти хонанда муносибати босалоҳият ба таълим дар назди омӯзгор ҳам вазифаҳои мушаххасро мегузорад. Пеш аз ҳама ин истифодаи шаклҳои фаъоли таълим ва технологияи нави таълим мебошад, зеро он ба пешрафти ҷомеа, сифати таҳсилот, дараҷаи ташаккули салоҳиятҳои таълимӣ ва тарбиявӣ, таъмини маърифатнокӣ илмию техникӣ, фарҳангию маърифатӣ, арзишҳои умумибашарӣ, инкишофи озодонаи шахс, тарбияи шаҳрвандӣ ва дар маҷмӯъ ба ташаккули шахсияти хонанда заминаи устувор мегузорад. Талаботи дигар ба омӯзгор чунинад:

- пайваста гузаронидани саволу ҷавоби омӯзгор дар ҳамкорӣ бо хонандагон дар раванди таълим;

- истифодаи шакл ва усулҳои таълим ҳамчун воситаҳои мустақилона расидан ба ҳадафҳои педагогӣ муайян (масалан, кор дар гуруҳҳои хурд ва калон, ташаккули малакаҳои ҳамкорӣ);

- арзёбии натиҷаҳои асосии таълим дар асоси таҷрибаи даркшудаи фаъолият ва ғайра.

Дар баробари ин, омӯзгор бояд натиҷаҳои шахсии хонандагонро бо ташаккули чунин салоҳиятҳо арзёбӣ намояд:

- хонанда моҳияти омӯзишро дарк мекунад ва масъулияти шахсиро барои натиҷаҳои интизорӣ аз таълим эҳсос менамояд;

- дар хонанда ҳавасмандӣ барои омӯзиш ташаккул ёфта, омилҳо барои бадастории натиҷа ва эътирофи иҷтимоӣ рушд ёфтаанд;

- дар хонанда худбаҳогузорию воқеӣ ташаккул ёфтааст;

- хонанда чихатҳои кавӣ ва сусти худро медонад, мақоми худро дар ҷомеа мефаҳмад ва бо ҷӣ машғул шуданро дарк менамояд;
- хонанда меъёрҳои асосии ахлоқиро медонад;
- хонанда ба интиҳоби ахлоқи омода аст ва метавонад ба рафтори худ ва ҳодисаҳои руҳдода баҳои ахлоқӣ диҳад;
- дар хонанда рефлексия ё худшиносӣ, эмпатия (ё изтироб аз ҳоли дигарон) ва ақсуламали ҳиссиётӣ, нақӯкорӣ, омодагӣ барои ҳамкорӣ ва дӯстӣ, кӯмак ба эҳтиёҷмандон мушоҳида карда мешавад;
- дар хонанда фаҳмиши манзараи мукаммали олам, эҳтиром ба фарҳанг ва таърих, ба худ, одамони дигар ва муҳити атроф ташаққул ёфтааст ва ғайра (2; 4-5).

Хулоса, ташаккули шахсияти хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ аз вазифаҳои муҳимтарини омӯзгорон буда, дар тамоми самтҳои фаъолият дар ин зинаи таҳсилот, яъне таълими фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ риёзӣ, соатҳои тарбиявӣ, корҳои беруназсинфӣ, таҳсилоти иловагии хонанда ва амсоли он бояд ба ин масъала тавачҷуҳи аввалиндараҷа равона карда шавад. Дар ин сурат дар синфҳои ибтидоӣ зербинои шахсияти минбаъдаи босалоҳият гузошта мешавад.

АДАБИЁТ:

1. Бабайлова Е. С. Методические рекомендации по формированию личностных компетенций учащихся в начальной школе // https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/2013/11/03/metodiches_kie-rekomendatsii-po-formirovaniyu-lichnostnykh (санаи мурочиат: 15 феввали соли 2019).
2. Зиёӣ Х. М. Муносибати босалоҳият ба таълим (масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ). - Душанбе, 2018. - 102 с.
3. Федулова М.А. Формирование специальной компетенции будущих педагогов профессионального обучения: автореф. Дис. ... канд. Пед. Наук. - Екатеринбург, 2008. - 19 с.

Дӯстмуродова Р.

БАЪЗЕ РОҲҲОИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ШАХСИЯТИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Дар мақола бо таъба ба коркардҳои илмии педагогҳои тоҷик ва рус, инчунин таҷрибаи таълим дар мактабҳои тоҷикӣ баъзе роҳҳои ташаккули салоҳиятҳои шахсии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Дар ин самт ба ташаккули салоҳиятҳои шахсӣ тавассути истифода аз шаклҳои фаъоли таълим тавачҷуҳи хоса зоҳир карда шуда, баъзе намудҳои фаъолияти таълимию шахсии универсалӣ ҳамчун салоҳият нишон дода шудаанд. Ҳамчунин, муаллиф гуруҳҳои асосии салоҳиятҳои шахсиро, ки дар раванди таълим бояд мақоми асосиро ишғол намоянд ва меъёрҳои арзёбии натиҷаҳои шахсии хонандагонро тавассути ташаккули баъзе салоҳиятҳо муайян намудааст.

Калидвожаҳо: шахсият, худташаққулдиҳӣ, салоҳият, самаранокӣ, муошират, таъсиррасонӣ, идорақунӣ, худидорақунӣ, рефлексия, эмпатия.

Дӯстмуродова Р.

НЕКОТОРЫЕ ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье на основе научных разработок таджикских и русских педагогов, а также практики преподавания в школах нового типа проанализированы некоторые пути формирования личностных компетенций учеников начальных классов. В этом направлении особое внимание обращено на формирование личностных компетенций посредством использования активных форм обучения и показаны некоторые виды универсальной личной образовательной деятельности как компетенции. Наряду с этим, автором в статье выделены основные кластеры личностных компетенций, которые в учебном процессе должны занимать основное место, а также определены критерии оценки личных результатов учеников посредством формирования некоторых компетенций.

Ключевые слова: личность, саморазвитие, компетенция, эффективность, коммуникация, влияние, управление, самоуправление, рефлексия, эмпатия.

Dustmurodova R.

SOME WAYS OF FORMATION OF PERSONAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL LEARNERS

In the article on the basis of scientific research of Tajik and Russian pedagogy, as well as the practice of teaching in new types of schools, are analyzed some ways of formation of personal competencies of primary school learners. In this direction, special attention is paid to the formation of personal competencies through the use of active forms of education and shown some types of universal personal educational activities as competence. Along with this, the author highlights the main clusters of personal competencies, which should occupy the main place in the educational process, as well as the criteria for assessing the personal results of learners through the formation of some competencies.

Key words: personality, self-development, competence, efficiency, communication, influence, management, self- shown, reflection, empathy.

Сведения об авторе: Дустмуродова Рита Михайловна – преподаватель младших классов инновационного лицея города Душанбе ТТУ, адрес: 734061, Душанбе ул. Н. Карабоева 63/3, , тел. (992 37) 234-59-10, E.mail: muhabbat.75@mail.ru

Information about the author: Dustmurodova Rita Mikhailovna - teacher of junior classes of the innovation lyceum of the city of Dushanbe TTU, address: 734061, Dushanbe N. Karaboev 63/3, tel. (992 37) 234-59-10, E.mail: muhabbat.75@mail.ru

ДЖОНМАХМАДОВА Г.Ш.

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ

Знание только тогда становится знанием, когда оно приобретено усилиями своей мысли, а не памятью.

Л. Н. Толстой

Учитывая особую роль лингвистического образования в современном поликультурном мире, можно с уверенностью утверждать, что реформа образования непосредственно затрагивает и преподавание неродных языков – русского и английского. Обучение русскому и английскому языкам осуществляется в республике в соответствии с Постановлением Правительства «О государственной программе совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2015-2020 годы» [3, с. 2]. Само появление этого документа говорит о том, что государство в полной мере осознаёт необходимость через систему образования в целом и через качественное языковое обучение, в частности, обеспечить достойную жизнь и свободное развитие каждого члена своего общества. Указ, программа и ряд других правительственных документов подтверждают, что менталитет таджикского народа всегда отличался лояльностью, толерантностью, уважением к иноязычным людям, к культурам других народов.

На сегодняшний день наиболее перспективной в мировой обучающей практике является идея компетентностного подхода в организации обучения. Компетентностный подход трудно назвать новым методом обучения, потому что он включает в себя как идею интерактивного обучения, так и мысль о необходимости усиления практической направленности обучения, что всегда декларировалось в дидактике. Это, скорее всего, новое мышление, новое понимание задач и средств обучения. Выделяя в образовательном процессе два взаимодействующих типа деятельности, 1) *обучение* как деятельность учителя, способствующую формированию компетенций ученика, и 2) *учение* как деятельность учащегося, направленную на приобретение компетенций, теория компетентностного подхода предполагает расширение средств обучения (привлечения к учебному процессу не только дополнительной литературы, но и интернет-источников), максимальную активизацию на уроке всего учебного коллектива, повышение степени самостоятельности учащихся в овладении знаниями.

При этом школьники самостоятельно собирают наиболее репрезентативные примеры изучаемого языкового явления, обнаруживают и описывают характерные признаки этого явления, систематизируют и классифицируют их и формулируют на основе этого правило, тем самым приобретая прочные знания и развивая соответствующие компетенции. Роль учителя при этом должна быть подобна роли дирижёра: музыканты (учащиеся) сами играют на музыкальных инструментах, а он только своевременно даёт команду каждой из групп исполнителей, когда и что играть. Следовательно, учащийся из объекта обучения становится субъектом учебного процесса.

Идея максимальной самостоятельности учащихся на уроке далеко не нова. В педагогической психологии и практической педагогике в первой трети XX века Лев Семёнович Выготский (1896-1934) утверждал, что учебная деятельность будет более эффективной тогда, когда ребёнок сам будет добывать знания, и чем больше он будет манипулировать полученными результатами учебной деятельности, тем прочнее будут знания и умения учащегося. По мнению учёного, научные познания будут легко присваиваться ребёнком (проходить стадию интериоризации), если будут соответствовать *зоне ближайшего развития ребёнка* [2, с. 368]. В школе Селестена Френе (французский педагог, 1896-1966) старшие учащиеся самостоятельно составляли разделы учебников для учащихся начальной школы в формате рассыпных учебников, закрепляя тем самым знания и формируя умения и навыки. Французский педагог утверждал, что прочные знания следует добывать опытным путём, а не изучением правил и законов. Учащиеся Марии Монтессори (итальянский педагог, 1870-1952) развивали систему чувств, самостоятельно манипулируя учебными материалами.

Сейчас каждый учитель должен осознать, что только самостоятельная учебная деятельность школьника позволит сформировать у него комплекс необходимых предметных, личностных и метапредметных компетенций. На это ориентирует учителя Стандарт учебного предмета «Русский язык» в средних общеобразовательных учреждениях. В нём нашла отражение перспектива современной педагогической науки и практики, он составлен на основе следующих социально-педагогических принципов и идей, в которых учитываются сегодняшнее состояние развития науки и техники, а также имеющиеся в республике условия образовательной системы, её цели.

Происходящие сегодня изменения в общественных отношениях, средствах коммуникации (использование новых информационных технологий) требуют повышения коммуникативной компетенции школьников, совершенствования их филологической подготовки. Все это повышает статус предмета «Русский язык» как общеобразовательной учебной дисциплины. Основное назначение русского языка состоит в формировании коммуникативной компетенции, т.е. способности и готовности осуществлять межличностное и межкультурное общение с носителями языка [7, с.10].

В Стандарте учебного предмета «Русский язык» в средних общеобразовательных учреждениях с таджикским языком обучения в начальных классах (2-4 кл.) приводятся компетенции в соответствии с конкретными учебными направлениями. Компетенции русского языка имеют такие особенности:

- составлены по принципу от простого к сложному. Учителя могут наблюдать компетенции предыдущего и последующего классов соразмерно (пропорционально) и планировать процесс обучения от начала до конца. Это отражение последовательной реализации задач учебного плана, то есть компетенции, представленные во втором и в третьем классах, совершенствуются в четвёртом классе. На уровне каждого класса содержание компетенций усложняется;

- особенности формирования компетенций в процессе мониторинга определяются при помощи показателей;

- при составлении компетенций использован спиральный метод, то есть учитель даёт возможность учащимся стать компетентными не сразу, а постепенно, с учётом индивидуального развития ребёнка, поднимаясь в своём развитии всё выше и выше на каждом витке образования – в следующих классах. Таким образом, учащийся усваивает, формирует и совершенствует свои компетенции [7, с.19-20].

Неотъемлемой частью современного урока во всех учебных заведениях страны должны стать инициатива и мыслительная активность учащихся. Одной из актуальных проблем педагогики является выработка инновационных форм и методов обучения не только обеспечивающих прочные знания основ наук, но и воспитывающих самообразовательные навыки. Эту проблему можем решить путем усиления самостоятельной работы учащихся по русскому языку во всех звеньях учебного процесса.

Самостоятельная работа при изучении русского языка – это такой вид мыслительной деятельности, который организуется и направляется учителем, в процессе которого учащиеся приобретают определённые знания и навыки, учатся наблюдать языковые явления, сравнивать, сопоставлять, анализировать, обобщать, рассуждать, самостоятельно решать вопросы.

Научить детей добывать знания самостоятельно – главная цель такой работы. Самостоятельно упражняясь в чтении, письме и грамматике, творческой работы, учащиеся и закрепляют свои знания, и учатся самостоятельно учиться.

Воспитательную силу самостоятельной работы для формирования творческой личности отмечал великий русский писатель Л.Н. Толстой. Он пишет так: «Если ученик в школе не учится сам ничего творить, то в жизни он всегда будет только подражать, копировать». Поэтому наша задача научить детей работать самостоятельно, излагать свои мысли, приводить свои примеры, доказывать примерами свою версию, уметь использовать усвоенные знания в жизни, и научить других.

Самостоятельную работу учитель русского языка может проводить на всех этапах обучения, как в общеобразовательном учреждении, так и в малокомплектной школе: при объяснении нового материала, при закреплении темы, в процессе выполнения разнообразных упражнений, при повторении, и даже в процессе выполнения контрольных заданий. Хотя в малокомплектной школе самостоятельной работе уделяется больше времени. Для самостоятельной работы учащихся на уроках русского языка используются не только учебники, но и таблицы, индивидуальные карточки, задания, написанные учителем на доске, картинки, материалы с интернета, компьютер. Разнообразить источники для самостоятельной работы учащихся очень важно, так как должен быть интерес к занятиям.

В начале урока учителю необходимо разъяснить учащимся, что и как они должны выполнить самостоятельно, в конце урока или середине учитель проводит выборочную проверку выполнения учащимися самостоятельной работы.

В плане урока учитель указывает переходы от одного класса к другому, а также, какую самостоятельную работу будут выполнять ученики.

Содержанием самостоятельной работы школьников может быть:

- повторение (по учебнику, другим источникам) ранее пройденного материала, необходимого для изучаемого на уроке;

- самостоятельное добывание знаний посредством выполнения проблемных заданий, упражнений с элементами программирования;

- упражнения для первичного закрепления изучаемого на уроке с использованием различных карточек, картинок, схем и таблиц, дисков, диафильмов и т.п.;

- тренировочные упражнения в применении полученных на уроке знаний с использованием опор для мыслительной деятельности.

По мнению Щукина Г.И., современная педагогическая наука приоритетным направлением развития школы определяет гуманистический подход в организации процесса обучения. Ведущим принципом гуманистической модели учебного процесса является развитие личности школьника. Степень развития ученика измеряется и оценивается его способностью самостоятельно приобретать новые знания и использовать их в учебной и практической деятельности. Только целенаправленная систематическая самостоятельная работа каждого школьника позволяет глубоко усвоить знания, выработать и закрепить умения, превратить их в соответствующие навыки умственного труда [10, с. 29].

Значительный вклад в развитие теории самостоятельности учащихся в процессе обучения внесли видные педагоги Бабанский Ю.К., Данилов М.А., Есипов Б.П., Лернер И.Я., Махмутов М.И., Огородников И.Т., Пидкасистый П.И., Скаткин М.Н. и др.; психологи Богоявленский Д.Н., Выготский Л.С., Гальперин П.Я., Давыдов В.В., Занков Л.В., Матюшкин А.М., Менчинская Н.А., Леонтьев А.Н., Рубинштейн С.Л., Эльконин Д.Б., Эсаулов А.Ф. и др. Исследования ученых показали, что одним из эффективных средств развития личности и познавательной активности учащихся является самостоятельная работа.

Самостоятельная работа учащихся в малокомплектной школе на уроках русского языка, как правило, продолжается 20-30 минут. Без самостоятельной работы в таких школах нельзя выработать никаких умений и навыков. В то же время каждая самостоятельная работа служит в той или иной мере показателем того, насколько ученик усвоил изучаемый материал, в чем он затрудняется, на что учителю следует обратить внимание в дальнейшем. Когда учитель ведёт в урок самостоятельную работу, может использовать современные методы, средства и формы обучения, только тогда может обеспечить учащимся каждого класса прочные знания.

Таким образом, самостоятельная работа одного из классов является обязательным компонентом урока в малокомплектной школе.

Умение работать самостоятельно у учащихся вырабатывается постепенно. Учащихся малокомплектных школ нужно учить этому с первых дней занятий. Уже в период предварительного устного вводного курса во втором классе, когда учителю нужно приучать учащихся каким-то простым заданиям, выполнять их самостоятельно после подобного инструктажа и показа образцов; а в то время, когда учитель дает пояснения к самостоятельной работе, внимательно слушать их, запоминать последовательность и ход работы.

На уроках русского языка в начальных классах самостоятельная работа-это в основном разнообразные упражнения. Важно, чтобы учитель хорошо осознавал функции каждого типа упражнений, его место в системе орфографической работы.

Согласно основным способам усвоения орфографии различают следующие типы упражнений:

- упражнения на звукобуквенный анализ - этот тип упражнений требует от учащихся графической фиксации, а от учителя - сопроводительных указаний типа: подчеркни буквы, которые в этих словах обозначают два звука; спиши, отметь ударение; выпиши только те слова, в которых звонкие согласные;

- упражнение на запоминание при выполнении этих упражнений очень важно иметь в виду, чтобы они активизировали в комплексе зрительный, речедвигательный и мыслительный компоненты.

От цели, которую ставит учитель на каждом этапе изучения материала, зависит содержание самостоятельных задач. В одних случаях самостоятельной работой учителя русского языка старается создать условия для четкого осознания учащимися специфики грамматических явлений, в других - подвести к обобщению или закрепить определенный способ действия, вопросы по прочитанному тексту и т.д.

Виды самостоятельной работы должны быть разнообразными как по форме, так и по содержанию. При организации самостоятельной работы следует соблюдать принцип систематичности: каждая самостоятельная работа должна проверяться и оцениваться. Самостоятельная работа должна проводиться не только при закреплении знаний, но и на других этапах урока.

Особенностью работы в малокомплектной школе является то, что невозможно организовать занятия с двумя - тремя классами без самостоятельной работы. Самостоятельная работа детей на уроках русского языка занимает больше 40-50% учебного времени, тогда как в обычной школе на самостоятельную работу отводится около 20% урока. Начиная со 2 класса, учитель русского языка национальной школы знакомит детей с различными видами самостоятельной работы. Сначала эти задания

небольшие по объему. Постепенно задания усложняются и вводятся задания творческого характера.

Во втором классе и общеобразовательных учреждений и малокомплектных школ после первого полугодия, а в третьем классе при изучении или после изучения раздела «Домашние и дикие птицы» можно предлагать такое задание.

Задание 1. Посмотрите на картинки и укажите, как называются животные. Или же выпишите правильный вариант в тетради. Дома нарисуйте любимого вашего животного (2-3-4 кл.). Напишите небольшой рассказ о любимом животном (3-4 кл.).




				
Это - ... А) тигр Б) лошадь В) корова	Это - ... А) тигр Б) волк В) медведь	Это - ... А) тигр Б) волк В) медведь	Это - ... А) тигр Б) лиса В) медведь	Это - ... А) тигр Б) лиса В) медведь

Задание 2. Укажите, кто где живёт?

				
Живёт ... А) в лесу Б) дома В) в поле	Живёт ... А) в лесу Б) дома В) в поле	Живёт ... А) в лесу Б) дома В) в поле	Живёт ... А) в лесу Б) дома В) в поле	Живёт ... А) в лесу Б) дома В) в поле

Дети с большим интересом относятся к выполнению этих заданий и правильно выполняют их.

Задание 3. Посмотрите на картинки и укажите, на какой вопрос они отвечают?

	А) кто? Б) что? В) какой?
	А) кто? Б) что? В) какой?
	А) кто? Б) какой? В) что?

Карточка № 1

Раздели существительные на две группы: а) одушевлённые (кто?) и неодушевлённые (что?): мама, космонавт, книга, река, заяц, буква, осень, ворона, дом, щука, товарищ.

Одушевлённые существительные (кто?)	Неодушевлённые существительные (что?)

Карточка №2

- Собери из слогов вежливые слова.
Спа, бо, си, жа, луй, по, ста (Спасибо, пожалуйста).
Из, те, про, ви, ни, сти, те (Извините, простите).
- Составь предложения со словосочетаниями: *любит рисовать – завтра нарисует.* (устно).

Карточка № 3

На прошлом уроке мы начали изучать тему «Зима» (4 класс). Отгадайте загадки о зиме? Отгадки напишите в тетради. Давайте послушаем и отгадаем их.

Бел, да не сахар,
Ног нет, да идёт. **(Снег)**

На землю упало пуховое одеяло.
Лето пришло – одеяло всё сошло.
(Снег)

Кто по ёлкам ловко скачет
И взлетает на дубы?
Кто в дупле орешки прячет,
Сушит на зиму грибы? **(Белка)**

Две плетёнки,
Две сестрёнки
Из овечьей пряжи тонкой.
Как гулять – так надевать,
Чтоб не мёрзли пять да пять.
(Варежки)

Льётся речка – мы лежим,
Лёд на речке – мы бежим. **(Коньки)**

Какой это мастер на стёкла нанёс
И листья, и травы, и заросли роз? **(Мороз)**

Крыша в шапке меховой,
Белый дым над головой.
Двор в снегу. Белы дома.
Ночью к нам пришла ...**(зима)**

Тихо-тихо снег идёт,
Белый снег, мохнатый.
Мы расчистим снег и лёд
Во дворе ...**(лопатой)**

Следующее задание для 4-го класса. Учитель: Сегодня вы прочтёте текст «Тигровая балка» (задание 1, стр. 175). Это большой заповедник в Таджикистане – на таджикском языке «Бешай палангон», расположен на слиянии Вахша и Пянджа. Территория заповедника занимает около 50 тысяч гектаров. Получил статус заповедника в 1938 году. Находится в Джиликульском районе Хатлонской области. Живут в заповеднике редкие и ценные виды животных.

Учитель: Посмотрите на картинку в учебнике и узнаете, какой он. Читать будете самостоятельно. Если какое-то слово вам будет непонятно, спросите его значение у меня.

- Чтение текста школьниками про себя.
- Выполнение теста (письменно). Выделите правильный вариант ответа на вопросы.

1. О каком заповеднике говорится в тексте?	А) о Тигровой балке Б) о Рамитском В) о Дашти Джумском
2. Где находится заповедник?	А) на севере Таджикистана Б) на юге Таджикистана В) на западе Таджикистана
3. Какие животные есть в Тигровой балке?	А) медведи, коровы, лошади, зайцы, олени Б) олени, зайцы, коровы, белки, жирафы В) тигры, олени, газели, лисы, кабаны.
4. Какие птицы есть в Тигровой балке?	А) фазаны, белые цапли, бакланы Б) фазаны, гуси, журавли В) утки, бакланы, орлы
5. Какие птицы прилетают на зимовку в заповедник?	А) белые цапли, бакланы, орлы Б) журавли, утки, гуси В) орлы, фазаны, журавли
6. Какая рыба водится в озёрах заповедника?	А) щука Б) форель

Методику проведения самостоятельных работ необходимо тщательно продумывать, чтобы ускорить темпы формирования у учащихся умений и навыков практического характера, а это в свою очередь оказывает положительное влияние на формирование познавательных умений и навыков [4, с. 109]. Эффективность самостоятельной работы достигается, если она является одним из составных, органических элементов учебного процесса, и для нее предусматривается специальное время на каждом уроке, если она проводится планомерно и систематически. Самостоятельная работа должна иметь место на каждом уроке и на разных его этапах. На первых порах она носит характер подражания, большей частью выполнения заданий по аналогии, по образцу. По мере приобретения школьниками навыков самостоятельной работы, все больше включаются задания, требующие активности мышления, нестандартного подхода к их решению.

Одним из способов побуждения детей к выполнению самостоятельной работы являются творческие задания, предполагающие самостоятельность, независимость, оригинальность мышления. Задания этого вида в наибольшей степени побуждают учащихся к самостоятельности и в постановке целей, в достижении нового результата. Заданиями творческого характера могут быть сочинение сказок, стихов, загадок, составление ребусов и многое другое.

В младшем школьном возрасте вызвать интерес помогут элементы занимательности или игры. Во время игры ученики увлекаются и не замечают, что учатся: познают, запоминают новое, ориентируются в необычных ситуациях, пополняют запас представлений, понятий, развивают фантазию [4, с.157]. В процессе игры вырабатывается привычка сосредотачиваться, мыслить самостоятельно, развивается внимание, стремление к знаниям. Например, возможно использование на уроках русского языка различных игр, и игровых приемов. Примером может послужить игра «Один – много».

Учитель предлагает детям ряд слов: лесник, Маша, ученики, лисята, больница, Таджикистан, сумки, молоток, картины, декабрь, машины, товарищи. Назовите предметы, которые обозначают один предмет, несколько, много предметов.

В процессе выполнения работы учителю не следует поминутно подсказывать учащимся, что и как делать, не опекать их, не отвлекать своими дополнительными объяснениями весь класс от выполнения задания. Несколько минут учитель наблюдает, как учащиеся выполняют работу и в случае надобности приходит на помощь к отдельным ученикам, давая тихонько дополнительные указания. Например, ученики работают по странице 58 букваря. Им нужно сложить слова по картинкам и данным

слогам, написать ответы на вопросы. Учитель говорит, что сначала они должны рассмотреть картинки (чашка, очки, перчатки, одуванчик); сосчитать, сколько нужно сложить слов и какие; определить, какое слово первое, сколько в нем слогов, какого слога недостает, чтобы получилось слово *чашка*, сложить это слово; потом определить, какое второе слово, сколько в нем слогов, первый или второй слог дан в букваре, сложить слог недостающий и т.д.

На следующем уроке учитель предложит учащимся сложить два слова, воспринятые на слух (ученик, пишет, читает), а потом не только сложить произнесенные учителем слова (часы, чабан, чашка – стр. 59), но и обозначить черточками количество слогов в них. Занимаясь по странице 65 букваря, учащиеся уже могут составить на слух предложение (Дети ловили жука), а после работы с учителем им можно поручить составить схему предложения и обозначить черточками количество слогов в словах.

Так же медленно, но постоянно учитель приучает учащихся работать самостоятельно на уроках письма. Запись букв, которые отсутствуют в алфавите таджикского языка (Ц ц, ь, щ) для второклассников уже самостоятельная работа. И здесь инструктаж должен быть чётким и ясным: сколько написать букв, в какой последовательности, в каких соединениях; какие слова нужно написать, сколько слов должно быть написано. Иногда на уроках приходится сталкиваться с такими случаями, когда учитель, предлагая задания для самостоятельной работы, пишет на доске слова и предложения, которые учащиеся должны сложить из букв и слогов. Такие задания возможны только в самом начале обучения, да и в этом случае они должны быть чем-то осложнены: обозначить сколько в слове слогов, сколько гласных и согласных, распределить слова по группам, выделить правильный вариант.

Известно, что самостоятельная работа может предшествовать объяснению нового, когда учащиеся по заданию учителя пытаются разобраться в том или ином материале, или проводиться во время закрепления изучаемого материала, выполнения тренировочных упражнений или в процессе повторения. Каждый вид самостоятельной работы учитель тщательно подготавливает заранее.

Чтобы работа дала хорошие результаты, ученик должен ясно представлять, для чего он это делает, уметь выполнять каждый её этап. Вводя новый вид работы, или приступая к изучению новой темы, учитель должен показать технику выполнения работы, дать образцы и, убедившись в том, что ученики все поняли, разрешить работать самостоятельно. Только обучив детей приёмам выполнения работы определенного вида, учитель может дать на последующих уроках задания для самостоятельной работы без тщательной её подготовки.

Перед объяснением нового материала учащиеся самостоятельно могут провести подготовительную работу, сделать какие-то наблюдения, на основании которых учитель проведет объяснение нового.

Приведём примеры заданий для 2 класса, предваряющие объяснение учителя. Тема «Буква одна, а звука два». Текст «Родной язык. Русский язык», страница 81. Списать текст. Подчеркнуть букву я в словах.

Количество детей в малокомплектных классах невелико, поэтому индивидуальными карточками удобно пользоваться с целью контроля знаний каждого ученика.

Знания, полученные на уроке, закрепляются и совершенствуются во время выполнения домашних заданий. При этом учителю важно объяснить, как оно должно выполняться.

Таким образом, новый компетентностный подход к организации школьного лингвистического образования потребует от учителя пересмотра некоторых аспектов своей обучающей деятельности, переосмысления роли ученика в учебном процессе, и все эти изменения должны содействовать формированию компетенций для жизни, т.е. должны готовить ученика к самостоятельной творческой деятельности в реальных жизненных условиях. Для того, чтобы самостоятельная работа оказалась эффективной и воспитывала в детях самостоятельность, необходимо организовывать выполнение учащимися разнообразных по дидактической цели, содержанию и форме

самостоятельных работ, что способствует развитию их познавательных и творческих способностей, развитию мышления.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексеева А.М. Специфика деятельности сельских малокомплектных школ. Метод, рекомендации для студентов дневного и заочного отделения. Кострома, 1983. - 30 с. - В надзаг.: Костр.гос.пед. ин-т им. Н.А.Некрасова.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Монография /Под ред. В.В. Давыдова. /Л.С. Выготский.. - М.: Педагогика-Пресс, 1991. - 536 с.
3. Голованова М.В., Карашева Н.Б., Коток Е.В. Об особенностях работы в малокомплектной школе // Русский язык и литература в казахской школе. 1990. - I* 12. - С.26-33.
3. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2015-2020 годы» от 03.06.2014 г., №427. [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=122131 (дата обращения 01.06.2018 г.)
4. Зайкин, М.И. Сельская школа: модернизация содержания образования / М.И. Зайкин // Сельская школа. 2004. № 2. С.3-6.
5. Муминов Ф.У. Совершенствование деятельности малокомплектных школ в условиях сельской местности/ Ф.У. Муминов / Дисс. ... канд. пед. наук.– Душанбе, 2013. – 164 с.
6. Программа по русскому языку для общеобразовательных школ с таджикским языком обучения (2-11 классы). – Душанбе: Polygraphgroup, 2008. – 124 с.
7. Руководство для учителей начальных классов общеобразовательных школ по предмету “Русский язык” для 4 класса (с учётом компетентного подхода) /Авт.-сост.: Джонмахмадова Г.Ш., Розикова Г.Г. – Душанбе: Маориф, 2016. –224с.
8. Самостоятельная работа учащихся в малокомплектной школе. Под ред. Мельникова М.А., Пншкало А.М. М.: Педагогика, 1974.-200 <
9. Самостоятельная работа учащихся по русскому языку в 6 кл. мало-комплектной школы. Кн. для учителя / Сост. Г.К.Лидан-Орлова. -М.: Просвещение, 1990. 160 с.
10. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе /Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1988. – 152 с.

Джонмахмадова Г.

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ

В аннотируемой статье автором рассматривается проблема внедрения самостоятельной работы по русскому языку в начальных классах малокомплектной школы. Отмечается, что самостоятельная работа как вид мыслительной деятельности, организуется и направляется учителем, в процессе которого учащиеся приобретают определённые знания и навыки, учатся наблюдать лингвистические явления, сравнивать, сопоставлять, анализировать, обобщать, рассуждать, самостоятельно решать вопросы. Учитель русского языка должен быть готов, прежде всего, к постоянному самосовершенствованию, к систематическому пополнению своих методических знаний и совершенствованию методических приёмов, согласно требованиям времени.

В статье автор рассматривает сущность компетентного подхода в обучении в целом и в обучении неродным языкам, в частности. Автор подчёркивает, что компетентный подход – это новое понимание образовательных задач и методических средств их достижения.

Ключевые слова: малокомплектные школы, самостоятельная работа, начальные классы, разнообразные упражнения, активизировать, компетентный подход, современные требования, задания.

Чонмаҳмадова Г.

**ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ
ИБТИДОӢ ДАР РАВАНДИ ИҶРОИ КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА ДАР
ДАРСҲОИ ЗАБОНИ РУСИИ МАКТАБҲОИ КАМНУФУС**

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаи ҷорӣ кардани кори мустақилонро аз фанни забони русӣ дар синфҳои ибтидоии мактабҳои камнуфус баррасӣ менамояд. Қайд гардидааст, ки кори мустақилона ҳамчун фаъолияти зехнӣ аз тарафи омӯзгор ташкил ва ба роҳ монда мешавад. Дар ҷараёни фаъолияти зехнӣ хонандагон донишу малакаи муайянеро аз худ намуда, мушоҳида кардани зухуроти лингвистӣ, муқоиса, қиёс кардан, таҳлил кардан, хулоса баровардан, мустақилона ҳал кардани масъалаҳоро меомӯзанд. Омӯзгори фанни забони русӣ пеш аз ҳама ба худтакмилдиҳии доимии худ, мунтазам ганӣ гардонидани дониши методии худ ва тақмили усулҳои методӣ мутабоқи талаботи замон бояд ҳамеша тайёр бошад.

Дар мақола муаллиф моҳияти муносибати босалоҳиятро дар таълим дар маҷмӯъ ва хусусан дар таълими забонҳои ғайримодарӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Муаллиф қайд менамояд, ки муносибати босалоҳият ин фаҳмиши нави вазифаҳо ва воситаҳои ноил гаштан ба муваффақиятҳои методии таҳсилот мебошад.

Калидвжаҳо: мактабҳои камнуфус, кори мустақилона, синфҳои ибтидоӣ, машқҳои гуногун, фаъол кардан, муносибати босалоҳият, талаботҳои муосир, машқҳо.

Jonmahmadova G.

**THE FORMATION OF COMPETENCE OF PUPILS OF THE INITIAL CLASSES IN THE
PROCESS OF PERFORMING THE INDEPENDENT WORKS AT THE LESSONS OF THE
RUSSIAN LANGUAGE OF SMALL COMPLEX SCHOOLS**

In the annotated article, the author addresses the problem of introducing independent work on the Russian language in the primary grades of an ungraded school. It is noted that independent work as a type of thinking activity is organized and directed by the teacher, during which students acquire certain knowledge and skills, learn to observe linguistic phenomena, compare, compare, analyze, synthesize, reason, independently solve questions. The teacher of the Russian language should be ready, first of all, for continuous self-improvement, for systematic replenishment of their methodological knowledge and improvement of methodological techniques, according to the demand of time.

In the article, the author examines the essence of the competence-based approach in teaching in general and in teaching non-native languages, in particular. The author emphasizes that the competence-based approach is a new understanding of educational tasks and the methodological means of their achievement.

Key words: small schools, independent work, elementary classes, a variety of exercises, intensify, competence-based approach, current requirements, tasks.

Сведения об авторе: Джонмаҳмадова Г.Ш. – старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the author: Jonmahmadova G.Sh. - Senior Researcher, Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45.

**И. ФАЙЗУЛЛОЕВА
С. ЗАРДИЕВА**

МОҲИЯТИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМ

Имрӯзо дар назди маорифи тоҷик масъалаи муносибати босалоҳият ба таълим яке аз масъалаҳои мубрам доништа шуда, шарҳу тавзеи махсусро талаб мекунад. Муносибати босалоҳият имрӯзо раванди инноватсионии таълимро таҷассум намуда ба консепсияҳои умумии стандарти таълими аксари мамлакатҳои муттараққӣ қабулнамуда мутабоқат менамояд ва бевосита гузариш ба низоми салоҳиятнокӣ дар

мазмунӣ таълим мураттаб гардида, ба системаи назорати сифатнокии он алоқаманд мебошад. Тағйироте, ки дар ҷаҳон ва ҳамчунон Тоҷикистон нисбат ба таълим руҳ дода истодааст, ба ҳам мутаносибанд, аз ҷумла, аз ҷиҳати вазифаи глобалии таъмин намудани воридшавии инсон ба дунёи касбию иҷтимоӣ, мутобиқшаваии босамари вай ба ин дунё зараруати ба миён гузоштани масъаларо оид ба якҷоякунонии мутлақи шахсию иҷтимоии натиҷаҳои таълим талаб мекунад.

Аслан муносибати босалоҳият дар таълим падидаи нав нест, агарчанде бештари муҳаққиқон онро падидаи нав меҳисобанд. Муҳаққиқ Туронов С. зикр намудааст, ки муносибати ба салоҳиятнокӣ асосёфта асосан тавассути ёдар давлатҳои Фарбу Шарқ, пас аз солҳои 80-уми асри XX дар мактабҳои шуравӣ бо номи «педагогикаи ҳамкорӣ» ба рӯи қор омад. Номбурда ҳамчунон қайд намудааст, ки мабноси фардикунонии таълим аз тадқиқоти педагог ва психологи амриқоӣ Ховард Гарднер, психологи рус Виготский ва таксономияи қобилиятҳои маърифатии Бенжамин Блум манша мегирад. Вале ниёғони мо ханӯз, яъне ҳазорсолаҳо пеш оид ба усул ё раванди мазкур андешаҳои ҳешро баён карда буданд. Кофист, ки тавсияи Ибни Синоро мисол орем. Тавре ӯ таъкид менамояд, «ҳамаи бачагон қобилият ва рағбати яксон надоранд. Бнобар ин, ба ҳар кас бояд муносиби завқу истеъдодаш таълим дода шавад, вагарна таълиму тарбия натиҷаи дилхоҳ дода наметавонанд». (5, с.41).

Маълумоти пурра роҷеъ ба таълими ба салоҳиятнокӣ нигаронидашуда ва усулҳои ҳархелаи махсус ва маҷмаъавии ташкили фаъолияти таълимӣ дар асарҳои муҳаққиқони ин соҳа М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, В.В. Краевский, Г.П. Щедровицкий ва ғайра тасвир карда шудаанд. Дар илми ватанӣ ҷустуҷӯҳо дар атрофи муносибати босалоҳият асосан ба робитаи салоҳиятнокӣ ва мазмуни таълим равона карда шудааст. Дар самти қоркарди назариявии муносибати босалоҳият дар илми кишвар пажӯҳишҳои ҷиддие ба иҷро расида истодаанд. Муҳаққиқони ватанӣ Зиёӣ Х, Туронов С, Лутфуллозада М, Бобизода Ғ. ва дигарон дар ин самт пажӯҳиш ба анҷом расониданд ва пажӯҳиши ҳудро идома дода истодаанд. Ҷунончи пажӯҳиши профессор Зиёӣ Х. тадқиқоти хеле ҷиддӣ буда дар он масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалии муносибати босалоҳият мавриди баҳс қарор гирифтааст. (3).

Дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки гузариш ба таҳсилоти ба салоҳиятнокӣ нигаронидашуда бо мақсади баланд бардоштани қобилияти рақобати шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд аст. Асри XXI асри пешравии илму фарҳанг, техника ва технологияи навин буда тақозо менамояд, ки шахрвандони тоҷик низ ҳамқадами замон бошанд ва насли наврас, ки созандагони ояндаи ҷомеаанд, бояд бо тарзу усули нав таълим гиранд ва ба ҳаёти мустақилона омода бошанд. Барои ба ин ноил гардидан омӯзгорони ҳамаи зинаи таҳсилоти умумиро зарур аст оид ба низоми нави таълим аз дастури адабиёти дастрас ва таҳия мешуда, воситаҳои ахбори умум маълумотҳои зарурӣ гирифта дониши ҳудро мустаҳкам ва пурра намоянд, дар дарсҳо аз усулҳои фаъоли таълим ва технологияи навини таълими муосир истифода бурда, ба тадриҷ аз усулҳои анъанавии таълими тадрис дур шаванд. Бо ибораи дигар гӯем, омӯзгор сараввал дар ҳуд салоҳиятҳои асосиро ташаққул диҳад, яъне нисбат ба таълим ҳуд муносибати босалоҳият дошта бошад ва сипас ба таълими босалоҳияти хонандагон омодагӣ бигирад. Дар ин замина ӯ бояд:

- мустақил, ташаббускор, масъул бошад;
- фаҳмад, ки кадом маҳоратҳо барои хонандагон дар зиндагӣ лозиманд;
- маводи омӯхташавандаро бо ҳаёти ҳаррӯза ва манфиатҳои хонандагон, ки ҳоси синну соли онҳо бошад, алоқаманд карда тавонад;
- дониш ва маҳоратро дар таълим ва таҷрибаҳои беруназдарсӣ мустаҳкам кунад.
- дарсро бо истифода аз шакли усули гуногуни фаъолияти таълимӣ ва пеш аз ҳама, ҳама намудҳои қори мустақилона (гурӯҳӣ ва фардӣ), усули мусоҳибаӣ ва лоихавӣ-тадқиқотӣ ба нақша гирад.

-барои мукаммалият усули «Ташкил карадни вазъи комёбшавӣ»-ро истифода барад.

-пешрафти синф ва хонандагони алоҳидаро на танҳо аз рӯи фан, балки аз рӯи рушди ин ё он хусусиятҳои муҳими ҳаёти арзёбӣ кунад;

-комёбиҳои хонандагонро на танҳо бо баҳо-ҳолҳо, балки бо тавсифномаҳои пурмазмун низ, арзёбӣ кунад;

- нуксонҳову норасоихоро на танҳо дар сатҳи дониш, балки дар омодагӣ ба ҳаёт низ мушоҳида намояд.

Муносибати фаъолияти босалоҳият ҳамчунон аз самтгирӣ ба натиҷаи таълим низ иборат аст, ки дар он рушди шахсияти таълимдиҳанда дар асоси азҳудкунии корҳои ҳархелаи таълимӣ асоси натиҷаи таълимро ташкил медиҳад. Барои чорӣ намудани ин ҳолат лозим аст:

-истифодаи шаклҳо ва усули гуногуни фаъолияти таълим, ки барои ошкор кардани таҷрибаҳои субъектии хонандагон имкон медиҳад;

-ба хоҳири шавқманд кардани ҳар як хонанда барои иштирок дар корҳои синфӣ шароит муҳайё карда шавад;

-хонандагон барои мулоҳизаронӣ, истифода бурдани тарзҳои иҷрои супоришҳо бидуни биму тарсе, ки иштибоҳ мекунад чавоби манфӣ мегирад, ҳавасманд карда шаванд;

- кори хонанда на танҳо аз рӯи натиҷаи ҷамъбасти, балки аз ҷиҳати ҷи тавр ба он муваффақ гаштанаш низ арзёбӣ карда шавад;

- кӯшишу рағбати хонанда барои пайдо кардани усули фаъолият- таҳлил намудани тарзҳои фаъолияти дигар хонандагон дар рафти дарс низ қадрдонӣ карда шавад.;

- бо мақсади ба хонандагон додани имконияти ташаббус нишон додан, мустақилона кор кардан, фароҳам овардани шароит барои фикрашонро баён намудан дар дарсҳо вазъҳои педагогии муошират ташкил карда шавад

Назариячиёни муносибати босалоҳият изҳор менамоянд, ки мактаб на бояд хонандагонро бо дониш таъмин намояд, он бояд онҳоро барои зиндагӣ дар ҷомеа тайёр кунад. Хатмкунандаи комил ин шахси фозили дорои ҷаҳонбинии васеъ набуда, балки инсонест, ки пеши худ мақсад гузошта метавонад, ба он ноил мегардад, муошират карда метавонад, дар фазои иттилоот ва ҷаҳони мутамаддин зиндагӣ карда метавонад, интиҳоби дуруст карда, барои он масъул мебошад, мушкilotро ҳал карда метавонад, аз ҷумла мушкилиҳои гайримуқаррариро, дар зиндагиаш соҳибихтиёр аст. Ҳар яке аз ин сифатҳо «салоҳиятноки» ном дорад. Мактаб вазифадор карда мешавад, ки ин салоҳиятҳо ташаккул дода шаванд. Аммо салоҳиятҳо ҳар хел мешаванд: калидӣ, байнифанӣ, фанӣ. Салоҳиятҳо, ки барои зиндагӣ дар ҷаҳони муосир хеле муҳим аст, «калидӣ» номида мешавад.

Ба салоҳиятнокии калидӣ дохил мешаванд:

-салоҳияти иттилоотӣ. Он маҳорати ҷустуҷӯ кардан, таҳлил намудан, дигаргун сохтан, қабули иттилоот барои ҳали мушкilot мебошад. Қобили қайд аст, ки дар ин намуди таълим нодаркор будани донишҳои назариявӣ аз байн меравад. Муносибати босалоҳият на дар баланд бардоштани бархӯрдории иттилоотии хонанда, балки дар мустақилона ҳал намудани мушкilot аз тарафи ӯ дар вазъияти нав зохир мегардад. Маҳз маҳоратеро, ки барои ҳамин лозим аст, салоҳият номида мешавад.

-салоҳияти коммуникативӣ. Ин маҳорати ҳамкори босамар бо дигар ашхосро дра бар мегирад.

-салоҳияти худташаккулдиҳӣ. Ин маҳорати мақсад гузоштан, ба нақша гирифтани, масъули саломатӣ будан, захираҳои шахсиро дуруст истифода бурдан мебошад.

-салоҳияти худомӯзӣ. Барои омода будан дар тартиб додан ва амалӣ намудани самти маърифатии худ дар тӯли ҳаёт ва таъмини муваффақият ва рақобатҳо муҳим аст (ниг. сарчашмаҳо).

Пас, дар хонандагон ташаккул додани салоҳиятҳои калидӣ ба онҳо барои ҳалли мушкilotи гуногуни ҳамарӯзаӣ ҳаёти, касбӣ ва иҷтимоӣ имкон медиҳад.

Зимни ташаккули ин салоҳиятҳо муассисаҳои таълимиро лозим меояд, ки ҳалли масъалаҳои методи зеринро ба роҳ монанд:

- ташаккули малакаи мустақилона фаъолият намудан бо маводи таълимӣ тавассути истифода аз технологияи навин;

- ташаккул додани малакаи худомӯзӣ, рушди қобилиятҳо барои таълими назариявии омӯзандагон;

- ташаккул додани маҳорат ва малакаи тафаккури интиқодӣ дар шароити фаро гирифтани ҳаҷми зиёди иттилоот.

- ташаккули малакаи фаъолият дар ҳайати гурӯҳ (ташаккули кори гурӯҳӣ), зеро дар ин усули таълим идея муносибати фаъолиятӣ ба намуди кори дунафара ва гурӯҳӣ равона карда шудааст. Ҳангоми ташкил кардани шаклҳои кори гуруҳӣ барои рушди ҳар як толибилм шароит фароҳам оварда мешавад, изтиробнокии ӯ паст карда мешавад. Бачаҳои зери фишор қарор дошта кушода мешаванд, дар онҳо боварӣ ба худ пайдо мешавад, ки натиҷаи ин хурсандии онҳо аз ҳамкорӣ аст.

- ташаккул додани малакаи масъалагузорӣ ва ҳалли сарчамъонаи он;

- ташаккули малакаи худназораткунӣ.

Аз гуфтаҳои боло ба хулосае омадан мумкин аст, ки салоҳиятҳо дар раванди таълиму тарбия ба хонандагон намеомӯзанд, балки онҳоро ташаккул медиҳанд. Яъне дар раванди таълим талаба дониш мегирад, дар асоси он малака ва маҳорат ва қобилиятҳои инкишоф меёбад. Дар натиҷа ӯ соҳиби салоҳиятҳои зарурӣ гардида, ҳамчун шахси босалоҳият тарбия ёфта, дар ҷомеа фаъолият мебарад ва мушкилоти дар қору зиндагӣ пешомадаро ҳамчун фарди аз ҷиҳати психологӣ қавӣ ва обутоб ёфта паси сар менамояд. Рушди асосии саводнокӣ аз салоҳиятнокӣ дар он аст, ки шахси босавод танҳо медонад, яъне маълумот дорад, дар вазъияти муайян ба ҷӣ тавр амал кардан сарфаҳм меравад, вале шахси босалоҳият ин донишро комилан ва самаранок истифода мебарад. Пас, тибқи муносибати босалоҳият мафҳуми «дониш» маънои соҳиб гардидан ба ин ё он маҷмӯи салоҳиятҳои фанӣ ва умумӣ (калидӣ)-ро, ки барои ҳалли ҳолатҳои мушкилталаб дар зиндагӣ, барои зарурати мустақилона хондан ва ноил гардидан ба мақсадҳои иҷтимоӣ ва инфиродӣ имкон медиҳад, ифода менамояд.

Муносибати босалоҳият дар таълим омили асосии рушду ташаккули шахсият мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Арзёбӣ дар низоми таълими салоҳиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 2. Мураттибон Ниёзов Ф., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашев М., Зиёев Қ.-Душанбе, 2016.

3. Боронов Б. Муносибати босалоҳият дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури методӣ барои омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ. Душанбе, 2018, 117 с.

4. Зиёӣ Х.М. Муносибати босалоҳият ба таълим: Масъалаҳои уммуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ. Душанбе, 2018, 109 с.

5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целовая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

6. Муносибати босалоҳият ба таълим (дастури методӣ). Мураттибон Бобизода Ғ., Имомназаров Ш., Исрофилниё Ш. Байзоев А.-Душанбе; “Ирфон” 2018.-72 с.

7. Туронов С. Муносибати босалоҳият дар таҳсилоти касбӣ. Душанбе, 2018, 125 с.

Файзуллоева И.

Зардиева С.

МОҲИЯТИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМ

Дар мақолаи мазкур нақши муносибати босалоҳият дар таълим ҳамчун омили асосии ташаккули шахсияти муҳассилин нишон дода шудааст. Муаллифон изҳор намудаанд, ки салоҳиятҳо ба хонандагон намеомӯзанд, балки онҳоро дар раванди таълиму тарбия ташаккул медиҳанд. Яъне хонанда дар раванди таълим дониш мегирад, дар асоси дониши гирифтааш малака, маҳорат ва қобилиятҳои инкишоф меёбад. Дар натиҷа салоҳиятҳои заруриро

пайваста аз худ намуда, ҳамчун шахсият ташаккул ёфта, ба ҳамаи тазодҳои зиндагӣ ва ҷомеа омода гардида, ҳамчун фарди аз ҷиҳати психологӣ кавӣ ва обутоб ёфта дар ҷамъият фаъолият мебарад.

Калидвожаҳо: салоҳият, муносибат, таълим, хонандагон, раванд, ташаккул, шахсият, малака, қобилият, ҷамъият, илм, инкишоф.

**Файзуллоева И.
Зардиева С.**

СУЩНОСТЬ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ

В данной статье рассматривается роль компетентностного подхода в процессе обучения как основной фактор формирования личности учащихся. Автор отмечает, что компетентность не обучается, а формируются в процессе обучения. Т.е. учащиеся в процессе обучения приобретают знаний, и на основе этих полученных знаний развивается их умение, навыки и способности. В результате приобретения необходимых компетенции, освоение социального опыта, навыков воспроизводства социальных связей и личностных качеств, необходимых для жизни, он формируется как личность, и становится активным членом общества.

Ключевые слова: компетентность, подход, обучение, учащихся, процесс, формироваться, личность, навыка, умение, способность, социализация, общество, знание, развитие.

**Fayzulloeva I.
Zardieva S.**

THE ESSENCE OF A COMPETENCE APPROACH IN LEARNING

In given article the role competent approach in the course of training as a major factor of formation of the person of pupils is considered. The author notices that competence are not taught and it is formed in the course of training. I.e. pupils in the course of training get knowledge, and on the basis of this received knowledge their ability, skills and abilities develops. As a result of acquisition necessary for the competence, development of social experience, skills of reproduction of social communications and the personal qualities necessary for life, it is formed as the person, and to become an active member of a society.

Keywords: competence, the approach, training, pupils, process to be formed, the person, skill, ability, socialisation, a society, knowledge, development.

Сведения об авторе: **Файзуллоева Иноят** – старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Зардиева Суман - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: Fayzulloeva Inoyat. - Senior Researcher, Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45.

Zardieva Suman - Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 C. Aini St.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ СТАРШЕКЛАССНИКОВ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Одним из актуальных аспектов в обучении современному русскому языку является развитие речи учащихся. Развивая речевые навыки ребенка, мы развиваем и его интеллект эмоциональную и нравственную сферу. Только через развитие речи возможно становление и совершенствование мышления, воображения, высших эмоций. Важнейшим признаком современного обучения русскому языку является повышенное внимание к речевой подготовке школьника.

Инновационность в обучении имеет и социально-философский аспект, который в последние годы привлек к себе специальное внимание социологов, психологов, педагогов, философов. В начале 60-х годов формируется общественно-педагогическое движение, основной целью которого было - обновление школы. Ядро движения составляли инноваторы, занимающиеся новыми принципами и технологиями обучения. Использование комплекса инновационных педагогических технологий способствуют формированию коммуникативно-речевой деятельности на уроках русского языка в старших классах национальной таджикской школы.

Анализ литературы по педагогике, психологии, лингвистике и методике по теме исследования, анализ действующих программ и учебников показывают, что при изучении русского языка усваивается новая система понятий, которая является культуросоставляющим его компонентом, она категория культурно-историческая и находится в связи с состоянием развития общества и его продуктивной деятельности.

Проблема обучения говорению является одной из ключевых в методике преподавания русского языка. Обучение говорению как процессу продуктивному, требующему от учащегося построения высказывания, обусловленного ситуацией общения, представляет собой сложную методическую задачу, которая предполагает серьёзные временные затраты и усилия как со стороны учителя, так и учащихся.

Особый интерес представляют психолого-педагогические подходы к обучению русскому языку, условия формирования навыка говорения на иностранном языке и критерии его отработанности в работах К. Бабанский, А. С. Белкин, А. А. Бодалев, Л. С. Выготский, П. Я. Гальперин, И. А. Зимняя, Е.И.Пассов, В.А.Бухбиндер, Н.Ю.Петрусенко, Б.А.Абрамови др.).

А.А. Леонтьев отмечает, что сформировать речевой навык значит обеспечить условия, в которых учащийся правильно построил бы и реализовал высказывание [6, с. 137].

Зимняя И.А. определяет умения как способы успешного выполнения действий, опирающихся на знания; способность человека выполнять какую-либо деятельность или действие на основе полученного опыта; возможность выполнять действие в соответствии с целями и условиями деятельности.

Речевым навыкам и умениям Зимняя И.А. дает следующее определение - это качество совершения речемыслительных операций и действий в процессе решения коммуникативно-познавательной задачи [4, с. 162].

Бухбиндер В.А. определяет речевое умение как способность человека осуществлять то или иное речевое действие в условиях решения коммуникативных задач на основе выработанных навыков и приобретенных знаний [3, с. 94].

Неразрывное единство навыков и умений, их способность переходить друг в друга обеспечивают «непрерывность в поступательном развертывании единого по своей природе и лишь условно разделенного на стадии процесса обучения».

Нам представляется логичным разграничить понятия «речевой навык» и «речевое умение». Речевым навыком является способность осуществлять оптимальным образом то или иное речевое действие, базирующееся на автоматизированных операциях. В свою очередь, речевое умение представляет собой способность осуществлять тот или иной

вид речевой деятельности по оптимальным параметрам этой деятельности. Выделяют четыре вида речевой деятельности: аудирование, говорение, чтение и письмо.

Поэтому, уроки русского языка призваны обучить созданию самостоятельных связанных обобщенных устных и письменных высказываний.

Как указывает Е.И.Пассов, монологическая речь представляет собой одну из форм общения, которая реализуется не только в устной, но и в письменной форме.

Согласно определению Е.И. Пассова, монологическим высказыванием является такой отрезок речи, который находится между двумя соседними высказываниями и обладает определенными параметрами. Это означает, что монологическое высказывание рассматривается как компонент процесса любого уровня - парного, группового, массового и что любое монологическое высказывание диалогично по своей природе, всегда кому-то адресовано, даже если этот адресат - сам говорящий [7, с. 176].

Монологической речи свойственна последовательность, логичность. Эти качества проявляются в развитии идеи ключевой фразы в последующих (других). «Развитие идеи» не следует понимать буквально, имеется ввиду ее уточнение, пояснение, обоснование, дополнение, подходы к ней.

Теоретические аспекты развития языковой компетенции будущих специалистов изложены учеными-педагогами В.С.Абдуллаевой, М.Н.Абдуллаевой, Т.В. Гусейновой, С.Э. Негматовым, И.Б.Мошеевым, У.Р. Юлдошевым, Р.И. Хашимовым, Б.А.Тахоховым, Л.В. Успенской, Х.Д. Шамбегаде, Д.Р.Таировой, Ё.Тураевым и другими в Республики Таджикистан.

По мнению Таировой Д.Р. русский язык как учебный предмет содействует общему образованию молодежи, развивает ее мышление, речь. Обучаясь русскому языку, школьники получают элементарное представление о строе данного языка, постигают его особенности. Изучение русского языка обогащает мировоззрение и представление учащихся в области географии, истории, литературы и культуры [8, с.78].

Старший этап носит ярко выраженную коммуникативную направленность. Задача этого этапа заключается в дальнейшем совершенствовании умений устного общения и в расширении сферы общения учащихся путём включения новых тем. На старшем этапе обучения учащиеся закрепляют знания, навыки и умения, приобретенные ими за предыдущий период.

На завершающем этапе обучения происходит совершенствование умений учащихся пользоваться различными приемами обогащения их словарного запаса, расширение их потенциального словаря и лингвистических знаний. На первый план выступает самостоятельное использование иностранного языка как средства получения учащимися новой информации, которая бы по-иному представляла известные им факты, расширяла их информированность в различных областях знаний, вводила в новые сферы их применения.

Организуя устно-речевое общение на уроке, следует иметь в виду, что оно может быть имитирующим реальное речевое общение (например, составление и разыгрывание диалогов по аналогии, по ключевым словам и др.), «симулирующим» общение в ситуациях естественной коммуникации (например, ролевая или деловая игра) и аутентичным (высказывание «от своего собственного лица»).

В общем виде текст характеризуется как «продукт речемыслительной деятельности людей, возникающей и в процессе познания окружающей действительности и в процессе непосредственной и опосредованной коммуникации» [1, с. 23].

Цельность текста предполагает его внутреннюю организованность и оформленность содержания, а также оформление начала и конца произведения, соразмерность членения на части, обозначение связей и переходов между частями, стилистическую целостность, использование определённых принципов отбора языковых единиц [1, с. 18].

В соответствии с темой нашей работы, мы рассмотрели специфику работы с текстом на уроках русского языка и выяснили, что она включает три этапа: предтекстовый, текстовый и послетекстовый, которые целесообразно соблюдать при изучении любого текста.

В практической части работы описана опытно-экспериментальная работа, которая проводилась в ходе педагогической практики на базе школы №15 г. Душанбе.

Первый этап экспериментального обучения представлял собой диагностику уровня сформированности монологических умений старшеклассников, которая проводилась методом устного опроса. Анализ монологических высказываний учащихся осуществлялся по десяти показателям: соответствие высказывания указанной теме, правильность языкового оформления высказывания, корректность темпа речи и др.

Данные полученные в ходе диагностики, позволили сделать вывод о достаточно низком общем уровне сформированности речевых умений учащихся: более половины (54%) показали низкий уровень.

Второй этап состоял собственно из экспериментального обучения и контрольного среза. Цель экспериментального обучения заключалась в определении эффективных способов использования пересказа для развития речевых умений старшеклассников. Для этого был разработан комплекс упражнений, направленный на развитие навыков работы с текстом и обучение монологической речи на базе текста.

Работа над текстом проходила в три этапа. На предтекстовом этапе антиципации, учащимся предлагались задания на работу с заголовком; использование ассоциаций, связанных с именем автора; формулировку предположений о тематике текста на основе имеющихся иллюстраций, ознакомление с новой лексикой и определение тематики, проблематики текста на основе языковой догадки.

На текстовом этапе мы применяли упражнения на подбор заголовка; поиск предложений с предложенными словами/грамматическими явлениями; поиск конкретной информации в тексте; нахождение описания чего-либо; доказательства.

Помимо того, мы использовали стратегию чтения с остановками и упражнения на развитие речевой догадки: угадывать значение слова по контексту; подобрать верную дефиницию слова и т.п.

Во время послетекстового этапа мы применяли упражнения на использование ситуаций текста в качестве языковой/речевой/содержательной опоры для развития умений в устной и письменной речи. Учащимся предлагались упражнения на: доказательство; характеристику героя; определение темы и идеи текста; составление плана текста; рассказ текста от лица героя. Учащиеся также придумывали новый конец текста/новое название; подбирали пословицы, подходящие по смыслу к тексту. К письменным заданиям относилось составление аннотации к тексту; написание рецензии на текст и т.д.

Эффективность проведенной работы оценивалась по результатам контрольного замера. Ряд проведенных уроков доказал эффективность применения разработанного комплекса упражнений, направленных на обучение пересказу и собственно пересказ текста. Общий уровень сформированности речевых умений учащихся с низким уровнем сократился с 54% до 27%.

В заключении отметим, что планомерное и целенаправленное использование разнообразных упражнений по работе с текстом и обучение пересказу содействует совершенствованию речевых умений.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абрамов, Б.А. Текст как закрытая система языковых знаков / Лингвистика текста: материалы научной конференции. Ч.1.- М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1974. - 389с.
2. Базарная, А.А. Обучение умению работать над иноязычным текстом.: Иностранные языки в школе, 1981, № 2 - 89с.
3. Бухбиндер, В.А. Устная речь как процесс и как предмет обучения / Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках.- Киев: КГУ, 1980 - 568с.
4. Зимняя, И.А. Условия формирования навыка говорения на иностранном языке и критерии его отработанности. / Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия.- М.: Русский язык, 1991 - 360с.
5. Словарь лингвистических терминов: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа: <http://dic.academic.ru> - 18.12.12

6. Леонтьев, А.А. Основы психолингвистики.- М.: Смысл, 1997 - 448с.

7. Пассов, Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению./ 2-е изд.- М.: Просвещение, 1991. - 223с.

8. Таирова, Дилором Рабимовна. Дидактические основы формирования речевой деятельности учащихся средствами межпредметных связей на уроках русского языка в таджикской школе : Автореф. ... кандидата педагогических наук : - Душанбе, 2010.- 25 с.

Содиқова М.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ СТАРШЕКЛАССНИКОВ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье автор отмечает, что развивая речевые навыки ребенка, мы развиваем и его интеллект эмоциональную и нравственную сферу. Важнейшим признаком современного обучения русскому языку является повышенное внимание к речевой подготовке школьника. Инновационность в обучении имеет и социально- философский аспект, который в последние годы привлёк к себе специальное внимание социологов, психологов, педагогов, философов.

Инновационность в обучении имеет и социально философский аспект, который в последние годы привлёк к себе специальное внимание социологов, психологов, педагогов, философов. В начале 60-х годов формируется общественно педагогическое движение основной целью которого было- обновление школы. Ядро движения составляли и новаторы, занимающийся новыми принципами и технологиями обучения. Использование комплекса инновационных педагогических технологий способствуют формированию коммуникативно-речевой деятельности на уроках русского языка в старших классах национальной таджикской школы.

Ключевые слова: Инновационность, Речевой навык, речевое умение, комплексные решения, планомерные и целенаправленное использование, экспериментальное обучение, корректность темпа речи.

Содиқова М.

БАЛАНД БАРДОШТАНИ МАЛАКАҲОИ СУХАНРОНИИ ХОНАНДАГОНИ СИНФҲОИ БОЛОӢ ДАР АСОСИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМӢ

Дар мақола муаллиф таъкид менамояд, ки рушди малакаҳои суҳанронии кӯдак, мо инчунин инкишофи ақл, тарбияи эмотсионалӣ ва ахлоқиро инкишоф медиҳем. Хусусияти муҳими таълими муосири забони русӣ ба омӯзиши забони англисӣ тавачҷӯҳи бештар зоҳир мекунад. психологҳо, омӯзгорон, фалсафҳо.

Навоариҳо дар таълиму тарбияи ҷтимоиву фалсафӣ, ки солҳои охир тавачҷӯҳи махсуси ҷомеашиносон, психологҳо, педагогҳо, философияҳоро ҷалб карда буданд. принципҳои нави технологияҳои омӯзишӣ. Истифодаи маҷмӯи технологияҳои инноватсионии педагогикӣ ба ташаккули фаъолиятҳои коммуникатсионӣ ва шифоҳӣ дар синфҳои забони русӣ дар сад синфҳои болоии мактаби миллии тоҷикӣ.

Калидвожҳо: Инноватсионӣ, малакаҳои суҳан, қобилияти суҳан, ҳалли мураккаб, истифодабарии системавӣ ва мақсаднок, омӯзиши таҷрибавӣ, дурустии суръати суҳан.

Sodikova M.

IMPROVING THE SPEECH SKILLS OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Developing the child's speech skills, we also develop his intellect, the emotional and moral sphere. The most important feature of modern Russian language teaching is increased attention to schoolchildren's speech training. Innovativeness in teaching has a social and philosophical aspect that has attracted the special attention of sociologists in recent years, psychologists, educators, philosophers.

Innovation in teaching has a socially philosophical aspect, which in recent years has attracted the special attention of sociologists, psychologists, teachers, philosophers. In the early 1960s, a socially-pedagogical movement was formed whose main goal was to update the school. new principles and technologies of learning. The use of a complex of innovative pedagogical technologies contributes to

the formation of communicative and verbal activities in the Russian language classes in hundred higher grades of the national Tajik schools.

Key words: Innovativeness, Speech skill, speech skill, complex solutions, systematic and purposeful use, experimental training, correctness of speech rate.

Сведения об авторе: Содикова Матлуба - Соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the author: Sodikova Matluba – aspirant, Institute of Development of Education named by Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45.

**А. НАЗАРОВ
Ҳ. РАҶАБОВ**

НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ ДАР ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР РАВАНДИ ОМӢЗИШИ МАТЕМАТИКА ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Барномасозӣ худ илм ва ҳунар аст. Омӯхтан ва дар амал татбиқ намудани забонҳои барномасозӣ ва сохтани барномаҳо дар он забонҳо талаботи давру замон аст. Барномасозӣ як соҳаи илми информатика буда, айни замон босуръат тараққӣ карда истодааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар симои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти мамлакат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба соҳаи маорифи кишвар, рушди технологияҳои информатсионӣ ва татбиқи васеи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёна таваҷҷӯҳи хосса медиҳанд. Ин аст, ки мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати ҳеш маорифро соҳаи афзалиятнок ҳисобидааст ва диққати бештарро ба илмҳои дақиқ додааст, ба масъалаи таъмини муассисаҳои таҳсилоти миёна бо компютер ва техникаҳои компютерӣ аҳамияти хосса медиҳанд. Ин гуфтаҳо мо – омӯзгорон, олимон ва методистони соҳаро водор месозад, ки аз синфҳои ибтидоӣ ба таълими бо салоҳият дар фанни математика диққати зарурӣ диҳем, ба инкишофи маҳорату малакаи хонандагон зимни таълими фанни математика аҳамияти бештар диҳем. Хонандагонро аз синфҳои ибтидоӣ ба объективияти санҷиши донишашон роҳандозӣ намуда, дар ҷараёни таълим арзёбӣ намоем ва ба натиҷаҳои бештари салоҳиятҳо ноил гардем. Зеро агар хонандагон оғоз аз синфҳои ибтидоӣ фанни математикаро дар сатҳи баланд азхуд кунанд, дар синфҳои миёна ва болоӣ дар ҷараёни омӯзиши фанни математика душворӣ нахоҳанд кашид. Математика ҳаҷун фан ва илм дар системаи маърифати инсон мақоми хоса дорад. Таълими босалоҳияти математика аз он ҷиҳат муҳим аст, ки мавзӯи омӯзиши худро сохторҳои асосии ҳаётӣ қарор дода, шаклҳои фазоӣ ва муносибатҳои миқдории оламро таҳлилу таҳқиқ менамояд. Ин сохторҳои асосии ҳаётӣ аз таҷрибаи инсон то мураккабтарин сохторҳои мебошанд, ки ба ғояҳои илмӣ-технологӣ вобастаанд.

Муносибати босалоҳият дар таълими фанҳо, алалхусус математика, на танҳо фаъолияти таълимиро, инчунин тағйири фаъолиятро ба тарзу воситаҳои бағодихӣ низ талаб мекунад, то ба дониши хонандагон баҳои дурст ва беғаразона диҳем. Дар муносибати мазкур фаъолияти маърифатии хонанда дар асоси таҳлили натиҷаҳои воситаҳои гуногуни бағодихӣ арзёбӣ мешавад. Таълими босалоҳият ва арзёбии он зимни объективияти санҷиши дониш инчунин ба муайян кардани раванди азхудкунии малака ва маҳоратҳои нав, аз қабилӣ мустақилона ёфтани қимати ифодаҳо, ҳал намудани мисолу масъалаҳои математикӣ, доштани андешаи худ дар иҷрои супоришҳо ва баёни мавзӯҳои назариявӣ, зохир намудани эҷодкорӣ зимни ҳалли мисолу масъалаҳо, таҳия карда тавонистани лоиҳаҳо оиди коркарди барнома ва барномасозӣ, намоишҳо ва ғайраҳо вобастагии зиҷ доранд.

Дар кори мазкур нақши технологияҳои иттилоотӣ дар ҷараёни таълими математика дар синфҳои 3-юм дар таълими босалоҳият омӯхта мешавад. Дар синфи 3-юм **салоҳиятҳо инҳоянд**: омӯзиши ададҳо дар доираи аз 1000 то 100000, хондан ва навиштани доираи ин ададҳо, ёфтани қимати ифодаҳо дар доираи ин ададҳо, ҳалли муодилаҳои одӣ дар доираи ин ададҳо, ҳалли масъалаҳо дар доираи ин ададҳо, татбиқи мафҳумҳои геометрӣ ва ёфтани элементҳои онҳо дар доираи ин ададҳо, ҳалли нобаробариҳо дар доираи ин ададҳо.

Омӯзгор пас аз он ки дарси пештарро гузашт ва ба хонандагон тарзи ёфтани қимати ифодаҳо дар доираи ин ададҳо омӯзонд, дар дарси навбатӣ бояд боварӣ ҳосил намояд, ки оё хонандагон мавзӯи гузаштаро азхуд кардаанд, оё мустақилона қимати ифодаҳо дар доираи ин ададҳо ёфта метавонанд? Бо ин мақсад омӯзгор метавонад дар доираи ин ададҳо ифодаҳои гуногун тартиб дода, ба ҳар як хонанда ё гурӯҳи хонандагон супоришҳои мустақилона дар давоми вақти 3-4 дақиқа супорад. Аммо тавре дар амалия мебинем ва мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ин кор ба омӯзгорон душвориҳо меорад. Аз ҷумла, ҳангоми тартиб додани мадракҳои дидактикии қоғазӣ. Барои раҳӣ ёфтани аз ин мушкилот, ба омӯзгорон технологияҳои иттилоотӣ ва техникаҳои компютери ҳозиразамон ёрӣ мерасонад. Масалан, бигузур ифода дар ҳолати умумӣ шакли зеринро дошта бошад: $a + b - c$.

Ҳангоми соختани барномаи компютерӣ барои инъикоси ин ифода, салоҳиятҳои асосӣ инҳоянд: қимати ададии параметрҳои a , b ва c бояд ададҳои натуралӣ дар доираи то 100000 бошанд, ҷамъи қимати ададҳои a ва b аз адади c калон ё ба он баробар бошад. Бо ин мақсад бо истифода аз оператори бахшиш дар ягон забони барномасозӣ сатри зеринро менависем: $a = \lfloor [(100 * \sin(\text{сонияи вақти системаи компютер}) + 61004 * \cos(\text{сонияи вақти системаи компютер}) - 230 * \cos(\text{дақиқаи вақти системаи компютер}) - \sin(\text{рӯзи санаи системаи компютер})] * 207 \rfloor$.

Инчӯ ишоратҳои [...] ва [...] мувофиқан қимати мутлақ ва қимати бутунро дарназар доранд, яъне адади a адади натуралӣ мешавад. Ҳангоми ҳар маротиба ба кор сар додани барнома, қимати a гуногун мешавад, зеро аз сония, дақиқа ва дигар элементҳои соат ва санаи системаи компютер ба тариқи худкор бе даҳлати шахси дигар гирифта мешавад. Ин худ ба омӯзгор сабуки меоварад, зеро ба ҳар хонанда қимати ҳархелаи параметри a дода мешавад. Зимни барномасозӣ параметри a –ро интавр дар доираи салоҳиятҳо ба танзим даровардан мумкин аст:

ҳоло $a > 100000$, пас $a = a/8$.

Масалан, бо истифода аз оператори WHILE ин сатрро дар забони барномасозӣ интавр менависанд:

While $a > 100000$: $a = a/8$: *Wend*.

Ё, *Do While* $a > 100000$; $a = a/8$;

Айнан ҳаминтавр қимати параметрҳои b ва c –ро тариқи барномавӣ муайян мекунем. Баъдан ҳар хонанда мисоли худро аз экрани компютер дар дафтарашон навишта, онро ҳал карда, қиматашро ёфта, баъдан қимати ёфташударо ба компютер дохил мекунад. Барномаи компютерӣ дуруст ё нодуруст ёфта шудани қимати ифодаҳо эълон мекунад. Бо ин мақсад дар барнома як майдони дохилкунӣ илова карда мешавад. Технологияи мазкур имкон медиҳад, ки омӯзгор худ ҳулоса барорад, то мавзӯи гузаштаро хонандагон нағз азхуд кардаанд ё не. Зеро хонандагон роҳи ҳал ва қимати ифодаҳо аз якдигар рӯйбардор карда наметавонанд. Яъне муносибати босалоҳият ба таълим роҳу усулҳои амалии фаъолият кардани хонандагонро ташаккул дода, истифодаи самараноки онҳоро дар ҳалли масъалаҳои математикӣ тақозо менамояд. Вазифаи салоҳиятҳо аз ташаккул додани малакаву маҳорати таълимӣ ва дар ин замина арзёбӣ карда тавонистани воқеияти онҳо иборат мебошад. Ин муносибати таълимӣ ба фардиқунонии раванди таълим равона гардидааст. Барнома коркардшуда бошад, ба

хар як хонанда варианти худашро бо технологияи фардикунонии раванди таълим медиҳад ва тавре қайд кардем, ҷавобхоро аз якдигар рӯйбардор карда наметавонанд.

Бо истифода аз технологияи мазкур, дар доираи салоҳиятҳо дар синфи 3-юм аз фанни математика супоришхоро доир ба ҳалли муодилаҳо, ҳалли масъалаҳо ва татбиқи мафҳумҳои геометрии тартиб додан имкон аст. Албатта, дар инҷо саводнокии барномасозӣ нақши муҳимро мебозад. Номгӯи забонҳои барномасозӣ зиёданд ва айни замон вариантҳои Net рушду инкишоф ёфта истодаанд.

Пас натиҷаи салоҳиятҳо инҳоянд: ҳар як хонанда бо ададҳо дар доираи аз 1000 то 100000 шинос ҳаст; ададхоро дар ин доира хонда ва навишта метавонад; қимати ифодахоро дар доираи ин ададҳо мустақилона ёфта метавонад; муодилаҳои одиро дар доираи ин ададҳо мустақилона ҳал карда метавонад ва решаашро ёфта метавонад; масъалаҳоро дар доираи ин ададҳо мустақилона ҳал карда метавонад; мафҳумҳои геометрии омӯхтаашро дар амал татбиқ карда метавонад; нобаробариҳо дар доираи ин ададҳо мустақилона ҳал карда метавонад.

Тавре аз технологияи коркардашуда мебинем, омӯзгор вақти худро сарфа менамояд, аз тахтаи синф, бур ва лата истифода намебарад. Ҳама тавассути компютер ва экрани он идора карда мешавад. Барнома бояд дар шакли визуалӣ, яъне бо истифода аз шакли муколамагӣ тартиб дода шавад. Ҳангоми ба кор омода намудани он, истифодабарии он ба хонандагон ва омӯзгорон набояд мушкилӣ пеш орад, баръакс меҳнати омӯзгор сабук гардида, хонандагон дар шакли муколама бо компютер рафтор мекунанд. Тугмаҳои амрӣ, ки дар шакли муколамагӣ ҷой дода мешаванд, бояд дорои паёмҳо бошанд, то хонанда ҳангоми акрабаки мушакро ба рӯи он бурдан, он паём инъикос гардад. Паём маълумот оиди тугмаи амрӣ медиҳад, яъне қадом амалро иҷро мекунад. Ё худ бояд дар назди майдонҳои матнӣ ҷузъи идоракунии қайдҳо гузошта шуда бошанд. Инчунин барнома бояд ба хонандагон имкон диҳад, ки ҳангоми нодуруст ҳал шудани мисолу масъала, онро аз нав дуруст ҳал карда, дар ҷараёни дарс ё кори мустақилона санҷида бинад.

Технологияи коркардашуда дар шароити кунунии рушди ҷомеа дастовардҳои қаблӣ дар соҳаи маорифи кишвар ва технологияҳои информатсионӣ ба дастомадаро нигоҳ дошта, бо истифода аз имкониятҳои бавҷудодаи рушди соҳа, забонҳои нави барномасозӣ ва техникаҳои компютерӣ коркард шудааст ва ба муносибатҳои таҳсилоти босалоҳият роҳандозӣ гардидааст.

Умуман, дар заминаи муносибати босалоҳият дар амал татбиқ намудани мазмун ва мундариҷаи фанни математика дар синфҳои ибтидоӣ пеш аз ҳама ба методикаи таълими фанни мазкур алоқамандӣ дошта, аз ҳар як омӯзгори ин фан талаб менамояд, ки вобаста ба имкониятҳои техникаи мактаб, синфхонаҳои компютери мучахҳаз, шабакаҳои интернетӣ ва дохилӣ, дараҷаи фаҳмиши мавзӯҳои фанни математика, интихоби методҳои босамари расонидани дониш ва дастовардҳои педагогии бевоситаи худ малакаву маҳорати мавҷудаи худро дар дарсхояш моҳирона истифода барад, бо истифода аз техникаҳои компютерӣ ва технологияҳои информатсионӣ объективияти санҷиши донишро таъмин карда тавонад.

АДАБИЁТ:

1. Нугмонов М. Теоретико-методологические основы методики обучения математике как науки. - Душанбе, 2011. - 290 с.
2. Назаров А.П. Методика таълими информатика. - Душанбе, 2016.
3. Назаров А. П. Яке аз усулҳои таъмини объективияти санҷиши дониши хонандагон аз фанни математика дар мактабҳои миёна / А.П. Назаров // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ бахшида ба 70 солгии профессор Б. Алиев. – Душанбе, 2014. – С. 84-88.
4. Назаров А.П. Технология объективного контроля знаний учащихся по математике при проведении письменных контрольных работ / А.П. Назаров // Материалы X юбилейной

**Назаров А.
Раҷабов Ҳ.**

**НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ ДАР ТАТБИҚИ
МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР РАВАНДИ ОМУӢЗИШИ
МАТЕМАТИКА ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ**

Дар мақола нақши технологияҳои иттилоотӣ дар таълими босалоҳият дар ҷараёни таълими математика дар синфҳои 3-юм баррасӣ шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки дар синфи 3-юм бояд салоҳиятҳои зерин ташаққул дода шаванд: омузиши ададҳо дар доираи аз 1000 то 100000, хондан ва навиштани доираи ин ададҳо, ёфтани қимати ифодаҳо дар доираи ин ададҳо, ҳалли муодилаҳои одӣ дар доираи ин ададҳо, ҳалли масъалаҳо дар доираи ин ададҳо, татбиқи мафҳумҳои геометрӣ ва ёфтани элементҳои онҳо дар доираи ин ададҳо, ҳалли нобаробариҳо дар доираи ин ададҳо ва роҳи усули ташаққули ин салоҳиятҳоро бо мисолҳои мушаххас нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: барнома, информатика, хонанда, математика, салоҳият, дарс, компютер, таълим, адад, масъала.

**Назаров А.
Раджабов Х .**

**РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ
КОМПЕТЕНТНОГО ПОДХОДА ПРИ ИЗУЧЕНИИ
МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

В данной статье рассматривается роль информационных технологий в реализации компетентного подхода в процессе обучения математики в 3-х классах. Автор утверждает, что в 3-х классах необходимо формировать следующие основные компетенции: изучение чисел в пределах от 1000 до 100000, читать и писать в пределах этих чисел, найти значения выражения в пределах этих чисел, решение обыкновенных уравнений в рамках этих чисел, решение задач в пределах этих чисел, применение элементов геометрии и реализации их в в пределах этих чисел, решение неравенств в пределах этих чисел и на конкретных примерах показывает пути и методы формирования этих компетенций.

Ключевые слова: программа, информатика, учащийся, математика, компетентность, занятие, компютер, обучение, число, задача.

**Nazarov A.
Rajabov Kh.**

**THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING MATHEMATICS
IN PRIMARY CLASSES IN THE RELATIONS OF COMPETENCE**

In this paper we study the role of information technology in the learning of mathematics in 3 classes in the relationship of competence. In 3 classes the main topics (competence) are: the study of numbers ranging from 1000 to 100000, read and write within these numbers, find expression values within these numbers, the solution of ordinary equations within these numbers, the solution of text within these numbers, the application of geometry elements and their implementation within these numbers, the solution of inequalities within these numbers.

Key words: program, informatics, student, mathematics, competence, occupation, computer, training, number, task.

Сведения об авторах: Назаров Ахтам Пулотович – кандидат педагогических наук. Раджабов Хаёт Хонович – аспирант Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the authors: Nazarov Akhtam Pulotovich - Candidate of Pedagogical Sciences. Radjabov Hayot Khonovich - aspirant Institute of Development of Education named by Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 45 Ayni.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ДАРСҶОИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ОМИЛИ ТАЪМИНИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ

Замони муосир аз шахсони донишманд лаёқати ба тамоми намудҳои фарроҳи иттилоот мавқеи худро муайян намудану ҳал намудани супоришҳоро рафторҳои гуногуни истехсолотию шахро талаб менамояд. Ин ҳаминро мефаҳмонад, ки ояндаи наздик аз ҳар як хонанда тафаккури шахсӣ, имкониятҳои сарфаҳмравӣ ва ёфтани роҳи ҳалли вазъиятро талаб менамояд. Гоҳ-гоҳ саволи чӣ гуна будани дарси муосир дар ҳар яки мо пайдо мегардад. Айни замон дар системаи маориф бисёр дигаргуниҳоро دیدан мумкин аст. Ба фикри мо, ҳоло омӯзгори нест, ки дар бораи роҳҳои ҷалб намудани диққати хонандагон ба фан, муҳайё сохтани шароити муваффақ гардонидани хонандагон, сифатан, шавқовар, ҳаяҷонбахш гузаштани дарси ҳамарӯза, фикр накунад. Қадом омӯзгор намехоҳад, ки дар дарси ӯ хонанда бодиққат ва эҷодкор набошаду фанро то як андозае надонад.

Муносибати имрӯза ба ҳаёт муносибати навро нисбат ба мактаб талаб мекунад. Имрӯз мақсади асосии омӯзиш, на танҳо дар хонанда чамъ намудани иддае аз донишҳо, фаҳмиш, малака аст, балки омода намудани хонандагон ҳамчун субъекти фаъолияти таълимист. Асоси таҳсилоти муосирро фаъл будани омӯзгору хонанда ташкил мекунад. Имрӯз вазифаи асосии маориф тарбияи шахсияти эҷодкор, фаъл, болаёқат, мустақилу муқаммал аст. Таълими муосир аз омӯзгорон самаранок истифода бурдани технологияи инноватсиониро дар дарсҳои забони тоҷикӣ талаб менамояд. Тавассути инноватсия ворид гардидан ба омӯзиш ба мо имконият медиҳад, ки дарсро ҷунун ташкил намоем, ки ба кӯдак хушҳолӣ ва нафъ оварда, дарс андармони бекора ва бозӣ нагардад.

Омӯзиши инноватсионӣ чист ва хусусиятҳои он дар чист? Маънои «инноватсия» ба меъёри педагогӣ алоқаманд буда, мафҳуми «навигарӣ», «чизи нав»-ро дошта, ҳар замон мо бо он вохӯрем. Инноватсия аз забони латинӣ гирифта шуда, тарҷумаи аслаш на «нав», балки «дар нав» аст.

Маънии «технологияи педагогии инноватсионӣ» ин ҳамаи он чиро ки ба чараёни ташаккули омӯзиш тааллуқ дорад, бо худ ҳамроҳ кардан аст.

Технологияи педагогӣ, ин таҳқиқотест, ки бо мақсади нишон додани принцип ва тайёр кардани усули мувофиққунонии чараёни омӯзиш, бо роҳи таҳқиқи омилҳои сифати омӯзишро баланд бардоранда, бо роҳи тартиб додан ва истифодаи усулу мавод, ҳамчунин тавассути баҳодихии методҳои истифодашаванда, амалӣ мегардад.

Чунин аст аҳамияти омӯзиши инноватсионӣ:

- мувофиқати ғояи инсонпарварии таҳсилот;
- барҳам задани зоҳирпарастӣ, услуби қудратгаро дар усули таълим;
- истифодаи омӯзиши шахсии мавқеи худро муайянкунанда;
- ҷустуҷӯи шароит барои кушодани неруи эҷодии хонанда;
- дар мувофиқат бо фарҳанги иҷтимоӣ ва талаботи ҷамъияти муосир фаъолияти шахсии эҷодӣ.

Мақсади асосии омӯзиши инноватсионӣ, ин:

- инкишоф додани лаёқатҳои баландмаърифатӣ, иртиботӣ, забонӣ ва эҷодии хонандагон;
- ташаккули сифатҳои шахсии хонандагон;
- пайдо намудани ҳавасмандии доимӣ нисбат ба таълим ва гузариш ба эҷоди самаранок;
- инкишофи шаклҳои гуногуни тафаккур;
- ташаккул додани донишҳои босифат, лаёқату малака.

Вазифаҳои омӯзиши инноватсионӣ:

- . мувофиқгардонии чараёни таълиму тарбия;
- . ташкил намудани шароити ҳамкорӣ миёни хонанда ва омӯзгор;
- . пайдо намудани ҳавасмандии доимӣ нисбат ба таълим;

. мулохизакорона чудо намудани мавод ва рохҳои дастрас намудани он.

Имрӯз бояд дар назар дорем, ки хонанда набояд танҳо ҳамчун ҳисм бошад, балки ҳамчун шахсият дар баробари омӯзгор бошад. Ҳамаи иштирокчиёни чараёни омӯзиш дар муҳити вазнини ҳамкориҳои расмӣ бо ҳамдигар бояд ҳамкорӣ кунанд.

Дар чараёни дарс истифодаи технологияи инноватсионӣ фаъолияти фикрронии хонандагонро фаъол намуда, ба малакаҳои забонӣ ёри мерасонад.

Дар таҷрибаи имрӯзаи омӯзиши фанни забони тоҷикӣ технологияҳои омӯзиши модуль, омӯзиши лоихавӣ, инкишофи тафаккури бухронӣ ба воситаи хондан ва навиштан, технологияи мусоҳибавӣ ва бозӣ, тафрикаи сатҳӣ, омӯзиши мақеи шахсии худро муайян кардан ва ғайра мавҷуданд.

Омӯзиши модуль ва чузъҳои он барои фаъолони муносибат кардан ба омӯзиш замина муҳайё месозад ва хонанда метавонад дониставу устуворона ҳамон мавзӯи таълимиро аз худ кунанд, ки ўро фаъол мегардонад. Бо ёрии модульҳои омӯзгор рафти дарсро идора мекунад.

Модули асосии омӯзиш чузъи тамомшудаи иттилоот буда, барномаи мақсадноки фаъолияти хонанда ва машварати омӯзгорро барои муваффақона амалӣ гаштан, дар бар мегирад. Нақши омӯзгор дар дарс ин ташаккул додани мақсадҳои мусбати хонанда, ташкили фаъолияти он, мутобиқшавӣ, машварат ва назораткунист. Маводи омӯзишӣ дар блоки мавзӯҳо тақсим мешавад, ки ҳар яки он дар чорҷӯбаи маваққатии дарсҳои дусоата ҷойгир кунонида мешаванд. Нақшаи дарсҳои модуль мумкин аст, чунин бошад:

- ҳавасмандсозии хонандагон;
- кори мустақилона;
- кор дар гурӯҳҳои хурд;
- кор пурра бо синф;
- дудилагӣ.

Дарсҳои модуль истифодаи тамоми усул ва шаклҳои омӯзишро иҷозат медиҳад, ки дар таҷрибаи таҳсилот чамъ гардида буданд.

Омӯзиши лоихавӣ сифатҳои шахсии хонандагонро, ба монанди мустақилият, ташаббускорӣ, лаёқат ба эҷодро тақвият мебахшад. Қариб, ки дар тамоми маводи дарсӣ матни мурағаб ҷой дорад, ки меҳвари асосии он дарс буда, дар гирди он супоришу машқ сохта мешавад.

Технологияи мусоҳибавӣ хонандагонро барои ҷӯстани тарзи пайдо кардани рохҳои ибрази андеша, бедор менамояд. Мусоҳиба ҳамон маврид оғоз мегардад, ки хонанда чунин андеша намояд: «ман мехоҳам гӯям, ки», «фикри ман ин аст, ки», «ман мехоҳам чунин илова кунам», «фикри ман ин аст, ки». Ташкили дарсҳои мусоҳибавӣ алоқаманд аст бо ду намуди мусоҳиба: иттилоотӣ ва тафсирий. Дар дарси забони тоҷикӣ хонандагон метавонанд дар мавридҳои гуногун муқолима ташкил намоянд, ба монанди «дар мактаб», «дар мағоза», «дар нақлиёти чамъиятӣ» ва ғайра.

Технологияи бозӣ на танҳо малакаҳои забониро рушд медиҳад, балки шавқи хонандаро бар фан зиёд намуда, фаъолияти хонандагонро ба тартиб мебарорад. Оғози ҳар як бозӣ, ин пеш аз ҳама, эҳсос намудани раванди бозӣ, дарки супоришҳои бозист, дар он мавриде, ки фаъолияти дарккунӣ ва дарк кардани кӯдак фаъол мегардад. Бозӣ, ҷӣ хеле ки маълум аст, яке аз усули қадимаи омӯзиш ба шумор меравад. Як зумра бозӣҳое ҳастанд, ки онҳоро дар дарси забони тоҷикӣ истифода намудан мумкин аст. Хуб мешавад дар дарси забони тоҷикӣ бозӣҳои забониро истифода намоем, ки онҳо ҳифза ва забонро машқ дода, барои истифодаи луғат дар ҳар маврид ба кор меояд. Асоси бозӣҳои нақширо бошад, муоширати забонии хонандагон ташкил медиҳад. Мисоли онро мо дар бозӣҳои нақшию сюжетӣ мебинем, аз он ҷумла «Алифбои одоб», «Дунёи касби оянда», «Дар театр» ва ғайра.

Бозӣҳои савтиётӣ низ дар ҳар як дарс зарур аст, зеро ки дар он кӯдакон шакли дурусти талаффузро машқ мекунанд. Истифодаи тезгӯяк, чистон, зарбулмасал ба манфиати кор аст.

Бозӣҳои сарфу нахвӣ ҳам манфиатбахш буда, мақсади асосӣ ин ташаккули маҳорати истифодабарии тобишҳои забонӣ аст, ки дар худ мушқилиҳои сарфу нахвӣ

дошта, дар мавриди мақсаднок истифода бурдани он хонандагони суствон метавонанд то ба қатори миёна раванд. Аз он ҷумла: бозии «Кӣ тезтар?» омӯзгор калимаро мегӯяд, хонандагон ба он калимаҳо муродиф меёбанд. Бозии «Баръакс» - ҷудо намудани антонимҳо, «Хатоҷтро ёфта гир!» - ислоҳи хатоғиҳое, ки дар матн аст, «Кошинкорӣ» - матнро аз сари нав барқарор кардан, «Бо як калима гӯед» - ёфтани калимаи хулосакунанда, «Хати муаммодор» - калимаҳоро рамзхонӣ кардан ва ғайра. Дигар технологияе, ки дар ҷараёни дарс манфиатбахшаст, ин истифодаи технологияи тафаккури интиқодист, ки тавассути хониш ва навиштан истифода мегардад. Технологияи болозикр, дар назди худ санъати гуногуни роҳбариро ҷамъ намуда, барои дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиш истифода намудани онҳо, имконият медиҳад. Ҷузъҳои технологияи болозикр мустақилона истифода карда мешаванд, вале ба тартиб истифода намудани он бештар фойданок таъсирбаш мегардад.

Яке аз усули фойдабахши фаъолкунандаи фаъолияти забони хонандагон усули кори гурӯҳӣ мебошад, ки барои ташаббуси эҷодиро ривож додан, имконият медиҳад. Натиҷаи баланди ташкили фаъолияти чунин корхоро, ки имконият медиҳад ҳар як хонанда масъулияти худро дар раванди таҳсил дарк кунад, аз таҷриба медонем. Гурӯҳҳои эҷодӣ бевосита дар дарс созон дода мешаванд. Ба гурӯҳҳо супориши хислати кофтуковидошта дода мешавад. Кори гурӯҳҳоро дарс давом медиҳад. Худи кӯдакон ибронд медоранд, ки чунин дарсҳо барояшон шавқовар аст. Ҳамин хел, барои аз худ намудани мавзӯи «Матн» синф ба 3 гурӯҳ тақсим мешавад. Ба ҳар як гурӯҳ матни ноошно дода мешавад. Хонандагон матнро навишта мехонанд ва супоришҳои оид ба матн додари иҷро мекунанд. Чунин шакли кор барои шарҳи матн ёрии калон расонида, барои рушди забон имконият медиҳад.

Истифода аз технологияи тафаккури интиқодӣ гуногунанд ва дар он ҳамеша имконияти интиқоб намудан пайдо мегардад, дар мавриде ки ҳар як омӯзгор аз уҳдаи ҳамин гуна дарс ба хубӣ барояд. Омӯзгор ҳатман ба ҷараёни дарс ворид гашта, комилию самаранокии таҳсилотро вайрон намекунад.

Омӯзиши тафриқавӣ барои кӯдакони гуногунлаёқат шароити рушди хеле хуберо муҳайё месозад, аз он ҷумла барои пешсаф гаштани хонандагони қафмонда ва барои омӯзиши бобарори онҳое, ки лаёқати омӯзиши афзалиятдорро доранд.

Мақсади омӯзиши тафриқавӣ, ин ташкили ҷараёни омӯзиш дар асоси хусусиятҳои шахсии фардикунонӣ ва лаёқатнокист.

Вазифаи асосии он мустақилияти омӯзишро дида, онро ҳифз кардан, ба кӯдак барои боварӣ ба қудраташ ёрӣ расонидан ва барои рушдҳои барвақтии ӯ шароит муҳайё намудан аст.

Омӯзиши тафриқавӣ намудҳои гуногуни корро, аз он ҷумла ҷамъиятӣ (ҳамаи хонандагон як супоришро иҷро мекунанд), гурӯҳӣ (ҳар як гурӯҳ супориши худро мегирад) ва шахсиро (ҳар як хонанда супориши вараанти худро мегирад) пешгӯӣ менамояд.

Кор бо супоришҳои гуногунсатҳ на бояд якмаротибагӣ ва ғайримунтазам бошад, барои он бояд барвақт омода шавӣ, вале аз ҳама муҳим, натиҷаи онро ҳатман таҳлил намой.

Чунин намуди супоришҳои мустақилоноро дар марҳилаи мустақамкунии дониш, малака ва зехният дар мавзӯи «Феъли ҳол» ба хонандагон пешниҳод намудан мумкин аст: Феъли ҳол – як намуди асосии феъл буда.... Феъли ҳолро ёбед. Онҳоро нависед. Дидем, саросема, тоза, партофта, қадшуда. Намуди феъли ҳоли нопурраро ёбед. **Бозикунон, чашмакзанон, дидан замон, гирдгардон, саросемавор, афшонда, кофта.**

Аз ҷумлаҳои додашуда, ибораи феъли ҳолро ёбед. **Духтарак чашмак нозада аз тиреза нигоҳ мекард. Сағ маро ҳис карда, гӯш ба кимор шуд. Хандакунон ба гирду атроф нигарист. Чашмони гирди парранда мижа нозада, ба офтоби фурурафтаи стода менигарист.** Дар феъли ҳоли додашуда, имлохоро ҷудо намоед: **ҷудо ношуда, надониста, ҳасуд набурда, бас накарда, мафтун накарда, нахоста.**

Омӯзиши шахсӣ – нигаронидашуда, махсус барои мактаби 12-сола аст, ки яке аз мақсадҳои он омодагии мактаббачагон барои зинаҳои асосии соҳа ва омӯзиши хонандагон дар зинаи камолоти соҳа мебошад, ки хело муҳим арзёбӣ мегардад. Шарҳи

имрӯзаи омӯзиши шахсӣ – нигаронидашуда, ин тавачҷух барои рушди неруи имконот ва рушди озодонаи ҳештангаройӣ мебошад.

Омӯзиши шахсӣ – нигаронидашуда – ин на ташаккули шахсӣ бо хусусияти супоришхост, балки ташкили муккамали имкониятҳои зоҳиршавӣ ва дар навбати худ инкишофи фаъолияти шахсии хонандагон аст.

Методикаи омӯзиши забони тоҷикӣ рушди нутқи хонандагон дар шароити татбиқшавӣ буда, чунин роҳро дар бар мегирад:

- кори луғавӣ-фразеологӣ бо матн;
- омӯзиши хонандагон оид ба шакл ва жанрҳои нутқи монологӣ;
- ташкили қор оид ба нутқи хонандагон дар ҷараёни робитаи муқолимавӣ;
- таҷвияти фаъолияти байнифанӣ дар дарси забони тоҷикӣ.

Масалан, дар дарси забони тоҷикӣ машғул шудан ба қорҳои гуногуни луғавӣ, бениҳоят зарур аст.

Супориш: зарбулмасалҳоро хонед, маънии онҳоро гӯед, муродифашонро ёбед.

Ҳарчи дилам хост на он мешавад..., Ақли бетадбир ҳеч аст. Қашшоқии оқилона беҳтар аст аз дорони аблаҳона. Дер ояду шер ояд.

Ба назар гирифтани фардияти хонандагон ба омӯзгор имконият медиҳад, ки ӯ бояд супоришҳоеро пешниҳод намояд, то барои дар амал татбиқ гардидани имкониятҳои ҳар як кӯдак дар қорҷӯбаи шахсӣ – нигаронидашудаи омӯзиш бошад. Қор қарда баромадани технологияи нав, ҷараёни қатънашаванда аст. Қисми муайяне аз ин технологияҳо бисёр маъруф буда, дар таҷриба истифода мегарданд. Муваффақиятнокии дилхоҳ технологияи педагогӣ аз шахсияти омӯзгор ва фаъолияти педагогии ӯ вобаста мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Амонашвили Ш.А. «Здравствуйте, дети!» М., 1990 г.
2. Бахмутский А.Е. «Школьные технологии» М., 2004 г.
3. Жаныбекова У.А. «Русский язык для школ с казахским языком обучения» Алматы «Мектеп» 2006 г.
4. Кзензова Г.Ю. «Перспективные школьные технологии» М., 2000 г.
5. Подласый И.П. «Педагогика. Новый курс» М., 1999 г.
6. Тростенцова Л.А. «Урок русского языка на современном этапе» М., 1998 г. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. М., 2003 г.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подходов в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004
8. Қарори Ҳукумати ҚТ дар бораи «Стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ дар ҚТ», №494 аз 1.08.2015. Дар китоби «Аҳбороти Вазорати маорифи ҚТ». – Душанбе: 2015, с.123-130

Мирзоева Р.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ОМИЛИ ТАЪМИНИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ

Дар мақола роҷеъ ба нақши технологияи инноватсионӣ, роҳу усули истифодаи манфиатбахши он дар дарси забони тоҷикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ сухан меравад. Муаллиф дар мақола иддае аз таҷрибаи пешқадами фаъолияти омӯзгорони забони тоҷикиро, ки барои босифату ҳадафманд гузаштани дарс муҳимманду шароити талаботи ҷаҳони имрӯзаи таълим онро талаб мекунад, пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: босалоҳият, технологияи инноватсионӣ, самт, муассисаҳои таҳсилотӣ, субъект, ҳадаф, омӯзгорони муосир, зехн, ташаккул, малакаву маҳорат.

Мирзоева Р.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА – ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

В статье речь идёт о роли инновационных технологий, пути и способы её качественного использования на уроках таджикского языка в средних общеобразовательных учреждениях. Автор предлагает наилучшие передовые педагогические опыты учителей таджикского языка, являющиеся стимулом качественной и целенаправленной деятельностью проведения урока, которого требует сегодняшний мир образования.

Ключевые слова: компетентный, инновационная технология, направление, образовательные учреждения, субъект, цель, современные учителя, разум, формирование.

Mirzoeva R.

THE APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGY IN THE TAJIK LANGUAGE LESSONS AS A GUARANTEE FOR QUALITY TRAINING

The article deals with the role of innovative technology, the ways and means of its qualitative use in the lessons of the Tajik language in secondary educational institutions. The author offers the best advanced pedagogical experiences of Tajik language teachers, which are the impetus for the qualitative and purposeful activity of conducting the lesson that today's world of education requires.

Keywords: competent, innovative technology, direction, educational institutions, subject, goal, modern teachers, reason, formation.

Сведения об авторе: Мирзоева Раъно Бороновна – ведущий сотрудник отдела педагогики, психологии и инклюзивной образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the author: Mirzoeva Rano Boronovna - leading officer of the department of pedagogy, psychology and inclusive education Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 45 Ayni.

М. УБАЙДОВ

САБАБҲОИ ТАҒЙИРЁБИИ ИҚЛИМ ВА РОҲҶОИ ОМУӢШИ ОН ДАР ДАРСҶОИ ГЕОГРАФИЯ

Дар замони муосир талабот нисбат ба дарс хело зиёд буда, омӯзгори имрӯзаро зарур аст, ки аз метод, усулҳо ва роҳҳои гуногун истифода кунанд. Барои муккамал гардонии мавзӯҳо аз маводҳои иловагӣ истифода барад, Дар таълим навоарӣ ворид намуда, маълумотҳои навинро вобаста ба зинаҳои таълими география гирд оварад. Ходисаю воқеаҳои дар кураи Замин ба амал омадаро ба хонандагон омӯзнад.

Аз рӯи маълумот иқлими кураи Замин тағйир ёфта истодааст. Дар бораи тағйирёбии иқлими замин дар китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маълумотҳои сахт дода нашудааст, бинобар, ин лозим донистем, роҳҳои омӯзиши ин масъаларо барои омӯзгорон пешниҳод намоем.

Дар солҳои охир тағйирёбии иқлим равшан мушоҳида карда мешавад. Дар як мамлакат ҳарорати ҳаво нисбатан баланд ва дар мамлақати дигар баракс ҳаво хеле сард шуда барфи зиёде меборад. Дар ҳақиқат иқлими кураи Замин тағйир ёфта, ҳарорати миёнаи солонаи ҳаво баланд шудааст, ки сабаби об шудани пиряхҳо мегардад, сатҳи оби бахру укёнусҳо баланд мешавад. Дар натиҷаи гармшавии ҳаво мувозинати системаи табиӣ тағйир меёбад, ки он ба дигар шудани раҷаи боришоти атмосферӣ оварда мерасонад, хӯшксолӣ, тӯфон ва обҳезӣ ба амал меояд. Ба тағйирёбии иқлим кадом омилҳо сабаб шуда метавонад: ҷараёни динамикии замин, таъсири беруна, моилии нурҳои офтоб ва ғайри инсон. Мо доир ба ғайри ин одамон бештар диққат медиҳем, чун, ки дар ифлос кардани муҳити зист, атмосфера ва об инсон нақшгузор аст. Бо мақсади он, ки бо асли воқеа бархӯрдор шавем, аз маводҳои гуногун, маълумотномаҳо, дастурҳо ва маълумоти иттилоотӣ истифода намоем ва дастрасӣ хонандагон гардонем. Дар таълими география дар муассисаҳои таҳсилоти

миёнаи умумӣ мувофиқ ба барномаи таълимӣ мавзӯи иқлим омӯзонда мешавад. Мақсади асосии дарс муайян намудани сабабҳои тағйирёбии иқлим мебошад, ки доир ба ин масъала ба хонандагон равшани андохтан лозим аст. Бинобарин дар омӯзиши мавзӯи «Иқлим» маводҳои иловагии навинро истифода кардан мумкин аст. Масалан дар омӯзиши мавзӯи «Иқлим» дар синфи 6- ум, мавзӯи 50 бо чунин маълумотҳо дарсро пурра намуда ба хонандагон доир ба тағйирёбии иқлим маълумотҳои зеринро пешниҳод менамоем.

Аз рӯи маълумотҳо дар даҳ моҳи соли 2018 ҳарорати миёнаи ҳавои кураи Замин $1,02^{\circ}\text{C}$ баланд шудааст. (нисбат ба вақти бақайдгирии ҳарорат дар асри хх) Чунин ҳарорати баланд дар таърихи инсоният аввалин маротиба мушоҳида карда мешавад. Олимон ба чунин хулоса омаданд, ки дар ин қор дасти инсон боло аст – сӯхтани нефт, гази табиӣ, ангиштсанг ва дигар сӯзишворихо ба пайдо шудани гази гармхона оварда расонид, сабаби баландшавии ҳарорат дар баъзе минтақаҳои кураи Замин гардид. Татқиқгарон ба чунин хулоса омаданд, ки дар солҳои 2000 – 2010 чунин миқдор гази карбонат ба атмосфера ворид шуда аст, ки дар 30 соли охир мушоҳида нашуда буд.

Дар омӯзиши фанни географияи материкҳо ва укёнусҳо дар синфи 7-ум, мувофиқ ба барномаи таълимии фанни мазкур, иқлими кураи Замин ва материкҳои алоҳида омӯзонда мешавад. Омӯзгори имрӯзаро маълумотҳои дар китоби дарси дода шуда, қонун наметардонад, бинобарин зарур мешуморад, ки аз маълумотҳои иловагӣ истифода кунад. Масалан дар омӯзиши мавзӯи «Мавқеи атмосфера дар ҳаёти инсон» омӯзиши маводи зерин зарурат дорад.

Аз рӯи маълумотҳои таҳлили метеорологии умумичаҳонӣ дар соли 2014 консентратсия дар атмосфера ба сатҳи баланд расид. Мо CO_2 – ро намебинем, ин таҳлили номаълум, вале воқеӣ мебошад. Баландшавии ҳарорати ҳаво, зиёдшавии таъсири ҳаво, аз он ҷумла ҳарорат ва обшавии пирияхҳо, баландшавии сатҳи оби баҳрҳо ва туршшавии таркиби оби укёнусҳо гувоҳӣ ин гуфтахоёнд. Масъалаи муҳофизати муҳити атроф чашмрас буда, то соли 2100 ҳарорати ҳаво мумкин аст $3,7 - 4,8^{\circ}\text{C}$ баланд шавад, ки дар натиҷа вазъи экологӣ ногувор мешавад, ҳол он, ки иқлимшиносон муайян намуданд, ки дар натиҷаи 2°C баланд шудани ҳарорати ҳаво ногувории вазъи экологӣ баръало ҳис карда мешавад. Аломатҳои ногувории вазъи экологиро имрӯзҳо мушоҳида менамоем. Масалан, хӯшксоли дар Африка, ҳарорати баланд дар Осиёи Ҷанубӣ, сӯхтор дар ҷангалзорҳои Америкаи Ҷанубӣ, туфонҳои шадид ва обхезӣ дар шаҳри Нью – Йорк (ИМА). Барои барқарор намудани вазъи экологӣ ҳар як мамлакат вазифадор аст, дар ин самт саҳмгузор бошад. Баҳри барқарорӣ ва мӯътадили ҳарорати ҳаво нақши мамлакатҳо аз он ҷумла мамлакатҳои муттарақи калон аст. Агар баландшавии ҳарорати ҳаворо мамлакатҳо нигоҳ дошта натавонанд, дар сайёра чӣ ҳодисаҳо руи медиҳад?

- Минтақаҳои иқлими ҷойи худро иваз мекунанд;
- Ҳарорати ҳаво якбора тағйир меёбад;
- Зиёдшавии таъсири қувваҳои аномалӣ (хушксоли ва обхезӣ) мушоҳида мешавад.

Чунин маълумот ба хонанда имконият медиҳад, ки сабабҳои ифлосшавии қабати атмосфераро аз худ намоёнд, ки ин яке аз омилҳои асосии тағйирёбии иқлим дар кураи Замин мебошад. Ҳамзамон дар омӯзиши курси мазкур дар мавзӯҳои «Иқлими Африка», «Иқлими Америкаи Ҷанубӣ ва Америкаи Шимолӣ», «Иқлими Авруосиё», «Иқлими Австралияву Антарктида» истифода бурдан ҷоиш аст.

Алоқаи тағйирёбии иқлим ва ба вучуд омадани ҳодисаҳои табииро олимони америкой исбот намуданд, онҳо як омилҳои гармшавии иқлимро дар сиклонҳои тропикии укёнуси Ором мебинанд. Гармшавии ҳарорати ҳаво дар Аврупо, Хитой, Кореяи Ҷанубӣ, Аргентина, сӯхтор дар штати Калифорния (ИМА) шохиди ҳамин гуфтаҳо мебошанд. Тағйирёбии иқлим инчунин сабаби хушксоли дар Африка ва Осиёи Наздик, обхезӣ дар Канада ва Зеландияи Нав доништа шудааст. Маълумотҳои овардашуда ба мо имкон медиҳад, ки мавзӯи иқлими материкҳои Америкаи Шимолӣ, Америкаи Ҷанубро пура намоем, дониши хонандагонро бо ин восита афзун гардонем.

Ба ғайр аз ин дар натиҷаи намнокии зиёд ва ҳарорати баланд дар як қатор мамлакатҳои дунё (соли 2100) заминҳо барои фаъолияти инсон қорношоям метарсанд.

Худуди мамлакатҳои зерин дар назар дошта шудааст: Қатар, Арабистони Саудӣ, Баҳрайн, Эмирати Араб ва як қатор мамлакатҳои Шарқи Наздик корношоам мешавад, ки он ба омӯзиши мавзӯи «Иқлими Осиё» дахл дошта ба хонандагон донишҳои нав медиҳад.

Қайд намудан бомаврид аст, ки дар натиҷаи зиёдшавии гази гармхона ҳарорати ҳаво дар атрофии ҳаличи Форс ба $+74+75^{\circ}$ С мерасад. Ин минтақа барои зиндагии одамон номувофиқ мешавад. Масъалаи ба дигар ҷой кӯчондани аҳолии ин минтақа барои мамлакатҳои минтақаи мазкур масъалаи хеле душворро ба амал меорад. Ин маълумотро дар омӯзиши мавзӯи «Аҳолии ва масъалаҳои демографӣ» дар синфи 9-ум истифода менамоем.

Аз рӯи маълумоти баъзе олимони мо дар миёнаи давраи шашуми нобудшавии организмҳо дар таърихи замин қарор дорем, ки яке аз сабабҳои он фаъолияти хочагидории инсон мебошад. Агар гармшавии иқлим боздошта нашавад, бисёри экосистемаҳо, олами ҳайвонот ва наботот нобуд мешаванд. Аксарияти ҳайвонҳои муҳити зисташонро иваз мекунам, агар ба шароити зисти нав тоб оварда натавонанд нобуд мешаванд.

Иттифоқи байналхалқии муҳофизати табиат (I U C N) рӯйхати баъзе ҳайвонҳои тартиб доданд, ки аз тағйирёбии иқлим яке аз қурбониҳои аввалини ин ҳодисаҳо мешаванд. Масалан, ибрис, ки дар минтақаҳои кӯҳҳои Осиёи Марказӣ аз он ҷумла ноҳияҳои кӯҳистони Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунад. Чунин маълумотҳо дар омӯзиши «Географияи Тоҷикистон» (синфи 8) истифода намоем бомаврид аст, бо сабаби он, ки ҳайвони ибрис дар минтақаҳои баландкӯҳи кишвари мо зиндагӣ мекунад.

Дар омӯзиши географияи синфи 10 –ум маълумоти зеринро тавсия медиҳем. Коршиносони СММ муайян намудаанд, ки дар натиҷаи гармшавии ҳаво ҳосилнокии зироатҳо кам мешавад, махсусан дар мамлакатҳои сусттаракқикардаи Африка, Осиё ва Америкаи Лотинӣ, ки он барои ба вучуд омадани масъалаҳои озукаторӣ оварда мерасонад. Аз рӯи маълумотҳо то соли 2080 шумораи одамони, ки гурӯснагӣ таҳдид мекунад, ба 600 млн нафар мерасанд.

Масъалаи дигаре, ки бо ин сабабҳо рух медиҳад, норасоии оби нӯшокӣ мебошад. Дар минтақаҳои иқлими хушк (Осиёи Марказӣ, Баҳримиёназаминӣ, Африкаи Ҷанубӣ, Австралия) аз сабаби бориш ба амал наомадан, дар вазъияти ногувор мемонанд. Норасоии оби ошомиданӣ, гуруснагӣ инчунин муҳочирати ҳашаротҳо сабаби паҳншавии касалиҳои гуногуни сирояткунанда ба монанди касалиҳои тропикӣ, касалии табларза, вараҷа ғайраҳо мешавад. Тағйирёбии иқлим на танҳо ба табиат ва саломати инсон балки ба вазъи муноқишаҳои сиёсии ҷаҳон барои дастрас намудани оби нӯшокӣ ва хӯрокворӣ оварда мерасонад. Дар натиҷа ба ин масъала муноқишаи байни давлатҳо ба амал меояд, ҷустуҷӯи захираҳои энергетикӣ бо истифодаи нақлиёти баҳрӣ, захираҳои биологӣ, оби ошомиданӣ ва хӯрокворӣ ба ин сабаб шуда метавонад.

Оё тағйирёбии иқлим аз ҷониби инсон боздошт карда мешавад? Аз рӯи маълумотҳои олимони иқлимшиносӣ ва экологӣ маълумот додаанд, ки боздоштан мумкин аст, вале барои он вақти хеле зиёд лозим аст. Боздошти ҳарорати баланди ҳаво ба ҳамаи мамлакат дунё вобастагӣ дорад, аз он ҷумла, давлатҳои пуриқтидорӣ ҷаҳон. Аз соли 2000 –ум Русия 3,6 %, Британияи Кабир 3,3 %, Франсия 2,7 %, ИМА 2,3 % гази карбонро ба атмосфера ворид карданро кам карданд. Бо ҳисоби миёна дар 15 соли охир 1,3% гази карбонат ба атмосфера кам дохил карда шудааст. Ҳиссаи «Иттиҳоди Аврупо» ва ҷор мамлақати дунё дар бартараф намудани гази карбонат, ки ба атмосфера ворид мешавад, чашмрас аст.

1. Иттиҳоди Аврупо – 40%;
2. Русия - 30%;
3. ИМА - 12-14%;
4. Хитой - 6-18%;
5. Япония - 13%.¹⁰

¹⁰ Ниг. https://ru.wikipedia.org/wiki/Изменение_климата.

Маълумоти мазкурро дар омӯзиши «Географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷаҳон» (синфи 9) истифода хоҳем кард. Ин маълумот хонандаро водор месозад, ки тағйирёбии иқлимро пешгирӣ кардан мумкин аст. Роҳҳои асосии ҳалли ин масъала чунин аст:

Барои комёб шудан бо ҳалли ин масъала сарчашмаҳои энергетикӣ энергияи об, атом, энергияи Оғтоб, бод, мадду ҷазрро рушд додан зарур аст. Энергияи об дорои худуди табиӣ муайян мебошад. (дарёҳо дар рӯи замин), қувваи бод ва мадду ҷазрро вабаста ба захираву имкониятҳои истифода бояд бурд. Аз рӯи маълумоти коршиносон соҳа ҳиссаи истифодаи энергияи атом дар тамоми дунё 16% -ро ташкил мекунад, аз он ҷумла мамлакатҳои тараққикарда- 70 %, Дар шимолии Русия – 40% -ро ташкил мекунад. Энергияи атомро бештар агломератсияи шаҳрҳои калонтарини дунё истифода мекунад. Барои истеҳсоли энергияи оғтоб, қариб тамоми мамлакатҳои дунё дастрасӣ доранд. Аз ҳама бештар мамлакатҳои минтақаҳои гарм, ки рӯзҳои оғтоби дар давоми сол бештар мебошад. Истеҳсоли энергияи оғтоб нисбат ба истеҳсоли энергияи атом арзонтар аст, аммо дар мамлакатҳое, ки дар минтақаҳои шимолӣ ҷойгиранд, дар ҳалли ин масъала мушкилиҳо пеш меояд. (шаш моҳ шаб ва шаш моҳ рӯз аст.) Масалан, дар шимоли Русия ва Канада. Дар замони ҳозира инсон аз чунин нерӯгоҳҳо истифода мекунад. Калонтарин нерӯгоҳи оғтоби дар биёбони Моховен штати Колифорния (ИМА) соли 2014 сохта шудааст. Нерӯгоҳи калонтарини боди дар Ҷумҳурии халқии Хитой сохта шудааст. (соли 2015) ва АЭС «Тианж» соли 2002 дар Белгия ва соли 2009 нерӯгоҳи геотермалӣ дар Индонезия сохта ба истифода дода шуд. Албата ин иншоотҳо масъалаи мазкурро бо пуррагӣ ҳал карда наметавонанд. Барои ин мушкилиҳои иқтисодӣ ба амал омада барои сохтмони чунин иншоотҳо садҳо миллион доллари амрикоӣ лозим аст.

Масъалаи дигаре, ки руҳ медиҳад, обшавии пиряхҳо мебошад, ки дар натиҷаи он баландшавии сатҳи об ба амал меояд. Дар натиҷа миллионҳо одамон, ки дар пастиҳои назди соҳили баҳрҳо зиндагӣ мекунанд, ҷойи зисташонро иваз ва ё нобуд мешаванд. Ба ақидаи коршиносон дар асри XXI оби баҳру уқёнусҳо 1 метр баланд мешавад. (дар асри XX 0,1-0,2 м баланд шуда буд) Дар натиҷа пастиҳои назди соҳили ва як қисми ҷазираҳои хурд зери об мемонанд. Дар назар дошта шудааст, ки аввалин шуда худудҳои Нидерландия, Бангладеш, ҷазираҳои нисбатан хурд ба монанди Багами ва Молдив зери об мемонад. Ба ғайр аз баландшавии сатҳи оби баҳру уқёнусҳо обхезӣ ба амал меояд, ки дар натиҷа қисми зиёди худудҳои мамлакатҳои Русия, ИМА, Британияи Кабир, Италия, Олмон, Дания, Белгия, Ироқ, Таилан, Ветнам зери об монда давлати Хитой ва Япония зарари калони иқтисодӣ мебинанд. Дар қисми шарқии Хитой, ки хеле паст аст, 140 млн нафар ва дар минтақаҳои обӣ ва пасти Япония бошад 30 млн нафар одам зиндагӣ мекунад. Барои онҳоро ба ҷои беҳавф кӯчонидан миллион доллари амрикоӣ лозим аст. Дар натиҷаи обхезӣ шаҳрҳои зиёде низ зарари моддӣ ва иқтисодӣ мебинанд. Агар сатҳи оби баҳр 2 метр баланд шавад, шаҳри Амстердам ва аз ҷор як ҳиссаи Нидерландия, ки аз саҳти баҳр паст ҷойгир аст зери об мемонанд. Барои аз обхезӣ муҳофизат намудани қаламравӣ хеш бисёри мамлакатҳо сохилҳои баҳрҳоро деворҳои бетони (дамба) кардаанд. Масалан, давлати Олмон чунин чораҷӯӣ намудааст. Муайян намудаанд, ки агар сатҳи оби баҳр 2,5 метр баланд шавад, шаҳри Гамбург давлати Олмон зери об мемонад. Шаҳри Санкт- Петербург давлати Русияро низ обхезӣ таҳдид мекунад. Агар сатҳи оби баҳр 3 метр баланд шавад, шаҳри Лос- Анджелос ва якҷанд ноҳияҳои шаҳри Нью – Йорк (ИМА) зери об мемонад. Дар натиҷаи тӯфонҳои саҳт « Сэнд» дар худуди ИМА сабаби вайроншавии як қатор шаҳрҳо гардида аст. Қисми шарқӣ ва ҷанубии шаҳри Лондон дар ботлоқ ҷойгир шудааст ва дар натиҷаи каму беш баландшавии оби баҳр низ зери об мемонад. Обхезӣ ба шаҳри Шанхайи (Хитой) низ таҳдид мекунад, ҳарчанде, ки шаҳр дар баландии 6,5 метр аз сатҳи баҳр қарор дорад, як қисми он дар пасти ҷойгир шуда дар худуди он 5,5 млн одам зиндагӣ мекунад. Шаҳрҳои Гуанджоу ва Гонконгро ҳам обхезӣ таҳдид мекунад. Канорҳои шимолии Русия, ки аз сатҳи баҳр на чандон баланд аст, зери об мемонад.

22- декабри соли 2015 дар шаҳри Париж конференсияи умумиҷаҳонии СММ баргузор гардида, дар он ҷо масъалаи тағйирёбии иқлим ва пешгирии гармшавии ҳаво мавриди баррасӣ қарор гирифт. Дар конференсия намояндагони 195 мамлақати дунё

иштирок доштанд. Муайян карда шуд, ки барои ба атмосфера партофтани газ зиёда аз 55 давлати пешрафтаи дунё ҳиссагузранд, ки он 55% -и газхоеро, ки ба атмосфера ворид мешавад, дар бар мегирад. Ин ҷо мо лозим медонем ибраз дорем, ки дар омӯзиши мавзӯи иқлим дар фанни географияи табиӣ синфи 6 ва 8 истифодаи маводҳои коференсияи номбурда аз манфиат дур нахоҳад буд.

Қобили қайд аст, Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз мамлакатҳои мебошад, ки асосан аз манбаи энергетикӣ энергияи об истифода мекунад ва дар тоза нигоҳ доштани кабаи атмосфера ҳиссаи худро мегузорад.

Хулоса, рушди соҳаҳои энергетикӣ, ки ба манбаи сӯзишворӣ қарб мекунад, сабаби асосии нигоҳ доштани вазъи экологӣ дар дунё мебошад ва ба хонандагон баррасӣ намудани он ҳатмӣ аст. Манбаҳои энергетикӣ бесӯзишворӣ яке аз омилҳои асосии устуворгардонии вазъи экологӣ мебошад. Бинобар ин лозим донистем, ки омӯзиши тағйирёбии иқлими қураи Замиро дар таълими фанни география зарур аст. Бояд гуфт, ки эминдорӣ қураи Замин аз инсон ҳам вобастагии қалон дорад.

АДАБИЁТ:

- 1.Зубайдов У. Раҳимов М. Шарипов И. Инсоният ва экология. Душанбе, 2011.-с.108.
2. Кривенко В.Г. Климат прошлого и климатической прогноз М. 1992. Саҳ.39-40.
3. Қодиров А.С. Асосҳои экология. Душанбе. 2014.-с.42.
4. Монин А.С. Шишқов Ю. С. История климата- Л. Гидрометеиздат. 1979 саҳ. 408.
- 5.Муҳаббатов Х., Раҳимов М. Географияи Тоҷикистон. Душанбе 2014.-135 с.
- 6.Раҳимов, М. Чалолов Д. Очилов Х. Географияи табиӣ.- Душанбе , 2014.-210 с.

Убайдов М.

САБАБҲОИ ТАҒЙИРЁБИИ ИҚЛИМ ВА РОҲҲОИ ОМӮЗИШИ ОН ДАР ДАРСҲОИ ГЕОГРАФИЯ

Дар мақола муаллиф роҷеъ ба сабабҳои тағйирёбии иқлим суҳан ронда, роҳҳои омӯзиши онро дар таълими география нишон додаст. Ибраз гардидааст, ки дар солҳои охир дар қураи Замин тағйирёбии иқлим равшан мушоҳида қарда мешавад, ки омилҳои асосии он қараёни динамикии Замин, таъсири беруна, моилии нурҳои Офтоб ва фаъолияти инсон мебошад. Ҳамчунон қайд гардидааст, ки рушди соҳаҳои энергетикӣ, ки ба манбаи сӯзишворӣ қарб мекунад, сабаби асосии нигоҳ доштани вазъи экологӣ дар дунё мебошад ва ин ин қихатро зимни таълими географии бо хонандагон баррасӣ намуда, талқин бояд, қард, ки эминдорӣ қураи Замин аз инсон вобастагии қалон дорад.

Қалидвожаҳо: иқлим, вазъият, муҳит, боришоти атмосферӣ, хушқсолӣ, тӯфон, минтақа, қонсентратсия, метеорология, экология, обхезӣ, сиклон, қорношоям, ошомиданӣ, сироятқунанда, муноқишавӣ, рушд, устуворгардонӣ, эминдорӣ.

Убайдов М.

ПРИЧИНЫ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА И ПУТИ ЕГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

В статье речь идет о причинах изменение климата и способы его обучения на уроках географии. Отмечается, что в последние годы на земном шаре происходит изменение климата, причинной которой является динамический процесс земли, внешние влияния, склонность солнечных лучей и человеческое воздействия. Развитие без топливо работающие энергетические отрасли являются основным фактором защиты экологической среды земного шара, и это должно рассматриваться на уроках географии. Автор также отметил, что в защите атмосферы земной поверхности важную роль играет развитие государств и всего человечество.

Қлючевые слова: климат, обстановка, среда, атмосферные осадки, засуха, ураган, қонсентратсия, метеорология, экология, сиклон, наводнение, развитие, питьевой, зона.

Ubaydov M.

THE CAUSES OF CLIMATE CHANGE AND ITS LEARNING IN GEOGRAPHY LESSONS

The article deals with the causes of climate change and how it is taught in geography lessons. It is noted that in recent years, climate change is occurring around the globe, the causal factor of which is the dynamic process of the earth, external influences, the propensity of sunlight and human impact. Development without fuel operating energy industries are a major factor in the protection of the ecological environment of the globe, and this should be considered in geography lessons. The author also noted that the development of states and all of humanity plays an important role in protecting the atmosphere of the earth's surface.

Keywords: climate, environment, environment, precipitation, drought, hurricane, concentration, meteorology, ecology, cyclone, flood, development, drinking, zone.

Сведения об авторе: Убайдов Махмудхон – Зав. отделом естественно-математических наук Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни 45.

Information about the author: Ubaidov Mahmudkhon - Head of the Department of Natural and Mathematical Sciences Institute of Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni 45.

M. HAMIDOVA

TEACHING ENGLISH BASEDON STUDENTS INTEREST AND PURPOSE

Really, from the pedagogical point of view the competences are developed successfully only in the educational conditions that are designed on students interest and purpose. Competences cannot be created separately. In a real life situation the skills of creativity, skills of studying, critical thinking, research competences and others are interrelated and they enhance each other.

Competency means the desired result of education through what a student can acquire a set of competences.

Teaching for thinking as creating a thinking climate in the classroom is a key for helping students to think about their own learning.

The only task for you to remember is arranging the activities in the form of independency, pair work and group work by the use of a research method. Some approaches are offered to you, teachers for using at your lessons.

Statement 1.

We can expect to listen twice as much as we speak, four times more than we read, and five times more than we write," states Rivers, 1981; Morley, 1991 Thus, close listening dictation is offered for you to apply in your teaching way.

Target group: Pre intermediate

Type of activity: Integrated skills

Procedure

Direction: Listen and complete the word with silent letters.

Silent letters appear in the spelling of many English words. In each missing word, the silent letter is given to you. Fill in the blanks with the letters to spell the appropriate words. For example: What's your name? The missing word is "what" but the letter "h" is silent.

Mehrona: _ h _ _ are we doing now?

Shukrona: B: I _ _ _ T _ _ to me, be more kind as coming to our house as my _ U _ _ _ . Everyone will welcome you.

Mehrona: Oh! I'm going to the class at _ W _ o'clock. So, we've got an H _ _ _ for having a talk to you then.

Shukrona: _ H _ _ a great chance it is! _ H _ shouldn't we use the opportunity to have a talk about pure water, Mehrona? Do you K _ _ _ that pure water is really found in nature?

Mehrona: No, I don't. I don't _ H _ _ _ H _ it is so.

Shukrona: Because the sun's heat evaporates the sea water, leaving behind the salt and other minerals.

Shukrona: Is it the reason H the water is salty?

Mehrona: The saltiness of the sea is caused by the mineral substances which are carried down by the rivers to the sea.

Shukrona: H does water exist as a substance, Mehrona?

Mehrona: Water exists as a substance in ice, liquid water and steam.

Shukrona: Oh! I know about steam H is formed H water boils at 100 degrees centigrade. Moreover about seven tenths of the Earth's surface is covered with human body, in food, and in all living things. Water is able to dissolve so many substances from the air, the soil and the rocks.

Mehrona: Listening to the new information and R something useful H T is a great joy

Shukrona: Next Sunday, I'll take my I to the trip. She is from G country. She lives on an S surrounded by water. It's N now, you see, and she likes to visit our Tajikistan in N and in summer. It is a pleasure to watch the pure water of Sarez and water falls of Tajikistan. I ask you to join us, Mehrona.

Mehrona: H is it suitable, put me in the K about the time, please. I'm ready to do everything H and H you ask which is fun for both of us.

Words: what, where, why, island, when whatever, foreign, whenever

Reference: New Textbook. English 8 Unit 3 Lessons 11-16 (6 hours) pp. 77-86

Statement 2.

Title: Card game Irregular verbs practice

Target group: Intermediate stage

Type of activity: Integrated skills

Material: Sets of cards for irregular verbs

Procedure

1. Teacher has the students in the groups of four. Teacher supplies them with a set of irregular verbs' cards. Each card is presented with one form (there are 3 forms of a verb) of irregular verb written.



1. Cards are put on the desk with their face up for jigsaw reading and memorizing. Then they are mixed first and after what they are distributed equally among 4 members of the group.

2. A student calls the verb and puts it on the desk face up.

3. The student with the second form of the following verb calls the verb and places it (them) next to the verb face up on the desk. The student may put the third form of the verb if he has got it. If three other members agree with him, he will be allowed to take all three cards for himself.

Attention: The third form of the verb may be put by another student who owns it. So, it is his right to win all three cards on the desk and continue the game. Turn will be taken by another student If it is not so. The student with a most number of cards is a winner.

The game involves the students towards memorizing the forms of the irregular verbs in an easy way. It develops students' key competences.

Statement 3.

Title: Card game Word order practice

Target group: Intermediate stage

Type of activity: Integrated skills

Material: Sets of cards for words and phrases that makes sentences

Direction: Listen and do

Objective: Word order in Interrogative sentencespractice

1. Teacher prepares 4 sets of cards with the words written. Each set of cards is used for making one sentence.

2. Teacher calls some students to the board. He distributes cards with the words written to the students.



3. The class reads the sentence (teacher leads them work cooperatively).

4. The students stand in order holding the cards in their hands as they hear the sentence read by: “*What places of interest in Dushanbe do you know?*”

5. The students show the word order in the sentence called by the class in the following way:

What	places	of	interest	In	Dushanbe	Do	you	know?
------	--------	----	----------	----	----------	----	-----	-------

Class members continue repeating the sentence shown until it becomes correct.

1. What do you see in IsmoiliSomon square?

What	do	you	see	in	Ismoili	Somon	square?
------	----	-----	-----	----	---------	-------	---------

2. Is Dushanbe a green city?

Is	Dushanbe	a	green	city?
----	----------	---	-------	-------

3. Are there any institutes and universities in Dushanbe?

Are	There	any	Institutes	and	Universities	in	Dushanbe?
-----	-------	-----	------------	-----	--------------	----	-----------

New textbook 2013 Form 5 Unit 13 Lesson 3 Activity 7 pp. 91

In conclusion, it is stated that competency based approach means a lot. Teaching that is designed on students' interest and purpose gives its fruitful results when there is a close connection among family, school and the society in whole. Having the responsibility is feeling the power of competency in an ongoing process of the life we are living.

REFERENCES:

1. Jack C. and Theodore S. Rodgers Approaches and Methods in Language Teaching. Second edition. Cambridge Language Teaching Library.
2. Lunne Cameron Teaching Language to Young Learners. Cambridge Language Teaching Library.
3. Cora Lindsay with Paul Knight. Learning and Teaching English A course for teachers. Oxford University press.
4. Mukhtori Q., Safin D.V., Kabirov N., Sadurdinov K., Hamidova M., Naghzibekova M.B. Editor: Hamidova M., Lashkariev A. "Formative assessment tools for basic competency development of students". Educational and Methodological Guidance. – Dushanbe, 2018. – 55 pages.
5. Safin D.V., Mukhtori K., Sadrudinov Kh. Editor: Hamidova M., Lashkariev A. "Trainers' guide for the workshop on "Using the basic methods of formative assessment for development of key competences of students (interdisciplinary training module)". Dushanbe, 2018. — 47 p
6. P. Jamshedov. P. N. Satskaya. K. Alidodkhonova: New textbook 2013 Form 5 Unit 13 Lesson 3 Activity 7 pp. 91
7. P. Jamshedov. P. N. Satskaya. K. Alidodkhonova: New Textbook. English 8 Unit 3 Lessons 11-16 (6 hours) pp. 77-86
8. Ҳамидова, М. О. "Арзандаи ифтихор аст" мақола
9. Ҳамидова, М. О. "Teaching conversational English" A self-Development and Methodology Guide Dushanbe - 2016

Hamidova M.

TEACHING ENGLISH BASED ON STUDENTS INTEREST AND PURPOSE

The article deals with teaching the English language that is based on the development of students' competences. It puts the teachers and students in the know about the advantages of using the competency approach in teaching.

Competency-based approach to teaching uses interactive ways of teaching where there is an interrelationship not only between the teacher and the student, but the process has its place among the students as well. Most of the questions and tasks are presented to students in an open-ended order that require various responses. The most important feature of the competency based approach in teaching is that it is designed on the development of students' competences. Moreover, it is created on the result of students' learning. Really, there are some activities are offered for teaching the English language.

Key words: Competency-based approach, key competences, desired result of students' learning, Interactive teaching, a connection among family, school and the society, learning statements, research methods of learning, feeling of competency, building on the future, independence of living the life, interactive ways of teaching.

Ҳамидова М.

ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР АСОСИ РАҒБАТУ МАҚСАДӢОИ ХОНАНДАГОН

Дар мақолаи мазкур дар бораи роҳҳои таълими забони англисӣ, ки дар асоси ташаккули салоҳиятҳо омӯзонида мешавад маълумот медиҳад. Он омӯзгорон ва толибилмонро бо баргариҳои истифодаи таълими муносибати босалоҳият воқиф месозад.

Муносибати босалоҳият дар таълим модели таълими ғаёб -ро истифода мебарад, ки ҳамкориҳои ҳамхонандагон на танҳо бо омӯзгор, балки бо ҳамдигар низ дида мешавад. Бештари саволу супоришҳо ба тарзи кушода гузошта мешаванд ва ҷавобҳои гуногун истифода мешаванд. Муҳим он аст, ки муносибати босалоҳият дар таълим ба ташаккули салоҳиятҳои асосӣ равона

карда мешавад ва барои гузоштани мақсади таълим ба натиҷаҳои фаъолияти хонандагон таълим мувофиқ аст.

Воқеан, оид ба мавзӯи мубрамакчан машғулиятҳои намунавӣ оварда шудаанд, ки истифодаи онҳо дар ҷаҳраҳои таълими фанни забони англисӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Вожаҳои калидӣ: муносибати босалоҳият дар таълим, салоҳиятҳои асосӣ, натиҷаҳои фаъолияти хонандагон, таълими фаъл, ахлоқамандӣ байни оила, мактаб, ҷамъият, вазъиятҳои таълимӣ, методҳои таҳқиқоти таълимӣ, ҳисси масъулиятшиносӣ, ояндасозӣ, мустақилият барои зиндагии рӯзмара, усули интерактивӣ.

Хамидова М.

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ ИНТЕРЕСОВ И СТРЕМЛЕНИЙ УЧАЩИХСЯ

В аннотируемой статье имеет место практико-ориентированную направленность: раскрыта сущность компетентного подхода и его ключевые аспекты. Автор статьи уделяла большое внимание активным методам обучения и навыкам формативного оценивания, что дает возможность пробудить интерес, потребности в творческой деятельности и самообразовании в результате чего, ученики овладеют методами научного познания. Приведено несколько учебных ситуаций на основе исследовательских методов обучения, и они направлены на развитие определенных умений и навыков учащихся. Учителя могут пользоваться ими на уроках при обучении иностранного языка.

Ключевые слова: компетентный подход к обучению, ключевые компетенции, ожидаемые учебные результаты, активные формы обучения, взаимодействия между семьей, школой и обществом, учебные ситуации, учебно-исследовательские методы, чувство ответственности, созидание будущего, самостоятельный образ жизни, интерактивные методы.

Сведения об авторе: Хамидова Мусаллам, - старший преподаватель кафедры методики преподавания гуманитарных предметов Государственного учреждения республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования, г. Душанбе, ул. Нисормухаммад, 13А.

Information about the author: Hamidova Musallam, - a senior teacher at the department of teaching methods of humanitarian subjects at RIPDE, st. Nisormuhammad, city Dushanbe, Tajikistan.

Н. ПАРТОВ

ТАҲЛИЛИ МАВОДИ МЕТОДИВУ ДИДАКТИКӢ ДОИР БА МАВЗӢИ «ТАЪЛИМИ БОБИ МУҚАДДИМАВИИ «СИНТАКСИС (НАҲВ) ВА АЛОМАТҲОИ КИТОБАТ» ДАР СИНФИ V

Бояд таъкид намуд, ки хангоми ҷустуҷӯ ва омӯзиши мавзӯи тадқиқот ба мо маълум гардид, ки маводи методиву дидактикӣ, яъне мақолаву дастурҳои методӣ оид ба таълими курси муқаддимавии «Синтаксис (наҳв) ва аломатҳои китобат» барои хонандагони синфи V (IV), дар қиёс бо дигар қисматҳои забон, аз ҷумла, морфология, камтар ба нашр расидааст. Маълум гардид, ки дар аввалҳо, асосан, омӯзгорон, дар бобати таълими забони модарӣ ба «Мактуби эзоҳӣ»-и барномаҳо ва ё ба сарсухан ё хотимаи китобҳои дарсӣ, ки нишондодҳои ноқисӣ методӣ пешниҳод мегардиданд, таълим менамуданду бас. Вале бо гузашти солҳо қорқарди методӣ ва усули таълимии қисматҳои гуногуни забон, аз ҷумла синтаксис, суръат мегирад. Зеро ҷунон, ки дар маъхазҳо омадааст, баъди аз сафи Армияи Сурх баргаштани қисми зиёди муҳаққиқони соҳаи забон ва омӯзгорони ботачриба дар донишқадаҳои олии ва техникумҳои курсҳои кӯтоҳмуддат барои тайёр кардани кадрҳои нави педагогӣ ташкил карда шуда буданд, ки он боиси зиёдшавии сафи омӯзгорони баладихтисос аз забони модарӣ низ гардидааст.[1] Дар заминаи ҷунин тараққиёти пуравҷ ва ҷустуҷӯҳои нави методӣ маҳорати педагогии омӯзгорон низ бо суръат инкишоф меёфт. Баъдтар, аз аввалҳои солҳои 70 – уми асри гузашта сар карда омӯзгорону муҳаққиқони тоҷик барои аз худ кардани таҷрибаи пешқадаҳои омӯзгорони забони русии шаҳрҳои Москва, Ленинград, Ростови лаби Дон, Липецк ва дигар ҷумҳуриҳои бародарӣ пардохтаанд, ки ин амал яке

аз сарчашмаҳои асосии баланд бардоштани маҳорати педагогии омӯзгорони забони тоҷик ва кашфиёти пайдарҳамаи муҳаққикон дар соҳаи синтаксиси забони адабии ҳозираи тоҷик гардид. Дар ин давра адабиёти методии марбути синтаксиси забони тоҷикӣ дар мактаби миёна, аз ҷумла, барои хонандагони синфи IV (V) низ дастрас шудан гирифт, ки мо дар зер дар хусуси ин дастоварҳои методӣ дар иртибот ба мавзӯи тадқиқот маълумот хоҳем дод.

Масалан, яке аз дастурҳои аввалин барои омӯзгорони забони тоҷикии синфи IV (V) мақолаи методии С. Ҳочиев бо унвони «Таълими ҷумлаи мураккаб дар синфи IV» мебошад, ки соли 1972 ба таърифи расидааст.[2] Дар мақолаи зикршуда, мувофиқи пешниҳодоти муаллиф, ба таълими мавзӯи мазкур ду соат муқаррар шуда, таъкид гардидааст, ки ҳангоми омӯзиши ҷумлаи мураккаб бояд маълумоти дар синфҳои ибтидоӣ гирифтаи хонандагон доир ба мавзӯи мазкур бори дигар хотиррасон карда шавад. Ҷамҷунин, муаллиф дуруст таъкид кардааст, ки, пеш аз ҳама, ҳангоми таълим, ҷиҳатҳои услубан аз ҳам фарқ доштани ҷумлаҳои содда аз ҷумлаҳои мураккабро ба хонандагон бояд нишон дод, то онҳо фарқ ва умумияти ҷумлаҳои содда ва мураккабро дуруст дарк намоянд. Дар ин бобат таъкид шудааст, ки аввал, диққати хонандагон ба хусусиятҳои услубии ду - се ҷумлаи содда ва баъдан ба ҷумлаҳои мураккабе, ки айнан аз ҷуфти ҳамон ҷумлаҳои сода тартиб дода шудаанд, ҷалб карда шавад, зеро маҳз ҳамин нуқта имкон медиҳад, ки умумият ва фарқи ин ду хели ҷумлаҳои хонандагон тариқи аёнӣ дарк намоянд.

Қобили зикр аст, ки ин нишондодҳои методии муаллиф – С. Ҳочиев, дар хусуси таълими ҷумлаи мураккаб, боиси дастгирист, аммо тавсияи ӯ, дар бобати он ки ба хонандагон доир ба сарҷумла ва ҷумлаи пайрав ҳам маълумот додан лозим мегуянд, қобили қабул нест. Дар ин хусус, мувофиқи талаби барномаи таълим, дар синфи IX маълумот пешниҳод шудааст.

Пас аз мақолаи С. Ҳочиев соли 1974 дастури методии М. Қурбонов бо ёрии омӯзгорони забони тоҷикии синфи IV (V) нашр гардидааст.[3] Муаллифи дастур марбут ба қисмати «Синтаксис (наҳв) ва аломатҳои китобат», пеш аз ҳама, бо мақсади ёри расонидан ба омӯзгорон соатҳои таълимии ҳар як мавзӯи мӯхташавандаро муқаррар намудааст. Аз ҷумла, ба таълими ибора бахшидани ду соатро пешниҳод кардааст, ки ин амали муаллиф ба омӯзгорон имконият медиҳад, дар соати яқум хонандагонро ба мафҳуми ибора, роҳҳои алоқаи калимаҳо дар ибора ошно намуда, дар соати дуюм онҳонро ба ҷузъҳои ибора - калимаи тобеъкунанда ва тобеъшавандаи он шинос намояд. Вале бояд зикр намуд, ки дар дастур дар хусуси роҳҳои шарҳи фарқи ибора аз калима ишорае нарасидааст, вале дар он муаллиф доир ба се навъи алоқа дар ибора: изофӣ, вобастагӣ ва ҳамроҳӣ маълумот доданро пешниҳод намудааст, ки ин тавсияи муаллиф, аз назари мо, каме нодуруст аст. Чунки таълим додани хелҳои алоқа дар ибора ба фаҳмишу ҷаҳонбинии хонандагони синфи V номувофиқ аст. Аз ҷумла проф. С. Шербоев низ дар монографияи докторияш «Асосҳои илмию методии синтаксиси ҷумлаҳои содаи забони тоҷикӣ дар синфҳои V - VIII» (саҳ. 124) таъкид менамояд, ки «...таълими хели алоқа дар ибора дар рафти таълими мавзӯи мазкур бояд дар синфи VIII омӯзонида шавад, вале дар синфи IV (V) танҳо шарҳи воситаҳои алоқаро дар ибора, ки **бандаки изофӣ (и), пешоянду пасоянд ва интонатсия** маҳсуб меёбанд», кифоя мешуморад, ки мо низ ин ақидаи дастгири менамоем.

Инчунин, муаллифи дастур ба таълими ҷумла ва хели ҷумлаҳои содда аз рӯи мақсади баён як соат вақт ҷудо намуда, таъкид менамояд, ки дар ин хусус хонандагон маълумоти пешакиро дар синфҳои ибтидоӣ гирифтаанд, аз ин рӯ, ҳангоми таълими хели ҷумлаҳои содда диққати хонандагон бештар ба оҳанги талаффузашон, вале дар рафти таълими ҷумлаи хикоягӣ (хабарӣ) ҷалби диққати онҳоро ба задаи мантиқӣ зарур мешуморад, чунки бо гузаштан ва тағйир додани ҷои задаи мантиқӣ метавон мазмуни ҷумларо дигар намуд. Вале ҳаминро бояд гуфт, ки миқдори як соати муқарраршуда ба таълими хели ҷумлаҳои содда аз рӯи мақсади баён барои амалӣ кардани он ҳама пешниҳодҳои муаллиф имкон намедиҳад.

Вобаста ба омӯзиши ҷумлаҳои ҳуллас ва тафсилӣ бошад, муаллиф пешниҳод менамояд, ки мавзӯи мазкур бояд дар алоқамандӣ бо аъзоҳои ҷумла ба роҳ монда

шавад. Аз ҷумла, таъкид менамояд, ки ҳангоми таълими ҷумлаҳои хуллас ва тафсилӣ омӯзгор дар заминаи мисолҳои мушаххас бояд ба хонандагон фаҳмонад, ки ҷумлаҳои хуллас танҳо аз сараъзоҳо, вале ҷумлаҳои тафсилӣ ғайр аз сараъзоҳо дорой аъзоҳои пайрав ҳам мебошанд.

Доир ба таълими ҷумлаҳои ҷидааъзо дар дастури номбурда пас аз таълими ҷумлаҳои хуллас ва тафсилӣ маълумот пешниҳод шудааст. Дар дастур таъкид шудааст, ки хонандагони синфи IV (V) ҷумлаҳои ҷидааъзоро дар синфи II ва III омӯхтаанду ғӯё оиди мавқеи вергул ва оҳанги талаффузи ин хели ҷумлаҳо маълумоти заминавӣ доранд. Аз ин вачҳ, ба қавли муаллиф, таълими ҷумлаи ҷидааъзо хусусияти такрорӣ ва мустаҳкамкунӣ дошта, диққати шогирдонро бештар ба оҳанги талаффузи ин навъи ҷумлаҳо ҷалб кардан зарур доништааст. Аммо муаллиф ба инобат нагирифтааст, ки ҷумлаҳои ҷидааъзо дар синфҳои ибтидоӣ на аз ҷиҳати илмӣ, балки як навъ тариқи амалӣ таълим дода мешавад дар синфи IV (V) ҳангоми таълими ҷумлаҳои мазкур ба хонандагон андаке донишҳои назариявӣ ҳам дода мешавад.

Дар хусуси таълими муҳотаб низ на ҳамаи тавсияҳои М. Қурбонов боиси дастгирист. Ӯ дар бораи муҳотабҳои тафсилӣ ва бобати дар охири ҷумла омадани муҳотабҳо низ маълумот доданро тавсия намудааст, ки ин амал дар синфи VIII ба роҳ монда шудааст. Ҳамчунин, яке аз беҳтарин тавсияи М. Қурбонов марбут ба таълими муҳотаб ба омӯзгорон ин аст, ки дар рафти таълими мавзӯи мазкур ба хонандагон бояд фаҳмонанд, ки муҳотаби дар аввали ҷумла омадаро муҳтадо нашуморанд ва он ба саволи муҳтадо ҷавоб намешавад ва, аз ин рӯ, аъзои ҷумла низ шуда наметавонад.

Доир ба таълими ҷумлаи мураккаб муаллифи дастур барои хонандагони синфи IV (V) чун дар пешниҳоди С. Ҳочиев ду соат тавсия мекунад. Вале пешниҳоди муаллиф ба таълими ҷумлаи мазкур умумӣ буда, танҳо гуфта мешавад, ки дар соати якум, бояд омӯзгорон маълумотҳои дар синфҳои ибтидоӣ гирифтаи хонандагонро (аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои содда иборат будани ҷумлаи мураккаб ва нақши пайвандҳои пайваस्तкунанда дар ҷумлаи мураккаб) ёдоварӣ ва такрор намуда, бо машқҳои 104-105 китоби дарсӣ (с. IV) мустаҳкам кунанд. Аммо зимни тавсияҳои дар соати дуюм доир ба ҷумлаҳои мураккаб додаи муаллиф ба омӯзгорон танҳо аз ҷиҳати амалӣ омӯхтани ҷумлаҳои мураккаб дар мадди назар аст.

Ниҳоят, М. Қурбонов оид ба мавзӯҳои «Нутқи айнан нақлшуда» ва «Муқолама» - («Диалог») як - соатӣ вақт бахшида, таъкид менамояд, ки таълими ин мавзӯҳо низ характери амалӣ доранд ва ба омӯзгорон пешниҳод менамояд, ки бевосита ба китоби дарсии синфи IV (V) рӯ оварда, аз машқҳои додашудаи китоби мазкур дар рафти таълими мавзӯҳои номбурда истифода баранд. Ин нукта хатои маҳзи муаллиф буда, бояд таъкид мекард, ки доир ба ин масъала дар баробари амалия назарияи таълими мавзӯи мазкурро низ пешниҳод менамуд.

Ҳаминро ҳам бояд зикр намуд, ки дастури методии М. Қурбонов дар маҷмӯъ доир ба мавзӯи тадқиқоти мо, яъне курси муқаддимавии «Синтаксис (наҳ) ва аломатҳои китобат» дар синфи IV (V) асосан, пешниҳодоти умумии методиро дар бар мегираду бас.

Дар мақолаи С. Аминов, ки соли 1975 нашр шудааст [4], доир ба таълими ибора дар синфи IV (V) сухан меравад. Муаллиф дар зимни шарҳи таълими ибора дар синфи IV (V) дуруст таъкид кардааст, ки ибора, одатан, дар натиҷаи алоқаи тобеи ду ва ё зида калимаҳои мустақилмаъно ба вучуд меояд. Аммо пешниҳод намудааст, ки доир ба таълими мавзӯи мазкур як соат вақт ҷудо карда шавад ва худ дар доираи ҳамин як соат оид ба таълими ҷузъҳои тобеъкунанда ва тобеъшавандаи ибора ва алоқаи байни ҷузъҳои ибора андешаҳои ибраз намуда, аз омӯзгорон дархост намудааст, ки ҳангоми таълими мавзӯи мазкур диққати хонандагонро танҳо ба ибораҳои изофӣ ҷалб наоянд. Вале муаллиф роҳҳои ба хонандагон фаҳмонидани фарқи ибораро аз калима бо маълумоти қонъкунанда нишон надодааст, ки ин нукта яке аз талаботи барномаи таълимии имрӯзаи забони тоҷикӣ. [5]

Мақолаи дигари методӣ дар хусуси таълими ибора дар синфи IV (V) мақолаи проф. Ф. Зикирӣев мебошад, ки соли 1986 нашр гардидааст. [6] Муаллиф мувофиқи талаби барномаи таълимии соли 1986 (Барои синфи IV (V) ба таълими назарияи мавзӯи

«Ибора» ду соат ва мустаҳкам намудани он (ибора) ду соат, дар маҷмӯъ чор соат бахшиданро ба омӯзгорон пешниҳод менамояд. Вале мақолаи зикршуда, асосан, фарогири масъалаҳои методикаи таълим доир ба назарияи таълими ибора мебошад. Муаллиф - Ф. Зикриёев низ бар хилофи нишондодҳои барнома, чун М. Қурбонов дар синфи IV (V) дар бораи навъҳои алоқаи калимаҳо дар ибора – алоқаи изофӣ, вобастагӣ ва ҳамроҳӣ маълумот доданро пешниҳод карда, дар ин бора мисолҳо овардааст, ки ин пешниҳодоти муаллиф то андозае бахсталаб мебошанд.

Соли 1987 дастури таълимию методии С. Ҳоҷиев бо унвони «Масъалаҳои муҳимми таълими забони модарӣ дар синфҳои IV- VIII» бо ёрии донишҷӯён ба таъб расид. [7] Чуноне мушоҳида мешавад, С. Ҳоҷиев дар дастури хеш бештар оид ба масъалаҳои умумии методикаи таълими забони модарӣ, аз қабилӣ дарс ва талаботи он, шакли асосии қори таълим, хелҳои дарси забони тоҷикӣ ва сохти онҳо, дарси такрор, вазифаи хонагӣ, тарзи супоридани он ва ғайра тавачҷуҳ намуда, инчунин, методикаи гузаронидани таҳлили синтаксисро аз рӯи нақша, яъне аз рӯи аломатҳои шартии аъзои ҷумла, нишон медиҳад, ки, асосан, ҳамаи ин пешниҳодоти муаллиф, маълумотҳои умумӣ мебошанд.

Дастури дигар, ин дастури бо номи «Таълими баъзе масъалаҳои синтаксиси забони тоҷикӣ» - и таълифнамудаи проф. С. Шербоев мебошад, ки он соли 1993 рӯи чоп омада, [8] марбут ба қори мо, асосан, мавзӯҳои «Ибора» ва «Сараъзоҳои ҷумла»-ро дар синфи V фаро мегирад, ки зимни он муаллиф фикрҳои ҷолиб пешниҳод намудааст. С. Шербоев дар дастури худ, мувофиқ ба талаботи имрӯзаи методикаи таълими забони тоҷикӣ ва барномаи нашри соли 1993 (Барои хонандагони синфи V-XI) амал намуда, ҳам ба таълими ибора ва ҳам ба таълими сараъзо ду соатӣ чудо намудани вақтро ба омӯзгорон тавсия мекунад. Дар хусуси таълими ибора дар синфи V муаллиф воқеъбинона таъкид мекунад, ки дар соати аввал ба хонандагон доир ба мафҳуми ибора, фарқи ибора аз калима ва ҷумла маълумот дода шавад. Инчунин, пешниҳод мекунад, ки дар ҳамин соат (соати якум) на танҳо дар алоҳидагӣ, балки хуб мебуд, агар таълими ибора дар дохили ҷумла ҳам ба роҳ монда шавад ва, воқеан ҳам чунин пешниҳодоти муаллиф қобили дастгирӣ мебошад. Зеро хонандагон ҳанӯз марбут ба ҷумла маълумоти умумиро дар синфҳои ибтидоӣ гирифтаанд ба мафҳуми ҷумла шиносӣ пайдо намудаанд. Аз ин рӯ, муайян намудани иборайи дохили ҷумла барои хонандагон саҳл гардида ва он маълумотҳои оид ба ҷумла доштаи шогирдон дар ин маврид, то андозае низ мустаҳкам мегардад. Оид ба калимаи тобеъкунанда ва тобеъшавандаи ибора, шарҳдиҳанда будани ҷузъи тобеъшаванда ва эъзоҳшаванда будани ҷузъи тобеъкунанда ва алоқаи байни ҷузъҳои ибора муаллиф пешниҳод мекунад, ки ин нукта ба шогирдон дар соати дуюм омӯзонда шавад. Гузашта аз ин, С. Шербоев фаҳмишу ҷаҳонбинии хонандагонро аз ҷиҳати психологию методӣ ва таҷрибавии худ ба эътибор гирифта, таълими воситаҳои алоқа дар ибораро ба омӯзгорон таъкид намудааст, ки танҳо бо бандаки изофӣ (-и), пешоянду пасоянд ва оҳанги талаффуз (интонатсия) ба ҳам алоқаманд шудани ҷузъҳои ибора дар заминаи мисолҳои барҷаста таъкид шаванд, ки ин пешниҳоди муаллиф низ боиси эътироф хоҳад буд.

Ба ҷуз ин, чуноне дар ҷавб зикр намудем, ба таълими сараъзоҳои ҷумла (мубтадо ва ҳабар) низ С. Шербоев ду соат муқаррар кардааст. Дарси аввал, ки ба таълими мубтадо бахшида шудааст, муаллиф ба омӯзгорон пешниҳод менамояд, ки таълими он (мубтадо) аз сабаби он ки хонандагон оиди аъзоҳои ҷумла ҳам дар синфҳои ибтидоӣ (синфҳои II- IV) ва ҳам аз дарси гузашта, ки ба аъзоҳои ҷумла бахшида шуда буд, оид ба сараъзоҳо, аз ҷумла дар бораи мубтадо ва ифодаи он баъзе маълумотҳо доранд, аз ин рӯ, таълими он бо методи сӯхбат ба роҳ монда шавад. Ҳамчунин, пешниҳод менамояд, ки хонандагон, пеш аз ҳама, ба маънои лугавии мубтадо, мафҳуми мубтадо, ҷои мубтадо дар ҷумла, аломати шартии мубтадо ва, аз ҳама муҳим, ифодаебии мубтадо дар ҳамин синф (синфи V) - танҳо бо исм ва ҷонишинҳои шахсӣ ифода ёфтани он таълим дода шавад, ки ғоя аст.

Машгулияти навбатӣ, ки сараъзои дигари ҷумла – ҳабар мавриди баррасии муаллиф қарор гирифтааст, дар ин бора таъкид мешавад, ки мавзӯи номбурда дар

алоқамандӣ бо мубтадо ва тавассути саволгузориҳо оғоз карда шавад. Дар ин хусус, муаллиф чун талаб ба таълими мубтадо ба омӯзгорон таъкид менамояд, ки хонандагон оид ба маъноӣ луғавӣ ва мафҳуми хабар, фарқи он аз мубтадо, ҷои хабар дар ҷумла, инчунин, пеш аз ҳама, бо кадом ҳиссаи нутқ ифода ёфтани он ва аз кадом ҷиҳат бо мубтадо наздик будани он (хабар) таълим дода шавад. Ҳаминро ҳам бояд қайд намуд, ки дар синфи V ифодаёбии хабарро муаллиф бо дарназаодошти синну соли хонандагон ва тавоноии зеҳнии онҳо танҳо бо исм, сифат ва феъл пешниҳод намудааст, ки ин як дарҳости беҳтарини муаллиф оид ба таълими мавзӯи мазкур мебошад, ки методикаи имрӯзаи таълими забони тоҷикӣ низ чунин ба роҳ мондани таълими мавзӯи мазкурро дар муассисаҳои таълимӣ талаб менамояд.

Соли 1993 васоити таълими М. Қурбонов бо ҳаммуаллифии М. Маҳмадов бо унвони «Таълими забони тоҷикӣ дар синфи V» ба таъб расид[9]. Чуноне мушоҳида мешавад, маводи онро асосан, маводи дастури соли 1974 барои синфи IV (V) баррасӣ намуадаи М. Қурбонов бо баъзе тағирот ташкил медиҳаду бас. Вале ҳаминро бояд зикр намуд, ки муаллифон дар дастури мазкур дараҷаи дониш ва фаҳмиши хонандагони синфи V – ро ба эътибор нагирифтаанд. Зеро ба хонандагони синфи V дар бораи таълими хелҳои ибора аз рӯи маъно, фарқи ибора аз ҷумла, хабарҳои феълӣ номӣ, ифодаёбии мубтадо бо исм, сифат, феъл, шумора, ҷонишин ва масдар, мубтадои тафсилӣ, фарқи муҳотаб аз мубтадо маълумот додаанд, ки мувофиқи талаби барномаҳои солҳои (1993, 1994, 2001, 2002, 2006) омӯхтани ин мавзӯҳо ба хонандагони синфи V номувофиқ буда, ҳамаи он пешниҳодоти муаллифон, ҳангоми омӯзиши курси системанокӣ синтаксис ба хонандагон, асосан, дар синфи VIII таълим дода мешавад. Ҳамчунин, таърифи ибораву мубтадо ба ҷои мафҳуми содаву дастрас гардонидан, дар шакли басо мураккаб пешниҳод намудаанд, ки ин ҳам ба талабот ҷавобгӯ нест. Гузашта аз ин, дар хусуси таълими хели ҷумлаҳои сода танҳо оид ба таълими ҷумлаи саволи маълумот дода, марбут ба таълими хелҳои дигари ҷумлаҳои сода ва, инчунин, ҷумлаҳои ҳуллас ва тафсилӣ, нутқи айнан нақлшуда ва муқолама (диалог) ягон пешниҳоди муфид баррасӣ накардаанд, ки ин ҳама хилофи барномаи таълимӣ аст. Илова бар ин, ба таълими ҷумлаи мураккаб дар маҷмӯъ як соат вақт ҷудо намуда, ба омӯзгорон тавсия намудаанд, ки доир ба муносибатҳои маъноӣ байни ҷумлаҳои мураккаб, яъне ҷумлаҳои пайрави ҳол ва хелҳои он (замон, сабаб, мақсад ва ғ) ҳам ба хонандагон маълумот дода шавад. Дар ин хусус, бояд қайд кард, ки, аввалан, вақти муқаррар намудаи муаллифон дар хусуси таълими ҷумлаи мураккаб ба ҳамаи тавсияҳои онҳо даст намедиҳад ва, дуюм, оид ба муносибатҳои маъноӣ ҷумлаҳои мураккаб тибқи талаби барномаи соли 1993 (Барои синфҳои V- IX ва X-XI) ба хонандагон, асосан, дар синфи IX таълим ва маълумот дода мешавад. Дар маҷмӯъ, дар хусуси дастури мазкур ҳаминро метавон гуфт, ки он дар қиёс ба нашри аввалааш (с. 1974) басо оро аз мувафаксиятҳост.

Пас аз дастури М. Қурбонов соли 2006 монографияи рисолаи доктории проф. С. Шербоев таҳти унвони «Асосҳои илмию методии таълими ҷумлаҳои содаи забони тоҷикӣ дар синфҳои V –VIII» ба таъб расид[10], ки дар он аз фасли «Синтаксис ва аломатҳои китобат» - и китоби «Забони тоҷикӣ» - и синфи V танҳо доир ба таълими ду мавзӯ: «Ибора» ва «Сараъзоҳои ҷумла» тавсияҳои методии муаллиф пешниҳод гардидааст, ки дар рафти коркарди методи мавзӯи тадқиқот ҳатман ба қисматҳои мубрами он така хоҳем кард.

Ниҳоят, ҷои дуҷуми китоби дигари проф. С. Шербоев – «Методикаи таълими забони тоҷикӣ», (Барои донишҷӯёни факултети филологии мактабҳои олии Тоҷикистон), соли 2012 ба ҳайси китоби дарсӣ ба таъб расид [11]. Дар он муаллиф асосан, доир ба ҳамаи мавзӯҳои омӯзиши забони тоҷикӣ, ки дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таълим дода мешаванд, пешниҳодоти методии худро баррасӣ намудааст. Муаллиф дар ин китоб марбут ба таълими фасли «Синтаксис (наҳв) ва аломатҳои китобат» дар синфи V махсус маълумот пешниҳод накардааст. Вале зимни таълими курси системаноки синтаксис, ки дар синфҳои VIII ва IX таълим дода мешавад, омӯзгоронро оғоҳ менамояд, ки ҳангоми таълими ҳар як мавзӯи, чи синтаксиси ҷумлаҳои сода (дар синфи VIII) ва чи синтаксиси ҷумлаҳои мураккаб (дар синфи IX),

вобаста ба ҳар мавзӯи донишҳои дар синфи V гирифтаи хонандагон мавриди такрор қарор дода шавад.

АДАБИЁТ:

1. Қ. Рустамов Таърихи методикаи забони тоҷикӣ дар мактаб. Китоби 2.- Душанбе.-2003.- 388.- с.50 – 100.
2. С. Ҳочиев Таълими ҷумлаи мураккаб дар синфи IV – Газ.: Маориф ва маданият, 1972, 28-сен.
3. М. Қурбонов Забони тоҷикӣ дар синфи IV (V). – Душанбе: Ирфон, 1974.-68 с.
4. С. Аминов Таълими ибора дар синфи IV – Нашр.: Маориф ва маданият, 1975, 30-октябр.
5. Барномаи забони тоҷикӣ (Барои синфҳои V- XI).-Душанбе, 2006 с.
6. Ф. Зикирӣев Таълими ибора дар синфи IV – Маҷ.: Мактаби советӣ, 1986, №2- с. 13-18.
7. С. Ҳочиев Масъалаҳои муҳимми таълими забони модарӣ дар синфҳои IV- VIII. – Душанбе: Ирфон, с. 1984.-117 с.
8. С. Шербоев Таълими баъзе масъалаҳои синтаксиси забони тоҷикӣ – Душанбе: Маориф, с. 1993.-66 с.
9. М. Қурбонов., М. Маҳмадов Таълими забони тоҷикӣ дар синфи V.- Душанбе: Маориф, с. 1993.-104 с.
10. С. Шербоев Асосҳои илмию методии таълими ҷумлаҳои соддаи забони тоҷикӣ дар синфҳои V –VIII.- Душанбе: Деваштич, с. 2006.-300 с.
11. С. Шербоев Методикаи таълими забони тоҷикӣ. Нашри II бо тағйири иловаҳо (барои донишҷӯёни факултети филологии мактабҳои олии Тоҷикистон.- Душанбе - 2006.-456 с.

Партов Н.

ТАҲЛИЛИ МАВОДИ МЕТОДИВУ ДИДАКТИКӢ ДОИР БА МАВЗӢИ «ТАЪЛИМИ БОБИ МУҚАДДИМАВИИ «СИНТАКСИС (НАҲВ) ВА АЛОМАТҲОИ КИТОБАТ» ДАР СИНФИ V

Дар мақола муаллиф қайд менамояд, ки маводи методию таълимӣ оид ба таълими фасли курси муқаддимавии синтаксис ва аломатҳои китобат дар синфи V, ҷуноне мо мушоҳида намудем, басо кам буда, на ҳамаи пахлуҳои таълими мавзӯро фаро гирифтаанд. Ҳамчунин, на ҳамаи он қорҳои ба таъъ расида ҷавобгӯ ба талаботи илмию – методии методикаи таълими забони тоҷикӣ, аз ҷумла дар иртибот ба қори тадқиқоти мо маҳсуб меёбанд. Вале он ҳамаи маводи мавҷуда, ки аз таълифшон 8-9 то 20-25 сол сипарӣ гардидааст, имрӯз дастраси на ҳамаи омӯзгоронанд. Аз ин рӯ, моро зарурат пеш омад, ки бахри кӯмак расонидан ба омӯзгори забони тоҷикӣ дар пайи таълифи як қори мукамал марбут ба таълими фасли «Синтаксис(наҳв) ва аломатҳои китобат» дар синфи V шугл варзем.

Калидвожаҳо: пешниҳоди методӣ, мақолаҳо, дастурҳо, барномаҳо, пешниҳодот, номувофиқаткуниҳо, синфҳои V, камбудихо, талили методӣ.

Партов Н.

АНАЛИЗ МЕТОДИКО-ДИДАКТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ ПО ТЕМЕ «ОБУЧЕНИЕ ВВОДНОМУ КУРСУ «СИНТАКСИС И ПУНКТУАЦИЯ» В V КЛАССЕ

Надо заметить, что учебно-методические материалы по поводу обучения V класса вводному курсу синтаксиса и пунктуации слишком редкие и не могут охватить всестороннего обучения теме нашего исследования. Также, не все опубликованные работы соответствуют научно-методическим требованиям методики обучения таджикскому языку, в том числе в связи и с нашей исследовательской работой. Другая проблема заключается в том, что не все до ныне опубликованные материалы, с даты издания которых прошло от 8-9 до 20-25 лет, доступны всем учителям. Поэтому, мы решили заниматься исследованием темы «Синтаксис и пунктуация» в V классе, чтобы помочь и упростить работу учителям таджикского языка.

Ключевые слова: обучение синтаксиса, обучение пунктуации, V класс, методическое пособие, методы анализа, недостатки, учебные программы, несоответствия, предложенные материалы.

Partov N.

THE ANALYSES OF METHODOLOGICAL AND DIDACTIC MATERIALS ON “TEACHING THE INTRODUCTORY COURSE OF “SYNTAX AND PUNCTUATION” IN V GRADE

It is appropriate to say, that methodical and training materials about the teaching of introductory course of syntax and punctuation in fifth grade are really rare, so they can't provide the multifaceted training and teaching of current subject. Also, some of the published works haven't been matched with the scientific and methodical requirements of the teaching methods of Tajik language, by the way in a field of our research either. There is another problem that some of the published materials, which had been published about 8-9 or even 20-25 years ago, aren't available to teachers these days. That's why, to help teachers, we decided to prepare the deep analyses of the subject “Syntax and punctuation” in fifth grade.

Key words: teaching syntax, teaching punctuation, fifth grade, toolkit, methods of analyzing, errors, teaching programs, discrepancy, provided materials.

Сведения об авторе: Партов Насрулло – докторант института развития образования им. А. Джами Академии образования Таджикистана.

Information about the author: Partov Nasrullo – doctoral student Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 45 C. Aini St..

Д. ИМОМНАЗАРОВ

НАЗОРАТ - ОМИЛИ ТАҚВИЯТИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ

Бояд иқрои шуд, ки ягон нафар назорат ва санҷишро нағз намебинанд: на омӯзгорону на роҳбарони мактабҳо ва на каси дигар. Аксарияти омӯзгорон рӯйи роҳи изҳор мебаранд, ки санҷишҳо ба раванди таълим ва тарбия «халал ворид месозанд, воқеан, давраи санҷиш дарсҳо, одатан, шиддатнок мегузаранд, фаъолияти хонандагон дар давоми дарсҳо маҳдуд мегардад ва онҳо ба ҳастаҳои дучор мегарданд, омӯзгорон бошанд, аз амалиёти муқаррарии раванди дарсҳо худдорӣ мекунанд. Гузашта аз он, хонандагон дар давраи санҷиш бештар ба асабоният дучор гардида, ба бисёр саволҳои пешниҳодшуда посухи дақиқ ва асоснок дода наметавонанд, ҳолатҳои ногувор ҳам хонанда ва ҳам омӯзгорро фаро мегирад. Ин ҳолатҳо, мутаассифона, бештар дар сурати оғаҳии хуб надоштан аз чараҳои таълим ва хусусиятҳои он, дар сатҳи зарурӣ воқиф набудани санҷишгар аз донишҳои илмӣ фан, нозуқиҳои таълими он, дониш ва муносибатҳои педагогӣ, психологӣ, мазмуну муҳтавои барномаҳои таълими фанҳои мушаххас ба амал меоянд» (натичаи пурсишномаҳои омӯзгорон ва хонандагон).

«Бале, эҳтимол, баъзан аз тарафи санҷишгар ба норасоии роҳ дода мешавад, вале оё манфиати санҷишҳо ба роҳбарон ва омӯзгорони таълимгоҳҳо намерасад?» - пурсуҷӯ кунед агар, «...хеле ва хеле кам, манфиатҳо қариб ба назар намерасанд. Асосан сарзанишу ҷанг, айбдоркунӣ, вале баъзан аз ҷониби намоёндагоне, ки аз илми педагогика ва дигар илмҳои муосир бохабаранд, таъриф ҳам мешунаванд, аммо шумораи ин хел санҷишгарон хеле ва хеле кам. Баъди ба итмом расидани назорату санҷиш ва рафтани гурӯҳи санҷишгарон кор дар таълимгоҳҳо дар он сатҳе, ки қаблан роҳандозӣ шуда буд, ҳамон тавр мемонад ва минбаъд ҳам дар ҳамон сатҳ идома меёбад», - мегӯянд дар ҷавоб омӯзгорон.

Аммо гурӯҳи дигари омӯзгорон ва сарварони таълимгоҳҳо андешаҳои дигар доранд: – «На, – ибром мебаранд онҳо, – назорат маҷбур ва водор месозад, ки омӯзгор ҳамеша дар ҳолати омодабош қарор дошта, сифати таълиму тадрисро ба талаботи замони муосир наздик намояд, пешрафту худомӯзӣ кунанд, раҳёфти ҷалби хонандагонро ба фаъолияти баланди илмӣ эҷодӣ, таҳқиқотӣ ҷустуҷӯ намояд ва ба ин васила натавонанд ба пешрафти муваффақонаи хонандагон, балки ба ташаккули маҳорати касбии хеш низ мусоидат намояд. Дар рафти назорати дохилимактабӣ директорону ҷонишинони соҳибтаҷриба низ норасоиро дарёфт мекунанд ва кӯмаки хешро дар бартараф намудани

онҳо ба омӯзгорон мерасонанд. Умуман, бе назорат фаъолият намудани омӯзгорон дар шароити афзудани иттилооти замони муосир дар муассисаи таълимӣ гайриимкон аст».

Бале, имрӯз аксарияти омӯзгорон воқеан, теъдоди муайяни нозирон, директорону чонишинон, муттассадиёни назорати сохторҳои болоии соҳаро дар фармонравӣ, фишороварӣ, «ба таври худ гузаронидани санчиш ва натиҷагирӣ намудани он», мумкин, одилона гунаҳкор мекунанд. Вале, теъдоди ин гуна назорат гарчанде андак камтар гардида бошад ҳам, аммо то ҳоло ҳам ин тарзи санчишҳо кам нестанд», - изҳор менамоянд омӯзгорон.

Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки дар раванди санчиш ба омӯзгорон баръакс бояд боварии бештар зоҳир намуд. Баъзан суханони «...худӣ директор ва чонишинони ӯ кистанд, оё онҳо доимо фаъолияти баланди таълимӣ нишон дода метавонанд?» садо мебароянд ва омӯзгорон рӯи рост суол мекунанд: «...оё омӯзгор, ҳуқуқи иброи фикри шахсиро надошта бошад, оё ӯ ҳуқуқи истифодаи шакли усули таълими дилхоҳу фаълқунандаи раванди тафаккурро, ки борҳо дар раванди таълим истифода намудааст ва аҳли синф ва худи ӯ аз он манфиат бардоштааст ва тамоми тарафҳо аз он комилан қаноатманд гардидаанд, надорад? Магар ӯ хатман бояд аз пайи «тавсияҳо»-и ҳар як санчишгар, ки аз мактабу маориф дур аст, равад?»

Ба ҳамагон маълум аст, ки нақши назорат дар системаи идорӣ дар шароити рушди низоми демократӣ, сохтори ҷомеаи шаҳрвандӣ, пешрафти илмҳои замонавӣ, ислоҳоти соҳа қулан тағйир ёфта, он рӯз аз рӯз рӯ ба тағйиротҳои ҷиддӣ дучор мегардад. Барои мактабу омӯзгорон имрӯз муҳимтар аз ҳама на ҷустуҷӯи норасоҳои сатҳи раванди таълиму тарбия ва ба ӯҳдаи онҳо ба таври маҷбурӣ бор кардани «дастуру супоришҳо» аз ҷониби нозирону маъмурияти таълимгоҳ, балки таъмини омӯзиши амиқу чуқуру дарёфти сабабҳои пасти сифати таҳсилот ва сатҳи дониши хонандагон, дараҷаи маҳорати касбии омӯзгорон ва татбиқи самарабахши муносибати босалоҳият ба таълим тавасстуи истифодаи технологияи муосири таълим ва расонидани кӯмаки воқеии аз нигоҳи илмӣ асоснокшуда махсуб меёбад.

Дар шароити рушди босуръати техникаю технологияи муосири таълим, гузариш аз низоми таълими анъанавӣ ба муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таълимии кишвар дар мадди аввал суоли «...кӣ, чиро, қай ва чӣ тавр бояд назорат кард, натиҷаро...ё чизи дигар»-ро бештар садо диҳад, ки комилан дуруст мебошад.

Натиҷаи таҳқиқоти ходимони илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон собит месозад, ки теъдоди муайяни омӯзгорон иброз менамоянд, ки натавонанд тавассути истифодаи технологияи муосири таълиму тарбия баланд бардоштани сифати таҳсилот ва сатҳи дониши хонандагон имконпазир мегардад, балки ба натиҷаи амал нигаронидани раванди таълиму тарбия, намоиши донишҳои воқеӣ бо пешниҳоди шарҳу тафсили ҷавобҳо, овардани далелҳои мӯътамад дар исботи фикру андеша, нишон дода тавонистани маҳорату малакаи мустақилона ҳаллу фасл намудани супоришҳои фаъолу эҷодӣ аз ҷониби ҳар як хонанда низ асоси пешрафти муваффақонаи таълимӣ хоҳад буд. Бале, натиҷа мавқеи муҳимро доро мебошад ва мо бояд, пеш аз ҳама, муваффақиятҳои бадастоварда ва мавриди амал қарордоштаро ба эътибор гирем. Вале дар раванди фаъолияти педагогӣ ва ташкили муваффақонаи он ин омил низ басанда нахоҳад буд.

Ҳамзамон, натиҷаи пажӯҳишҳо нишон медиҳад, ки хеле манфиатовар мебуд, агар директор, чонишинони онҳо ва муттассадиёни дигари сохторҳои соҳа ба маҷрои меҳнату захираи омӯзгор ворид гардида, омодагии воқеии ӯро ба дарсҳо, соатҳои тарбиявӣ, интихоби истифодаи шакли усулҳои таълиму тарбияи босифат, интихоби супоришҳои фаъоли ташаккулдиҳандаи қобилиятҳои зеҳнӣ тафаккурӣ, самараи такмили маҳорати касбӣ, худомӯзӣ, фаъолият дар иттиҳодия ва шӯроҳои методӣ, гурӯҳҳои сифати таҳсилот, иштирок дар конференси семинарҳо, мизҳои мудаввар, кор бо хонандагони қафомонда, ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои сатҳи таълимгоҳ, маҳалла, ноҳия, шаҳр, вилоят ва ҷумҳурӣ, ҳамкории мутақобилаи ӯ бо падару модарон, аҳли ҷомеа ва самтҳои дигари зиёдро ҳам дар баробари санчиши сифати дониш ва вазъи таҳсилот муайян мекарданд.

Дар раванди санчиш дар баробари муайян ва натиҷагирӣ намудан аз тарзу усулҳои фаъолияти омӯзгор, ба ӯ кӯмак намудан дар раҳёфти пешбурди фаъолияти самаранок ва ба ин васила равона намудани амалиёти ӯ ба натиҷаҳои дилхоҳ ва комёб гардидан дар таълиму тарбияи босифат икдоми арзишманд пазируфта хоҳад шуд. Ва он бояд аз ҷониби ҳар як нозирӯ маъмурияти таълимгоҳ, гурӯҳҳои корӣ амалӣ гардад, вале мутаассифона, он на ҳамеша ин тапвир сурат мегирад. Асоси назоратро таҳлили асосноки педагогии натиҷаи меҳнату заҳмати омӯзгор ва вазъи воқеии таълиму тарбия дар сатҳи муассиса, хонандаи мушаххас ташкил медиҳад.

Гузашта аз ин, таҳқиқот инчунин исбот месозад, ки самарабахшии назорати педагогӣ, бахусус, санчишҳои гуногун ба фаъолияти мақсадноки нозирону сарварони таълимгоҳҳо, иттиҳодияҳои методӣ, гурӯҳҳои сифати таҳсилот, идораи мақсадноки муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, мутассаддиёни санчиши сохторҳои болоии соҳа зич марбут аст. Мақсади санчиш муайян намудани ҳолати таълиму тарбия, сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон, самарои дараҷаи иҷрои талаботи барномаҳои давлатии таълим, аз ҷумла, аз ҳудудҳои донишҳои назариявӣ ва амалӣ, корҳои амалию лабораторӣ, санчишӣ, сатҳи камолоти маънавии хонандагон ва ғайра тибқи дурнамои солонии таълимгоҳ арзёбӣ мегардад. Фаъолияти омӯзгорону роҳбарони синфҳо, иттиҳодия ва шӯроҳои методӣ, гурӯҳҳои сифати таҳсилот дар рафти таҳқиқи санчишҳо омӯхта шуда, дастоварду норасоии ҳар як самти фаъолияти онҳо мушаххасан муайян, сабабҳо аз ҷониби мутассаддиёни санчиш таҳлил карда мешаванд ва кӯмаки зарурӣ ба роҳбарону омӯзгорон бо назардошти ниёз ва эҳтиёҷоти онҳо дар макони санчиш расонида мешавад.

Самарабахшии назорати дохилимактбӣ шартҳои зеринро тақозо дорад:

Шарти аввал, оғаҳии комил доштан ва гирд овардани иттилооти воқеӣ ва саривақтии фаъолияти ҳамҷонибаи таълимгоҳ.

Шарти дуюм, натиҷабахшии назорати педагогӣ ба омӯзишу санчиши сифати кордониву маҳорати касбӣ, интиҳоби технологияи муносири таълиму тарбия (шакли усулҳои босифати таълиму тарбия), сатҳи омодагӣ ба дарсҳо ва дарёфти сабабҳои норасоиву дастовардҳои омӯзгорон вобастагӣ дорад. Барои он ки сарварон «... воқеан ҳам оркестрро дирижёрӣ карда тавонанд, бояд дақиқ маълум намоянд, ки кӣ, дар кучо ва кадом асбоби мусиқиро навохта метавонад?, кӣ, дар кучо, аз кӣ ва чӣ тавр навохтани ин ё он асбобро омӯхтааст?, кӣ, дар кучо ва барои чӣ ночур менавозад...»

Натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқот собит месозад, ки шиносии ҳамҷониба бо фаъолияти гуногунпаҳлуи омӯзгорони таълимгоҳҳо танҳо дар сурати таъмини назорати мунтазам ва мақсадноки фаъолияти таълимию тарбиявӣ, омӯзиши натавон сифати дарсҳо ва ҷорабинҳои тарбиявӣ тибқи нақшаи таҳиягардида, балки, илова бар ин, омӯзиши сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон, натиҷаи корҳои муфиди ҷамъиятӣ, сатҳи камолоти маънавию фарҳангӣ ва сатҳи маърифатнокии хонандагон аз ҷониби мутассаддиён он имконпазир мегардад. Роҳбарони мактабҳои, ки оид ба натиҷаи фаъолияти пурраи таълимию тарбиявии омӯзгорони хеш иттилооти кофӣ доранд, дар онҳо пешрафт ва сатҳи маърифатнокии хонандагон рушд карда метавонад.

Шарти сеюм, самарабахшии санчиш ба таъсирнокии назорат, расонидани кӯмаки саривақтӣ ба эҳтиҷмандон, ба маҷрои дуруст равона соختани амалиёти онҳо, маҳорати дарёфт, паҳн намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгорон ва намунаи корҳои беҳтарини онҳо вобастагӣ дорад, ки он боз ба дараҷаи омадагии ҳамҷонибаи санчишгар вобастагӣ пайдо мекунад.

Вазифаи асосии ҳар як назорат, аз ҷумла назорати дохилитаълимгоҳӣ танҳо омӯзишу муайян намудани вазъи объекти омӯзиш, дарёфт ва ба қайдгирии мушкilot набуда, он бояд аз расонидани кӯмаки саривақтӣ ва аз ҳама муҳимтар дарёфти роҳҳои баргарафсоии мушкilotи мазкур иборат бошад. Сухан бояд дар бораи тарзи ташкили назорати педагогӣ ва нишондодҳои мусбӣ он равад, ки натиҷаи он ҳатман воситаи пурсамари меҳнату заҳмати омӯзгорон- танзимгари раванди таълиму тарбияи босифат гардад. Аз чунин фикри хатто, ки гӯё ҳамаи камбудии фаъолияти омӯзгорон, натиҷаи хунукназарӣ, беаҳмиятию бемаъсулияти онҳо бошад, худдорӣ намудан зарур аст. Тасаввуроти кӯшнашудаю маҳдуди теъдоди муайяни сарварону ҷонишинони онҳо,

муттасадиёни санчиши «худнамо» ба монанди, агар сари вақт омӯзгори «бепарворо муайян карда» ба таври намунавӣ дар назди ҳамагон «чазо дихем», вазъият ба тезӣ тағйир меёбад, кайҳо мавқеи худро аздаст додаст в танқид бояд созанда ва ба ғаёлияти бунёдкорӣ водоркунанда бошад.

Шарти чорум, назорати педагогӣ дорои фарҳанг ва салоҳияти баланди касбӣ будани муттасадиёни санчишро тақозо менамояд. Маҳз барои ҳамин чунин талаботи замонавӣ ба роҳбарони таълимгоҳҳо дар раванди назорат пешниҳод карда мешавад:

- бо фарҳанги баланди инсонӣ ва эҳтиёткорона пешниҳод сохтани мушкilotи ғаёлияти кории таъхисгардидаи омӯзгорон;

- таҳлили аз нигоҳи илмӣ асосноки самтҳои асосии ғаёлияти омӯзгор, ки ба пешрафти ояндаи ӯ заминагузор буда, тавонад минбаъд ба ҳаллу фасл намудани вазифаҳо ӯро раҳнамун созад ва барои ташаккули маҳорати касбӣ фазои муносиби педагогиро психологӣ фароҳам орад.

Натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқоти кормандони илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф нишон медиҳад, ки дар раванди гузаронидани назорат (санчиш) дар таълимгоҳҳо мушкilotи зерин ба назар мерасанд:

1. Пеш аз ҳама сатҳи нокифояи маҳорати пешбурди назорати педагогии мақсаднок аз ҷониби теъдоди муайяни директорони таълимгоҳҳо, мавҷуд набудани сохтори муайяни назорат дар муассисаҳои таълимӣ, баҳусус тибқи нақшаҳои кории солна ва дурнамои муассисаҳои таълимӣ ва ба таври воқеӣ натиҷагирӣ карда натавонистани натиҷаҳои назорат. Назорати раванди таълиму тарбия аксаран аз иштирок ба дарсҳои алоҳидаи омӯзгорон иборат буда, дар раванди онҳо ба муайян намудани сифати иҷрои барномаҳои таълим, дарки он аз тарафи хонандагон, риояи талботҳо ба дарсҳои муосир, сифати дониши воқеии хонандагон тавассути таҳлили амиқу чуқури аз нигоҳи илмӣ асоснокшуда дар сатҳи лозима тавачҷух зоҳир карда намешавад. Дар раванди гузаронидани чунин назорат асосан ба нақшагирии қисматҳои дарс ба эътибор гирифта шуда, ба мазмуну муҳтавои онҳо аз ҷониби муттасадиёни назорат аксаран кам аҳамият дода мешавад (дар бисёр минатқаҳои ҷумҳурӣ).

2. Системаи ғаёлияти омӯзгори алоҳида анқариб таҳлили асоснок карда намешавад, ғаёлояти ҳуди сарварони таълимгоҳҳо дар баргараф сохтани мушкilotи раванди таълим ва тарбияи муайянгардида ва иҷрои дастури пешниҳоди назоратчиён, аз ҷумла, гуруҳҳои кории Вазорати маориф ва зерсохторҳои он оид ба беҳбудӣ бахшидан ба вазъи сифати таҳсилот, сифати дониш, омӯзиш ва паҳн намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгори эҷодкор ва дигар масъалаҳои марбут ба таълимгоҳ аксаран нокифоя арзёбӣ мегарданд;

3. Аз тарафи баъзе сарварону ҷонишинони таълимгоҳҳо, дигар кормандони болоии соҳа дар вақтҳои охир ба аҳамияти тарбияи дарсҳо кам тавачҷух зоҳир карда мешавад ва таҳлили он дар сатҳи маҳдуд ба назар мерасад, гузашта аз он ба назорати иҷрои ҷорабиниҳои тарбиявӣ аз ин ҳам камтар эътибор дода мешавад. Дар натиҷа дар солҳои охир, *аввалан*, гузаронидани ҷорабиниҳои мазкур қолабӣ гардида, онҳо бештар ба хоҳири ҳисобот гузаронида мешаванд ва муносибати ҳуди муттасадиён ва меҳмонони даъватшудаи онҳо сохтакорона буда, аксарияти онҳо бо баҳонаи серкорӣ то анҷоми ҷорабиниҳои мазкур онҳоро тарк мекунанд, ки он ба тарбияи хонандагон таъсири манфии худро мерасонад. *Дуюм*, гарчанде намуди зоҳирии иштирокчиён, баромадкунандагон ва тамошобинони аксари ҷорабиниҳо қаноатбахш бошад ҳам, ба дарки мазмуну муҳтавои он иштирокчиён кам аҳамият медиҳанд ва аз ин сабаб онҳо ба ҳиссиёт ва қалби хонандагону омӯзгорон ва меҳмонон ба таври дилхоҳ ва дар маҷмӯ ба ташаккули камолоти маънавии хонандагону иштирокчиён таъсире гузошта наметавонанд. Ногуфта намонад, ки шумораи ин гуна ҷорабиниҳо бо сабаби паст гардидани назорати мақсадноки педагогӣ дар вақтҳои охир афзудааст (Д.И.). *Сеюм*, натиҷаҳои сифати дарсҳо, ҷорабиниҳои гузаронидашуда аз нигоҳи илмӣ ва методӣ асоснок ва ҷавобгӯи талаботи замон аз ҷониби муттасадиёни он таҳлил карда намешаванд. Таҳлили онҳо сатҳӣ буда, на ба ислоҳи мушкilotи ошкоргардида ва на ба худомӯзию худташаккулдиҳии омӯзгор мусоидат намекунад. Сифати таҳлилҳои дарс ва ҷорабиниҳои гузаронидашуда аз ҷониби директорон, ҷонишинони онҳо, роҳбарони

иттиходияҳои методӣ, дигар кормандони соҳа аксаран сатҳӣ буда, он ба ташаккули маҳорати касбии омӯзгорон ва роҳбарони синфҳо, пешрафти таълимӣ ва сатҳи камолоти маънавии хонандагон мусоидат намекунад. Чунин назорат мақсаднок ва таъсиргузор ба тиквиат бахшидан ба сифати таҳсилот ва сатҳи дониши хонандагон арзёбӣ намегурдад. Агар ба дафтарҳои баъзе директорон, чонишинони онҳо нигаред, воқеан, қолабӣ, якнавох ва якранга будани таҳлили дарсхоро аз чониби онҳо дарк мекунад.

Барои омӯзиши сатҳи омодагии омӯзгорон, самараи фаъолияти таълимии онҳо асосан се шаклу намуди назорати раванди таълиму тарбия истифода бурда мешавад:

1. *Назорати қаблӣ* (омӯзиши сифати нақшаҳо, интихоби маводи таълимӣ, характери супоришҳо, нигаронидани онҳо ба ниёзу эҳтиёҷи хонанда ва самараи онҳо ба ташаккули қобилиятҳои зехнию фикрии хонандагон, сӯхбати қаблӣ бо омӯзгор оид ба тарзи гузаронидани қисматҳои дарс (интихоб ва истифодаи технологияи муосири таълим дар ҳамаи зинаҳои амалиёти омӯзгор ва хонанда дар шароити муносибати босалоҳият ба таълим, воридсозии хонандагон ба фаъолияти мустақилона, кор дар ҷуфтҳо, гурӯҳ ва дастачамъона ва супоришҳои хонагӣ);

2. *Назорати ҷорӣ* (мушоҳидаи воқеии раванди дарс ё гурӯҳи дарсҳо, арзёбии сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон, азназаргузаронии натиҷаи амали хонандагон ва ғайра);

3. *Назорати ҷамбасти* (натиҷаи корҳои таълимию тарбиявӣ, самараи фаъолияти омӯзгор дар фосилаи муайяни вақт дар ҳамаи самтҳо, аз ҷумла, ҳуҷҷатдорӣ, корҳои санҷиши хаттӣ ва шифоҳии хонандагон ва таҳлили натиҷа ва бартарарфозии мушкилоти онҳо.

Гузаронидани чунин намуди назорат тавассути шаклу усулҳои муосири таълим бештар самарабахш хоҳад буд, дар ин самт маҳдудият нест. Дар таҷрибаи таълимгоҳҳои муосир тарзҳои зерини санҷиши фаъолияти таълимии омӯзгорон мавриди амал қарор доранд:

1. *Иштирок ба дарсҳо ба таври интихобӣ*. Директор ё чонишини ӯ бе огаҳии пешакӣ тибқи нақшаи кории хеш дар дарсҳои алоҳидаи омӯзгорон иштирок карда метавонад. Ин гуна санҷишҳо имконияти муайян намудани сатҳи омодагии ҳамешагӣ, фаъолияти сифатан хуби омӯзгоронро ба дарсҳо таъмин месозанд. Дарачаи ҳавасмандӣ ва самараи фаъолияти воқеии хонандагонро низ дар раванди дарсҳо муайян менамоянд.

2. *Иштироки махсус дар дарсҳо*. Директор ё чонишини ӯ бо мақсади омӯзиши пурраи системаи кори омӯзгор якҷанд дарсҳо оид ба як ё мавзӯҳои бештар (се-панҷ дарс)-и омӯзгорро мушоҳида менамояд. Дар раванди мушоҳида имконияти ошкор сохтани муваффақияту мушкилоти дарсҳои омӯзгор фароҳам мегардад. Баъди мушоҳида ба омӯзгор дар сурати зарурат кӯмаки методии босалоҳият расонида мешавад, ки ба ташаккули маҳорати касбии ӯ мусоидат карда метавонад ва ӯро ба худомӯзию худташаккулдиҳӣ водор месозад. Назорати мавзӯиро бештар дар рафти шиносӣ бо фаъолияти омӯзгорони нав истифода менамоянд. Истифодаи назорати мавзӯӣ бо мақсади омӯзиши таҷрибаи пешқадами омӯзгорон низ хеле муфид арзёбӣ мегардад.

3. *Иштирок дар дарси синфҳои мувозӣ (паралелӣ)*. Роҳбарони мактаб дарси ду омӯзгорро, ки дар синфҳои метавозеъ оид ба як мавзӯ машғулият мегузаронанд, мушоҳида мекунанд (дар сурати мавҷуд будани синфҳои мувозӣ дар таълимгоҳ). Дар рафти муқоисаи дарсҳои омӯзгорон хусусиятҳои фарқкунандаи маҳорати педагогӣ, интихоб ва истифодаи ин ё он шаклу усулҳои таълим, ҳаракатҳои супоришҳои ҳар яки онҳо дақиқ муайян менамояд. Натиҷаи омӯзиш, таҳлили онҳо ва тавсияҳои пешниҳодшуда ба ташаккули маҳорати касбии омӯзгорон ва тавассути он ба таъмини таълими босифат, водорсозии омӯзгор ба худомӯзӣ ва худташаккулдиҳи заминаи мусоид фароҳам меорад.

4. *Омӯзиши ҳамаҷонибаи синфҳои ҷудоғона*. Роҳбари таълимгоҳ як рӯзи пурра ба дарсҳои як синф (5-6 дарс пайиҳам) иштирок менамояд. Дар рафти дарсҳо фаъолияти пурраи синфро мушоҳида мекунад, системаи талабот, муносибат, қобилияти корӣ ва

фаъолнокии ҳар як хонандаро дар шароити гуногун ва лаҳзаҳои алоҳидаи дарс муайян менамояд. Чунин тарзи назорат имконияти мушаххасу воқеии хулосабарорӣ оид ба пешрафти муваффақона, фаъолияти баланди донишомӯзии хонандагони синфи як омӯзгор нисбати фаъолият ва шавқу завқи донишандӯзии пасти хонандагони синфи дигар омӯзгор, риояи меъёрҳои қоидаҳои ягонаи талабагӣ ва интизом дар ин синфҳо ва ғайра фароҳам меорад. Роҳбари таълимгоҳ ба ин васила метавонад ба таъмини фаъолияти баланди коллективи омӯзгорон ва тавассути он ба сифати таҳсилот мусоидат намояд.

5. *Иштироки мақсаднок ба дарсҳо бо даъвати мутахассис.* Роҳбарони муассисаҳои таълимӣ мутахассисони ҳамаи фанҳои таълимӣ бада наметавонанд. Аз ин лиҳоз, бо мурури пайдо гардидани баъзе шубҳаҳо дар фаъолияти таълимии омӯзгор ва бо мақсади омӯзиши дақиқи самараи амалиёти ӯ директор ва ё ҷонишин барои иштирок ба дарси ин омӯзгор мутахассиси варзидаи ин фанро даъват менамояд. Чунин иштирок метавонад аз тарафи гурӯҳи корӣ (санчиши фронталӣ) ва инчунин ба таври махсус дар якҷоягӣ бо роҳбари мактаб амалӣ гардонидани шавад ва он ба таъмини таҳлили дарсҳо дар сатҳи талаботи замони муосир ва аз нигоҳи илмӣ ва методӣ асоснок бештар мусоидат карда метавонад.

6. *Арзёбӣ ва омӯзиши сифати ҳуҷҷатгузорӣ:* журналҳои синф, нақшаҳои шахсии муаллим (тақвимӣ, мавзӯӣ, дарсӣ, худомӯзӣ, таҷрибаомӯзӣ ва ғ.). Роҳбари таълимгоҳ метавонад ин ҳуҷҷатҳоро баъди иштирок ба дарсҳои омӯзгорон ва дар дигар ҳолатҳо аз назар гузаронад. Омӯзиши нақшаҳои корӣ имконияти ворид гардидан ба дунёи эҷодии омӯзгор ва дарки мақсад ва мароми ӯро таъмин месозад, ки дар таъмини истифодаи технологияи муосири педагогӣ ва тавассути он дар таъминоти сифати таҳсилот хеле арзишманд арзёбӣ мегардад.

7. *Гузaronидани сӯҳбат бо омӯзгорон.* Ба роҳбарони таълимгоҳҳо дар як чоряк як маротиба (тибқи нақша) гузаронидани сӯҳбатҳои инфиродии судманд бо омӯзгорон оид ба иҷрои нақшаю барномаҳои давлатии таълим, пешрафт ва давомоти хонандагон, ҳаллу фасли масъалаҳои душвори методӣ, баланд бардоштани маҳорати касбӣ, муайянсозии дастовар ва мушқилот ва ғайра тавсия дода мешавад ва гузаронидани он дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим хеле муфид пазируфта мешавад.

Чи тавре, ки дар боло зикр кардем, меъёри асосию ҳалқунандаи маҳорати омӯзгор сифати таҳсилот, дараҷаи дониш, малака ва маҳорат, ҳифзи маводи таълимӣ ва салоҳияти мустақилона истифода карда тавонистани он аз ҷониби хонандагон маҳсуб меёбад. Бо мақсади назорати мунтазами сатҳи дониш ва малакаи хонандагон истифодаи якчанд тарзи назорат хеле муфид дониста мешавад:

1. Гузаронидани арзёбии шифоҳии дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон аз тарафи муттассадии санчиш ё омӯзгор тибқи саволҳои пешакӣ омодашуда. Роҳбари мактаб метавонад дар фарҷоми дарс якчанд суол ба талабагон пешниҳод баҳри пайдо намудани боварӣ то қадом дараҷа маводи таълимиро толибилмон аз худ кардаанд ва омодагии онҳо ба дарс дар қадом сатҳ қарор дорад.

2. Гузаронидани корҳои санчиши хаттӣ (маъмурӣ) дар синфҳои алоҳида ва мувозӣ (параллелӣ) ё дар ҳамаи синфҳо аз фанҳои муайян. Корҳои санчиши хаттӣ аз тарафи омӯзгор, гурӯҳи корӣ ё дар лаҳзаҳои алоҳида аз тарафи маъмурияти муассисаи таҳсилоти умумӣ гузаронида мешаванд.

3. Омӯзишу таҳлили дафтарҳои даврӣ, корҳои хаттӣ, амалию лаборатории хонандагон. Ин тарзи омӯзиш имконияти муайян намудани фаъолияти мунтазаму мақсадноки ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагон, дараҷаи ҳавасмандӣ, мустақилияти онҳо дар иҷрои супоришҳои гуногун, суръати дарс, характери супоришҳо, самараи таъсири фаъолияти омӯзгор тавассути санчиши саривақтии супоришҳои ҳонагӣ ва дигар корҳои хаттӣ ба рушди саводноки ва ғайра афзун месозад.

4. Арзёбии маҳорату малакаи хонандагон тавассути корҳои амалию лабораторӣ ва инчунин малакаҳои меҳнатӣ оид ба таълими меҳнат. Сарварони таълимгоҳҳо маҳорати мустақилона гузаронидани таҷрибаҳо ё фаъолияти дигари онҳоро дар

озмойишгоҳҳо ё устохонаҳо, ки тибқи барномаҳои таълимӣ пешбинӣ шудаанд, мавриди санчиш қарор медиҳанд.

Методҳои назорати аз болои корҳои тарбиявӣ беруназсинфӣ. Маъмурияти мактаб барои омӯзиши сатҳи корҳои тарбиявӣ чунин усулҳоро истифода бурда метавонад:

- *таҷдиди назар намудани сифати ҳуҷҷатгузорӣ* (нақшаҳо, протоколҳо, гузоришу ҳисоботҳо, маърузаҳо ва характер ва самарайи онҳо);

- мушоҳидаҳои бевосита: аз болои системаи корҳои тарбиявӣ тарбия дар раванди дарсҳо ва берун аз он; гузаронидани маҷлис, чорабинӣ, мусобиқа; ҳолати таҷҳизот, маводи таълимӣ, китобҳо, ташкили корҳои таълимӣ тарбиявӣ дар синфхонаҳо, ҳулку атвори хонандагон дар раванди дарс, дар вақти танаффус ва дар ҷойҳои ҷамъиятӣ;

- санчишҳои махсус; оғаҳ будани хонандагон аз хабару рӯйдодҳои дохил ва хориҷи кишвар; муносибати хонандагон нисбати иҷрои супоришҳои ҷамъиятӣ; гузаронидани соатҳои тарбиявӣ; ҳолати санитарӣ; фаъолнокии хонандагон дар қори маҳфилҳо ва ғайра.

- гузаронидани пурсишномаҳо (муайян намудани доираи шавқу завқ, машғулият ва майлу рағбати хонандагон).

Ҳамин тариқ, на танҳо сифати раванди корҳои тарбиявӣ, балки, ҳамзамон, натиҷаи он яъне дараҷаи камолоти маънавии хонандагон муайян карда мешавад. Гуногунии шакли усулҳои назорати фаъолияти омӯзгорон ва роҳбарони синфҳо банақшагирии мушаххасу мақсаднок чорабиниҳои аз нигоҳи илмӣ асоснок ва дархӯрди замонаро тақозо менамояд ва он дар шакли нақшаи назорати дохилимактабӣ инъикоси худро бояд дар таълимгоҳҳо ёфта бошад.

Воситаи самарабахшии назорати педагогӣ банақшагирии ҳаматарафаи назорати дохилимактабӣ бо назардошти пешакӣ воқиф намудани кулли омӯзгорон бо нишондоди муҳлат, шакли намуд ва муттассадӣи он махсуб меёбад. Одатан, нақшаи мазкур дар кабинетҳои омӯзгорон оварта шуда, аз рӯйи он маъмурият, намояндагони ташкилотҳои ҷамъиятии муассиса санчиши вазъи ҳуҷҷатгузорӣ, нақшаҳои тақвимию харрӯзаи дарсии омӯзгорон, соатҳои тарбиявӣ роҳбарони синфҳо, корҳои беруназсинфӣ, фаъолияти иттиҳодияҳои методи омӯзгорону роҳбарони синфҳо, сачиши сифати дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон, сифати ташкил ва гузаронидани корҳои амалӣ, лабораторӣ ва машғулиятҳои иловагиро амалӣ менамоянд.

Банақшагирии назорати баъзе мавзӯҳои асосӣ (бунёдӣ)- и маводи барномаи таълимӣ аз ҳамаи ҷанҳо тибқи ин нақша, рафти азхудкунии онҳо ва таъмини ҳатмии арзёбии сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон хеле муфид арзёбӣ мегардад. Дар нақшаи мазкур шакли усулҳои назорат: санчиши шифохӣ, ҳатгӣ, тестӣ нишон дода мешавад. Тарзи назорати қори омӯзгор, омӯзиши ҳаматарафаи сифати таҳсилот дар синфҳои алоҳида, иштирок дар дарсҳои синфҳои мувозӣ (паралелӣ), иштирок бо мақсади муайян намудани азхудкунии мазмуну мӯҳтавои мавзӯи дарс, дар нақша инчунин муҳлати суҳбат бо омӯзгорон ва роҳбарони синфҳо оид ба масъалаҳои асосии раванди таълиму тарбия дар давоми ҷосилаи муайян нишон дода мешавад. Чунин нақша масъулияти ҳам омӯзгор ва ҳам роҳбарияти муассисаи таълимиро ба низом мебарорад, аз бетартибонаю ғайримуташаккил сураат гирифтани онҳо бозмедорад ва раванди назоратро самарабахшу мақсаднок мегардонад.

Банақшадарории мазкур назорати норасоҳои тасодуфиро дар фаъолияти омӯзгорон рафъ месозад, дар раванди он назорати яқлухту комил ва мунтазам дар давоми соли хониш таъмин мегардад, шакли гуногуни он мавриди истифодаи доимӣ қарор мегардад. Огоҳии пешакию ошкоро дар гузаронидани санчиш омӯзгоронро ба иҷрои саривақтии самтҳои асосии корҳои таълимӣ тарбиявӣ, ки асоси ташкили тамоми фаъолияти ҳаёти таълимгоҳро ташкил медиҳанд, водор месозад ва ба таври ҳамешагӣ таваҷҷуҳи онҳоро ба ҳалли масъалаҳои асосии таълимӣ тарбиявӣ равона месозад.

Меъёрҳои арзёбии фаъолияти омӯзгорон. Ба самарайи фаъолияти омӯзгор тибқи омӯзишу таҳлили системаи амалиёт ва натиҷаи он баҳо дода мешавад. Дар давоми солҳои охир дар муассисаҳои таълимӣ мо раҳёфти махсуси арзёбӣ ба фаъолияти

омӯзгор, меҳнату заҳмати ӯ амалӣ гардид, ки оиди он сухан рондан амри воқеист, баҳусус, дар шароити замони муосир, меъёрҳои номбурда инҳоянд:

Меъёри якум - таъмини иҷрои талаботи барномаҳои таълим дар ҳаҷми пурра. Фаъолияти омӯзгоронро дар ин самт арзёбӣ намуда, бояд боварӣ ҳосил намуд, ки онҳо амалиёти худро дар асоси талаботи барномаҳои таълимӣ омӯзиши мавзӯҳои пешбинишуда, иҷрои корҳои амалию лабораторӣ, санҷишӣ, саёҳат ва ғайраро дуруст ба роҳ мондаанд. Пажӯҳиш нишон медиҳад, ки баъзе омӯзгорон ба иҷрои талаботи бандҳои алоҳидаи барномаҳои таълим, баҳусус, марбут ба корҳои амалӣ, лабораторӣ ва ғайра таваччуҳи хоса зоҳир намекунанд.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки борҳо раёсат, шуъбаҳои маориф, маъмурияти муассисаҳои таҳсилоти умумиро гуруҳҳои қорӣи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва зерсохторҳои он дар вақти санҷишу натиҷагирӣ намудани сифати таҳсилот ва сатҳи дониши хонандагон муаззаф намудаанд, ки дар давоми соли хониш на камтар аз се-чаҳор маротиба вазъи иҷрои барномаҳои таълимро бо назардошти натиҷаи сифати таҳсилот ва сатҳи дониши хонандагон мавриди санҷиш ва баррасию муҳокима қарор диҳанд, мутаасифона, на ҳама вақт иҷрои он таъмин карда мешавад.

Меъёри дуюм: арзёбии сатҳи дониш ва инкишофи хонандагон, дараҷаи мустақилияти онҳо, тақмили малакаҳои меҳнатию таълимӣ, дараҷаи ташаккули қобилиятҳои зехнӣ, ташаккули тафаккури хонанда ба ҳисоб меравад. Мусаллаҳ намудани хонандагон бо донишҳои дақиқу амиқи асосҳои илм танҳо вазифаи ягонаи таълимгоҳи замони муосир ба ҳисоб намеравад, зеро педагогикаи муосир алоқаи мутақобилаи таълим, тарбия ва рушди шахсиятро дар раванди омӯзишу парвариш омили муҳим мешуморад. Ва агар яке аз ин алоқа дар ҳаҷми пурра барқарор нагардад, вазъи таълиму тарбияро арзишманд доништан ғайриимкон аст. Бояд қайд намуд, ки дар сурати иштироки фаъолонии хонандагон дар раванди таълиму тарбия ва таъмини инкишофи шахсияти онҳо тавассути амалиётҳои судманд фаъолияти муттасаддиёро мусбӣ арзёбӣ намудан қобили қабул мегардад.

Дар замони пешрафти босуръати илму технологияи муосир аҳамияти махсусро рушди шавку завқ ва қобилиятҳои дарккунӣ, ташаккули маҳорати мустақилонаи донишомӯзӣ, қобилияти эҷодии хонандагон тавассути худомӯзӣ касб кардааст. Вале ин маъноӣ бетарафӣ зоҳир намудан ба афзунгардонии донишро надорад.

Тарси азёдкунии бемаънии иттилоот аз ҷониби хонандагон шумораи зиёди омӯзгоронро маҷбур месозад, ки мунтазам ба онҳо хотиррасон намоянд: «...муҳимтар аз ҳама фаҳмидан, дарк карда тавоништан ва азхудкунист. Шарт нест, ки ҳамаи иттилоотро дар хотир нигоҳ дошт, билхира, адабиёти иттилоотӣ, луғатҳои мавҷуданд, ки маълумотҳои зиёде дар онҳо гирд оварда шудааст ва дар сурати зарурат аз онҳо истифода намудан ҷоиз аст, вале ҳамеша ташаккул дода тавоништани маҳорати фикру андешаи хеш ва татбиқи донишҳои назариявӣ дар амал шартӣ воқеист». Ин даъватҳо воқеан асоснок ва воқеибинонаанд, аммо моро ақидаи дигар яъне безъатиноӣ зоҳир намудан нисбат ба ҳифзи мавқеъ ва далелҳо хушдор месозад. Агар ақидаи ҳамадон маъноӣ ақдро надошта бошад, пас ақидаи ақл бе ҳамадонӣ вучуд дошта наметавонад низ дурусти маҳз аст. Ба таври дигар гӯем агар, ақл бе дониш вучуд дошта наметавонад. Ба таври қотеъона зидди таълимоти қолабӣ яъне аз ёд кардани матнҳои китобҳои дарсӣ амал намудан талаботи замон мебошад. Мо муаззафем, ки ба таври ҷиддӣ ҷаҳду талош варзем, то ки хонандагон ба таври устувор ва дақиқ мазмуни иттилооти таълимии мушаххасу дақиқро азхуд карда, муносибати худро ба он баён карда онро дар амал истифода бурда тавонанд.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки омӯзгорони муайян зидди қоризёдукунӣ мубориза бурда, дар асл бошад, раҳёфти дигари ҳифзи иттилооти муҳимму заруриро ба хонандагон нишон дода наметавонанд. Танҳо ба хотиргирии маводи таълимӣ дар раванди таълиму тарбия амалиёти маҳдуд арзёбӣ мегардад.

Нишондоди умумии эътимоднокии сатҳи фарҳанги зехнии хонандагон ба таври мустақилона аз худ намудани дониш ва истифодаи эҷодкоронаи он дар вазъияти нав арзёбӣ мегардад. Ба сифати нишондиҳандаҳои сатҳи инкишофи зехнии хонандагон бояд шавқи дарккунӣи устувор, мустақилият, сатҳи тафаккури интиқодӣ, маҳорати қор

бо китоб, истифодаи адабиёт ва дигар воситаҳои иттилоотӣ кайд намудани ҷоиз аст. Афзалтару заруртар аз ҳама ташаккули қобилиятҳои эҷодии кӯдакон, маҳорати истифодаи дониш дар вазъиятҳои нодир (воқеъ) аз ҷониби онҳо арзёбӣ мегардад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки хонандагон ва ҳатто донишҷӯён, ки фаъолияти таълимиашон ба амалиёти бахотиргирии мазмуни маводи таълимӣ ва истифодаи он аз рӯйи намунаҳо равона гардидааст, аз фаъолияти эҷодорона маҳрум гардидаанд. Дониши воқеии онҳо сатҳӣ ва дар ҳолати ғайрифайзоӣ қарор дорад.

Ба фаъолияти омӯзгор баҳо дода, роҳбарони таълимгоҳ маҳорати навиштани маъруза, баромадҳои кӯтоҳ, қор бо китоб, ҳалли мустақилонаи масъалаҳои муқаррарӣ ва нодир (аслӣ), маҳорати меҳнатӣ, ҳозирчавобӣ, нерӯи қории хонандагонро мавриди омӯзиш қарор медиҳанд. Ҳамаи ин натиҷаи фаъолияти омӯзгорон ба ҳисоб меравад. Вале таҷриба нишон медиҳад, ки ин меъёрҳо барои арзёбии воқеӣ намудани фаъолияти омӯзгор басанда нестанд. Синф ва талабаҳо гуногун мебошанд. Бояд раванди таълимро таҳлил ва таҳқиқ намуд. Ин имконият медиҳад, ки сабабҳои норасоии фаъолияти омӯзгор сари вақт муайян карда шуда, дар баргараф намудани онҳо ҳуди ӯ кӯшиш намояд ва ба натиҷаҳои пешбинишуда дар муддати кӯтоҳ муваффақ гардад.

Меъёри сеюм арзёбии сифати таълиму тадрис дар раванди дарс. Мо бештар таваҷҷуҳи хешро ба шакли усулҳои таҳлили сифати дарсҳо равона месозем. Бояд ба масъалаҳои асосӣ эътибор дод: оё омӯзгор дар раванди дарс таълим медиҳад, ба рушди ташаккули камолоти маънавии хонандагон мусоидат менамояд? Мо хуб медонем, ки дар раванди дарс дониш, маҳорати хонанда бою ғайр мегардад, мустақилият ва шахсияти ӯ рушд меёбад. Оё сатҳи камолоти маънавии хонандагон дар раванди дарс ташаккул меёбад? Албатта, масъалаҳои зеринро дар ҷараёни дарсҳо бояд омӯхт: қадом шакли усулҳои қориро омӯзгор истифода менамояд, оё ӯ метавонад шакли усулҳои самарабахшро оптималии таълимро бо назардошти маводи таълимӣ ва хусусияти синф дуруст интихоб кунад? Усулҳои универсалии таълим вучуд надоранд. Албатта, технологияи муосир таълим рӯ ба афзудан дорад, интихоби дурусти шакли усули таълим-нишонаи маҳорати баланди касбии омӯзгор маҳсуб меёбад.

Меъёри чаҳорум назорати раҳёфти қори инфиродӣ бо хонандагон-таъмингарии рушди босамари фикрӣ, пешгирии қафомонӣ ва тақроран дар синф мондани хонандагон маҳсуб меёбад. Ба сифати роҳандозии фаъолияти самарабахши инфиродии омӯзгор бо хонандагон дар шароити фаъолияти дастҷамъона бо аҳли синф метавон системаи қори омӯзгор бо хонандагони сустхон ва қафомонда ва бо онҳое, ки ба омӯзиши ин ё он фанни таълимӣ шавқмандӣ зоҳир менамоянд, омӯхт. Ва ба омӯзиши қорҳои беруназсинфӣ омӯзгор дар раванди назорат бештар аҳамият дод. Фаъолияти омӯзгоронро дар самти пешгирии қафомонӣ аз таҳсил ва тақроран дар синф мондани хонандагон арзёбӣ намуда, пешрафти нисбии донишандӯзии хонандагон ва раванди мӯътадили онро бояд ба эътибор гирифт. Маъмурияти таълимгоҳ вазифадор аст, ки тамоми ҷораҳои андешидаи омӯзгоронро баҳри мусаллаҳ гардонидани хонандагон бо донишҳои чуқур ва дақиқ муайян намояд.

Ҳамзамон, зарурати назорати мавзӯиро набояд фаромӯш сохт, зеро муайян сохтани дараҷаи дониши хонанда оид ба мавзӯҳои таълимӣ зарурати замон маҳсуб ёфта, одатан, ин гуна назорат имконияти раҳёфти бештари муносибати фардӣ ба ҳар як хонанда, пешгирии қафомонии таълимӣ ва баланд бардоштани сифати дониши хонандаро фароҳам меорад.

АДАБИЁТ:

1. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки. - В кн.: Труды Института по изучению мозга им. В.М. Бехтерева, IV. - Л., 1935.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. - М., 2000.
3. Каримова И.Х. Теоритическая основа гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикских школах.
4. Лутфуллоев М.П. Дарс. – Душанбе: «Маориф», 1995. – 192 с.
5. Мухторов З. Проблемы оценивания. Мат. «Мактаб ва ҷомеа», 2003, № 3. – с. 20-23.
6. Немов Р.С. Психология: В трех томах. - М., 1999.

7. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. Учебное пособие/Под ред. Смирнова С.А. - М., 1998.
8. Стандарти давлатии таҳсилоти томактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе, 2009. – 57 с.
9. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология - М., 1998.
10. Шипов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования. - М., 2000.

Имомназаров Д.

НАЗОРАТ - ОМИЛИ ТАҚВИЯТИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ

Муаллиф дар мақола таҳлили аз нигоҳи илмӣ асосноки гузаронидани назорати педагогиро дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ пешниҳод менамояд ва муҳимияти ва зарурати ташкил ва гузаронидани назорати мазкурро, ки дар дурнамои таълимгоҳ баъри ба поёи баланд бардоштани сифати таҳсилот, дараҷаи дониш, малака ва маҳорати хонандагон ба нақша дароварда шудааст, таъсиф медиҳад.

Калидвожаҳо: назорат, муносибати мутақобила, маҳорат, система, таҳсилот, барномаҳои таълим, таълим сатҳи камолоти маънавӣ, қобилият

Имомназаров Д.

КОНТРОЛЬ - ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

В статье даётся научное обоснование целенаправленного проведения педагогического контроля в средних общеобразовательных учреждениях, а также необходимости научной организации и планомерного его проведения, что будет способствовать дальнейшему повышению качества образования и знаний, умений и навыков учащихся.

Ключевые слова: контроль, взаимоотношения, навыки, система, образования, учебные программы, обучения, степень воспитанности, способность

Imomnazarov D.

CONTROL IS THE BASIS FOR IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

The article provides a scientific rationale for the purposeful conduct of pedagogical control in secondary educational institutions, as well as the need for scientific organization and its systematic conduct, which will contribute to further improving the quality of education and the knowledge and skills of students.

Keywords: control, relationships, skills, system, education, curriculum, training, degree of education, ability

Сведения об авторе: Имомназаров Давлатназар - Зав. Отделом общеобразовательных учреждений, изучение стандартов, учебных планов, государственных программ и учебников

Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: Imomnazarov Davlatnazar - Head. Department of educational institutions, the study of standards, curricula, government programs and textbooks of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

Б. БУРИЕВ

ИСТИФОДАИ БАЪЗЕ ХОСИЯТҲОИ ФУНКСИЯҶО ҲАНГОМИ ҲАЛЛИ МУОДИЛАҶОИ ҒАЙРИСТАНДАРТӢ

Ҳалли муодилаҳо дар таълими фанни алгебра нақши муҳимро ишғол менамоянд. Баъзан дар раванди ҳалли муодилаҳои намудашон аз муқаррарӣ фарқкунанда мушкилиҳо пайдо мегарданд, ки онҳоро бо усули муқаррарӣ (стандартӣ) ҳал кардан имконнопазир мегарданд. Дар чунин ҳолатҳо аз омӯзгор салоҳият, дониш ва маҳорати

маҳсус талаб карда мешавад, ки муодилаҳои алгебравии ғайримуқаррарӣ бо усули маҳсус, яъне бо истифодаи усулҳои маҳсус (ғайристандартӣ) ҳал карда шаванд.

Усули ғайримуқаррарӣ (ғайристандартӣ) инҳоянд:

1. Истифодаи соҳаи муайянии функсия;
2. Истифодаи ғайриманфӣ будани функсия;
3. Истифодаи маҳдудияти функсия;
4. Истифодаи хосиятҳои функсияҳои синус ва косинус;
5. Истифодаи нобаробарии ададӣ.

Барои тасдиқи гуфтаҳо ҳалли баъзе муодилаҳои алгебравиеро (ост, ки $\log_2((x+1)^2+1) + \log_3((x^3+x^2)^2+1) = 0$) меорем.

1. Истифодаи соҳаи муайянии функсия

1). Муодиларо ҳал кунед. $5^{\sqrt{16-x^2}} + 3 = \ln(1 + \sqrt{x^2-16}) + x$ (1) дилаи а) $x = -1$; аз муодилаи б) $(x^3+x^2)^2+1 = 1$

Ҳал. Тарафи чапу рости муодилаи додаш $\log_2((x+1)^2+1) + \log_3((x^3+x^2)^2+1) = 0$

нобаробариҳои $\begin{cases} 16-x^2 \geq 0 \\ x^2-16 \geq 0 \end{cases}$ -ро қонеъ мегардонад, муайян аст. Системаи муодилаҳои

зеринро

ҳал мекунем: $\begin{cases} -4 \leq x \leq 4 \\ -4 \geq x \geq 4 \end{cases}$ ё $x_1 = -4$; $x_2 = 4$. Агар муодилаи (1)

ҳал дошта бошад, он низ дар байни ададҳои -4 ва 4 ҷойгир мебошанд.

Санҷиш нишон медиҳад, ки адади 4 решаи муодилаи (1) аст.

Ҷавоб 4 .

2). Муодиларо ҳал кунед.

$5\sqrt{-x^2+9x-14} - 2\sqrt{x^2-5x-14} - \log_2(x^2+2x+2) + \log_3(x^6+2x^5+x^4+1) = 0$

Ҳал. Тарафи чапу рости муодилаи додасуда дар қиматҳои x , ки системаи

нобаробариҳои $\begin{cases} -x^2+9x-14 \geq 0 \\ x^2+9x-14 \geq 0 \end{cases}$ -ро қонеъ мегардонад, муайян гардидааст.

Системаи мазкурро ҳал намуда, меёбем: $\begin{cases} 2 \leq x \leq 7 \\ -2 \geq x \geq 7 \end{cases}$ ё $x = 7$.

Санҷиш нишон медиҳад, ки адади 7 решаи муодилаи (2) аст.

Ҷавоб 7 .

2. Истифодаи ғайриманфӣ будани функсия

1). Муодиларо ҳал кунед: $9^x - 2 \cdot 6^x + 2 \cdot 4^x - 2 \cdot 2^x + 1 = 0$

Ҳал. Дар $x \in \mathbb{R}$, табулдихиро иҷро намуда, квадрати пурраро ҳосил мекунем:

$3^x - 2 \cdot 3^x \cdot 2^x + 2 \cdot 2^{2x} - 2 \cdot 2^x + 1 = 0$; $(3^x - 2^x)^2 + (2^x - 1)^2 = 0$

$(3^x - 2^x)^2 + (2^x - 1)^2 = 0$

$(3^x - 2^x)^2 = 0$ ва $(2^x - 1)^2 = 0$ суммаи ифодаҳои ғайриманфӣ иборат аст, ки он ҳангоми $(3^x - 2^x)^2 = 0$ ва $(2^x - 1)^2 = 0$ будан имконпазир аст. Аз ин ҷо $x = 0$.

Ҷавоб. $x = 0$.

2). Муодиларо ҳал кунед. $\log_2(x^2+2x+2) + \log_3(x^6+2x^5+x^4+1) = 0$

Ҳал.

Табулдихиро иҷро намуда, муодиларо ба таври зерин менависем: $\log_2((x+1)^2+1) + \log_3((x^3+x^2)^2+1) = 0$

Аз баски $(x+1)^2+1 \geq 1$ ва $(x^3+x^2)^2+1 \geq 1$ аст, логарифми онҳо мусбат мебошад.

Аз ин ҷост, ки $\log_2((x+1)^2+1) = \log_3((x^3+x^2)^2+1) = 0$

ва а) $(x+1)^2+1 = 1$; б) $(x^3+x^2)^2+1 = 1$.

Аз муодилаи а) $x = -1$; аз муодилаи б) $x = 0$; $x = -1$ ҳосил мешавад.

Муодилаи додасударо фақат қимати $x = -1$ қонеъ мегардонад.

Ҷавоб -1 .

3. Истифодаи маҳдудияти функсия

1). Муодиларо ҳал кунед. $x^2 - 4\pi x + 4\pi^2 = \cos x - 1$

Ҳал. Табдилдиҳиро иҷро намуда, муодиларо ба таври зерин менависем:

$$x^2 - 4\pi x + 4\pi^2 + 1 = \cos x \text{ ё } (x - 2\pi)^2 + 1 = \cos x. \text{ Аммо}$$

$$(x - 2\pi)^2 + 1 \geq 1 \text{ ва } \cos x \leq 1. \text{ Пас, } (x - 2\pi)^2 + 1 = 1 \text{ ва } \cos x = 1 \text{ аст.}$$

Муодилаҳои охириро ҳал намуда, ифодаҳои зеринро ҳосил мекунем:
 $(x - 2\pi)^2 = 0$; $x = 2\pi$, $\cos x = 1$; $x = 2\pi$.

Санҷиш нишон медиҳад, ки адади 2π решаи муодилаи дода шудааст.

Ҷавоб 2π .

2). Муодиларо ҳал кунед: $3\sin^2\left(\frac{\pi x}{2}\right) \cdot \sin\frac{\pi x}{2} = 3 + \log_3(x^2 - 6x + 10)$

Ҳал. Табдилдиҳиро иҷро намуда, муодиларо ба таври зерин менависем:

$$3\sin^2\left(\frac{\pi x}{2}\right) \cdot \sin\frac{\pi x}{2} = 3 + \log_3((x - 3)^2 + 1). \text{ Аммо } 3\sin^2\left(\frac{\pi x}{2}\right) \cdot \sin\frac{\pi x}{2} \leq 3$$

ва $3 + \log_3((x - 3)^2 + 1) \geq 3$ (чунки $((x - 3)^2 + 1) \geq 1$). Он гоҳ

$$3\sin^2\left(\frac{\pi x}{2}\right) \cdot \sin\frac{\pi x}{2} = 3 \text{ ва } 3 + \log_3((x - 3)^2 + 1) = 3.$$

Муодилаи охириро ҳал намуда, $x = 3$ -ро меёбем. Санҷиш нишон медиҳад, ки адади 3 муодилаи додашударо қонеъ мегардонад.

Ҷавоб 3.

4. Истифодаи хосиятҳои функсияҳои синус ва косинус

Барои ҳал намудани муодилаҳои намудаи $\sin \alpha x \cdot \sin \beta x = \pm 1$, $\sin \alpha x \cdot \cos \beta x = \pm 1$, $\cos \alpha x \cdot \cos \beta x = \pm 1$, $A(\sin \alpha x)^m + B(\sin \beta x)^n = |A| + |B|$, $A(\sin \alpha x)^m + B(\cos \beta x)^n = |A| + |B|$, $A(\cos \alpha x)^m + B(\cos \beta x)^n = |A| + |B|$, ба системаи муодилаҳо оварда аз маҳдудияти функсияи $\sin x$ ва $\cos x$ истифода мекунем, ки дар инҷо α, β, A, B -ададҳои ғайри нулӣ, m ва n -ададҳои натуралӣ аст. Дар ҳалли ин гуна муодилаҳо қиматҳои ададҳои онҳоро таҳлил мекунем. Мисоли зеринро дида мекунем:

1. Муодиларо ҳал кунед. $\sin 3x \cdot \cos 12x = 1$.

Ҳал. Агар $\sin 3x < 1$ бошад, аз муодилаи додашуда маълум мешавад, ки $\cos 12x > 1$ аст, аммо ин ҳолат имконнопазир аст.

Агар $\sin 3x = 1$ бошад, $\cos 12x = 1$ мешавад.

Агар $\sin 3x = -1$ бошад, $\cos 12x = -1$ мешавад.

Пас, ҳалли муодилаи додашуда аз ҳалли системаҳои муодилаҳои зерин иборат мебошад:

$$\text{а) } \begin{cases} \sin 3x = 1 \\ \cos 12x = 1 \end{cases} \quad \text{б) } \begin{cases} \sin 3x = -1 \\ \cos 12x = -1 \end{cases}$$

Системаи а) дорои ҳалли $x = \frac{\pi}{6} + \frac{2\pi n}{3}$ мебошад.

Системаи б) ҳал надорад.

$$\text{Ҷавоб } x = \frac{\pi}{6} + \frac{2\pi n}{3};$$

2). Муодиларо ҳал кунед. $2\sin^8 2x - 5\cos^7 4x = 7$

Ҳал. Аз муодилаи додашуда маълум мешавад, ки агар $|\sin 2x| = 1$

бошад он гоҳ $\cos 4x = -1$ аст. Пас, ҳалли муодилаи додашуда аз ҳалли

$$\text{системаи зерин иборат мебошад: } \begin{cases} |\sin 2x| = 1 \\ \cos 4x = -1 \end{cases}$$

$$\text{Аз ин ҷо } x = \frac{\pi}{4} + \frac{\pi k}{2}.$$

Чавоб. $x = \frac{\pi}{4} + \frac{\pi k}{2}$;

5. Истифодаи нобаробарии адади

1) Муодиларо хал кунед:

$$\frac{\sqrt{\sin^2 x + 5} + \sqrt{\cos^2 x + 4}}{2} = \sqrt[4]{(\sin^2 x + 5)(\cos^2 x + 4)}$$

Хал. Табдилдихоро ичро намуда, тарафи рости муодиларо ба таври зерин менависем: $\sqrt[4]{(\sin^2 x + 5)(\cos^2 x + 4)} = \sqrt{\sqrt{\sin^2 x + 5} \cdot \sqrt{\cos^2 x + 4}}$.

Он гоҳ $\frac{\sqrt{\sin^2 x + 5} + \sqrt{\cos^2 x + 4}}{2} = \sqrt{\sqrt{\sin^2 x + 5} \cdot \sqrt{\cos^2 x + 4}}$ мешавад.

Дар асоси $\frac{a+b}{2} \geq \sqrt{ab}$, ки хангоми $a = b$ баробарӣ чой дорад, чунин навишта метавонем: $\sqrt{\sin^2 x + 5} = \sqrt{\cos^2 x + 4}$ ёки $\sin^2 x + 5 = \cos^2 x + 4$.

Аз ин ҷо $\cos 2x = 1$ ё $x = \pi n$.

Санчиш нишон медиҳад, ки адади πn муодилаи додашударо конё мегардонад.
Чавоб πn .

2). Муодиларо хал кунед.

$$\sqrt{x^2 + x + 1} + \frac{1}{\sqrt{x^2 + x + 1}} = 2 - \ell n^2 (x^2 + x + 1)$$

Хал. Дар асоси нобаробарии $\frac{a+b}{2} \geq \sqrt{ab}$ (хангоми $a = b$ будан,

$\frac{a+b}{2} = \sqrt{ab}$ аст ва $a + \frac{1}{a} \geq 2$ хангоми $a = 1$ $a + \frac{1}{a} = 2$ мешавад) тарафи чапи муодилаи додашуда

$$\sqrt{x^2 + x + 1} + \frac{1}{\sqrt{x^2 + x + 1}} \geq 2 \text{ ва } \sqrt{x^2 + x + 1} + \frac{1}{\sqrt{x^2 + x + 1}} = 2 \text{ аст.}$$

Тарафи рости муодиларо чунин табдил медиҳем:

$$2 + \ell n^2 (x^2 + x + 1) = 2 + \ell n^2 \left((x + 1)^2 + \frac{3}{4} \right) \leq 2.$$

Пас, дорем: $2 + \ell n^2 \left((x + 1)^2 + \frac{3}{4} \right) = 2$.

Муодилаҳои $\sqrt{x^2 + x + 1} = 1$ ва $2 + \ell n^2 \left((x + 1)^2 + \frac{3}{4} \right) = 2$ баробарқувва мебошанд.

Муодилаҳои $\sqrt{x^2 + x + 1} = 1$ - ро хал намуда, $x = -1; 0$ - ро ҳосил мекунем.

Санчиш нишон медиҳанд, ки ададҳои $-1; 0$ муодилаи додашударо конё мегардонанд.

Чавоб. $-1; 0$

Намунаҳои ҳалли мисолҳо овардашуда барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва махсусан омӯзгорони чавон пешниҳод мегарданд. Аз онҳо омӯзгорон дар машғулиятҳои иловагӣ бо хонандагони завқи баланди математикӣ дошта ва хангоми омодагӣ ба озмунҳои фаннӣ ва дигар машғулиятҳо истифода бурдан мумкин аст.

АДАБИЁТ:

1. Алтынов, П.И. и др. 2600 - тестов и проверочных заданий по математике. Москва "Дрофа" 1999г.
2. Барыбин, Б.С., Исаков, А.К. Сборник задач по математике. Москва 1955г.
3. Башмаков, И.В. Алгебра и начала анализа. Учебник для 10-11 кл. Москва "Дрофа" 1999г.
4. Вавилов, В.В., Мельников И.И., Олехник, С.Н., Пасиченко, П.И. Задачи по математике. Алгебра. Москва, 1988г.
5. Дорофеев, Г.В., Потапов М.К., Розов Н.Х. Пособие по математике для поступающих в вузы. Москва. 1976г.

6. Зайкин, М.Н. Математический тренинг. Развиваем комбинационные способности. Москва ИЦ "Владос". 1996г.
7. Никольский, С.М., Потапов М.К., Решетников, Н.Н., Шевкин, А.В. Алгебра и начало анализа. Учебник для 11 класса. М. 2006.
8. Петров, В.А. Преподавание математики в сельской школе. Москва 1986г.
9. Петраков, И.С. Олимпиадаҳои математикии мактаббачагон. Душанбе. Маориф 1986г.
10. Шувалова, Э.З., Агафонов, Б.Г., Богатырев Г.И. Повторим математику. Москва 1974 г.

Буриев Б.

ИСТИФОДАИ БАЪЗЕ ХОСИЯТҲОИ ФУНКСИЯҲО ҲАНГОМИ ҲАЛЛИ МУОДИЛАҲОИ ҒАЙРИСТАНДАРТӢ

Дар мақола усули ҳалли муодилаҳои алгебравии ғайристандартӣ бо истифода аз баъзе хосияти функсияҳо оварда шудаанд. Ҳалли муодилаҳои ғайристандартӣ аз омӯзгор донишҳои иловагиро талаб менамояд. Чунин муодилаҳоро омӯзгор дар машғулиятҳои иловагӣ, омодагӣ ба озмунҳои фанӣ истифода бурда метавонад. Муаллиф роҳҳои ҳалли муодилаҳои ғайримуқаррариро бо шарҳу эъзоҳи онҳо ироа кардааст.

***Вожаҳои калидӣ:** стандартӣ, усули ғайристандартӣ, хосияти функсияҳо, соҳаи муайяни, фосилаҳои ададӣ, нобаробариҳои ададӣ, хосиятҳои синус ва косинус, маҳдудият ва ғайриманфигиш функсия.*

Буриев Б.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕКОТОРЫХ СВОЙСТВ ФУНКЦИЙ ПРИ РЕШЕНИИ НЕСТАНДАРТНЫХ УРАВНЕНИЙ

В статье рассматриваются практическое решение алгебраических уравнений нестандартного вида с помощью некоторых свойств функций. Решение нестандартных уравнений требуют дополнительных знаний от учителя. Учитель может использовать решение таких уравнений во-время проведения дополнительных занятий а также при подготовки к предметным олимпиадам. Автор предоставляет подробные пути решения уравнений при помощи некоторых свойств функций.

***Ключевые слова:** стандартный, нестандартный способ, свойства функций, область определения, числовые неравенство, свойства синуса и косинуса, ограниченность, неотрицательность функции*

Buriev B.

ISPOSYOVOV FURNITURE CITY OF FUNCH INTERNATIONAL REFERENCES

The definition of the standard is not intended as a substitute for the word translation. This article is a standard practice that does not apply to the standard and the quality of the function. The winner will be given the opportunity to participate in the Olympic Games, and to participate in the Olympiad. This is the best way to find out what you are looking for.

***Keywords:** standard, non-standardized, functional, functional, interpolated, synthesized and quenched, stimulant, neutrophon*

Сведения об авторе: Буриев Бахтиёр - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: Buriev Bakhtiyor - Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

**ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ИТТИЛООТӢ ВА
МУЛТИМЕДИА БАРОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ
ТАҲСИЛОТ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ**

Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳаррики пуриқтидор ба пешрафти технологияҳои нав мусоидат мекунад, бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавобгӯро бештар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва забонмузӣ сафарбар намояд. Дар шароити кунунӣ баланд бардоштани сатҳи сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот вазифаи аввалиндараҷаи кормандони соҳаи илму маориф мебошад. Ҳарчанд ки дар ин самт натиҷаҳои муайян ба даст омадаанд, вале онҳо ҳанӯз қонеъкунанда нестанд. Барои баланд бардоштани сифати таълиму тарбия моро зарур аст, ки дар тамоми зинаҳои таҳсилот, бахусус, дар зинаи таҳсилоти касбӣ, на ба нишондиҳандаи миқдорӣ, балки ба сифати таҳсилот диққати ҷиддӣ дода, мутахассисони ҷавобгӯи талаботи замони муосирро тарбия намоем. Дар ин самт татбиқи технологияи мултимедиа дар раванди таълим, истифодаи технологияҳои иттилоотии нав дар дарсҳои забони англисӣ яке аз роҳҳои баланд бардоштани сифати таҳсилот ба шумор меравад.

Технологияи мултимедиа тарзи пешниҳоди иттилоот дар компютер бо имконияти дар як вақт истифодабарии матн, графикҳо, овоз, видео ва эффектҳои аниматсиониро фаро мегирад. Истифодаи чунин технологи дар ҷараёни таълим барои васеъ намудани ҷаҳонбинии донишҷӯён ва баланд бардоштани сатҳи дониши онҳо кумак мерасонад.

Гузaronидани дарс бо истифодаи технологияи мултимедиа пеш аз ҳама ҳавасманд намудани донишҷӯён барои омӯзиши предмет ва фаъолнокии онҳо дар дарс мебошад. Ин имконияти ҷалби диққати донишҷӯён, мустақилона фикр кардан ва дар ниҳоят инкишофи шахсияти донишҷӯён мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми худсоли 2018 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намуданд, ки «Ояндаи мамлакат аз фаъолияти омӯзгор ва рушди илму маориф вобастагии зиёд дорад».

Аз ин рӯ, ба омӯзгорон зарур аст, ки технологияҳои интерактивиро дар асоси мултимедиа барои ҳалли масъалаҳои соҳаи таълим ҳангоми омӯзиши забони англисӣ бештар истифода намоянд.

Намудҳои технологияи мултимедиа чунинанд:

- тахтаи электронӣ;
- худомӯзҳои электронӣ;
- таъминоти барномавӣ ва ғайра (2; 300).

Бо вусъати баланд ва ҳаматарафаи компютерикунонии соҳаҳои фаъолияти инсонӣ дар назди муассисаҳои таҳсилоти касбӣ масъалаи таълими оммавию самараноки таълимгирандагонро новобаста аз интиҳоби касбии онҳо, ба миён меорад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (ТИК) ё компютерӣ, барои мо имкониятҳои нави таълим додани фанро мекушояд, чунки ҳангоми истифодаи ТИК дар дарсҳои забони англисӣ, мо бо шаклҳои нави таълим рӯ ба рӯ шуда, тарз ва муносибати навро дар раванди таълим ҷустуҷӯ мекунем.

Омӯзиши забони англисӣ бо истифодаи ТИК ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар тест, саволу ҷавоб, олимпиадаҳо, ки тариқи интернет гузаронида мешаванд, иштирок кунанд, бо ҳамсолони худ аз дигар кишварҳо робита намоянд, дар чатҳо ва видеоконфронсҳо ширкат варзанд ва ғайра. Донишҷӯён иттилоотро дар бораи проблемаҳое, ки аз болои он кор мекунанд, ба монанди мавод забоншиносӣ ва кишваршиносӣ, ахбор аз ҳаёти одамони машҳур, мақолаҳо аз рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо, адабиёти зарурӣ ва ғайраро, дарёфт кунанд.

Дарсҳо бо пешниҳоди маводи мултимедиявӣ, тестҳои онлайн ва маҳсулоти барномавӣ ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки донише, ки пештар аз худ карда буданд, онро такмил диҳанд. Тавре ки дар мақола мегӯянд – «Ман шунидам ва аз хотир баровардам, ман дидам ва ба хотирам монд».

Таркибҳои ТИК, ки дар раванди таълим бештар истифода мешаванд, чунин унсурҳоро фаро мегиранд:

– китобҳо ва маводҳои электронӣ, ки бо ёрии компютер ва проекторҳои мултимедиявӣ пешкаш мегарданд;

- энциклопедия ва маълумотномаи электронӣ;
- захираҳои маърифатии интернет;
- DVD ва CD дискҳо бо тасвирҳо ва расмҳо;
- харитаҳо ва атласҳои интерактивӣ;
- конференсҳо ва мусобиқаҳои интерактивӣ;
- маводҳо барои таълими дистансионӣ;
- корҳо ва лоиҳаҳои илми-тадқиқотӣ ва ғайра (3; 229).

Вобаста ба ин меҳостем, ки як қатор имкониятҳои иттилоотӣ ва методи истифода аз ТИК-ро дар дарсҳои забони англисӣ ба таври муфассалатаре тафсир намоём.

Интернет-захираҳо: имконияти истифодаи интернет-захираҳо калон мебошад. Шабакаи умумичаҳонии интернет барои гирифтани иттилооти зарурӣ аз ҳар ғӯшаи замин ба монанди ахборот, маводҳои кишваршиносӣ, адабиётҳои хориҷӣ ва ғайра ҳам барои донишҷӯён ва ҳам барои устодон кӯмак мерасонад. Дар дарсҳои англисӣ интернет ба мо барои ҳал кардани вазифаҳои дидактикӣ низ кӯмак менамояд: ташаккули малака ва қобилияти хондан бо истифода аз маводи шабакаи умумичаҳонӣ; пур кардани захираи лугавии донишҷӯён; ташаккули ҳавасмандии устувор дар донишҷӯён барои омӯзиши забони англисӣ, омӯхтани имконияти интернет-технологияҳо барои васеъ намудани ҷаҳонбинии донишҷӯён, мустақкам ва вусъат додани робитаи корӣ бо ҳамсолони худ дар кишварҳои хориҷӣ.

Истифодаи проектор: афзалияти проектор дар назди маводи визуалии муқаррарӣ ин таъмини тамошо ҳамчун усули асосии таълим мебошад. Проектор – ин таҷҳизоте мебошад, ки бо воситаи он тасвирҳо дар экрани калон нишон дода мешавад. Чунин тасвирҳо метавонад бо истифода аз компютер, таҷҳизоти нусхабардорӣ ва фломастер тайёр шавад. Дар муқоиса бо маводҳои тамошоқунандаи муқаррарӣ, проектор чӣ афзалият дорад?

1. Ҳаҷми намоиш вобаста аз масофаи байни проектор ва экран, метавонад тағир ёбад.

2. Муаллим мустақилона метавонад бо оғоз ва анҷоми проектор вақти намоишро гузорад. Аз ин рӯ, намоиш танҳо дар мавридҳои зарурӣ нишон дода мешавад.

3. Омӯзгор метавонад саҳифаҳои намоиширо иваз кунад, ба ҳамин сабаб миқдори тасвирҳо дар маводи таълимӣ зиёд шуда метавонад. Ин ба мувофиқшавии нақли лектор ва маводҳои таълимӣ мусоидат мекунад.

4. Намоиши давраҳои алоҳидаи раванди рушди динамикӣ ба омӯзгор имконият медиҳад, ки вобаста ба тасавуроти донишҷӯ, имконияти давраҳои фосилагии фикрронии онро истифода барад.

5. Варақаҳои намоишӣ ҳангоми нигоҳдорӣ, ҷои васеъро ишғол намеkunанд, инчунин бо гузашти вақт хира намешаванд ва онҳоро дар муддати дароз истифода бурдан имкон дорад.

Лексияи компютерӣ: лексияи компютери бо воситаи PowerPoint кор карда баромада шуда – ин натиҷаи алоқамандии мавзӯҳо ва мантиқии объектҳои иттилоотӣ мебошад, ки дар экран ё монитор намоиш дода мешавад. Дар рафти лексия ҳаргуна объектҳои иттилоотӣ истифода мешаванд, ба монанди варақаҳои намоишӣ (слайдҳо), порчаҳои овозӣ ва видео. Агар ҳангоми кор бо слайдҳо, тасвирҳо ва дигар маводи намоишӣ, ҷадвал ва схемаҳо илова карда шавад, он гоҳ самаранокии кор хеле баланд мегардад.

Дар барномаи PowerPoint чунин шаклҳои дарсҳоро бештар истифода бурдан зарур аст:

1) лексионӣ, ки мақсади асосии он тасвирсозӣ набуда, балки дар шакли мувофиқ ва бо воситаи тамошо додани маводи душворфаҳм ба донишҷӯён барои қайд мебошад;

2) дарсҳои тасвирӣ аз рӯи мавзӯҳо, ки дар он зарурияти инъикоси тамошоии баланд вучуд дорад;

3) дарсҳое, ки – маводи он ҳамчун тасвир ба донишҷӯён барои ташкили мустақилонаи корҳо кӯмак мекунад.

Адабиёти электронӣ: албатта дар замони муосир афзалияти адабиёти электронӣ ин тезҳаракатии онҳо, дар дастрасӣ бо пешравии шабақаҳои компютерӣ ва дар ҷавобгӯ будани онҳо ба дараҷаи рушди донишҳои илмӣ муосир мебошад.

Лугатҳои электронӣ ва тарҷумаи онлайн (мустақиман дар шабака): лугатҳои электронӣ ва тарҷумаи онлайн дар худ вазифаҳои ҷустуҷӯи иттилооти зарурӣ ва намоиши қонуниятҳои

забониро муттаҳид намуда, имконияти бо ёрии низоми машқҳои махсус азхуд намудани маводи таълимо медихад.

Бештар луғатҳои зеринро истифода бурдан зарур аст (4;31-35):

1. Промт (чумлаҳоро аз русӣ ба англисӣ ва аз англисӣ ба русӣ тарҷума мекунад);
2. Луғати Мюллер (луғати англо-русии нашри нав, ки тақрибан 160 000 калима дорад);
3. Alternative English Dictionary (луғати англисии доимо нав шаванда);
4. New Words in English (луғати мантиқшиносони нави забони англисӣ).

Бо истифода аз захираҳои шабакаи интернет ва муттаҳидкунии онҳо дар раванди таълим, як қатор масъалаҳои дидактикии забони англисиро низ ба таври самаранок ҳал кардан мумкин аст (5; 31-32):

а) ташаккули малака ва маҳорати хониш бо истифода аз маводҳои дараҷаи гуногуни душворӣ;

б) такмил додани малакаи шунавоӣ дар асоси матнҳои овозии саҳеҳи шабакаи интернет, инчунин бо тайёр кардаи омӯзгор;

в) такмил додани нақлҳои монолӣ ва мусоҳибаӣ дар асоси муҳокимаи муаммоӣ, ки аз тарафи омӯзгор ё донишҷӯён пешниҳод карда шудааст.

Дар машғулияте, ки ба инкишофи ҳамаи намуди фаъолияти нутқӣ равона карда шудааст, ба шунидани талаффуз ва нутқ аҳмияти махсус дода мешавад. Дар ин самт намудҳои машғулиятҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

- машғулият тавассути шунавоӣ (шиносӣ ва санҷиши фаҳмиши таркиби сабти гӯш карда шуда)

- машғулият барои ташаккули инъикоси графикӣ ва овозии калима бо воситаи пешниҳоди мултитаъбирҳои ва фаългардонидани воҳидҳои нави лексикӣ;

- машғулият барои ташаккули малакаи хониш (шиносӣ ва машқи истифодабарӣ); усули мувофиқ омадани овозу ҳарф; усули қабули калима ё сухан ҳамчун воҳиди ягона; ёфтани калима аз экран аз рӯи садои он; мустақилона хондан ба таъриба ба овоз);

- машғулият барои маънидокунии лексика ва инкишофи саводнокии имлоӣ;

- машғулият барои ташаккули малақаҳои грамматикӣ;

- машғулият барои ташаккули инъикоси графикӣ ва овозии калима бо воситаи пешниҳоди мултитаъбирҳои ва фаългардонии воҳидҳои нави лексикӣ ва ғайра.

Имконияти якҷанд маротиба шунидани сабт, якҷанд маротиба иҷро кардани супоришҳо, машғулияти хонагӣ, ба донишҷӯён боварӣ медихад, ки ҳамаи қорҳои онҳо иҷро шуда истодаанд. Бинобар ин ба шунавоӣ, талаффуз ва нутқ аҳмияти бештар додан, ба донишҷӯён имконият медихад, ки аз дарси аввалини забони хориҷӣ ба шунидани нутқи забони хориҷӣ одат кунанд ва ба онҳо муаммои равонӣ ҳангоми сӯҳбат бо дорандаи забон осон гардад, зеро нутқ «зинда» аст, на яке аз тарафҳои таълим. Истифодаи технологияҳои иттилоотии коммуникатсионӣ бошад ба пуртаъсир, шавқовар, хотирмон шудани дарсҳо кӯмак мерасонад.

Хулоса, ҳар қадар, ки омӯзгор барои истифодаи усулҳои таълим шавқу ҳавас дошта бошад, ҳамон қадар донишҷӯён барои омӯختани фанни омӯхташаванда рағбат пайдо мекунанд. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд роҳу усулҳои таълими фанни таълимии худро чи аз ҷиҳати назариявӣ ва чи аз ҷиҳати амалӣ ба ҳубӣ донанд ва барои баланд бардоштани сатҳи дониши донишҷӯён кӯшиш намояд.

АДАБИЁТ:

1. Барменкова О.И. Видео дар системаи омӯзиши нутқи хориҷӣ // О.И.Барменкова // Забонҳои хориҷӣ дар мактаб.-1999. -№3.- С. 20- 25.

2. Верисокин Ю.И. Видеофильм как средство мотивации школьников при обучении иностранному языку/ Ю.И. Верисокин // Забонҳои хориҷӣ дар мактаб -2003.- №5. -С.31.-35.

3. Вайсбурд М.Л. Телепередача как опора для организации речевой игры на уроке иностранного языка / М.Л.Вайсбурд Л.Н. // Забонҳои хориҷӣ дар мактаб.-2002.-№6. - С. 6-8.

4. Владыко, О.А. Проектная методика – эффективное средство организации творческой и учебной деятельности на уроках английского языка /О.А. Владыко// Забонҳои хориҷӣ дар мактаб.-2007.-№4.-С.31-32.

5. Беляева А. Управление самостоятельной работой студентов / А. Беляева // Высшее образование в России. – 2003. - № 6. – С. 40-45 с.

6. Дистерверг А. Избранные педагогические произведения / А. Дистерверг. – М.: УчПедГиз, 1969. – 348с.

7. Загвязинский В.И. Теория обучения: современная интерпретация: учеб. Пособие для студ. Высш. Пед. Учеб. Заведений / В.И. Загвязинский. – М.: Изд. Центр «Академия», 2001. – 192 с.
8. Низомномаи низоми кредитии таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12. 2016 №19/24. 32 саҳ. Саҳ 3.
9. Смолянинова О.Г. Мультимедиа в образовании (теоретические основы и методика использования): Монография. – Красноярск: Изд. КрасГУ, 2002.- 300с.
10. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов-н/Д.: Феникс, 1998. – 544 с.
11. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения / К.Д. Ушинский. – М.: «Просвещение», 1968.
12. Падерин А.В. Применение интернет-технологий в организации самостоятельной учебной деятельности студентов вузов // 2014.-229с.

Салоҳиддинова Г.

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ИТТИЛООТӢ ВА МУЛТИМЕДИА БАРОИ БАЛАНД БАРДОШАТАНИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Дар мақола як қатор масъалаҳо оид ба истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ ва мультимедиа бо мақсади баланд бардоштани сифати таҳсилот дар дарсҳои забони англисӣ баррасӣ шудаанд. Зимни ин муаллиф таъкид месозад, ки истифодаи технологияҳои нав имконияти ҷалби диққати донишҷӯён, мустақилона фикр кардан ва дар ниҳоят инкишофи шахсияти донишҷӯёнро таъмин месозад. Дар ин росто намудҳои технологияи мультимедиа ва таркибҳои ТИК, ки дар раванди таълим бештар истифода мешаванд, инчунин як қатор имкониятҳои иттилоотӣ ва методии истифода аз ТИК дар дарсҳои забони англисӣ қушода шудаанд.

Калидвожаҳо: *технологияи иттилоотӣ, мультимедиа, тахтаи электронӣ, таъминоти барномавӣ, интернет-захираҳо, проектор, лексияи компютерӣ, лугатҳои электронӣ, тарҷумаи онлайн, усулҳои фаъоли таълим.*

Салоҳиддинова Г.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ И МУЛЬТИМЕДИИ В ЦЕЛЯХ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается ряд вопросов по использованию современной информационной технологии и мультимедии в целях повышения качества образования на уроках английского языка. В связи с этим, автор считает, что использование новейшей технологии даёт возможность привлекать внимание студентов, мыслить самостоятельно и в конечном счёте, обеспечивает развитие личности студентов. Поэтому описаны виды мультимедийных технологий и элементов ИКТ, которые часто используются в процессе обучения, а так же рассматривается ряд информационных возможностей и методов использования ИКТ на уроках английского языка.

Ключевые слова: *информационные технологии, мультимедиа, электронная доска, программное обеспечение, интернет ресурсы, проектор, компьютерная лекция, электронный словарь, онлайн перевод, активные методы обучения.*

Salohiddinova G.

THE USE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY AND MULTIMEDIA IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN THE ENGLISH LANGUAGE LESSONS

The article discusses a number of questions on the use of modern information technology and multimedia in order to improve the quality of education in English lessons. In this regard, the author believes that the use of modern technology makes it possible to attract the attention of students, to think independently and ultimately ensures the development of the personality of students. Therefore, the types of multimedia technologies and compositions of IKT, which are often used in the learning process, as well as a number of information capabilities and methods for using IKT in English lessons are considered.

Keywords: *information technology, multimedia, electronic board, software, internet resources, projector, computer lecture, electronic dictionary, online translation, active learning methods.*

Сведения об авторе: Салоҳиддинова Гулнора Нарзуллоевна - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмона Дждоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: - Salohiddinova Gulnora Narzulloevna Researcher of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 C. Aini St.

М. ҲАБИБУЛЛОЕВ

ЛУҒАТАЗБАРКУНИ ОМИЛИ МУҲИМ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСИ

Замони истиклолият, рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурияти ислоҳот дар соҳаи маорифро ба миён овардааст. Тоҷикистони соҳибистиклол дар пиёда намудани ислоҳот дар раванди таълим қадамҳои аввалин ва устуворро гузошта истодааст. Дар замони ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди тамаддунҳо имрӯз ҳар як ҷумҳуриро зарур меояд, ки дастовардҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва миллии худро ҳимоя кунад. Бинобар ин зарурияти тайёр кардани мутахассисони дараҷаи байналмиллалӣ пешниҳоди ҳукумати Тоҷикистони соҳибистиклол меистад. Дар ин раванд масъалаи омӯзиши забонҳои хориҷӣ, ба хусус забонҳои англисӣ ва русӣ, ки бидуни донишҷӯи онҳо мутахассиси варзидаи соҳаи байналмиллалӣ шудан, ғайриимкон аст, дар назди маорифи ҷумҳурӣ меистад.

Асосгузори сулҳу ваҳдат- Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар солҳои гуногун дар баромадҳои худ аз зарурияти омӯзиши забонҳои англисӣ ва русӣ ёдовар гардида ҷиҳати рушди тақомули онҳо андешидани татбиқҳои лозимаро дастур медиҳад. “Ҳанӯз соли 2003 Фармони Президенти кишвар дар бораи тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русиву англисӣ қабулшуда буд. Вале таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки натиҷаҳо дар ин масъала чандон қонеъкунанда нестанд.

Агар мо хоҳем, ки бо ҷомеаи пешрафтаи башар баробар қадам гузорем, бояд ба ин масъала эътибори ҷиддӣ диҳем. Аз ин лиҳоз, ба Ҳукумати мамлакат, вазоратҳои маориф ва илм, рушди иқтисод ва савдо, Академияи илмҳо супориш дода мешавад, ки дар нимсолаи аввали соли 2019 барномаи нави тақмили таълими забонҳои русӣ ва англисиро барои давраи то соли 2030 таҳия ва пешниҳод намоянд.

Бори дигар хотирнишон месозам, ки мо ин корро барои худамон, яъне ба хотири баланд бардоштани сатҳи маърифат ва тавсеаи ҷаҳонбинии наврасону ҷавонони кишвар мекунем, на бо мақсади дигар.”¹¹

Махсусан имрӯз ҳукумати ҷумҳур барои инкишофи соҳаҳои сайёҳӣ ва туризм корҳои ҷолибе карда истодааст ва маҳз рушди ин соҳа талаботро ба мутахассисон-донандагони забонҳои англисӣ ва русӣ дучанд мегардонад.

Дар замони шуравӣ таҷрибаи кофӣ барои омӯзиши забони англисӣ дар ҷумҳурӣ мавҷуд набуд ва умуман зарурияти иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии омӯзиши забони англисӣ пешниҳоди ҳукумати ҷумҳурӣ вучуд надошт. Вале имрӯз ҷумҳурӣ ба чунин мутахассисон ниёз дорад ва бояд роҳҳои беҳтаринро аз дастовардҳои кишварҳои хориҷ дар омӯзиши забони англисӣ ба роҳ монанд.

Раванди омӯзиши забони англисӣ ҳамеша тақмил меҷӯяд ва бояд дар ин ҷода таҷрибаҳои беҳтарину дастовардҳои муосирро мавриди истифода қарор дод.

Дар зери мафҳуми балад будани забон ё возеҳан нутқ имконияти муошират карда тавониш фард дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ бо вазифаҳои он дар меъёрҳои иҷтимоӣ ва эҷоди муоширати амиқ фаҳмида мешавад.

Муошират бо забоне, ки омӯзиши онро интихоб намудаанд, ин пеш аз ҳама дар ҳонандагон инкишоф додани салоҳияти коммуникативиро ифода мекунад. Мазмуни ин мафҳум дар иттисоли илмҳои гуногун, ба амсоли лингвистикаи иҷтимоӣ, лингвистикаи равоншиносӣ, лингвистикаи грамматикӣ, лингвистикаи матн ба доираи пажӯҳиш кашида шудааст ва дар муштараки омӯхтани роҳҳои беҳтар барои таълим пешниҳод мегардад. Аз

¹¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <http://www.president.tj/ru>

ин чо равшан мегардад, ки салоҳияти муоширатӣ-коммуникативӣ бахши чудонашавандаи воҳиди қисматҳои лингвистикӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Яъне равшантар бигӯем, он робитаи муайяни дониши лингвистикию иҷтимоӣ бо малака ва маҳорати муоширатро дар бар мегирад. Ва ба ҳамин минвол, салоҳияти муоширатӣ-коммуникативӣ пеш аз ҳама салоҳияти лингвистикиро инкишоф дода доираи истеъмоли онро васеъ менамояд.

Омӯзиши забон ҳамчун воситаи муошират бояд чунин омилҳоро дар бар гирад:

1. Омӯзиши воситаҳои забон.
2. Омӯзиши ҳиссаи нутқ.
3. Омӯзиши маҳорат ва малакаи фаъолиятҳои гуногуни нутқ.
4. Омӯзиши маҳорат ва малакаи муошират бо ин забон.

Дар рафти фаъолияти таълими забон (ба хусус забони англисӣ) зимни омӯзиши воситаҳои нутқ мақсади асосӣ пеш аз ҳама ба даст овардани маҳорат ва малака ва донишҳои орфоэпикӣ, лексикую грамматикӣ мебошад.

Маҳорату малакаи нутқӣ ин ба даст овардани фаъолияти нутқӣ, ба амсоли хондан, шунидан, ҳарф задан, тарҷума кардан дар назар дошта мешавад.

Маҳорату малакаи муоширатӣ бошад, соҳиб гардидан ба усулҳои муоширати мақсаднок, вазифаи он забон ва аз тарафи дигар меъёри гуфтори англисзабонҳоро ифода мекунад.

Мақсади омӯзиши забон ҳам зарурияти иқтисодӣ ва ҳам иҷтимоӣ дорад ва истифода бурдани усулҳои беҳтарини таълим дар раванди омӯзиши забон барои соҳиб гардидан ба салоҳиятҳои муоширатӣ-коммуникативӣ хеле муҳим маҳсуб меёбад. Яке аз омилҳои муҳим дар раванди таълими забони хоричӣ, дар мавриди мо забони англисӣ, ин луғатазбаркунӣ мебошад, ки минбаъд муфассал ҷиҳати ин мавзӯ сухан хоҳем ронд.

Дар раванди омӯзиши забони англисӣ на шиносӣ бо алифбо ва аз худ кардани хондани калимаҳо, балки раванди луғатазбаркунӣ омили умдатарин ба ҳисоб меравад. Умуман раванди луғатазбаркунӣ дар омӯзиши ҳамаи забонҳо, аз ҷумла забони англисӣ омили муҳим ва мушкул аст. Зеро раванди луғатазбаркунӣ ба хусусияти инфиродии психологӣ ва қобилияти хонанда, аз ҷумла доштани хотираи мустаҳкам, муттамарказонидани диққат, қобилияти талаффӯзи вожа вобаста аст.

Дигар омили муҳим дар раванди луғатазбаркунӣ ин шавку рағбати инфиродии хонандагон мебошад. Зеро ҳолатҳои омили инфиродии хонандагон барои ба даст овардани натиҷаи мусбӣ дар раванди омӯзиши забон муҳиманд.

Дар раванди омӯзиши забони англисӣ бештар ба таври механикӣ аз бар кардани калимаҳо ба хонандагон пешниҳод карда мешавад. Усули ба таври механикӣ аз бар кардани вожаҳо қомилан маъмул аст, вале он пеш аз ҳама ба қобилияти инфиродию хусусияти психологӣ хонандагон иртибот дорад. Дар ин роҳ ҷустани навоарӣ низ имкон дорад ва истифода аз навоарӣ дараҷаи мусбии луғатазбаркуниро муфидтар ва судманд менамояд. Яке аз ин роҳҳо усули истифода аз варақачаҳо ба шумор меравад. Ба хонанда тавсия дода мешавад, ки дар варақа бо шумораи тартибӣ миқдоре аз калимаҳои англисиро навишта, дар пушти варақа навиштани тарҷумаи онҳо ба забони тоҷикӣ зарур аст. Хонанда бояд калимаҳоро аввал аз англисӣ ба тоҷикӣ аз бар намояд. Вақте ки калима аз англисӣ ба тоҷикӣ аз бар карда мешавад, хонанда танҳо тарҷумаи калимаҳоро аз англисӣ ба тоҷикӣ аз худ мекунад. Яъне луғат танҳо аз англисӣ ба тоҷикӣ аз бар карда шудааст.

Раванди дуум ин бараъкс, аз тоҷикӣ ба англисӣ аз бар кардан мебошад. Ин имкон медиҳад, ки аз тоҷикӣ ба англисӣ низ хонандагон метавонанд тарҷумаро ёд гиранд. Яъне калима ду маротиба аз назар гузаронида мешавад. Агар хонанда интихобан 15 калимаро аз англисӣ ба тоҷикӣ аз бар кунад, бори дуум онҳоро аз тоҷикӣ ба англисӣ аз бар мекунад ва миқдори луғатҳои азбаркардашуда ба 30 мерасад. Ин тарзи луғатазбаркунӣ пеш аз ҳама ба хонандагон малакаи муошират бо забони англисӣ ва дар як вақт малакаи тарҷума аз забони англисӣ ба тоҷикӣ ва бараъкс аз тоҷикӣ ба англисиро фароҳам меоварад.

Дигар усули луғатазбаркунӣ ин роҳи мантиқӣ, яъне бо роҳи мантиқӣ калимаҳоро дар ҷумла аз бар кардан мебошад. Вақте ки калимаҳо дар ҷумла аз бар карда мешаванд ва ҷумла,

ки як фикри томро ифода мекунад, хонандагон пурра як фикрро бо забони англисӣ аз худ мекунанд.

Ин ҷо қайд кардан низ ҷоиз аст, ки мантиқи калимаҳои аз ҷиҳати семантикӣ ҳамшабеҳро дар ҷумла ҷой дода, ба хонандагон аз бар кардани он ҷумларо тавсия додан лозим аст. Сипас, дар идомаи кор шумораи калимаҳо дар якҷанд ҷумлаҳо, ки як фикри воҳидро дар бар гирифтаанд, зиёд мегарданд ва бояд аз бар кардани ин ҷумлаҳо ба хонандагон тавсия дода шавад. Ин воҳид возеҳан имкон медиҳад, ки хонандагон калимаҳои зиёдро дар як фикр аз бар кунанд ва малакаи бо забони омӯхташаванда сӯҳбат кардан, андеша баён карданро аз худ намоянд. Ҳамчунон қайд кардан ба маврид аст, ки зимни омӯзиши луғатҳо барои хонанда маънои асли ва маҷозии калимаҳоро ба назар гирифтани хатмист. Чунки дар пояи маънои асли ва маҷозӣ пешоянду пасояндҳо ва преффиксу суффиксҳо калимаҳои нав месозанд.¹² Ҳам роҳи механикӣ ва ҳам мантиқии луғатазбаркуни усулҳои муфиданд ва инфиродан моҳирона аз онҳо истифода бурдан малакаи забонмӯзии хонандагонро инкишоф медиҳад ва омӯзгор дар таълими омӯзиши забони англисӣ натиҷаи матлуб ба даст меоварад.

Истифодаи ҳарду роҳ, яъне механикӣ ва мантикӣ дар аз баркардани калимаҳо ва калимаҳо дар ҷумлаҳо дар сурати истифодаи методи визуалӣ, гарчанде натиҷаи хуб диҳад ҳам, вале он кофӣ нест: Танҳо дар сурати истифодаи сабти садо луғатазбаркунӣ барои хонанда бештар имконпазир мегардад. Зеро дар сурати ба таври визуалӣ аз бар кардани матн хонанда танҳо малакаи тарҷумаи визуалиро аз худ мекунад. Барои он ки хонандагон малакаи тарҷумаи нутқ-аудиоиро соҳиб шаванд, бояд хонанда бештар матни садоиро гӯш кунанд. Ин ҷо қайд кардан ба маврид аст, ки “аудирование-шунавой ин раванди мутақобилает миёни гӯянда ва шунаванда ва матлубияти ин раванд аввалан аз хусусиятҳои гӯянда, дувум аз хусусияти ҳуди матн вобаста аст. Дар раванди шунавой шунаванда мутеи гӯянда (садодиханда), тарзи гуфтори ӯ, давомнокии нутқ ва дигар ҳолатҳо мегардад”.¹³ Барои дар хонанда пайдо кардани малакаи тарҷумаи садоӣ ба омӯзгор лозим меояд, ки матнро интиҳоб карда, аввал тарҷумаи визуалии онро аз хонандагон талаб кунанд. Вақте ки хонанда матнро ба таври визуалӣ тарҷума кард, омӯзгор бояд садои матнро барои ӯ пахш намояд. Пас аз ҷанд маротиба гӯш додан ба садои матн хонанда малакаи фаҳмидани нутқи дахониро соҳиб мегардад. Ин имкон медиҳад, ки хонанда ҳам мазмуни визуалӣ ва ҳам аудиоии матнро фаҳмад. Бо аз бар кардани матн дар ду ҳолат хонанда соҳиби малакаи муошират бо забони англисӣ мегардад. Бояд хотиррасон намоем, ки дар забони англисӣ қабул кардани матни садоӣ хело душвор аст ва барои дар ин самт комёб шудан ба хонандагон супориш дода мешавад, ки бештар ба садои матн гӯш диҳанд.

Ҳамин тарик, бояд зикр намуд, ки ин усулҳои пешниҳод шуда дар раванди таълими забони англисӣ хеле муфиданд ва истифода аз онҳо сифати таълимро беҳтар намуда, ба даст овардани натиҷаи назаррасро имконпазир менамоянд.

АДАБИЁТ:

1. Бобомуродов Ш, Муминов А. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик. Душанбе, “Маориф”, 1989. 111 с.

2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя.- М.: АРКТИ 2003.-192 с.

3. Зимняя И. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Народное образование-2003. №2.

¹² Ниг. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик. Душанбе, “Маориф”, 1989. 111 с.

¹³ Что значить знать язык и владеть им. Ленинград “Просвещение”, 1989. С.155

4. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: Учебное пособие для.-М., 1998,-182 с.

5. Качалова К.Н., Израилевич Е.Е. Практическая грамматика английского языка с упражнениями и ключами. –“ЮНВЕС” Лист. М., 2000. 716 с.

6. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе. Пособие для учителей/под ред. Е.И.Пассова, Н.Б.Царьковой.-М.-Просвещение, 1993.-127 с.

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <http://www.president.tj/ru>

8. Шанский Н.М., Резниченко И.Л., Кудрявцева Т.С., Клименко Г.В. Что значит знать язык и владеть им. Ленинград “Просвещение”, 1989. С.155.

9. Шехтман Н.А. Практикум по фразеологии современного английского языка. Пособие для студентов педагогических институтов. Ленинград “Просвещение”, 1971. 150 с.

Ҳабибуллоев М.

ЛУҒАТАЗБАРКУНИ ОМИЛИ МУҲИМ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСИ

Дар мақолаи мазкур роҷеъ ба роҳи усулҳои омӯхтани луғатазбаркунӣ дар раванди таълими забони англисӣ сухан меравад. Муаллиф омилҳои гуногуни луғатомӯзиро номбар намуда, қайд менамояд, ки танҳо дар сурати истифодаи сабти садо дар луғатазбаркунӣ хонанда бештар комёб мегардад. Ҳамчунон ибраз дошта мешавад, ки балад будан ба забон имконияти фардро барои муошират қарда тавоништан дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ муайян менамояд.

Калидвожаҳо: забон луғат, луғатазбаркунӣ, раванд, таълим, муошират, салоҳият, малака, маҳорат, лексика, нутқ, матн.

Ҳабибуллоев М.

ЗАУЧИВАНИЕ СЛОВАРЕЙ ВАЖНЕЙШИЙ СПОСОБ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В данной статье рассматриваются методы и способы заучивания словарей в процессе обучения английского языка. Автор, указывая различные способы заучивания словарей, подчеркивает, что лишь только метод аудирования при заучивании словарей в процессе изучения иностранного языка является более эффективным как для учителя, так и для учащихся. Также отмечается, что овладеть языком подчеркивает возможности человека для общения в различных сферах социальной жизни.

Ключевые слова: язык, словарь, заучивание, процесс, обучение, общения, компетентность, навыка, умение, лексика, речь, текст.

Khabibulloev M.

LEARNING OF WORDS THE MAJOR WAY OF PROCESS TRAINING OF ENGLISH LANGUAGE

In given article it is considered methods and ways learning of words in process training of English language. The author, specifying various ways learning of words, underlines that only a method audition at learning of words in process of learning of foreign language is more effective both for the teacher, and for pupils. Also it is noticed what to master language underlines possibilities of the person for dialogue in various spheres of social life.

Keywords: language, the dictionary, learning, process, training, dialogue, competence, skill, ability, lexicon, speech, the text.

Сведения об авторе: **Ҳабибуллоев Махмадқосим** – соискатель Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, адрес: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. С.Айни, 45.

Information about the author: - **Khabibulloev Mahmadvkosim** the applicant of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, address: 734024, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 45 S. Aini St.

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1. Зиёи Х. М. – Основные принципы разработки и реализации программы по противодействию экстремизму в общих образовательных учреждениях...	5 – 10
2. Каримзода М. Б. - Некоторые системные проблемы в образовании и пути их решения.....	11 – 18
3. Туронов С. - Роль эколого – туристических походов и экскурсий в формировании гражданско - патриотического кругозора старшекласников	18 – 23
4. Котибова Ш.-Тарбияи арзишҳои миллӣ дар муассисаҳои томактабӣ тавассути ВАО	23 – 26
5. Махкамов Д. - Паём фалсафаест дар рунди маориф.....	26 – 29
6. Умарова Б. - Таълиму тарбия аз нигоҳи Саъдӣ	29 – 32
7. Мирбобоева Б. М. - Дарс дар мактаби камнуфус.....	32 – 37
8. Раҷабов Ш. Ҳ, Шарипова Б. В. - Зарурати татбиқи муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ.....	37 – 41
9. Зулфонов Б. – Муносибат ва роҳҳои ҳалли масъалаҳои экологӣ.....	41 – 47
10. Султонмамадова У.-Нақши дарсҳои адабиёт дар ташаккули салоҳияти иҷтимоии хонандагон.....	47 – 50
11. Атохонов Р. - Методҳои сифатӣ ва миқдорӣ дар тадқиқоти психологӣ..	50 – 56
12. Қурбонов С., Камолова Н. Гузариш ба таълими муносибати босалоҳият дар МТМУ талаби замон аст.....	56 – 60
13. Холов А., Шоев Ғ. – Салоҳияти касбии омӯзгори фанни таърих омили ташаккули салоҳияти хонанда.....	60 – 64
14. Қурбонова З., Сафаров М. – Роҳу усулҳои ташаккули ахлоқию маънавии хонандагон.....	64 – 68
15. Гулова Н., Султонмамадова М. - Салоҳиятҳои педагогӣ омили самаранокии раванди таълиму тарбия	68 – 73
16. Амонов С. – Зиндагии Фирдавсӣ ҳамоса аст.....	73 – 77
МЕТОДИКА МЕТОДИКА	
1. Дӯстмуродова Р.- Баъзе роҳҳои ташаккули салоҳиятҳои шахсиятии хонандагони синфҳои ибтидоӣ.....	78 – 81
2. Джонмахмадова Г. - Формирование компетентности учащихся начальных классов в процессе выполнения самостоятельных работ на уроках русского языка в малокомплектных школах.....	81 – 90
3. Файзуллоева И., Зардиева С. - Моҳияти муносибати босалоҳият дар таълим.....	90 – 94
4. Содикова М. - Совершенствование речевых умений старшекласников на основе инновационных педагогических технологий...	95 – 99
5. Назаров А., Раҷабов Ҳ. - Нақши технологияи иттилоотӣ дар татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди омӯзиши математика дар синфҳои ибтидоӣ	99 – 102
6. Мирзоева Р. - Истифодаи технологияи инноватсионӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ омили таъмини сифати таҳсилот	103 – 107
7. Убайдов М.- Сабабҳои тағйирёбии иқлим ва роҳҳои омӯзиши он дар дарсҳои география	107 – 112
8. Namidova M. - Teaching English based on students interest and purpose.....	112 – 116
9. Партов Н. - Таҳлили маводи методиву дидактикӣ доир ба мавзӯи «Таълими боби муқаддимаии «Синтаксис (наҳв) ва аломатҳои китобат» дар синфи V	116 – 122
10. Имомназаров Д. - Назорат - омили тақвияти сифати таҳсилот.....	122 – 131
11. Буриев Б. - Истифодаи баъзе хосиятҳои функсияҳо ҳангоми ҳалли муодилаҳои гайристандартӣ.....	131 – 135

12. Салоҳиддинова Г. - Истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ ва мултимедиа барои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар дарсҳои забони англисӣ.....	136 – 139
13.Ҳабибуллоев М.—Луғатазбаркунӣ омили муҳим дар раванди таълими забони англисӣ.....	140 – 143

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН **Талабот нисбат ба мақолаҳои илмӣ**

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмии маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гунна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо хуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва англисӣ ва бо хуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, хошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Каримзода М.Б.);

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ **Требования к научным статьям**

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям:

а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала;

б) статья должна быть результатом научных исследований;

в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- фамилия и инициалы автора (например, Каримзода М.Б.);
- название статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;

- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний;

- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [].
Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

RULES FOR THE AUTHORS

Requirements for scientific articles

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements:

- a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal;
- b) the article should be the result of scientific research;
- c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal. Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1.5.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 12 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
- the surname and initials of the author (for example, Karimzoda M.B.);

- the title of the article;
- the main text of the article;
- the list of the used literature (no less than 10 and not more than 25 titles of scientific literature).

References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;

- the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 25 lines, keywords from 7 to 10 words or phrases;

- Information about the author in Russian and English. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets [].

Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25.
Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

**ПАЁМИ
ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ
2019, № 1 (25), 148 с.**

**ВЕСТНИК
ИСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
2019, № 1 (25), 148 с.**

**BULLETIN
OF THE INSTITUTE FOR EDUCATIONAL DEVELOPMENT
2019, № 1 (25), 148 с.**

Шахси масъули чоии шумора: Каримзода М.
Мухаррири матни русӣ: Камолова С.
Мухаррири матни англисӣ: Зардиева С.
Мухаррири техникӣ: Саъдоншоева Н.
Мусаххех: Ҳайдаров Р.

Ответственное лицо за номер: Каримзода М.
Редактор русского текста: Камолова С.
Редактор английского текста: Зардиева С.
Технический редактор Саъдоншоева Н.
Корректор: Ҳайдаров Р.

Ба чоп 27.03.2019 имзо шуд. Супориши №17 . Хуруфи навъи Times New Roman Tj.
Чоии офсет. Андозаи 60x84 1/8. Чузъи шартии чопӣ - 12,5. Теъдоди нашр - 100 .
Матбаи “Нигор”, 7734024 н. Рудакӣ, к. А. Навоӣ, 13.

Подписано в печать 27.03.2019. Заказ № 17 . Гарнитура Time New Roman Tj .
Печать офсетная. Формат 60x84 1/8 . Условно-печатный лист - 12,5. Тираж - 100.
Издательство «Нигор», 7734024, район Рудаки, улица А. Навои, 13

On publications issued 27.03. 2019. Assignment № 17 . Font Format Time New Roman Tj.
Offset printing, size 60x84 1/8. Printer’s sheet - 12,5. Edition - 100.
Publishing office “Nigor”, 7734024, 13 A.Navoi street, Rudaki district.